

Yvonne Näsman

**Hjärtats vanor, tankens välvilja
och handens gärning**

Dygd som vårdetiskt grundbegrepp

Yvonne Näsman

Född 1962

Författaren är barnmorska (1994) och HVM (2001), Åbo Akademi, och har sedan 2007 arbetat som lärare vid Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi.

Pärm: Tove Ahlbäck

Åbo Akademis förlag
Biskopsgatan 13, FI-20500 ÅBO, Finland
Tel. int. +358-20-786-1468
Fax int. +358-20-786-1459
E-post: forlaget@abo.fi
<http://www.abo.fi/stiftelsen/forlag/>

Distribution: Oy Tibo- Trading Ab
PB 33, FI-21601 PARGAS, Finland
Tel. int. +358-2-454 9200
Fax int. +358-2-454 9220
E-post: tibo@tibo.net
<http://www.tibo.net>

HJÄRTATS VANOR, TANKENS VÄLVILJA OCH
HANDENS GÄRNING

Hjärtats vanor, tankens välvilja och handens gärning

Dygd som vårdetiskt grundbegrepp

Yvonne Näsman

ÅBO 2010

ÅBO AKADEMIS FÖRLAG - ÅBO AKADEMI UNIVERSITY PRESS

CIP Cataloguing in Publication

Näsman, Yvonne.

Hjärtats vanor, tankens välvilja och handens
gärning : dygd som vårdetiskt grundbegrepp /
Yvonne Näsman. – Åbo : Åbo Akademis
förlag, 2010.

Diss.: Åbo Akademi. – Summary.

ISBN 978-951-765-534-7

ISBN 978-951-765- 534-7
ISBN 978-951-765-535-4 (digital)

UNIPRINT

Åbo 2010

ABSTRAKT

Yvonne Näsman

*Hjärtats vanor, tankens välvilja och handens gärning – dygd som
vårdetiskt grundbegrepp*

Handledare

Docent, HVD Lisbet Nyström
Professor, FD Katie Eriksson
Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi

Studiens övergripande syfte är att belysa dygdbegreppets meningsinnehåll och omfång samt dygdbegreppets plats i förhållande till en caritativ vårdande etik, dvs. en etik baserad på människokärlek och barmhärtighet. Avsikten är att skapa en teorimodell som tillvaratar dygdens möjligheter i utvecklingen av den caritativa vårdande etiken som ontologisk etik. Den caritativa etiken har en allmänmänsklig potential – den är primärt inte en professionsetik, men den kan utgöra en yrkesetisk referensram och grund för formulering av en etisk kod och för etiska diskussioner inom olika vårdkontexter. Den hermeneutiska forskningsansatsen i studien är inspirerad av Gadamers filosofiska hermeneutik i kombination med synen på hermeneutik som ett hypotetiskt-deduktivt förfarande. Studiens design följer Erikssons modell för begreppsbestämning. Begreppet 'dygd' studeras med fokus på dess etiska dimensioner. Begreppets etiska dimensioner ses som förankrade i ett inre ethos, där ethos står för det ontologiska, en grundläggande föreställning om det goda som genomsyrar hela människans vara och bildar grunden för den kultur där hon lever och verkar.

Studiens övergripande frågeställningar lyder: 1. Vad innebär dygd? 2. Vad innebär 'dygd' som vårdvetenskapligt grundbegrepp? 3. Vilken är dygdens plats inom den caritativa vårdetiken? Svar på den första övergripande frågeställningen söks främst genom en ontologisk bestämning omfattande dels en etymologisk och semantisk bestämning av begreppet 'dygd', dels en väsensbestämning. Svaret på de två övriga övergripande frågeställningarna söks främst genom en kontextuell bestämning, där dygdens meningssammanhang och pragmatiska drag studeras i relation till vårdandets etik. Genom hermeneutisk tolkning sammanförs den ontologiska och den kontextuella bestämningen till en ny helhet, som utgör studiens resultat. Studiens resultat framställs i form av en teorimodell där dygdens rörelse från ethos till gärning illustreras som en gestaltning av en caritativ vårdande etik. Studiens material består av ordböcker, texter av Aristoteles och S:t Thomas av Aquino, artiklar, doktorsavhandlingar och böcker samt av delar av en enkät besvarad av 33 vårdare.

Resultatet visar att dygdens väsen primärt inte är etiskt, utan funktionellt. Det är när dygden kontextualiseras i mänsklig gemenskap som det etiska träder fram. Dygd gör att något fyller sin funktion väl; gör människan god samt ger henne moral och sedlighet. Människan behöver klokhet, kärlek och ödmjukhet för att kunna tillägna sig och utveckla de moraliska dygderna. Dygd är en kraft, som relaterar till ett värde, vilket inom en caritativ vårdande etik utgörs av kärleksmotivet. Kärleken visar sig i handling, och kan få människan att göra det hon förväntas göra. Dygden som verksam kraft i vardandet bekräftar och klargör människans förmåga till utveckling i riktning mot det Goda. Dygden blir essentiell och förenande när moralen får träda fram i det mänskliga medvetandet som *auctoritas*, en inre, bjudande kraft baserad på en gudomlighet eller ett "översinnligt" ethos. Då finns förutsättningar för en inre etik med ett inslag av frivillighet och glädje i att vara och göra det sanna, det goda och det sköna.

Sökord: dygd, etik, ethos, caritas, begreppsbestämning

ABSTRACT

Yvonne Näsman

Habits of the heart, benevolence of the mind, and deeds of the hand – virtue as a basic concept in caring ethics

Supervisors

Docent, PhD Lisbet Nyström

Professor, PhD Katie Eriksson

Department of Caring Science, Åbo Akademi University

The main aim of the study is to elucidate the meaning and dimensions of the concept of 'virtue', and to find the place of virtue in a caritative caring ethics, i.e. a caring ethics based on human love and mercy. The intention is to create a theory model which utilizes the possibilities of virtue in developing the caritative caring ethics as a whole. The caritative caring ethics has a universal potential – it is primarily not a professional ethics, but it may form a frame of reference and basis for formulating ethical codes, and for ethical discussions within different caring contexts. The hermeneutic approach of the study is inspired by Gadamer's philosophical hermeneutics combined with the view of hermeneutics as a hypothetical-deductive process. The study is guided by Eriksson's model of definition of concepts. The concept of 'virtue' is studied focusing on its ethical dimensions. These ethical dimensions of virtue are seen as anchored to an inner ethos, whereas ethos stands for the ontological goodness, a basic notion of the Good that permeates the entity of the human being, and forms the base of the culture where he lives and acts.

The overarching research questions are: 1. What is virtue? 2. What is 'virtue' as a basic concept in caring science? 3. What place does virtue have in caritative caring ethics? The answer of the first question is mainly searched for by an ontological determination comprising partly an etymologic and semantic analysis of 'virtue', and partly a determination of the essence of virtue. The answer to the second and third questions are mainly searched for using a contextual determination, where the purposive context and pragmatic features of virtue are studied in relation to caring ethics. The ontological and contextual determinations are brought together through hermeneutical interpretation, forming a new whole, which constitutes the results of the study. The results of the study are depicted in a theory model, in which the movement of virtue from ethos to deed is moulded as caritative caring ethics. The material of the study consists of dictionaries, texts written by Aristotle and St. Thomas Aquinas, articles, dissertations, and books, as well as parts of a pilot survey answered by 33 nurses.

The results of the study show that the essence of virtue is primarily functional, not ethical. The ethical emerges when virtue is contextualized in a human communion. Virtue makes something fulfil its function well; makes the human being good, and gives him morals and morality. The human being needs prudence, love, and humility to acquire and develop the moral virtues. Virtue is a power, related to a value, which considering a caritative caring ethics consists of the *caritas* motif. Human love is shown through deeds, making the human being do what he is expected to do. Virtue, as an active power of becoming, affirms and clarifies the human being's ability to develop in the direction of the Good. Virtue becomes essential and unifying when morality appears in the human mind as *auctoritas*, an inner, prompting power based on divinity or a transcendental ethos. Together ethos and virtue create opportunities for an inner ethics based on voluntariness and joy in being and doing the true, the good, and the beautiful.

Keywords: virtue, ethics, ethos, *caritas*, definition of concepts

FÖRORD

Vissa drömmar är till för att förverkligas, andra bör kanske få förbli i fantasins värld. Föreliggande avhandling är en förverkligad dröm, en dröm som funnits med i nära 20 år, långsamt fått innehåll och tagit form.

Drömmen hade inte fått innehåll och form utan mina handledare. Jag vill rikta ett varmt tack till docent Lisbet Nyström och professor Katie Eriksson för er ständiga vägledning och uppmuntran.

Ett tack också till mina förgranskare docent Lars-Olle Armgard, Lunds universitet, och docent Maria Arman Rehnsfeldt, Karolinska institutet. Den positiva feedback och de värdefulla kommentarer jag fått av Er bär jag med mig i mitt hjärta.

Drömmen slog rot och började spira under mina studier vid Vasa svenska hälsovårdsläroanstalt. Tack till alla mina dåvarande lärare, speciellt till Estrid Jakobsson, Lillemor Nylund och Yvonne Hilli för att ni visade mig på vårdvetenskapens väg. Drömmen har fått växa och blomma ut i den varma gemenskapen vid Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi. Tack till alla medstudierande och arbetskamrater för att ni finns och är de ni är! Ett speciellt tack till professor Unni Å. Lindström för medvandringen i mitt sökande efter förståelse för den lidande människan och vårdvetenskapens sak. Tack till byråsekreterare Karine Hemming för all teknisk hjälp.

HVD Anne Kasén – ett varmt tack för allt stöd under processens gång, både gällande Din granskning av mitt manuskript inför det interna slutseminariet och gällande alla diskussioner vi har fått föra forskarkollegor emellan. Tack också till forskarstuderande Ginger Selander för konstruktiva kommentarer vid mellanseminariet.

Det behövs också finansiering för att drömmar skall kunna bli verklighet. Ett stort tack till Stiftelsens för Åbo Akademis Forskningsinstitut för det fyra månader långa stipendiet år 2003, till Nationella forskarskolan i vårdvetenskap för doktorandplatsen 1.2.2006–31.7.2007 samt till rektor för Åbo Akademi för det tre månader långa stipendiet för slutförande av forskarstudierna år 2009. Tack också till Samhälls- och vårdvetenskapliga fakulteten, numera Socialvetenskapliga institutionen, för anställningen som universitetslärare, som har möjliggjort kombinationen av undervisning och avhandlingsskrivande.

Tvivlen på innehållet i drömmen har stundtals varit starka. Tack till alla mina vänner som på olika sätt lyssnat och uppmuntrat mig under vandringen. Ett speciellt tack till kaplan Karl af Hällström för våra diskussioner kring dygdens plats inom kristendomen. Tack till mina föräldrar, min syster, mina barn och min make för att ni alltid funnits där för mig, också när jag har varit nära att mista fotfästet.

Vasa i mars 2010

Yvonne Näsman

INNEHÅLL

1. INLEDNING	1
SIKTET	7
2. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	9
3. FÖRSTÅELSEHORISONTER – BAKGRUND OCH UTGÅNGSPUNKTER	11
Övergripande hermeneutisk förståelsehorisont – epistemologiska och ontologiska utgångspunkter	11
Den hermeneutiska förståelsen	11
Människan – vårdvetenskapens kunskapsobjekt	13
Caritas – vårdandets grundmotiv	14
Ethos och etik – det godas primat	15
Människans värdighet – vårdvetenskapens fundament	16
Generell vårdteoretisk förståelsehorisont	17
Historisk förståelsehorisont – dygdbegreppets historia i västerländskt tänkande	20
Aristoteles dygdbegrepp	22
Kristna barmhärtighetsdygder	26
Den dygdetiska förståelsehorisonten – forskningsläget	28
Dygdbegreppet och dygdetiken	29
Dygdetikens tillkortakommanden – ett principbaserat synsätt	34
Dygdetikens komplementära ställning – dygder motsvarar och kompletterar principer	36
Dygdetikens suveränitet – dygderna ersätter principer	38
Dygdetikens renässans	41
Sammanfattning av de fyra förståelsehorisonterna	42
SÖKANDET	45
4. DESIGN, METODER OCH MATERIAL	47
Begreppsbestämning som metodologi	47
Material	49
Semantisk analys	50
Väsensbestämning	51
Meningssammanhang	54
Pragmatiska drag	56
Den hermeneutiska hållningen till texterna	58
Skapandet av en teorimodell om dygdens plats i en caritativ vårdande etik	60
Etisk förhandsbedömning	61
SLUTANDET	65
5. RESULTAT	67

Dygdens ontologi	67
Dygdbegreppets språkliga ursprung och meningomfång	67
Dygd som duglighet, kraft, godhet och välvilja.....	68
Dygdens betydelsedimensioner – dygd gör att något fyller sin funktion väl, gör människan god samt ger människan moral och sedlighet.....	69
Antaganden gällande dygdbegreppets språkliga ursprung och betydelsefält.....	73
Dygdens väsen – en beskrivning av dygdens essens	74
Dygdens essens manifesteras i dess existens.....	74
<i>Dygden formas alltid av något</i>	75
<i>Dygd är vana och etik</i>	75
<i>Dygd har det goda som sitt föremål</i>	76
<i>Dygd är kraft</i>	78
<i>Valet är det grundläggande elementet i moralisk dygd</i>	79
Dygdens gärningar – moralens kännetecken.....	79
<i>Dygden framkallar perfekta gärningar</i>	80
<i>Prisvärda egenskaper</i>	80
<i>Själsförfattning som utgör grunden för ett berömvärdt socialt beteende</i>	81
<i>Sjäsliga egenskaper som är nödvändiga för uppnåendet av eudaimonia</i>	81
Antaganden om dygdens väsen.....	82
Dygdens kontextuella drag och manifestationer	82
Dygd i vårdetikens meningssammanhang	83
”Vad bör jag vara” kontra ”vad bör jag göra”.....	83
Moralisk dygd som resultat av övning och formning.....	87
Dygd i vårdandet som etisk akt.....	88
Dygd som uttryck för ”ett helt själv”.....	89
Dygden skapar handling bortom förväntningarna.....	90
Dygd och handlingsvägledning.....	91
Vårdarna utgör förebilder gällande dygd.....	93
Hälsa och eudaimonia.....	94
Antaganden om dygd i vårdetikens meningssammanhang.....	95
Dygdens pragmatiska drag	95
Dygd är en form av verksamhet vars mål är eudaimonia.....	96
Dygdens villkor.....	97
<i>Människans fria vilja</i>	97
<i>Det rationella och tänkandet</i>	99
<i>Lustens problematik</i>	100

Antaganden om dygdens pragmatiska drag i generell bemärkelse	102
Dygdig handling	105
<i>Dygd som vårdarens goda sinnelag</i>	105
<i>Dygd riktad mot den andra människan</i>	108
<i>Dygd tar sig uttryck i bildning</i>	110
<i>Dygd och professionalitet</i>	111
<i>Dygd i vårdares tänkande och handlande</i>	112
Antaganden gällande dygdens pragmatiska drag i ett vårdetiskt sammanhang	115
Reflektioner gällande dygdens pragmatiska drag	117
6. PÅ VÄG MOT EN TEORIMODELL	119
7. DYGD – EN KRAFT I VÅRDANDE – KÄRNAN I TEORIMODELLEN	129
8. DYGDENS PLATS I EN CARITATIV VÅRDANDE ETIK SOM ONTOLOGISK ETIK – EN TEORIMODELL	133
Hjärtats vanor, tankens välvilja och handens gärning – dygdens rörelse från ethos till gärning i en ontologisk, caritativ vårdande etik	138
9. GRANSKNING AV STUDIENS GILTIGHET	141
Användningen av begreppsbestämning som metodologi	142
Kvaliteter hos avhandlingen som helhet	145
10. REFLEKTIONER OCH VISIONER	151
EFTERORD	155
SUMMARY	157
REFERENSER	167

FIGURER

Figur 1. Material och metoder	49
Figur 2. Diskriminationsparadigm för 'dygd'	71
Figur 3. Sammanfattning av resultatet	120
Figur 4. Antaganden om dygdens inre formning i mellanmänsklig gemenskap	136
Figur 5. Antaganden om dygdens yttre formning i en vårdande etisk praxis	137

BILAGOR

Bilaga 1. Litteratursökning, tidigare forskning
Bilaga 2. Begreppsanalys – material
Bilaga 3. Synonymer till 'dygd'
Bilaga 4. Utvidgat diskriminationsparadigm för 'dygd'
Bilaga 5. Tabell över tolkade hälsovetenskapliga artiklar som behandlar dygd eller dygdetik

Beteckningssätt

I den löpande texten anges begrepp med apostrofer, t.ex. 'dygd'.

Hänvisningar görs med hjälp av fotnoter enligt modell ur Svenska språknämndens skrivregler, där fotnot direkt efter ett ord anger en förklaring till ordet, medan fotnot efter avslutad mening hänvisar till hela meningen.

Fotnoter används också ställvis för att förtydliga diskussionen.

”[Vi kan], om det står i vår makt att utföra någonting ädelt, också låta bli att utföra det, vilket vore någonting fult; eller så kan vi, om det står i vår makt att låta bli att göra någonting, och denna underlåtelse är ädel, också utföra handlingen, vilket vore skändligt.”
(Aristoteles)¹

1. INLEDNING

Det inledande citatet av Aristoteles säger i ett nötskal vad föreliggande avhandling handlar om: i varje mellanmännisklig relation, i varje situation finns det goda som en potential som kan låta sig förverkligas alternativt bli försummad. Det goda, det ädla är liksom det onda och det skändliga ständigt närvarande. I detta spänningsfält lever människan. Det är också i detta spänningsfält vårdandet befinner sig, där det etiska, det goda pockar på att levandegöras i tanke, ord och handling.

Det vetenskapliga intresset i denna avhandling riktas mot 'dygd' som ett vårdvetenskapligt, etiskt grundbegrepp. Intresset för dygdbegreppet och dess plats inom den caritativa etiken härstammar från studiens teoretiska perspektiv, där dygd utgör en av de sju etiska grundkategorier som förs fram av Eriksson som väsentliga för vårdandets och vårdarbetets etik.² Erikssons vårdteori, som utgör avstamp för avhandlingen, är en av de mest kända vårdteorierna inom den s.k. caring-traditionen i Europa.³ Denna vårdvetenskapliga tradition med humanvetenskaplig inriktning har sin grund i de grundläggande tanke-system inom den epistemologiska utveckling som har sin utgångspunkt i Aristoteles kunskapsteori.⁴ Varje form av vårdvetenskaplig kunnighet och undersökning anses i enlighet med Aristoteles tankar sträva efter någonting gott.⁵ Inom traditionen gestaltas den vårdande verkligheten i enlighet med fundamentala grundtankar, vilka i stor utsträckning är oberoende av tid och rum. Grundtankarna uppvisar en invarians som återskapar svaren på vad-frågorna gällande det som ses som det vårdande, avgränsar det vårdvetenskapliga från andra vetenskapliga områden och

¹ Aristoteles, 1993, 80

² Eriksson, 1995b, 25ff. 'Vårdandet' ses som det allmänmänniskliga vårdandet (caring), vilket kan vara professionellt eller naturligt och är oberoende av profession, medan 'vårdarbetet' (nursing) är knutet till professionell yrkesutövning. I tolkningarna av engelskspråkiga texter har jag emellertid ibland översatt 'nursing' med 'vårdandet', där sammanhanget har fått utgöra den avgörande faktorn.

³ Wikberg & Eriksson, 2008; Lindström, Lindholm & Zetterlund, 2006

⁴ Eriksson & Lindström, 1999a

⁵ Aristoteles, 1993, 20; jfr Eriksson & Lindström, 2000

kan utgöra en bas för ett förtydligande gällande förhållandet mellan vårdvetenskaplig teori, forskning och praxis.⁶

En vetenskaplig disciplins möjligheter att generera ny och originell kunskap finns i dess ontologiska kärna.⁷ Ökad kunskap om vårdandets värld ger disciplinen mera substans. Om tonvikten läggs på det ontologiska tydliggörs vårdandets bärande idé och vårdvetenskapens fundament. Detta ger grund för mera genomgripande vetenskapliga framsteg och kan erbjuda olika möjligheter för den kliniska verksamheten.

Avhandlingen har främst ett teoretiskt intresse i form av ett förväntat teoritillskott till en caritativ vårdetisk teori, men också ett visst kliniskt intresse eftersom kunskap om dygder, och i förlängningen även om dygdetik, formulerad som dygdens etiska verkningar, förväntas bidra till att vårdandets etiska element skall kunna tillägnas patienten. Enligt Walker och Avant utgör begreppsutveckling ett viktigt sätt att bidra till teoriutveckling.⁸ För att en teori skall kunna anses bygga på en stabil grund fordras att dess begrepp är klara. Utgångsbegreppen ger en förståelse för vad som kan beskrivas, förklaras eller förutsägas.

En ontologisk, vårdande etik är allmänmänsklig till sin natur och inte med nödvändighet bunden till ett yrkesmässigt vårdande. En vårdetisk teori kan emellertid också utgöra ett medel eller ett redskap för vårdare när de skall hantera problematiken kring en vårdverklighet som blir alltmera marknadsstyrd.⁹ Teorin erbjuder en form av motstånd mot reduceringen av människan till en ”handelsvara”, där människovärdet mäts i form av produktivitet. Teorin kan klargöra begrepp och belysa den etiska kamp som försiggår både inom den enskilda vårdaren och mellan olika intressen i samhället.¹⁰ Höga ideal, stor arbetsbörda och brist på resurser utgör etiska utmaningar i dagens mångkulturella värld.¹¹ En inre, handlingsvägledande etik behövs.

Tanken att dygderna är viktiga i vårdandets etik baserar sig på det faktum att alla människor kan lära sig dygder (som goda vanor).¹² Dygder kan integreras i vårdandet i kombination med

⁶ Eriksson, 2001, 29ff

⁷ Eriksson, 2001, 30

⁸ Walker & Avant, 1988, 33–34; jfr Bishop & Hardin, 2006, 38f

⁹ Jfr Cash, 2001; Kenny & Giacomini, 2005; Martinsen, 2009, 112ff

¹⁰ Juthberg, Eriksson, Norberg & Sundin, 2008

¹¹ Juthberg et al., 2008; Wikberg & Eriksson, 2008

¹² Människan lever i vardande, vilket kan anses vara förenligt med att utveckla och integrera karaktärsdrag (dygder) som hjälper människan att göra det goda och uppnå sina mål i livet (jfr Eriksson (red.), Bondas-Salonen, Herberts, Lindholm & Matilainen, 1995).

andra färdigheter och klinisk kunskap.¹³ En beskrivning av en persons karaktär och karaktärsdrag visar ett sätt att vara i stället för ett sätt att handla. Arries hänvisar till Drane, som konstaterar att karaktär har att göra med strukturen hos människans personlighet med speciell uppmärksamhet på personlighetens etiska drag. Man kan hävda att människans sätt att vara genomsyrar både hennes privata och professionella leverne. Ur ett dygdetiskt perspektiv är detta förhållningssätt identifierbart och pålitligt över tid. En människas karaktär är både en källa till och en produkt av hennes hängivenhet gentemot de värden hon hyllar och de gärningar hon utför. Om etiken ses som ett dynamiskt fält mellan det som kan anses vara rätt eller fel och som kretsar kring de tre centrala begreppen ”själv, andra och det goda”, kan dygd ses som den gyllene tråd som sammanbinder dessa, och dygdetiken som den referensram som kan bidra till förståelse gällande de dygder som behövs för moralisk förträfflighet.¹⁴

Föreliggande doktorsavhandling har sin upprinnelse i ett forskningsuppdrag inom forskningsprogrammet ”Caritativ vårdetik i klinisk praxis”, ett program för undervisning och forskning med syfte att utveckla en caritativ vårdande etik i Erikssons m.fl. (1995) efterföljd.¹⁵ Fokuseringen på dygdbegreppet utgör ett led i begreppsbyggandet och utvecklandet av den caritativa vårdetiken, dvs. en vårdandets etik som bygger på caritasmotivet, tanken om människokärlek och barmhärtighet.¹⁶ Teorigenereringen gällande den caritativa vårdetiken går inåt mot vårdvetenskapens kärna för att utreda de grundläggande vårdvetenskapliga begreppen, samtidigt som den också i förlängningen strävar utåt, mot teoribildning med klinisk relevans.¹⁷

¹³ Lützné & Barbosa da Silva, 1996

¹⁴ Arries, 2006

¹⁵ Bearbetningen av temat påbörjades redan i min avhandling pro gradu, då med fokus på aristotelisk dygdetik i förhållande till caritativ etik, vilken visade att dygdetiken bär på möjligheter både för teoribyggnad inom den caritativa vårdetiken och för förverkligandet av ett caritativt vårdande. (Näsman, 2001.) Avhandlingen pro gradu utgjordes av en litteraturoversikt inspirerad av Kirkevold (1996; 1997), som redogör för fyra typer av översiktsartiklar: resumé, kritisk analys, synopsis och syntes. Jag gjorde en kritisk analys av 15 vårdvetenskapliga artiklar som behandlar aristotelisk dygdetik, samt en resumé av 10 vårdvetenskapliga artiklar som behandlar den aristoteliska dygden *phronesis*, klokhet, eftersom den kritiska analysen av de 15 artiklarna visade på att *phronesis* kan vara av speciellt intresse för vårdandet.

¹⁶ Utvecklingen av den caritativa vårdetiken har skett bl.a. genom forskningsprogrammet ”Caritativ vårdetik i klinisk praxis” och de avhandlingar, artiklar m.m. som genomförts inom olika projekt knutna till programmet, bl.a. Råholm (2003); Rundqvist (2004); Caspari (2004); Karterud (2006); Näsman, Lindholm & Eriksson (2008a; 2008b; 2008c). Centrala vårdetiska begrepp som penetrerats är bl.a. makt, estetik och den etiska akten. För närvarande sker forskning om vårdetiska frågeställningar inom ramen för Forskningsprogrammet om vårdandets etik, vilket omfattar utforskande om den vårdande etikens kärnbegrepp och väsensfrågor samt utvecklande av en caritativ etik som en ontologisk etik.

¹⁷ Se Forskningsprogrammet för vårdvetenskapen vid Åbo Akademi 2007–2010, <https://www.abo.fi/student/vardvetforskning>

'Dygd' och 'dygdetik' är vaga begrepp, som används inom många olika forskningstraditioner och av företrädare för olika ontologiska synsätt.¹⁸ Inom forskningsprogrammet fanns ett intresse för den aristoteliska dygdetiken, vilket utvidgades till att gälla en ontologisk bestämning av dygdbegreppet och dess etiska dimensioner.¹⁹ En översiktlig avhandling om dygdbegreppet i anknytning till etik och vårdande är motiverad för att klargöra dygdens plats och möjligheter inom den caritativa vårdetiken, vilket motiverar att även en kontextuell bestämning av dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang och pragmatiska drag görs. Dygdbegreppets etiska innebörder ger vägledning vid läsningen av de olika dygdetiska traditionerna. 'Innebörder' ses som det som fångar något av dygdens särdrag, vilka i sig till stor del är etiska, något som dels är universellt och allmänmänskligt, dels något som kan kontextualiseras i t.ex. en caritativ vårdande etik.²⁰ Strävan är inte att stipulera en definition på begreppet 'dygd', en definition som skulle utgöra en fastslagen sanning, utan att visa på de nyanser som finns i begreppet och på vilket sätt de kan bredda förståelsen för en ontologisk etik som bygger på en caritativ grund.²¹ Utgångspunkten är att det ligger nära till hands att föreslå att caritas utgör en värdegrund som kan styra etiken. Caritas kan utgöra det personliga motiv som formar vårdarens karaktär och styr hans eller hennes känslor.²²

En caritativ etik omfattar reflektion över den egna etiska hållningen i relation till patienten.²³ Mötet med den andra människan blir till en fordran i etiskt hänseende, något som kräver en öppenhet att svara an.²⁴ En caritativ etik framspringer ur en djup värdegrund, ett ethos, en

¹⁸ Resultaten i Näsman (2001) visade att de begreppsmässiga avgränsningarna då det gäller dygd, dygdig och dygdetik inte är helt entydiga (jfr Gadamer, 1999, 449f och diskussionen om hur dygdbegreppet [det tyska 'Tugend'] har fått närmast ironiska övertoner).

¹⁹ Aristoteles dygder har utgjort tolkningsram i Wärnås (2002) doktorsavhandling om dygd och hälsa. I Wärnås avhandling finns dygdens etiska dimensioner ständigt närvarande, men står inte i fokus på samma sätt som i föreliggande avhandling. Min förhoppning är att Wärnås forskning kring dygd och hälsa och föreliggande avhandling om dygdbegreppet med fokus på dygdens etiska dimensioner kan anses komplettera varandra och även visa på ett samband mellan etik och hälsa, något som kan vara aktuellt för vidare studier och forskning.

²⁰ Jfr Gustafsson, 2008, 4. Gustafsson har studerat försoning ur ett vårdvetenskapligt perspektiv som en del av grundforskning inom den kliniska vårdvetenskapen.

²¹ Jfr Nordenfelt, 1993, 71f och diskussionen om lexikalisk hållning. Begreppet 'ontologisk' används i föreliggande avhandling i Erikssons och Lindströms (2000) efterföljd gällande de bestämningar en forskningstradition utgår ifrån angående Varats natur och de centrala begrepp (t.ex. människan, hälsan, vårdandet, världen och lidandet) som utgör vetenskapens grundläggande entiteter. En 'ontologisk etik' innebär en etik som är förankrad i människans innersta väsen och hennes föreställningar om det Goda, en etik som utgår från det ethos, den värderangordning människan hyllar och som hon strävar efter att förverkliga i sitt liv (se Eriksson, 2003). Detta ethos kan, men behöver inte nödvändigtvis, utgöras av caritas.

²² Näsman, 2001

²³ Andersson, 2000, 54

²⁴ Rehnsfeldt, 2000, 98

förankring i föreställningen om det Goda som påverkar människans förhållningssätt, hennes sätt att använda det talade språket och hennes ansvarstagande.²⁵

Den caritativa etiken grundar sig på idén om vårdandet som en speciell form av gemenskap, ”caritativt vårdande”, vilket innebär att lindra lidande i en anda av tro, hopp och kärlek. Den professionella vårdaren är i sin praktiska yrkesverksamhet delvis styrd av det regelverk och den etiska kod som utmärker yrket. Konsten att tillämpa vårdandets etik förutsätter dock att vårdaren också styrs av ett mera grundläggande, personligt motiv, i detta fall kärleks- och barmhärtighetsmotivet.²⁶ Vårdrelationen, mötet med den andra, gör det etiska verkligt.²⁷

Studien är en monografi, vars design följer Erikssons modell för begreppsbestämning.²⁸ Begreppet ’dygd’ studeras med fokus på dess etiska dimensioner. Begreppets etiska dimensioner ses som förankrade i ett inre ethos, där ethos står för det ontologiska, en grundläggande föreställning om det goda som genomsyrar hela människans vara och bildar grunden för den kultur där hon lever och verkar.²⁹ Begreppsbestämningens olika moment har pågått både växelvis och parallellt. Förståelsen har pendlat mellan de olika delarna och helheten utan att något direkt lineärt kunskapsbyggande i jämförelse med en sammanläggningsavhandling skulle ha skett. Avhandlingen presenteras enligt Erikssons och Lindströms modell ”Siktet, Sökandet, Slutandet”, där siktet utgörs av studiens utgångspunkt som byggs upp ur de fyra horisonterna ”studiens övergripande hermeneutiska förståelsehorisont – epistemologiska och ontologiska utgångspunkter”, ”studiens generella vårdteoretiska förståelsehorisont”, ”studiens historiska förståelsehorisont – dygdbegreppets historia i västerländskt tänkande” och ”den dygdetiska förståelsehorisonten – forskningsläget”. Sökandet beskrivs som indelat i en ontologisk och en kontextuell bestämning, vilka i slutandet utmynnar i en beskrivning av dygdbegreppets meningsinnehåll och omfång, som tolkas mot

²⁵ Eriksson, 2002, 22

²⁶ Näsman (2001) visade på att dygdetik inte i sig förefaller utgöra en tillräcklig grund för vårdandet, eftersom dygdetiken inte tar hänsyn till alla omständigheter som t.ex. regelverkets betydelse för vårdarens möjligheter till fria, situationsanpassade val. I mötet med den andra behöver vårdaren dygd som en personlig, social färdighet. Den dygdiga äger både insikt i och disposition för att handla gott. Med caritas som grund kan dygderna berika vårdgemenskapen. Dygdetiken utgör inte den caritativa etikens kärna, men den står i en oupplöslig förbindelse med kärnan. Dygdetiken ger inte bara en inre etik, utan också en yttre moral, eftersom dygden i sig förutsätter handling.

²⁷ Eriksson, 1995b. Alla definitioner på och beskrivningar av dygdetiken är inte i ontologisk mening förenliga med caritativ etik. De dygder som inte styrs av ett kärlekens och barmhärtighetens sinnelag garanterar inte att handlingen blir god ur ett caritativt perspektiv.

²⁸ Eriksson, 1997

²⁹ Jfr Eriksson, 2003

de antaganden som bildats av de fyra ursprungliga förståelsehorisonterna och sammanfattas i en teorimodell.³⁰

³⁰ Se Eriksson & Lindström, 2000, för närmare beskrivning av modellen ”Siktet, Sökandet, Slutandet”.

SIKTET

2. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Studiens övergripande syfte är att belysa dygdbegreppets meningsinnehåll och omfattning samt dygdbegreppets plats i förhållande till en caritativ vårdande etik. Avsikten är att skapa en teorimodell som tillvaratar dygdens möjligheter i utvecklingen av den caritativa vårdande etiken som ontologisk etik.³¹ Detta utgör ett led i etikforskningsprogrammets vid Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi, utveckling av den caritativa vårdteorin som helhet, och i förlängningen en utveckling av vårdvetenskapens samlade kunskapskropp.

Den hermeneutiska forskningsansatsen i studien är inspirerad av Gadamers filosofiska hermeneutik i kombination med synen på hermeneutik som ett hypotetiskt-deduktivt förfarande.³² Med hermeneutik menar Gadamer tolkningens eller interpretationens konst.³³ Begreppsbestämning som övergripande metodologi är i enlighet med en hermeneutisk forskningsansats, eftersom det sker en ständig växelverkan mellan del och helhet, mellan fråga och svar, teori och praxis samt förståelse och ny förståelse.³⁴ Uppgiftsbestämningen, här formulerad som studiens syfte, utgångsantaganden och frågeställningar, underbyggs i följande kapitel, där studiens inledande förståelsehorisonter presenteras.

Studien bygger på följande utgångsantaganden, formulerade utgående från studiens teoretiska perspektiv³⁵ och inledande litteraturoversikt³⁶:

- Fröet till dygd finns i människan av naturen, men dygderna formas inom människan när hon verkar i gemenskap med andra människor.³⁷
- Dygd är en stabil benägenhet att tygla begären, ett bestående karaktärstillstånd som leder till förnuftiga, goda handlingar i givna situationer.³⁸
- Dygd är en hållning eller ett sinnelag som är eftersträvansvärt för etiskt handlande i enlighet med en caritativ vårdetik.³⁹
- Dygd är en av den caritativa vårdetikens grundkategorier.⁴⁰

³¹ Begreppen 'caritativ vårdande etik' och 'caritativ vårdetik' används parallellt i denna studie. Det etablerade begreppet, som är mera övergripande, är 'caritativ vårdetik'. Till sin natur är den caritativa vårdetiken emellertid en 'vårdande etik', vilket har gjort att jag även använder den formuleringen när jag vill framhålla den caritativa vårdetikens ontologiska dimension av en inre, vårdande etik (caring ethic).

³² Gadamer, 1989, Gadamer, 1997; jfr Føllesdal, Walløe & Elster 1988, 105

³³ Gadamer, 1989, 59ff

³⁴ Jfr Føllesdal, Walløe & Elster 1988, 105

³⁵ Se kapitel 3, s. 11ff

³⁶ Se kapitel 3, s. 28ff

³⁷ Jfr t.ex. Eriksson, 1995b; Giblin, 2002; Wärnå, 2002

³⁸ Jfr t.ex. Allmark, 1998; Gardiner, 2003; Darr, 2006

³⁹ Jfr Eriksson, 1995b, 32

⁴⁰ Eriksson, 1995b, 25ff

Studiens övergripande frågeställningar lyder:

- 1. Vad innebär dygd?**
- 2. Vad innebär 'dygd' som vårdetiskt grundbegrepp?**
- 3. Vilken är dygdens plats inom den caritativa vårdetiken?**

Svar på den första övergripande frågeställningen söks främst genom en ontologisk bestämning omfattande dels en etymologisk och semantisk bestämning av begreppet 'dygd', dels en väsensbestämning. I den etymologiska och semantiska analysen ställs frågan: **Vad betyder 'dygd' etymologiskt och semantiskt?** I väsensbestämningen frågas: **Vad utgör dygdens väsen?**

Svaret på de två övriga övergripande frågeställningarna söks främst genom en kontextuell bestämning, där dygdens meningssammanhang och pragmatiska drag studeras i relation till vårdandets etik. I bestämningen av dygdbegreppet i vårdetikens meningssammanhang ställs frågan: **Hur gestaltar sig dygden i enlighet med aktuell hälsovetenskaplig forskning?** Gällande dygdbegreppets pragmatiska drag frågas: **Vilka pragmatiska drag kan dygden ha? Hur kan dygd som vårdvetenskapligt grundbegrepp bidra till att vårdandets etiska element tillägnas patienten?**

Genom hermeneutisk tolkning sammanförs den ontologiska och den kontextuella bestämningen till en ny helhet, som utgör studiens resultat. Studiens resultat framställs i form av en teorimodell där dygdens rörelse från ethos till gärning illustreras som en gestaltning av en caritativ vårdande etik.

3. FÖRSTÅELSEHORISONTER – BAKGRUND OCH UTGÅNGSPUNKTER

I detta kapitel presenteras studiens utgångshorisonter, som underbygger studiens uppgiftsbestämning och även fungerar som tolkningsram i slutandet. Förståelsehorisonterna utgörs av studiens hermeneutiska vårdvetenskapliga tradition och teoretiska perspektiv; en allmän vårdteoretisk förståelsehorisont; den historiska förståelsehorisonten samt av en sammanställning av ett mångvetenskapligt axplock av tidigare forskning om dygder och dygdetik.

Övergripande hermeneutisk förståelsehorisont – epistemologiska och ontologiska utgångspunkter

Studiens teoretiska perspektiv har sin grund i synen på vårdvetenskap som en humanvetenskap. Kunskapssynen är därmed öppen, gränsöverskridande och kreativ, omfattar ett bestämt värdesystem och är historisk.⁴¹ Denna kunskapssyn har sin grund i de grundläggande tankesystem inom den kunskapsteoretiska utvecklingen som har sin utgångspunkt i Aristoteles kunskapsteori.⁴² Kunskapsintresset är hermeneutiskt, vilket förutsätter ett historiskt medvetande.⁴³ ”Hermeneutiskt” skall här ses som ett uttryck för tolkande, förstående forskning som alternativ till positivistisk forskning.⁴⁴ Vårdvetenskapens uppgift är att utforska idén om den goda vården som kvalitativt är något utöver den nuvarande. Vårdvetenskapen vill också visa på möjligheter för den goda vårdens förverkligande. Den kunskap som söks i enlighet med vårdvetenskapens ethos är det sannolika, det etiska och det goda för patienten eller människan.⁴⁵

Den hermeneutiska förståelsen

Gadamer's filosofiska hermeneutik utgör inte en metod i sig, utan ett reflekterande över förståelsens natur. Den beskriver vad som sker när tolkningen är övertygande och lyckad. I föreliggande avhandling är epistemologin inspirerad av detta synsätt, vilket bl.a. kommer till uttryck i tolkningens symbiotiska förhållande mellan rekonstruktion och integration.⁴⁶ Det handlar om *subtilitas intelligendi*, konsten att förstå.⁴⁷ Tolkningen, interpretationen, är aldrig slutgiltig, den utgör endast en möjlighet, ett plausibelt och fruktbart försök att förstå texten.

⁴¹ Eriksson, 1992, 33

⁴² Eriksson & Lindström, 1999a

⁴³ Gadamer, 1997, 115

⁴⁴ Helenius, 1990, 27

⁴⁵ Eriksson & Lindström, 1999a

⁴⁶ Gadamer, 1997, 116

⁴⁷ Gadamer, 1997, 121

En tolkning skall dock inte utgöra en kompromiss, utan den skall fånga in det fundamentala som kan återfinnas i rådata, och detta på ett möjligast exakt sätt.⁴⁸ Förståelsen är inte bättre eller sämre utan att ”förstå annorlunda, i den mån man överhuvudtaget förstår”.⁴⁹ Förståelsen utgör en sammansmältning av förment avskilda horisonter, en förening av tolkarens egen tradition och historia och den nya kunskap som erhålls. Gammalt och nytt växer samman till en ”levande giltighet, utan att det ena på något tydligt sätt kan framhävas framför det andra”.⁵⁰ Detta är förenligt med begreppsbestämning som övergripande metodologiskt närmelsesätt.⁵¹

I mötet med forskningsmaterialet sätter forskaren sin förförståelse på spel, men detta är inte nog – forskaren ger sig in i ett spel där forskaren själv blir föremål för spel och blir spelad.⁵² Den som spelar erfar en verklighet som övergår honom eller henne. Det gäller att kunna återge denna verklighet på ett sätt som blir till en helhet som åskådaren, läsaren kan ta del av.⁵³

Studien följer den tradition och de grundantaganden som utarbetats vid Åbo Akademi, Enheten för vårdvetenskap i Vasa. Att följa en tradition möjliggör kumulativ eller integrativ kunskap, vilket fördjupar kunskapen inom ett visst ämnesområde.⁵⁴ Den vetenskapliga kunskapen växer med de nya problem som teorin pekar på och de nya frågor som vårdvetenskapen ställer, vilket leder till en djupare förståelse.⁵⁵ Det finns dock en risk för att den kumulativa kunskapsbildningen leder till en stagnation där ytliga empiriska strukturer avlöser varandra. Ett klargörande av det övergripande vetenskapliga paradigmet är viktigt. Mot uttrycket ’kumulativ kunskap’ kan ställas ’evolutionär vetenskap’, dvs. att expanderande, språngvisa framsteg är viktigare än tillväxt.⁵⁶ Vilket synsätt man än företräder, kan en sammanställande kunskap vara av värde i utvecklandet av en vårdvetenskap med ett artikulerat paradig. Paradigmet samlar den atomistiska och obestämda kunskapen, hjälper forskaren att förstå verkligheten på ett nytt sätt och att se nya, djupare perspektiv av den komplexa vårdverkligheten.⁵⁷ Genom att följa upp och bygga på tidigare forskning om

⁴⁸ Larsson, 1994, 174

⁴⁹ Gadamer, 1997, 143

⁵⁰ Gadamer, 1997, 154

⁵¹ Begreppsbestämning som metodologi har använts i ett flertal doktorsavhandlingar vid Åbo Akademi, Enheten för vårdvetenskap, t.ex. Sivonen, 2000; Kasén, 2002; Edlund, 2002 och Gustafsson, 2008.

⁵² Gadamer, 1997, 84

⁵³ Gadamer, 1997, 88

⁵⁴ Kirkevold, 1996, 102

⁵⁵ Eriksson & Lindström, 1999a

⁵⁶ Se Eriksson, 1999

⁵⁷ Eriksson, 1999

caritativ etik blir föreliggande avhandling ett led i skapandet av en kumulativ, dvs. en fördjupad, integrerad och utvecklad, kunskapskropp i vårdandets etik.⁵⁸

Människan – vårdvetenskapens kunskapsobjekt

Aristoteles syn på människan som ett ”förnuftigt djur”, ett däggdjur som till åtskillnad från de andra däggdjuren styrs av förnuft, inte av instinkter, förefaller snävare än den vårdvetenskapliga människosyn som företräds i föreliggande avhandling, där människan ses i ett evighetsperspektiv: ”Människan är i grunden kropp, själ och ande ... Människan lever i en verklighet som bär mysteriets, oändlighetens och evighetens kännetecken”.⁵⁹ Arendt framhåller emellertid att Aristoteles också såg på människan som *zōon politikon*, översatt via latinets *animal socialis* till ett ”socialt djur”, vilket visar på människans behov av gemenskap med andra människor för sitt handlande.⁶⁰ I denna människogemenskap uppstår det etiska.

Människan lever i vardande, vilket kan anses vara förenligt med att utveckla och integrera karaktärsdrag (dygder) som hjälper människan att göra det goda och uppnå sina mål i livet.⁶¹ Att beskriva människan som kropp, själ och ande är ett sätt att språkligt strukturera enheten och mysteriet människan, där helheten ändå alltid är mera än summan av sina delar. Människan kan aldrig till fullo beskrivas eller förstås. Ändå ligger det i vårdvetenskapens intresse att ständigt återvända till studiet av enheten människa, att fördjupa den ontologiska kunskapen om människan, samt den kontextuella kunskapen om människan som vårdare och som patient.⁶² Allt detta görs i hälsans, det godas och livets tjänst.

⁵⁸ 'Kumulativ' kunskap ses här i den mening som Kirkevoid (1996; 1997) tillskriver den. Kirkevoid (1997) skriver: "Knowledge development must be cumulative in the sense that related knowledge generated from separate research studies are integrated into a more comprehensive understanding of the topic at hand." För att detta skall kunna förverkligas fördras enligt Kirkevoid att "... nursing knowledge must be structured and have a clear perspective". Jag anser inte att denna typ av kumulativ kunskap är jämförbar med den form av byggstensmässig kunskaptillväxt som Kuhn (1997, 16) förkastar. Kumulativ kunskap i Kirkevoids mening är i stället den form av kunskap som kännetecknar en vetenskap som befinner sig i stadiet "normal vetenskap" (Kuhn 1997, 52) och som har till uppgift att "... öka precisionen hos och mängden av den vetenskapliga kunskapen".

⁵⁹ Axiom nr 1 och nr 8 presenterade av Lindström, Lindholm och Zetterlund (2006), jfr Aristoteles (1993). Axiomen utgör en vidareutveckling av de grundantaganden som utvecklats av Eriksson m.fl. under en period på över 20 år (se Eriksson, 2001, 14ff).

⁶⁰ Arendt, 1998, 22ff

⁶¹ Jfr Eriksson (red.) m.fl., 1995

⁶² Se Eriksson, 1987; jfr Rodgers, 2005, 201ff

Caritas – vårdandets grundmotiv

Enligt Eriksson är all verklig vård människogemenskap grundad på kärlek till medmänniskan och ett ansvar för den andra, dvs. en caritativ vård. Caritas ses som vårdandets grundmotiv.⁶³ Eriksson konstaterar att ”frågan om vårdens och vårdvetenskapens grundmotiv och meningssammanhang är avgörande då det gäller utvecklandet av en autonom vårdvetenskap. Det hör till den systematiska vårdvetenskapens uppgift att utforska grundmotiven och meningssammanhangen, samt att föra fram ett grundläggande system av lärosatser vilka byggs upp kring detta motiv”.⁶⁴ Idag, tjugo år efter att detta citat skrevs, kan man se att den caritativa vårdteorin har utvecklats i denna riktning. Caritasmotivets väg har gått från abduktion till tes.⁶⁵

Caritas utgör syntesen av eros och agape, vilket innebär mera än endast en förening av eros och agape. Caritas kan ses som en ny självständig meningsenhet. I Augustinus caritaslära är kärleken till Gud det centrala. Caritas är inte endast kristendomens religiösa medelpunkt utan även dess etiska medelpunkt, vilket är av intresse för vårdandet.⁶⁶ Kärleken och barmhärtigheten, här sammanfattade i begreppet caritas, står för universella, tidlösa värden som sträcker sig bortom kulturens och religionens ramar.⁶⁷

Caritas och claritas hör samman, vilket innebär att där kärlek finns, där finns skönhet, ljus och glädje.⁶⁸ Kärleken känns igen på sina frukter. Denna spegling av idealet uppfattar Eriksson som en förening av vetande och värden i en caritativ hållning grundad på kunskap. I professionell mening används caritas i ett bestämt syfte, nämligen att hjälpa den andra som befinner sig i ett mera eller mindre akut lidande, en nöd av något slag.⁶⁹ I den caritativa etiken

⁶³ Språkligt och begreppsligt sett är caritas emellertid inte entydigt (Eriksson, 1990, 21). Caritas betyder närmast människokärlek och barmhärtighet. Eriksson diskuterar kärleksbegreppet utgående från bl.a. teologen Anders Nygren. Eros, agape och caritas är begrepp som alla kan översättas med 'kärlek'. Eros står huvudsakligen för den begärande kärleken, den sinnliga kärleken eller människans strävan att komma nära Gud. Agape står för den gudomliga kärleken, Guds väg till människan, innefattande offer och förlåtelse. (Eriksson, 1990, 35ff.) Genom kyrkofadern Augustinus kom de bägge grundmotiven, det grekiska eros och det kristna agape, att träda i kontakt med varandra. Augustinus kärlekslära, i vilken dessa grundmotiv förenades med varandra, betraktades som en verklig nyansats inom kristendomen. Både agape och eros var realiteter för Augustinus och präglade därmed hans kärleksuppfattning, vilken kom att benämnas caritas. Caritastanken är en "ny" kärleksåskådning. (Eriksson, 1990, 43.)

⁶⁴ Eriksson, 1990, 5; jfr Eriksson, 2003, 22

⁶⁵ Eriksson (1990) har rent språkligt inte återfunnit "caritas", "caritasmotiv" eller "caritativ vård" i den dåvarande internationella vårdvetenskapliga litteraturen. Litteratursökningar visade att caritas återfanns inom den katolska kyrkan som namn på olika barmhärtighets- och hjälporganisationer. Ett exempel på etableringen av caritasmotivet som vårdvetenskaplig tes ses i von Post, 2000, 161ff.

⁶⁶ Eriksson, 1990, 43

⁶⁷ Jfr Levy-Malmberg, Eriksson & Lindholm, 2008; Watson, 2006

⁶⁸ Eriksson, 1990, 79

⁶⁹ Eriksson, 1990, 3

utgör caritas det kärnbegrepp som sammanfattar människans hållning gentemot medmänniskan, det som förväntas ta sig uttryck i ett kärleksfullt och barmhärtigt vårdande. Kan dygden utgöra den verksamma substans som för caritas från kärna till periferi, från frö till frukt?

En användning av caritas som uttryck för vårdandets grundmotiv är till viss del ambivalent. Om vårdvetenskapen anses ha ett nära förhållande till teologi och kristendom, vilket bl.a. har gett upphov till deldisciplinen vårdteologi, som har berikat kunskapen om människans andliga behov och hur dessa kan tillgodoses i vårdandet, kommer vårdvetenskapen, liksom föreliggande avhandling, också in i den urgamla konflikten mellan kristendom och hellenism, två inriktningar som enligt Nygren i grunden är oförenliga på grund av sina helt olika grundmotiv.⁷⁰ Förhållandet, för att inte säga kampen, mellan kristendom och hellenism kan verka sönderslitande och konkurrerande, men också kompletterande och berikande. Det avgörande blir den eviga frågan om vårdandets sanna natur och unikhet.

Ethos och etik – det godas primat

Föreliggande avhandling utgår ifrån att etiken föregår ontologin, vilket kan tolkas både som att det ytterst etiska är till innan synen på verkligheten formas, och som att det etiska är det djupast sett viktigaste i förhållandet till medmänniskan. Detta postulat innebär att vårdandet underordnas det etiska. Tillägnet av den vårdvetenskapliga kunskapen grundar sig på en caritativ hållning, där förståelsen av människan utgår från tanken om människans absoluta värdighet och helighet. Denna tanke formar vårdvetenskapens ethos och patos, där caritas i slutändan förenar kärnan i den vårdvetenskapliga kunskapen med det individuella i vårdandet.⁷¹ Ethos finns bortom etiken, i det innersta rummet i den verkliga verkligheten, och formar en etisk kod som används vid tolkning, men som samtidigt innebär att fullständig förståelse gällande den andra människan inte är möjlig.⁷²

Ethos utgör det grundmotiv som påverkar studiens inriktning.⁷³ Fundamentet finns i det som är vårdande, i primärsubstansen som bär på en etisk potential.⁷⁴ I den vetenskapliga kontemplerationen förblir teori och praxis ett, vilket avspeglas i hållningen.⁷⁵ Att utgå från ett ethos innebär att hylla en inre värderangordning, någonting som baserar sig på en

⁷⁰ Nygren, 1930

⁷¹ Eriksson & Lindström, 2000, 14f

⁷² Eriksson, 2003, 22

⁷³ Jfr Eriksson & Lindström, 2003, 3

⁷⁴ Eriksson & Lindström, 2003, 9

⁷⁵ Eriksson & Lindström, 2003, 10

föreställning om det goda i universell mening, något som också tillåter och främjar förekomsten av det partikulära goda och dess olika singulära och individuella varianter.⁷⁶

Ethos formar vårdandets etik till en ontologisk etik, en meningsfull enhet styrd av ett ”inre bör” med ett eget språk och en egen tonart. Detta ”inre bör” är inte en regeletik, inte ett tvång påfört utifrån, utan en kärleksfull vädjan ur människans innersta, ett kall som odlas och kommer till uttryck som en del av hennes väsen. Ethos och etik blir ett genom bildning, där *theoreia* omsätts i ethos och konkretiseras i den etiska akten, i *praxis* som tar sig uttryck i vårdande gärningar.⁷⁷ Ethos utgör vårdkulturens kärna, avspeglar dess väsen och andliga grundmotiv.⁷⁸ I ethos förenas tradition med vision, vetenskaplig kunskap med värden och vårdandet som vetenskap med konst.⁷⁹ Det goda utgörs i etisk bemärkelse av att bekräfta den andra människans absoluta värdighet.

Människans värdighet – vårdvetenskapens fundament

Värdighet utgör ett centralt begrepp i den caritativa etiken, där vårdaren tillägnat sig vårdvetenskapens ethos och ger uttryck för detta i ord och i handling.⁸⁰ Axiom nummer tre av de sammanlagt åtta axiom som tillsammans med grundantaganden och teser formar det centrala i den caritativa vårdteorin så som den beskrivs av Lindström, Lindholm och Zetterlund väljs därför som denna avhandlings teoretiska utgångspunkt:⁸¹

”Människan är i grunden helig. Människans värdighet innebär att inneha det mänskliga ämbetet, att tjäna i kärlek, att finnas till för den andra.”⁸²

I dygden som en hållning eller ett sinnelag som är eftersträvansvärt för etiskt handlande i enlighet med en caritativ vårdetik finns tanken om människans absoluta värdighet med som ett ethos vilket behärskar vårdandets substans och synliggörs i vårdarens hållning.⁸³ Värdigheten utgör ett bärande begrepp, som tar sig uttryck i handling mot och bemötande av den enskilda människan. I det partikulära tar värdigheten en kulturformad, relativ gestalt, vars ursprung dock alltid finns i det ontologiska, i den absoluta, universella dimensionen med

⁷⁶ Eriksson, 2003, 21

⁷⁷ Eriksson, 2003, 23f; 26; jfr Gadamer, 1999, 314 och diskussionen om humanvetenskaperna som ”moral sciences”.

⁷⁸ Eriksson, 2003, 28

⁷⁹ Eriksson, 2003, 31

⁸⁰ Lindström, Lindholm & Zetterlund (2006). Tanken om människans absoluta värdighet utgör i likhet med dygd en av de sju etiska grundkategorier som förs fram av Eriksson (1995b). Se också Edlund, 2003, 124.

⁸¹ Lindström et al., (2006), i svensk översättning erhållen vid Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi. Axiomen och teserna har utvecklats av Eriksson m.fl. under en period på över 20 år (se Eriksson, 2001, 14ff).

⁸² Eriksson, 2001, 16. Se också Eriksson, 1988, 19ff.

⁸³ von Post, 2000, 161; jfr Eriksson, 1995b, 32

helighet, människovärde, frihet, ansvar, plikt och tjänande som grundläggande värden. Värdigheten har betydelse för samtliga av vårdvetenskapens traditionellt hävdvunna kunskapsobjekt: människan, hälsan, vårdandet, världen och lidandet.⁸⁴

Värdighet förs fram som ett centralt begrepp i flera olika vårdvetenskapliga traditioner. Begreppet värdighet används för att beskriva kvaliteter som att vara värdig, ärad eller uppskattad, något som är tillämpligt på varje människa.⁸⁵ Jacobs talar om begreppet värdighet som vårdandets centrala fenomen.⁸⁶ Människan är etiskt sett självständig, har ett inneboende värde i kraft av sin egen förmåga, vilket ger henne värdighet och gör att hon är värd respekt.⁸⁷ Att bekräfta människans värdighet ger henne möjlighet att visa sig som hon verkligen vill vara.⁸⁸ Det är att visa henne vördnad, ett medvetet sätt att ge uttryck för att hon är betydelsefull.⁸⁹

Generell vårdteoretisk förståelsehorisont

Etik i betydelsen moralfilosofi, eller inre, medvetandegjord moraluppfattning är till sin natur alltid normativ⁹⁰, dvs. den talar om ett ideal, något som anses vara gott, rätt och skönt och som bör följas så långt det är möjligt – och som människan också spontant *vill* följa, eftersom det är fråga om ett personliggjort, inre ideal. Däremot är etiken inte med nödvändighet dogmatik⁹¹, i betydelsen systematiserat, fastslaget lärosystem påfört utifrån. Aristoteles dygd tänkande står för en inre normativitet som i stor utsträckning är i överensstämmelse med ett humanvetenskapligt tänkesätt.⁹² En vårdvetenskap är alltid i något avseende normativ, dvs. den beskriver inte endast hur verkligheten och vetenskapens centrala element är beskaffade, utan visar också på hur det *kunde* vara och på hur det *borde* vara, dvs. ett ideal i likhet med en inre, medvetandegjord etik.

⁸⁴ Edlund, 2002, 124f; se också t.ex. Fagerström, Eriksson & Engberg, 1999; Kärkkäinen & Eriksson, 2005; Wärnå, Lindholm & Eriksson, 2007; Caspari, Nåden & Eriksson, 2007

⁸⁵ Milton, 2008

⁸⁶ Jacobs, 2001. 'Värdighet' kan studeras som empirisk företeelse, som upplevt fenomen eller som begrepp på ontologisk nivå (jfr Eriksson & Lindström, 1999a och diskussionen om verklighetens olika nivåer).

⁸⁷ Jacobs, 2001; Råholm, Lindholm & Eriksson, 2001

⁸⁸ Råholm, Lindholm & Eriksson, 2001

⁸⁹ Milton (2008) använder begreppet 'mattering', vilket jag här har valt att omskriva till att människan är betydelsefull.

⁹⁰ "Normativ [når'- el. -i'v] adj. *normativt* • som anger en norm som anses böra följas <jfr deskriptiv>: *en normativ grammatik; ordlistor fungerar nästan alltid normativt* (adv.)" (Norstedts Svensk Ordbok 1.0).

⁹¹ "Dogmatik subst. *dogmatiken* • del av teologin som har till uppgift att utforska och systematisera ett visst kyrkosamfundets lärouppfattning: *professor i dogmatik* □ äv. allmännare systematiserad åskådning: *hans ännu inte slutförda dogmatik*" (Norstedts Svensk Ordbok 1.0).

⁹² Jfr Wärnå, 2002, 1

Den grundläggande etiska synen på vårdandet avspeglar ett s.k. dygdetiskt närmelsesätt. En dygdetik skiljer sig från ett kantianskt eller utilitaristiskt synsätt först och främst genom sin uttalade fokus på den goda karaktärens primat framom rätt handling.⁹³ Enligt Olthuis och Dekkers är emellertid dygdetik och vårdandets etik⁹⁴ inte helt synonyma, eftersom dygdetik fokuserar på personliga egenskaper och etisk hållning i generell mening, medan vårdandets etik koncentrerar sig på hur dessa egenskaper levs ut inom specifika vårdrelationer.⁹⁵

En översiktlig sökning gällande i vilken utsträckning dygdbegreppet förekommer hos samtida vårdteoretiker visade att begreppet som sådant sällan används.⁹⁶ Däremot förekommer begrepp som kan tolkas som dygder, eller tolkas in i en dygdtradition, t.ex. hos Juchli, som talar om att ”vårda som den man är”, ”att växa som människa” och att ”se med hjärtat”.⁹⁷ Sökningen visade på tre vårdteoretiker som använder dygdbegreppet: Roach, Martinsen och Campinha-Bacote.

I Roachs vårdteori utgör dygd en beståndsdel bland andra i helhetssynen på människan och hälsan.⁹⁸ Roach för fram betydelsen av ett mångdimensionellt synsätt på hälsan som ett dynamiskt tillstånd i kombination med en syn på människan som ett mysterium. I detta synsätt ingår en helhet och helighet som är i överensstämmelse med verkligheten endast om det omfattar uppmärksamhet på människans frihet, det goda och det onda, synd, dygd, val, autonomi, interdependens, beroende, begränsningar och möjligheten att avstå. Dessa reflektioner kan inte frikopplas från människans behov av en tro eller livsfilosofi. Vårdandet hör ihop med ett ansvar för nästan, vilket ger både människan och t.ex. dygden ett värde i sig. Ansvaret för nästan leder till etiska reflektioner gällande frågor som ”Vad borde jag vara?” ”Vad konstituerar en ansvarsfull, kreativ människa?”⁹⁹

Människans uppgift är att tjäna, att finnas till för den andra människan.¹⁰⁰ Att vårda, att bry sig om sin nästa, är inte unikt för ett professionellt vårdande. Däremot kan det ta sig unika uttryck i det professionella vårdandet.¹⁰¹ Människokärlek och barmhärtighet kan ses som

⁹³ Gastmans, 2002

⁹⁴ I föreliggande avhandling översätts det engelskspråkiga ”caring ethics” med ”vårdandets etik”.

⁹⁵ Olthuis & Dekkers, 2003

⁹⁶ Sökningen gjordes manuellt i böcker tillgängliga vid Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa och omfattade både samlingsverk om vårdteorier och böcker av enskilda vårdteoretiker. Sökningen omfattade inte artiklar, eftersom dessa behandlas i separata avsnitt i föreliggande avhandling.

⁹⁷ Juchli, 1985; 1990

⁹⁸ Roach, 1992, 40

⁹⁹ Roach, 1992, 40; 50; 72

¹⁰⁰ Eriksson, 1994; Lindström et al., 2006

¹⁰¹ Roach, 1992, 47

vårdandets grundmotiv när vårdandet betraktas som *caring*.¹⁰² Detta innebär å sin sida att vårdandet bygger på en viss värdegrund, något som kan förorsaka problem i dagens värld då det är svårt att nå konsensus om vilka värden som utgör grunden för människans liv i allmänhet och för vårdandets värld i synnerhet.¹⁰³ Enligt Martinsen finns det emellertid alltid någonting gemensamt också hos värdena, eftersom värden formas i mänskligt samspel, människorna behöver det gemensamma för uttryck i dialog och i handling.¹⁰⁴

Martinsen hävdar vidare att det finns en överordnad förebild som anger ett grundvärde för mänskligt samspel, nämligen principen om ansvaret för de svaga. Detta ansvar är något som gäller i olika kulturer och under olika tidsepoker, grundat i det ömsesidiga beroende som kännetecknar mänsklig gemenskap.¹⁰⁵ Ansvaret gör omsorgen till ett relationellt och praktiskt begrepp, till något som pockar på deltagande i den andra människans lidande.¹⁰⁶ För förverkligandet av detta ansvar för den andra människan behöver människan moraliska och intellektuella dygder, styrda av den viktiga dygden ödmjukhet. Enligt Campinha-Bacote blir varje dygd till en last om den inte styrs av ödmjukheten.¹⁰⁷ Dygden utgör den rätta, situationsbundna måttstocken för ett ömsesidigt, dialogiskt förhållande mellan människor, där människans etiska grundhållning synliggörs. Dygden ger praxishandlingar som omfattar mål, värden och normer inom ramen för en mänsklig relation.¹⁰⁸

Sammanfattningsvis kan konstateras att dygdbegreppet, i den ringa mån det används hos de olika vårdteoretikerna, hör samman med människan, hälsan, vårdandet och etiken. I förlängningen kan man se att dygden även hör samman med världen och lidandet, dvs. med vårdvetenskapens alla allmänna centrala element. Dygden finns med som en beståndsdel i mysteriet människan, i den helhet och helighet som kännetecknar henne som ansvarsfull, etisk varelse. Människan lever inte i ett tomrum, hon finns alltid i ett sammanhang, i samröre med andra människor och med omvärlden, där dygden synliggör den etiska grundhållningen. Kärleken, ansvaret, ödmjukheten och omsorgen för den andra människan utgör något av den

¹⁰² Begreppet 'caring' är svåröversättligt och översätts i föreliggande avhandling med "vårdande", "omsorg" eller "att bry sig om" beroende på sammanhanget. Begreppet 'nursing' betecknar i vissa sammanhang också ett allmänt vårdande, i andra sammanhang ett professionellt vårdarbete. Även här har jag låtit sammanhanget avgöra vilket begrepp som används på svenska.

¹⁰³ Jfr Roach, 1992, 96

¹⁰⁴ Martinsen, 1989, 50

¹⁰⁵ Roach (1992, 110) tar också upp detta och nämner bl.a. att Confucius såg människokärleken som en dygd relaterad till tre källor: himlen, självet och nästan. Att förverkliga människokärlek innebar för honom att fullfölja sina plikter gentemot alla dessa tre.

¹⁰⁶ Martinsen, 1989, 14ff

¹⁰⁷ Campinha-Bacote, 2005, 12ff

¹⁰⁸ Martinsen, 1989, 48f; jfr Martinsen, 1993, 94

mänskliga tillvarons grundval, något som sträcker sig bortom den aktuella tidsepoken och kulturen. I detta avseende finns dygden med som den eviga, etiska kraften, trots att dess konkreta förverkligande i handling kan ta sig olika uttryck i olika sammanhang.

Historisk förståelsehorisont – dygdbegreppets historia i västerländskt tänkande

Grunden till en caritativ etik återfinns i historien, men också i skärningspunkten mellan teologi och allmän etik.¹⁰⁹ Barmhärtighetens historia är förmodligen lika gammal som mänsklighetens historia, men finns dokumenterad i olika former (illustrationer, skrifter m.m.) från exempel på organiserat välfärdsarbete i det gamla Egypten fram till vår tid.¹¹⁰ I det antika Grekland ersattes de urgamla begreppen barmhärtighet och kärlek med mänsklighet och godhet, egenskaper som principiellt skiljer sig från varandra. Eriksson skriver med hänvisning till Lindskog (1926) att olikheterna i begreppen härstammar från skillnaderna i gudsuppfattningen. I den tidiga kristendomsuppfattningen poängteras ånyo barmhärtigheten gentemot nästan, vilken konkretiseras i sju lekamliga barmhärtighetsverk och sju andliga barmhärtighetsdygder. De andliga barmhärtighetsdygderna utgörs av att undervisa de okunniga; råda de tvivlande; varna syndare; trösta bedrövade; förlåta dem som smädar; tålmodigt bära oförrätter samt bedja för levande och döda. Att Aristoteles talade om frikostighet, men inte om barmhärtighet, ger för handen att varierande grundvärden som vägleder dygderna kan skönjas inom olika dygdtraditioner.¹¹¹

Dygdens historia i västerländskt tänkande har en 2400-årig historia med ännu äldre rötter i kinesisk filosofi (konfucianism).¹¹² Den första västerländska framställningen kring dygder härrör sig från Platon, som identifierade fyra kardinaldygder: visdom, mod, måttfullhet och rättfärdighet. Aristoteles är den som är mest känd för att ha studerat dygder. Liksom naturrätten har dygdetiken en teologisk grund, men fokuserar inte primärt på plikter.¹¹³ Dygdetiken återspeglar en av rötterna till ordet etik, *ethos*, som på grekiska betyder sed eller karaktär, och lyfter fram betydelsen av kvaliteten eller dygden hos den moraliska aktören.¹¹⁴ Enligt Barker borde etiken handla om dygder, mänskligt blomstrande, den mänskliga naturen

¹⁰⁹ Lindström et al., 2006, 196

¹¹⁰ Vonhoff, 1962, 9

¹¹¹ Eriksson, 1990, 29f

¹¹² Barker, 1999, jfr Gastmans, 2002

¹¹³ Darr, 2006; Purtilo, 2000; jfr Gallagher, 2002; Ferrie, 2006

¹¹⁴ Brody, 1988

och det goda livet, som är ett liv i dygd och uppnås genom förnuft.¹¹⁵ Dygderna formar en enhet.¹¹⁶

Efter medeltiden dalade dygdetikens popularitet.¹¹⁷ Det historiskt sett minskade intresset för dygdetik kan hänföras till egalitarianismens och empirismens framväxt under 1800-talet. Bedömningen av den mänskliga karaktären gjordes ofta utifrån bigotteri och klasskillnad. Människorna i den bildade överklassen ville tro att de själva var mera dygdiga och därför förtjänade sin plats i samhället. Därutöver fanns det pseudovetenskapliga försök att kvantifiera skillnaderna i mänsklig karaktär vilket ledde till anklagelser för kvacksalveri och ett ökande avståndstagande gällande studier av dygd från det vetenskapliga samfundets sida.¹¹⁸

Flera filosofer, författare och teologer har påverkat dygdetikens fall från huvudströmningarna inom etiskt tänkande. Adam Smith och David Hume och empirismens uppkomst utgjorde förebudet till dygdetikens fall. Deras idéer, som nedtecknades i mitten av 1700-talet, argumenterade för det centrala hos sinneserfarenheten. Eftersom mycket av det som dygdetiken hade att säga om mänskliga val inte kunde erfaras med sinnena, ansågs den inte vara epistemologiskt giltig. Fletcher hävdade att det inte finns några normativa måttstockar eller dygder. Det unika i varje situation utgör fokus för fastställandet av det etiska i handlandet. Dessa och andra filosofer skapade en atmosfär där diskussionen om dygdetik så gott som eliminerades från den allmänna diskursen om etik. Walton hävdade att dygd är främmande i postmoderna etiska kontext, där pliktbaserade etiska teorier med fokus på universalitet är rådande. Dygdetiken flyttar fokus från plikten till den personliga aspekten i etiken.¹¹⁹

¹¹⁵ Barker, 1999

¹¹⁶ Hursthouse, 1999, 155

¹¹⁷ Larkin & Fowler, 2002

¹¹⁸ Brody, 1988

¹¹⁹ Klimek, 1990 (med hänvisning till Blum, 1980; Fletcher, 1966 och Walton, 1986)

Aristoteles dygdbegrepp¹²⁰

Aristoteles och Sokrates gav samma svar på kärnfrågan i etiken: Varför vara etisk? Svaret var att ett etiskt beteende erbjuder de bästa utsikterna för människans egen lycka. Människan betar sig redbart, och erfar ett fullkomnat, blomstrande, lyckligt liv, ett liv hon anser har mening.¹²¹

Aristoteles beskriver fyra huvudsakliga typer av mänsklig karaktär: dygd, måttlighet, hämningslöshet och last.¹²² Den största skillnaden mellan en dygdig och en lastbar person ligger förmodligen i vad personerna värdesätter.¹²³ De fyra typerna beskrivs i termer av gärningar och motivation hos den moraliska aktören. Motivationen indelas i den del som styrs av förnuftet, och de delar som styrs av icke förnuftsmässiga känslor, sinnesrörelser och begär. Den dygdiga människan är en person vars förnuftsmässiga och icke förnuftsmässiga motiv befinner sig i harmoni.¹²⁴ Under antiken menade man att det fanns en analogi mellan produktiv konst och etik. Det leder till att etikens mål måste vara ett praktiskt mål, det räcker inte med att känna till, utan kunskapen måste resultera i handling.¹²⁵ Att vara dygdig innebär bl.a. att ”verkligt veta” vad man gör, trots att denna förståelse inte alltid är artikulerad.¹²⁶ Begreppet ”dygdig” används om både person och handling.¹²⁷

Enligt Ringbom¹²⁸ använder Aristoteles ordet *arete*, det ord som kan översättas till ’dygd’, i olika betydelser. Dels används *arete* för att beteckna prisvärda egenskaper i allmänhet, dels för att symbolisera den själsförfattning som utgör grunden för ett berömvärd socialt beteende och dessutom för att ange de själsliga egenskaper eller tillstånd som är nödvändiga för uppnåendet av *eudaimonia*, det kontemplativa lyckoideal som Aristoteles ansåg vara eftersträvansvärt i sig.¹²⁹ Aristoteles hade en tanke om att allt i naturen, även människan, hade

¹²⁰ Den främsta källan för den som vill studera dygderna är enligt Robertson (1993; jfr Simpson, 1997; Broadie, 2006, 345) Aristoteles Nikomachiska etik. Robertson för fram tre sätt att läsa den Nikomachiska etiken: som en viktig del av Aristoteles praktiska politiska vetenskap; som ett klagörande för och en tolkning av en gentlemans liv med syfte att göra dess koppling till det politiska livet mindre flagrant och i stället fokusera på dess öppenhet inför filosofin; och framför allt som en studie i politisk filosofi, en studie som granskar antagandet att det politiska och det moraliska livet, när de är som bäst, tillför lycka. Aristoteles undersöker enligt Silverberg (1996) inte endast mänskliga handlingar och deras berättigande, utan också vad som ligger bakom dem. Aristoteles etik hör till det som alla etiker bör känna till, också om de inte skulle acceptera den, hävdar Kraut (2006, 1; jfr Broadie, 2006, 342ff; jfr Gadamer, 1999, 312).

¹²¹ Cameron, 1997, med hänvisning till Aristoteles och Platon

¹²² Purshouse, 2006; jfr Foot, 2002, 7

¹²³ Wielenberg, 2000

¹²⁴ Purshouse, 2006

¹²⁵ Anagnostopoulos, 1994, 68

¹²⁶ Rorty, 1978

¹²⁷ Wielenberg, 2000

¹²⁸ Aristoteles, 1993, 161

¹²⁹ Aristoteles, 1993, 31

ett naturligt mål, *telos*. Alla varelser strävade efter att förverkliga denna sin sanna natur. Det potentiella skulle bli aktuellt. Aristoteles räknade med att målet för människans strävanden är någonting gott.¹³⁰ När människan strävar efter att göra det goda, tränar hon sig i olika dygder. Människan blir modig genom att handla modigt, besinningsfull genom att vara behärskad osv.¹³¹ Detta utgör en karaktärsdanning i enlighet med människans natur, människan är avsedd att vara god. Den moraliska dygden, förträffligheten, kräver att den handlande vet vad saken gäller, väljer saken för dess egen skull och utför handlingen utgående från en fast och orubblig hållning.¹³² Enbart filosoferande räcker inte till för att skapa en dygdig karaktär. Dygderna är inte sinnesrörelser, utan dispositioner som inbegriper vissa föresatser. De är inte känslor eller förmågor, utan karaktärsinställningar.¹³³ Aristoteles talar dels om karaktärsdygderna¹³⁴ mod, besinning, frikostighet, storslagenhet, stolthet, ambition, godlyntighet, vänlighet, uppriktighet, kvickhet och rättrådighet, dels om fem hållningar¹³⁵ genom vilka själen når sanning genom att bejaka och förneka: produktiv kunnighet, vetande, klokhed, visdom och insikt. Karaktärsdygderna är situationsbundna, det gäller att finna den rätta mitten i den aktuella situationen och för den aktuella personen, ”att finna det intermediära och inte överdriften eller underskottet”. Det intermediära bestäms i enlighet med Aristoteles teleologiska grundsyn av den riktiga tanken.¹³⁶

Termen ’det goda’ används enligt Aristoteles gällande olika slag av kategorier¹³⁷, t.ex. substans, kvalitet och relation. Substansen, det som existerar *per se*, är överordnad de övriga betydelseerna. Det goda har lika många nyanser som tillvaron, vilket innebär att det goda inte är något absolut Enda som gäller i alla sammanhang. ’Det goda’ kan t.ex. utgöras av Gud eller förnuftet som substans, av kvalitet som dygd, av kvantitet som det intermediära, av relation som det användbara och av tid som det rätta tillfället. Detta leder till att det goda kan existera

¹³⁰ Aristoteles, 1993, 20

¹³¹ Aristoteles, 1993, 49

¹³² Aristoteles, 1993, 55

¹³³ Aristoteles, 1993, 56

¹³⁴ ”Karaktärsdygderna” benämns även ”moraliska dygder”. Enligt MacIntyre är detta att sammanblanda det förflutna med nutiden, och även att diffusera begreppens betydelse över tid (Austin, 2007, med hänvisning till MacIntyre). Eftersom begreppet ’moraliska dygder’ ändå är vedertaget inom litteratur om dygd, används det parallellt med ’karaktärsdygder’ i föreliggande avhandling.

¹³⁵ Även benämnda ”intellektuella dygder”.

¹³⁶ Aristoteles, 1993, 58

¹³⁷ Aristoteles (1994) strävade efter att kategorisera tillvaron, alternativt språket, så att allt hörde till någon bestämd kategori. Varje icke kombinerat uttryck betyder då endera substans, kvantitet, kvalitet, relation, plats, tid, att vara i en viss ställning, att ha något, att göra något eller att vara föremål för något. Detta kan illustreras genom att säga att substanser är t.ex. människa eller häst; kvantiteter två alnar lång eller tre alnar lång; kvaliteter vit eller grammatikalisk. Relation uttrycks t.ex. av dubbel, halv och större; plats av sådant som i Lykeion eller på torget eller i fjol. Att vara i en viss ställning kan innebära att ligga eller att sitta; att ha något kan vara att ha skor på fötterna eller att vara beväpnad; att göra något kan vara att bryta eller bränna och att vara föremål för något kan vara att brytas eller att brännas.

dels i former av det som är gott i sig, dels i former av det som leder till det goda. Aristoteles förkastar tanken om det godas Idé som någonting absolut, eftersom han anser att tanken om en absolut god Idé skulle leda till att endast det godas Idé är det verkligt goda, varpå det goda skulle sakna form.¹³⁸

Aristoteles dygdbegrepp har haft inflytande på alla senare dygdbegrepp.¹³⁹ Utvecklingen mot en s.k. neo-aristotelianism rör sig enligt Hursthouse dels om att dagens dygdetiker tar avstånd från Aristoteles syn på kvinnor och slavar som lägre stående varelser, dels om att dagens dygdetiker även räknar med andra specifika dygder än de traditionellt aristoteliska.¹⁴⁰ Exempel på sådana ”nya” dygder är kärlek och medlidande. Slote, som hör till de dygdetiker Hursthouse räknar upp som icke-aristoteliker, hänvisar själv nog till Aristoteles, men framhåller t.ex. att Aristoteles etik är mera aktörsfokuserad, medan Slotess dygdetik är aktörsbaserad i Platons och Martineaus efterföljd, dvs. den framhåller etiska ”fakta” hos aktörens innersta motiv framom aktörens individuella karaktärsdrag.¹⁴¹

Aristoteles ansåg inte att det fanns någon skillnad mellan en individs blomstrande och det goda livet för alla, men det moderna sättet att tänka tenderar att skilja dessa båda åt, vilket leder till separationen mellan dygder riktade mot andra och mot självet.¹⁴² I regel är det de dygder som riktar sig mot andra som kopplas samman med moral, sättet på vilket en människa handlar och reagerar gentemot andra ger oss ett mått på den personens moral.¹⁴³ Karaktär och dygd handlar om inre, subjektiva element, samtidigt som de också står i ett ömsesidigt förhållande med samhället, dvs. med sociala och kulturella inflytanden. På ett sätt formas karaktären i de specifika sammanhang där människorna utvecklas och lever ut sina liv. Värden, dygder, laster och sammanhang som familj, etnisk, religiös och social tillhörighet samt ekonomi påverkar människornas karaktär och deras egen utveckling i dygd. På ett annat sätt kan människornas karaktär och deras utövande av dygd aktivt påverka den sociala, kulturella och organisationella omgivning där de lever och arbetar. Det som rör karaktär och dygd har en samhällselig dimension på samma gång som det har en personlig dimension.

¹³⁸ Aristotle, 1995, 3

¹³⁹ Hvarfner, 1988, 105

¹⁴⁰ Hursthouse, 1999, 8–9; jfr Santas, 1997; Kraut, 2006, 4

¹⁴¹ Slote, 1997a, 240

¹⁴² Sellman, 1997

¹⁴³ Sellman, 1997

Karaktär och dygd ges oss inte av naturen utan formas i samhällsgemenskapen genom beslut, engagemang och handlingar som i sin tur skapar samhället där människorna lever.¹⁴⁴

Dygdena skall inte förstås instrumentellt. Dygdiga handlingar leder inte till fullkomlighet på samma sätt som rätt medicin ger hälsa.¹⁴⁵ I Aristoteles ögon handlade det inte om att få en intellektuell förståelse, utan om att få ett praktiskt sunt förnuft (dvs. en sorts etisk know-how, eller en känsla för vilken handling som är mest lämpad i en given situation). Han gav denna typ av kunskap namnet *phronesis*, klokhets, och åtskilde denna mycket tydligt från teoretisk kunskap, som han kallade *episteme*. En viktig poäng med Aristoteles tänkande är därför att förmågan att göra rätt handling är sammanbunden med den erfarenhet man har av praktiskt liv. Klokhetsen kan sägas vara en produkt av den erfarenhet man får med tiden i vad Aristoteles kallade ”livets skola” – i *praxis*.¹⁴⁶ Klokhetsen behövs för att människan skall kunna rätt sak på rätt plats vid rätt tid och i rätt mängd.¹⁴⁷

Enligt Sellman finns det ytterligare en viktig distinktion att göra: skillnaden mellan dygd och dygdighet, där dygd refererar till en specifik läggning och dygdighet refererar till den moraliska godheten eller liknande hos handlandet. Åtskillnad är viktig för att begreppen inte skall sammanblandas: dygdighet har moraliska konnotationer som en dygd inte nödvändigtvis har.¹⁴⁸

En mänsklig dygd är ett stabilt karaktärstillstånd som handlar om val. Det handlar om val, eftersom människans funktion är att på ett förnuftigt sätt välja medlen till *eudaimonia*, då kommer hennes dygder att möjliggöra att hon väljer väl. Ett viktigt drag hos aristotelisk dygdetik är att det att leva ett gott liv inte handlar om att övervinna onda begär, det handlar snarare om att inte ha sådana begär alls. En dygdig aktör väljer rätt saker med glädje. Om dygden handlar om val, garanterar rätt val, och valet stammar ur människans värden, vad hon bryr oss om, då är en dygdig människa en som bryr sig om rätt saker på rätt sätt.¹⁴⁹ Människan *borde* göra det som en dygdig person med kännedom om den aktuella situationen skulle göra.¹⁵⁰ De flesta människor är emellertid inte fullständigt dygdiga, snarare återhållsamma och måste kontrollera en önskan eller frestelse att göra det som inte är dygdigt. Ett annat sätt

¹⁴⁴ Giblin, 2002

¹⁴⁵ Björkman, 2006

¹⁴⁶ Birkelund, 2000

¹⁴⁷ Larkin & Fowler, 2002; jfr Lützén & Barbosa da Silva, 1996

¹⁴⁸ Sellman, 1997

¹⁴⁹ Allmark, 1998; jfr Gardiner, 2003

¹⁵⁰ Björkman, 2006

att definiera dygd är som en tendens att kontrollera en viss typ av känsla och att handla rätt i en viss situation.¹⁵¹

Aristoteles dygdbegrepp lyckas enligt Armstrong inte helt skilja dygder från laster eftersom de senare också är karaktärsdrag som manifesteras i vanemässiga handlingar. Pincoffs erbjuder ett förslag till lösning på detta problem. Han hävdar att dygderna och lasterna borde ses som kvaliteter som människor tänker på när de ska besluta om någon borde undvikas eller uppsökas. Gällande lasterna, skulle de flesta troligen önska att undvika att möta andra människor som är t.ex. grymma, känslolösa, elaka eller oärliga. Dessa karaktärsdrag är inte beundransvärda, vare sig hos en själv eller hos andra.¹⁵²

Kristna barmhärtighetsdygder

Det grekiska tänkandet gällande förhållandet till medmänniskan karaktäriserades av det som sedan i latinet har benämnts *humanitas* och *bonitas*, mänsklighet och godhet. Den fria, grekiska gentlemannen, ur bilden för dygden, utövade medmänsklighet och godhet främst gentemot sina gelikar. Att ge ansågs visserligen gott och ädelt, med givandet gjordes mera för givarens skull än för den hjälpbehövandes skull, och en dygdig grek ansåg att det var motbjudande att vara i den hjälpbehövandes situation och avböjde ofta erbjudanden om hjälp av just den orsaken.¹⁵³ Ett helt annat synsätt återfinns i den judisk-kristna traditionen, där budet om att älska Gud över allting och sin nästa som sig själv står att läsa redan i Moseböckerna. Varje människa är skapad till Guds avbild, och som sådan värd att älskas. Varje människa förväntas älska sin medmänniska som ett uttryck för tacksamhet och lydnad mot Gud. Denna kärlek tar sig uttryck i storsinhet och barmhärtighet såväl mot närstående som mot främlingar.¹⁵⁴

Genom sitt liv och sin död förde Jesus Kristus in en ny epok i mänsklighetens historia, en epok av kärlek och barmhärtighet, där Jesus själv inte enbart visade kärlek och barmhärtighet gentemot nästan, utan Han själv *var* kärleken och barmhärtigheten personifierad. Hans ord och gärningar blir kriteriet på vad kärlek och barmhärtighet är och således också en grund för vad som betraktas som dygd inom kristna traditioner.¹⁵⁵

¹⁵¹ Darr, 2006

¹⁵² Armstrong, 2006, med hänvisning till Pincoffs, 1986

¹⁵³ Vonhoff, 1962, 16; jfr Aristoteles, 1993, 99; 274f

¹⁵⁴ Vonhoff, 1962, 18f

¹⁵⁵ Vonhoff, 1962, 21ff

Under den tidiga kristenhetens historia utvecklades de tre s.k. teologiska dygderna som begrepp: tro, hopp och kärlek. Dessa kombineras ofta med de fyra klassiska kardinaldygderna klokhets, besinning, mod och rättrådighet. Utöver dessa beskriver Dahlby även de kristna dygderna tålmod, saktmod, ödmjukhet, lydnad, kyskhet, ståndaktighet, endräkt och barmhärtighet. Av dessa anses ödmjukheten vara ”alla dygders moder”.¹⁵⁶ Fokuseringen på ödmjukhet utgör en viktig skillnad mellan de klassiska grekiska dygderna och den kristna dygdtraditionen. För Aristoteles var ödmjukheten ett tillkortakommande, visserligen inte direkt en dålig egenskap, men ändå något som påminner om en last – den ytterlighet som den dygdiga, stolta människan bör undvika för att inte falla i fällan att avstå från ädla gärningar eller yttre goda ting, som om hon inte var värd dem. Den andra motpolen till stolthet utgörs enligt Aristoteles av fåfängan, men av dessa två anser han ändå ödmjukheten vara ”värre”.¹⁵⁷

Barmhärtigheten hör samman med tålmodet, och symboliserar kärleken till nästan. Att visa barmhärtighet innebär att visa tålmod med den mänskliga svagheten.¹⁵⁸ Inom kyrkan utvecklades enligt Dahlby sex, senare sju, barmhärtighetsverk med inspiration hos evangelisten Matteus och texten om Människosönens dom.¹⁵⁹ Barmhärtighetsverken utgörs traditionellt av ”att mätta hungrande, ge dryck åt törstande, kläda nakna, ge härbärge åt husvilla, besöka sjuka, besöka fångna”, samt efter 1200-talets svåra farsoter även ”att begrava de döda”.¹⁶⁰ Bland dessa anses hjälpen åt de hungrande vara det främsta, tätt åtföljt av att ge den törstande att dricka.¹⁶¹

De kristna dygdernas motsatser, lasterna, betecknas också som synder, och användes av dominikanerna vid undervisningen om den kristna människans liv.¹⁶² Lasterna sågs enligt de tolv apostlarnas lära, som tillkom omkring år 100 e.Kr., som ”Dödens väg”. Bland dessa utgör huvudlasterna eller dödssynderna inom den katolska traditionen de sju laster som har sina positiva motsvarigheter i de sju dygderna. Dödssynderna utgörs av högmod, girighet, otukt, avund, frosseri, vrede och lättja. Övriga laster på ”Dödens väg” är mord, äktenskapsbrott,

¹⁵⁶ Dahlby, 1963, 186ff. På svenska förekommer flera olika benämningar på kardinaldygderna, vilka på latin benämns *prudentia*, *temperantia*, *fortitudo* och *justitia*. Jag har valt att följa de översättningar Ringbom använder i Aristoteles (1993). Dahlby använder begreppen klokhets (*prudentia*), måttfullhet eller självbehärskning (*temperantia*), tapperhet eller mod (*fortitudo*) samt rättfärdighet, rättvisa eller rättrådighet (*justitia*).

¹⁵⁷ Aristoteles, 1993, 112f

¹⁵⁸ Dahlby, 1963, 189

¹⁵⁹ Dahlby, 1963, 189 med hänvisning till Matt. 25:31–45. Vonhoff (1962) 12ff visar på att barmhärtighetsverkens historia är äldre än kristendomen, t.ex. Egyptens historia har många exempel på hur de sju uppmaningarna efterlevdes.

¹⁶⁰ Dahlby, 1963, 189

¹⁶¹ Vonhoff, 1962, 13

¹⁶² Dahlby, 1963, 193

lusta, stöld, avgudadyrkan, trolldom, giftblanderi, rov, falskt vittnesbörd, skamligt tal, skrymteri, tvesinhet, svek, övermod, ondska, självrådighet, förmäthenhet och skryt.¹⁶³

Hos Thomas av Aquino sammanförs de klassiska grekiska dygderna med en kristen tradition.¹⁶⁴ Eftersom de antika tankarna var synnerligen antropocentriska, ”kristnade” Thomas av Aquino dem genom att först visa hur Aristoteles tänkande med vissa justeringar kunde passa in i kristet tänkande, och underordnade sedan de moraliska dygderna de ingjutna dygderna tro, hopp och kärlek, vilket också för in barmhärtighetstänkandet i de klassiska dygdernas värld. Thomas av Aquino visade hur kristna dygder utgjorde Kristi efterföljelse. För Thomas av Aquino är dygderna logiskt inordnade. De intellektuella delas in i de spekulativa (insikt, kunskap och visdom) och de praktiska (färdighet och klokhet). De moraliska dygderna indelas i de som respekterar det praktiska omdömet (och underordnas klokheten) samt de som finns i begären (t.ex. rättvisa, besinning och mod). De teologiska dygderna är tro, hopp och kärlek.¹⁶⁵ De sju naturliga dygderna omges med andra mindre dygder, som han benämner beståndsdelar hos dygderna. Dessa dygder samverkar och påverkar varandra på många sätt. Ändå poängterar han, vilket är ett principiellt tänkande hos honom, att nåd (eller de ingjutna dygdernas handlande) inte kan omintetgöra de andra dygdernas natur utan bygger på dem.¹⁶⁶

Trots de otaliga exempel på laster och ondska som följt kristenheten genom historien har också kampen för medmänsklighet, för kärlek, barmhärtighet och godhet följt med under alla år. Vonhoff för fram den enskilda människans ansvar att fortsättningsvis stå upp för att hjälpa, att bli ett samvete för alla och fortsätta göra goda gärningar i kärlekens och barmhärtighetens tjänst.¹⁶⁷

Den dygdetiska förståelsehorisonten – forskningsläget

”It is no wonder that we are living through a Renaissance of virtue ethics and love right now when the emphasis of a personal ‘self’ and individual autonomy is at its highest. In the beginning there was virtue ethics, until ethics proper, the universalizable rule ethics, won the battle. And now, when people want to raise their personal ideals above common morality, virtue ethics has been introduced again.” (Ollila, 1993, 290f.)

Dygder och dygdetik är föremål för forskning inom många olika vetenskaper och forskningsområden. Att göra en heltäckande översikt över befintlig forskning om dygder är en

¹⁶³ Dahlby, 1963, 189

¹⁶⁴ Summa Theologiae utgör den främsta källan för den som vill studera Thomas av Aquinos dygdtänkande (Henry, 1993; jfr Purtilo, 2000).

¹⁶⁵ Henry, 1993; jfr Arman & Rehnsfeldt, 2006

¹⁶⁶ Henry, 1993

¹⁶⁷ Vonhoff, 1962, 120; 229ff; 243

omöjlig uppgift. I föreliggande avsnitt presenteras ett axplock av aktuell forskning och etablerade källor gällande dygdetik¹⁶⁸ inom olika vetenskaper. Litteraturen har dels valts ut genom en systematisk litteratursökning med sökorden ”Aristotle” och ”ethics”, dels genom manuell sökning och insamling av litteratur som kommit i min väg under de år som forskningsprocessen pågått.¹⁶⁹ Litteraturen hänför sig till filosofi (däribland etik och moralfilosofi), teologi, psykologi, statsvetenskap, idéhistoria, sociologi, förvaltningsvetenskap, pedagogik och vårdvetenskap. Det gemensamma för källorna är att de på något sätt anknyter till och vidareutvecklar tankar ur den aristoteliska dygdetiken. Avsikten med avsnittet är att göra en positionsbestämning av forskningsläget, inte att kritisera eller utvärdera den forskning som gjorts.

Dygdbegreppet och dygdetiken

I en diskussion kring dygdbegreppets natur hänvisar Hvarfner till Erik H. Erikson och hans användning av dygdbegreppet, vilket utmanar de människor som tolkar dygden enligt vissa färdiga mallar, och även de moralfilosofer som fruktar att begå ”det naturalistiska misstaget”¹⁷⁰.¹⁷¹ Det engelska begreppet ’virtue’ har rötter i den klassiska traditionen, liksom det svenska dygdbegreppet, men Hvarfner hävdar att användningen av ’dygd’ på svenska är ännu mera utmanande än Eriksons användning av ’virtue’, eftersom det engelska begreppets etymologiska rötter i latinets ’virtus’ ger dygdbegreppet en överton av styrka och kraft, vilket det svenska ’dygd’ inte nödvändigtvis gör.¹⁷² I svenskan har dygdbegreppet många gånger uppfattats som blodfattigt, som syftande på någon som avstår från naturlig frihet och livsglädje. Hvarfner vill vända på detta och komplettera den svenska förståelsen av ’dygd’ med kompletterande bestämningar i anknytning till den klassiska traditionen. Dygd är ett kontextuellt mångtydigt ord, som kan betraktas både som en term, ett begrepp och ett fenomen.¹⁷³ Dygdetiken är i likhet med de pliktetiska teorierna behäftad med en begreppsmässig reduktionism.¹⁷⁴ Eriksons dygdbegrepp i kombination med den psykologiska mognadsteorin gör dygden begriplig och angelägen på ett nytt sätt, skriver Hvarfner, med

¹⁶⁸ Fokus i föreliggande avhandling ligger på dygdbegreppets etiska dimensioner, vilket gjorde att sökningen riktades in på dygdetiken. En sökning på t.ex. ”Aristotle” och ”virtues” hade kunnat ge ett annat urval. Det hade också varit möjligt att söka på t.ex. ”virtue” och ”ethics”. Den starka betoningen på Aristoteles etik i Näsman (2001) avhandling pro gradu gjorde att sökningen också till föreliggande doktorsavhandling ursprungligen var inriktad på Aristoteles som ”dygdens fader”.

¹⁶⁹ En närmare redogörelse för den systematiska litteratursökningen ges i bilaga 1.

¹⁷⁰ ”Det naturalistiska misstaget” handlar om det godas svårdefinierbara natur, och att det goda inte låter sig fångas i termer av naturliga egenskaper.

¹⁷¹ Hvarfner, 1988, 14

¹⁷² Hvarfner, 1988, 15

¹⁷³ Jfr Barbosa da Silva & Ljungquist, 2003, 17

¹⁷⁴ Loudon, 1997, 204

hänvisning till att varje tid, oavsett om dygdbegreppet använts eller inte, förefaller ha en uppfattning om vad som menas med mänsklig mognad och mänsklig godhet. Dessa uppfattningar bestäms både av den rådande kulturen och av människornas biologiska mognad.¹⁷⁵ Dygdbegreppets innebörd och tillämpning är vaga och formella, det finns anledning till att återkomma till dem i olika tidsmässiga och kulturella kontexter. Dygdernas rötter finns emellertid enligt Hvarfner i människans epigenes¹⁷⁶ och ger uttryck för universella behov som kan kännas igen hos de flesta människor.¹⁷⁷ Etikens sak är kanske inte nödvändig, invariabel eller evig, men det betyder inte att etiska spörsmål inte skulle kunna förete en viss invarians. Etiska spörsmål tangerar det beständiga eller det tämligen oföränderliga, det finns någonting gemensamt hos det etiska oberoende av tid och rum.¹⁷⁸

Det är onekligen svårt att mäta dygd. Att etablera en moralteori grundad på dygd förefaller utesluta två av den formella etikens essentiella karakteristika, nämligen att den skulle kunna basera sig på mätbara data och logik.¹⁷⁹ Trots svårigheterna som finns inbyggda i dygdetiken, har intresset för den ökat under senare tid. Moralfilosofier som Becker, MacIntyre och Pincoffs har återupptagit studiet av dygdaspekterna på moralen.¹⁸⁰ Dygdetiken förefaller ha en logisk plats när det gäller att komplettera diskursen om moral – aktören, handlingen och resultatet.¹⁸¹

Att skapa ett begrepp innebär emellertid inte per automatik att utträta något i handling.¹⁸² Att veta det rätta innebär inte heller automatiskt att man handlar rätt, om ”vetandet” förstås som ett teoretiskt vetande, liksom en åskådare som på avstånd vet vad han eller hon ser.¹⁸³ Människans yttersta uppgift är emellertid – i egenskap av just människa – handling i förening med *logos*, dvs. förnuft och kunskap.¹⁸⁴ Ett insiktsfullt vetande, som härstammar ur ett deltagande i en situation där ansvarsrelationer råder, kan däremot ge en handlingsberedskap.¹⁸⁵ Mänskliga goda gärningar handlar inte om aktivitet i sig, som att växa eller att iakttä, utan om arten hos aktiviteten. Det mänskliga goda definieras i termer av

¹⁷⁵ Hvarfner, 1988, 204; jfr Long, 2002; MacKay, 2005

¹⁷⁶ Epigenes handlar om ärftliga, reversibla förändringar på cellnivå. Ett inlärt beteende kan gå i arv till nästa generation genom att genernas uttryck ändras. Epigenetiken utmanar den darwinistiska teorin om slumpmässig mutation och naturligt urval.

¹⁷⁷ Hvarfner, 1988, 75

¹⁷⁸ Anagnostopoulos, 1994, 282; 375

¹⁷⁹ Brody, 1988 (med hänvisning till Blasi, 1984)

¹⁸⁰ Brody, 1988; jfr Larkin & Fowler, 2002

¹⁸¹ Brody, 1988, med hänvisning till Becker, 1975; MacIntyre, 1984 och Pincoffs, 1986

¹⁸² Silfverberg, 1996, 41

¹⁸³ Hvarfner, 1988, 102

¹⁸⁴ Achtenberg, 1992; jfr Lawrence, 1997; jfr Gadamer, 1999, 312f

¹⁸⁵ Hvarfner, 1988, 102

moralisk dygd, som bestäms i form av det intermediära mellan överdriften och underskottet.¹⁸⁶ Moralisk dygd utgör människans rätta mål i handlingarnas värld. Det främsta målet för människan är dock det som dygderna leder till, *eudaimonia*, ofta översatt med ”lycka”.¹⁸⁷ Varken dygden eller lyckan är primärt någon känsla, men känslor, handlingar och val är involverade på olika sätt i ett dygdigt liv.¹⁸⁸ För att dygdig aktivitet skall kunna leda till lycka fordras något gott som kan fungera instrumentellt vid utövandet av dygd, och vars frånvaro hämmar den dygdiga aktiviteten, samt något icke-instrumentellt gott som med nödvändighet preexisterar som förutsättning för lycka, men vars frånvaro inte hämmar dygdig aktivitet.¹⁸⁹ Ändå är varken lyckan eller den njutning som borde följa av en dygdig handling garanterad.¹⁹⁰

Etik, liksom alla praktiska discipliner, handlar om det som kunde vara annorlunda.¹⁹¹ Dygdetiken är beroende av människans förmåga till medvetna val och frivilliga handlingar, som för med sig ett ansvar.¹⁹² Achtenberg för fram argument för en aristotelisk dygdetik och visar på det innehållsmässiga i den som är bestående också i dagens värld, trots att nutidsmänniskan ser på metafysiska frågor på ett annat sätt än Aristoteles gjorde. Det goda kan inte identifieras som ett faktum, det är alltid tvetydigt. Människan rör sig mot sitt mål endast om hon har dygd, vilket hon inte har av naturen.¹⁹³ Det goda utgör målet, och eftersom målen varierar, varierar också det slutgiltigt goda. Det finns emellertid också ett ”högsta goda”, som utgör det yttersta målet för alla andra goda mål.¹⁹⁴ Dygden utgör en benägenhet att handla väl med avseende på människans yttersta uppgift, och lasten en benägenhet att handla illa. Den moraliska dygden är kulturellt betingad, handlar om karaktär och om frågan ”vilken sorts människa vill jag vara?”.¹⁹⁵ Talet om karaktärens primat över handlingen är emellertid inte entydigt.¹⁹⁶

Människan är till sin natur i stor utsträckning upptagen av att värna om sina egna intressen. För att hon skall kunna sägas vara dygdig krävs emellertid mera än att hon låter blir att

¹⁸⁶ Collins, 2004; Hursthouse, 1999, 81; Bostock, 2006, 38; Anagnostopoulos, 1994, 127, 168

¹⁸⁷ Broadie, 1991, 24; Heinaman, 1993; jfr Simpson, 1997, 247; Bostock, 2006, 11. Begreppet översätts också ibland med ”flourishing”, blomstrande, på engelska eftersom lyckobegreppet anses vara för vagt och för ytligt (se Bostock, 2006, 21).

¹⁸⁸ Bostock, 2006, 45ff

¹⁸⁹ Heinaman, 1993

¹⁹⁰ Van Riel, 1999; Wielenberg, 2000; jfr Hursthouse, 1999, 172

¹⁹¹ Anagnostopoulos, 1994, 90

¹⁹² Broadie, 1991, 179ff; Ward, 2001; jfr Hursthouse, 1999, 221; Foot, 2002, 62ff

¹⁹³ Achtenberg, 1992

¹⁹⁴ Bostock, 2006, 8; jfr Lawrence, 2006, 50

¹⁹⁵ Haimés & Williams, 2007; Loudén, 1997, 205, Hvarfner, 1988, 111; jfr Statman, 1997, 7

¹⁹⁶ Hursthouse, 1999, 79

förhåva sig över sina medmänniskor. Den dygdiga människan bör anamma en hållning som medför ett rättskaffens och hövligt bemötande av sina medmänniskor. I denna ingår ärlighet, öppenhet och sannfärdighet, vilket motverkar misstro. Den omfattar också en måttfullhet, med syfte att undvika att provocera fram avund. Den dygdiga människan borde kunna vara stolt över sina handlingar och över sitt liv.¹⁹⁷

Aristoteles för emellertid inte tydligt fram hur man blir dygdig.¹⁹⁸ Visserligen talar han om vikten av naturlig förmåga, god uppfostran och ett gott samhälle, samt om exemplets makt och vikten av goda förebilder, men omständigheterna där dygden skall odlas är ändå komplexa, individuella och sköra. En moralisk reform på individnivå är möjlig, men svår.¹⁹⁹ Många människor kämpar med *akrasia*, brist på återhållsamhet eller med andra ord moralisk svaghet.²⁰⁰ Motsägelser är alla människors lott.²⁰¹

En möjlighet när det gäller att föra in dygderna och deras betydelse både i sitt personliga liv och i den verksamhet man är involverad i är att använda sig av retorikens kraft.²⁰² Ett odlade av dygderna besinning, klokhet och rättrådighet kan främja delandet av berättelser och genom detta utveckla dessa moraliska kännetecken. Dygderna utgör här snarare en hållning än en åsikt. De ger inte svar, men de kan hjälpa människan att omformulera sina frågor och att undvika övermodet i att anta att hennes verksamhet uteslutande bygger på yttre, amoraliska stimuli och syllogiska slutledningar.²⁰³ Karaktär handlar inte enbart om att önska. När karaktären har fått grepp om människans själ, är det inte lätt att komma losom²⁰⁴ Det gäller att öva sig i dygd, och att ha goda förebilder.²⁰⁵ Dygd handlar idag om människans identitet, om något som hon inte vill förneka och som kräver att få komma till uttryck i handling.²⁰⁶

Bland neoaristoteliker förekommer en oenighet gällande förhållandet mellan det allmänna goda och den individuella lyckan, vilket Collins anser är av central betydelse för medborgerlig utbildning, dvs. olika slag av utbildning som syftar till att öka medborgarnas samhällsaktivitet. Collins tar fasta på att Aristoteles dygdlära visar att det mänskliga goda

¹⁹⁷ Hosmer, 1995

¹⁹⁸ Cain, 2005

¹⁹⁹ Di Muzio, 2000

²⁰⁰ Broadie, 1991, 266ff; jfr Price, 2006, 235

²⁰¹ Hvarfner, 1988, 161

²⁰² Tessitore, 1990 ; Holt, 2006; Yack, 2007

²⁰³ Holt, 2006

²⁰⁴ Di Muzio, 2000

²⁰⁵ Silverberg, 1996, 134; jfr Ollila, 1993, 47

²⁰⁶ Hvarfner, 1988, 206

återspeglas i sin högsta form i samhällets högsta och ädlaste pedagogiska mål.²⁰⁷ I det goda samhället föreligger ingen konflikt mellan det som är gott för individen och det som är gott för samhället. Lagstiftningen uppmuntrar till att förvärva dygd genom övning och tillvänjning.²⁰⁸ En av de främsta dygderna som berör samhället och lagstiftningen är rättrådigheten.²⁰⁹ Eftersom människan enligt Aristoteles är ett ”politiskt djur”, är hennes personliga lycka till stor del beroende av det som sker i samhället.²¹⁰ För filosofen är moralisk dygd inte ett mål i sig, utan snarare ett medel för hans eller hennes aktivitet.²¹¹ Dygden bygger en bro mellan individens begär och samhällets behov och minskar de faror som lurar i en överdriven strävan efter upphöjdhet och i en total underkastelse under nödvändigheten.²¹² Detta utesluter inte att det kan föreligga problem med att definiera lyckan i den enskilda situationen.²¹³ En del av den ideala dygdiga karaktären är universell, en annan del hänför sig till människan i samhället.²¹⁴

Intellektuella dygder utgörs inte av ”den rätta mitten”, vilket gör att man inte kan dra en generell slutsats att dygd alltid skulle handla om det intermediära. De intellektuella dygderna företer inte variationer gällande det partikulära i samma grad som de moraliska.²¹⁵ Den aristoteliska intellektuella dygden klokhets, även benämnd praktisk visdom, kan utgöra en grund för teoretiskt brobyggande mellan olika vetenskapliga discipliner.²¹⁶ Klokhets som dygd kan också i Aristoteles, Heideggers och Gadamers efterföljd leda till ett ontologiskt baserat synsätt på förståelsen som något, vars ansvar befinner sig på individnivå, något i grunden etiskt.²¹⁷ Etisk reflektion behövs också i den medlande dialogen mellan olika parter i ett allt mer globalt samhälle, där olika kulturer och värden möts och tolkas på olika nivåer.²¹⁸ En dygdig karaktär rättfärdigas inte enbart genom att den främjar lycka. Om den misslyckas med detta, kan den ändå bidra till att förhindra uselhet.²¹⁹ Den dygdiga människan kan också ställas inför situationer där det inte finns någon helt och hållet god lösning.²²⁰

²⁰⁷ Collins, 2004

²⁰⁸ Elton, 1997

²⁰⁹ Collins, 2004; Greenberg & Bies, 1992

²¹⁰ Yack, 2007; jfr Bostock, 2006, 17

²¹¹ Tessitore, 1990

²¹² Ward, 2001

²¹³ Hursthouse, 1999, 34

²¹⁴ Ollila, 1993, 218

²¹⁵ Anagnostopoulos, 1994, 314f

²¹⁶ Haimes & Williams, 2007; jfr Anagnostopoulos, 1994, 72

²¹⁷ Long, 2002

²¹⁸ Harrison, 2004

²¹⁹ Heinaman, 1993

²²⁰ Hursthouse, 1999, 73f

Samtidigt föreligger också en konflikt gällande Aristoteles grundsyn på självet och andra, och ”vems goda” människan egentligen eftersträvar. Neoaristotelikerna kan schematiskt indelas i tre läger gällande denna fråga – dels de båda ytterlighetsinriktningarna och dels de mera moderata inställningarna. Företrädarna för den ena ytterlighetsfalangen hävdar att Aristoteles var en egoistisk eudaimonist, som förespråkade individens lycka som det ultimata och yttersta målet. De hävdar vidare, att trots att vissa dygder förefaller vara inriktade på förhållandet till andra människor, faller de ändå tillbaka på självet i och med att den andra människans goda alltid söks som en intermediär typ av något gott i människans strävan för hennes eget bästa. Den andra stora gruppens företrädare hävdar att Aristoteles är en altruistisk eudaimonist. De anser att Aristoteles inkluderade även andra människors lycka, framför allt några utvalda vänners lycka, i det slutgiltiga etiska målet för människan.²²¹ De företräder en svagare ståndpunkt såtillvida att den handlande människan visserligen strävar efter att själv nå lyckan, vilket innebär att de inte står i direkt motsatt position gentemot den första gruppens företrädare, men vidhåller samtidigt att även andra människors lycka kan utgöra ett mål för den dygdiga människan. Mellan dessa båda grupper finns ett brett spektrum av olika synsätt, bland vilka kan nämnas de som erkänner kärnan av egoistisk eudaimonism samtidigt som de också ser former av altruism och inriktning på medmänniskan hos Aristoteles. Aristoteles syn på vänskap och den dygdiga vänskapen kan utgöra den förenande länken mellan intresset för självet och intresset för medmänniskan.²²² Att genomgå en förändring i riktning mot en omtanke om medmänniskan är förenligt med bildningsbegreppet, och har sina rötter i antiken med dess syn på målinriktningen i tillvaron och människans beroende av andra människor. Att leva i gemenskap med andra människor gör att människan i sanning *blir* människa.²²³

Dygdetikens tillkortakommanden – ett principbaserat synsätt

Dygdetiken kan betraktas ur tre huvudsakliga perspektiv, mera eller mindre radikala visavi principbaserad etik kontra dygdetik. Varje variant av dygdetik fokuserar mera på aktören, den person som utför handlingarna, än på handlingen i sig. Vissa synsätt är ändå mera aktörsbaserade och andra mera handlingsbaserade.²²⁴ Inom de handlingsbaserade synsätten är den moraliska kvaliteten hos en gärning väsentligen oberoende av aktören och hans eller hennes motiv för att utföra gärningen. En moraliskt sett god gärning kan då utföras av en

²²¹ Kieffer, 2004; jfr Bostock, 2006, 168ff

²²² Kieffer, 2004; jfr Bostock, 2006, 168ff

²²³ Ollila, 1993, 9f

²²⁴ Tellings, 2006, med hänvisning till Slote (1997)

moraliskt sett dålig aktör. När det däremot gäller de aktörsbaserade synsätten härleds den moraliska kvaliteten hos gärningen ur aktörens dygd.²²⁵

Dygdetiken kritiseras ofta för att inte ge tillräckligt klara handlingsregler.²²⁶ Dygdetiken talar om regler och principer för handling endast i härledande mening. Dess härledda ”bör” är ofta för svaga och inte vägledande nog för människor som inte ännu är tillräckligt insiktsfulla och känsliga med avseende på etik.²²⁷ Det finns en potentiell risk med att tro sig veta vad som är gott för den andra människan.²²⁸ Ett annat argument mot dygdetiken handlar om att den skulle vara för ”konfessionell”, bygga på värden som inte kan anses vara tillräckligt generella i en värld där en utpräglad naturvetenskaplig syn på tillvaron har konkurrerat ut teologin eller metafysiken. Avsaknaden av en gemensam syn på världsordningen medför samtidigt en brist på konsensus kring människans *telos*, mål i tillvaron, vilket gör dygdetiken meningslös.²²⁹ Även de som hänvisar till Aristoteles är oense om etikens universalitet i förhållande till det partikulära, samt vilken betydelse möjligheten att ställa upp principer vilka kan verifieras eller falsifieras har.²³⁰

Den s.k. situationismen utgör ett av de synsätt som utmanar dygdetikens grundtankar. Situationismen har sina företrädare t.ex. inom socialpsykologin. Situationismen utmanar övertygelsen om att ett kongruent beteendemönster skulle kunna förklaras i termer av stabila karaktärsdrag (dygder eller laster) som vänlighet, aggressivitet, frikostighet eller ärlighet. En dygdetiker antar att den faktiska gärningen påverkas ytterst lite av godtyckliga faktorer, t.ex. om aktören är på gott humör, har bråttom eller om det finns andra människor närvarande. Situationisten anser att personliga karaktärsdrag i verkliga livet är synnerligen situationsspecifika, vilket medför att det inte går att påvisa förekomsten av stabila, oföränderliga egenskaper.²³¹ Merritt hävdar å sin sida att det empirisk, experimentell psykologi har visat att de flesta människor inte är genuint dygdiga, inte är något argument för att förkasta dygdetiken. Snarare visar dylika resultat det som människor redan visste: det är svårt att bli dygdig, och det är få som når idealen, vilket ändå inte innebär att det är befogat att överge tanken om normativa ideal.

²²⁵ Jfr Bostock, 2006, 21ff

²²⁶ Hursthouse, 1999, 60; Louden, 1997, 206; Solomon, 1997, 174ff

²²⁷ Louden, 1997, 206

²²⁸ Hursthouse, 1999, 101

²²⁹ Solomon, 1997, 167f

²³⁰ Anagnostopoulos, 1994, 363

²³¹ Merritt, 2000. Merritt nämner John Doris (1998) och Gilbert Harman (1999) som exempel på situationister.

Två andra synsätt som anses stå i ett relativt motsatsförhållande till dygdetiken är konsekventialism och kantianism.²³² Konsekventialismen hävdar att den etiska huvudfrågan gäller ”vilket etiskt beslut medför största möjliga nytta?”. Kant är framför allt känd för sitt kategoriska imperativ, som handlar om att människans etiska agerande borde vara sådant att varje handling kan ge upphov till en universell lag. Varför bör man t.ex. inte ge ett falskt löfte för att få det man vill? Därför att man inte kan tänka sig att upphöja lögn och falska löften till en universell lag. Falska löften är någonting som förtar själva idén med att avge löften över huvud taget, och det går inte att bygga upp en förnuftig värld på lagar som bejakar det falska.²³³

Utilitarismen tar fasta på konsekvenserna, värdet ligger i det välbefinnande som utgör resultatet av det etiska handlandet. Välbefinnandet bör maximeras, alltså gäller det inte endast den enskilda individens välbefinnande, utan strävan bör vara att åstadkomma största möjliga välbefinnande åt så många som möjligt. Den generella etiska principen blir då att maximera nyttan.²³⁴

Det moraliska systemet kännetecknas av plikt, där plikten kommer till synes när det gäller att dra en övervägd slutsats – en slutsats som riktar sig in på vad människan bör göra, styrd av etiska orsaker och som berör en specifik situation.²³⁵ Den moraliska plikten hör samman med praktisk slutledning.²³⁶ Det går inte att fly från den moraliska plikten, den rättfärdigas genom principerna om ansvar och rättvisa.²³⁷

Dygdetikens komplementära ställning – dygder motsvarar och kompletterar principer

Att kombinera olika etiska teorier kan vara problematiskt, eftersom de omfattar vitt skilda teoretiska system med ett flertal oförenliga element. När det gäller dygdetiken kan de emellertid låta sig kombineras, om man fokuserar på det gemensamma etiska målet: att odla och utveckla karaktären.²³⁸ Dygderna har ingen oberoende funktion som etisk teori. Begreppet dygd är beroende av aktören, hans eller hennes medmänniska, och ”det tredje”, dvs. den

²³² Merritt, 2000; jfr Crisp & Slote, 1997, 1. Andra vanliga övergripande benämningar på dessa synsätt är utilitarism respektive pliktetik eller deontologi.

²³³ Crisp & Slote, 1997, 1

²³⁴ Crisp & Slote, 1997, 1

²³⁵ Williams, 1997, 45

²³⁶ Williams, 1997, 46

²³⁷ Williams, 1997, 48f

²³⁸ Ollila, 1993, 101

situation där människorna befinner sig.²³⁹ Dygderna kan fungera som oberoende princip om det bara är två människor involverade, men så snart situationen omfattar flera än två personer är de otillräckliga om inte ”det tredje” beaktas.²⁴⁰

Skillnaden mellan dygdetiken och pliktetiken i olika former är emellertid inte klar. Om man tänker sig att dygdetiken utgör en etisk teori om att handla dygdigt eller leva ett dygdigt liv, skulle en utilitarist som J. S. Mill, eller en deontolog som I. Kant kunna anses vara dygdetiker. Mill skulle ha kunnat förklara dygden i utilitaristiska termer: människan borde vara dygdig, eftersom detta skulle maximera välbefinnandet hos individerna i samhället. Kant å sin sida kunde ha förklarat dygden i termer av laglydnad: människan borde vara dygdig, eftersom det är det bästa sättet att lyda moralens lagar.²⁴¹

Empiriskt sett modesta former av dygdetik, som framhäver betydelsen av att reflektera över dygdiga förebilder och sträva efter att efterlikna dessa, kan räknas till denna kategori.²⁴² Enligt Merritt är emellertid dessa synsätt sårbara när det gäller risk för alienation, vilket även konsekventialismen och kantianismen är.

Att dygdetiken är aktörscentrerad snarare än konsekvens- eller regelcentrerad innebär inte att den är aktörscentrerad i motsats till handlingscentrerad. Dygdetiken ger svar på frågan ”hur skall jag bestämma vad jag skall göra?”.²⁴³ Hursthouse kritiserar både utilitarismen och deontologin för dess starka fokus på dilemman och lösningar, som skulle kunna appliceras i ett stort antal sammanhang. Där utilitarismen erbjuder ett fåtal direktiv, för deontologin fram ett otal alternativ, men båda missar komplexiteten hos det mänskliga livet, inte minst pga. en synbarlig omedvetenhet om de värden som ligger bortom principerna och reglerna.²⁴⁴ Dygdetiken är inte ”objektiv” i den mening som Kant tillskriver sin etiska teori.²⁴⁵

Hursthouse menar att det går att härleda en handlingsprincip ur varje dygd. Om pliktetiska regler är formulerade i negativa termer, t.ex. ”du skall inte stjäla”, kan dygdetiska principer formuleras som positiva uppmaningar. Som exempel nämns dygden ärlighet. Alla kan föreställa sig hurdan en ärlig människa är, och tänka sig ärlighet som det intermediära mellan brutal sanningsenlighet och lögnaktighet. Handlingsprincipen blir då ”var ärlig”, dvs. handla

²³⁹ Ollila, 1993, 212

²⁴⁰ Ollila, 1993, 294

²⁴¹ Crisp & Slote, 1997, 2

²⁴² Merritt, 2000

²⁴³ Hursthouse, 1999, 29

²⁴⁴ Hursthouse, 1999, 64

²⁴⁵ Hursthouse, 1999, 240

som en ärlig människa skulle göra i den aktuella situation där du befinner dig.²⁴⁶ I människans utveckling till att bli mera dygdig kan hon använda sig av goda exempel, och få råd av den som har hunnit längre i sin etiska utveckling.²⁴⁷

Ollila kombinerar dygdetiken med principbaserad regeletik och kärlek. Detta har att göra med ”det tredje” som alltid är närvarande i den aktuella situationen. ”Det tredje” utgör rummet för mötet mellan två eller flera aktörer.²⁴⁸

Dygdetikens suveränitet – dygderna ersätter principer

Varför skall man då inte ljuga eller avge falska löften, om det inte handlar om att tänka i termer av universella lagar? Därför att det är oärligt, och sannfärdighet är en dygd. Moderna etiska teorier har enligt Stocker i alltför stor utsträckning varit fokuserade på plikt, rättskänsla och förpliktelser.²⁴⁹ Dygdetiken behöver inte termer som ”plikt”.²⁵⁰ Det går inte ens att överföra alla etiska spörsmål till en fråga om förpliktelser.²⁵¹ Den dygdiga människans iakttagelser utgör den ursprungliga och centrala källan gällande kunskap om hur mycket gott som bör eftersträvas, för vem, under vilka omständigheter och hur kraftfullt. Det är möjligt att formulera en uppsättning regler som i stora drag beskriver en dygdig människas beslut, men ingen uppsättning regler kan fånga dem i sin helhet eller förutse varje beslut i en ny situation. Det finns ingen algoritm för den dygdiga människan. Det går att fostra barn till dygd genom att lära dem några enkla regler, men mogna etiska aktörer behöver inte reglerna.²⁵² Dygdetiken utgör det ”tredje alternativet” vid sidan av utilitarism och deontologi.²⁵³ Dygdetiken utgör en normativ teori som utgår ifrån att det fundamentala som konstruerar det etiska är det som är karakteristiskt för ett ideal: den goda människan.²⁵⁴

Finns det en godhetens logik, som inte låter sig styras av regler och former?²⁵⁵ Kan dygd eller karaktär utgöra ett viktigare kriterium på moraliskt beteende än övergripande etiska principer?²⁵⁶ I Aristoteles efterföljd handlar etiska överväganden om att lotsa sig fram mellan två oacceptabla ytterligheter, där den ena utgörs av överdriften och den andra av underskottet.

²⁴⁶ Hursthouse, 1999, 58f

²⁴⁷ Hursthouse, 1999, 17; 35

²⁴⁸ Ollila, 1993, 17f; 24f

²⁴⁹ Stocker, 1997, 68

²⁵⁰ Crisp & Slote, 1997, 3

²⁵¹ Williams, 1997, 50

²⁵² Schneewind, 1997, 179

²⁵³ Trianosky, 1997, 46

²⁵⁴ Solomon, 1997, 166

²⁵⁵ Silfverberg, 1996, 9

²⁵⁶ Hadreas, 2002

Etiskt beteende utgörs av den intermediära balansen mellan att tänka och handla på extrema sätt.²⁵⁷ Det goda väljs antingen för att det är gott i sig, eller för att det är gott under rådande omständigheter, men det väljs också med hänsyn till lyckan.²⁵⁸ Om det skulle vara så att det skulle finnas en uppsättning regler som skulle generera rätt beslut, skulle *episteme*, kunskap, kunna ersätta *phronesis*, klokhet.²⁵⁹

En styrka hos dygdetiken är att det etiska omdömet måste ta hänsyn till de konkreta omständigheterna i enskilda fall.²⁶⁰ Denna uppfattning utmanar de yrkesetiska koder som bygger på tillämpning av allmänna regler i individuella handlingar.²⁶¹ Att inte få lyssna till sin etik skapar etisk stress.²⁶² Övergripande principer kan i viss mån vägleda tänkandet, men inte förutse handlandet.²⁶³ Dygderna är situationsberoende och innebär en subtil balansgång mellan det generella och det särskilda.²⁶⁴ De omfattar dialog, lyhörddhet och ömsesidighet.²⁶⁵

Problem uppstår i det dagliga etiska livet, om ”det goda” och ”det rätta” kommer i konflikt med varandra, t.ex. för att människan i sitt förvärvsliv förväntas leva upp till regler om ”det rätta” som kan stå i konflikt med vad hon själv anser vara gott. Då blir aktörens karaktär viktig för utgången.²⁶⁶

Trots att dygder skall läras in, och att det inte är lätt att förvärva dem, är dygderna någonting naturligt för människan.²⁶⁷ Både den individuella människan, och det samhälle som består av individuella människor, har nytta av dygden. Människans sociala natur visar på detta faktum. Att leva ensam, och att leva utan dygd är skadligt.²⁶⁸ En utveckling av karaktären är vad som behövs för att människan skall kunna bli en etiskt sett mogen människa.²⁶⁹ Den etiskt mogna människan kan uttrycka det etiska i universella termer, samtidigt som hon har integrerat de etiska erfarenheterna i sitt liv och kan visa trohet, hålla fast vid lojalitet mot de grundvärden hon åtagit sig, trots att värdesystemen uppvisar motsägelser.²⁷⁰

²⁵⁷ Harrison, 2004

²⁵⁸ Heinaman, 1993; jfr Anagnostopoulos, 1994, 97

²⁵⁹ Rorty, 1978; jfr Bostock, 2006, 76f

²⁶⁰ Ollila, 1993, 51; Silfverberg, 1996, 17

²⁶¹ Silfverberg, 1996, 17

²⁶² Silfverberg, 1996, 168

²⁶³ Silfverberg, 1996, 101

²⁶⁴ Silfverberg, 1996, 97

²⁶⁵ Silfverberg, 1996, 100

²⁶⁶ Silfverberg, 1996, 62; jfr Ollila, 1993, 32; ; 137; 264

²⁶⁷ Schneewind, 1997, 179; jfr Broadie, 1991, 74

²⁶⁸ Schneewind, 1997, 179; jfr Foot, 2002, 2

²⁶⁹ Ollila, 1993, 110

²⁷⁰ Hvarfner, 1988, 82

Kontemplation utgör inte enbart ett utomordentligt mål i sig, den fungerar också som en garanti för de praktiska dygderna.²⁷¹ Om goda värden och onda ting kommer i konflikt hjälper dygden människan att avgöra vad hon bör göra, och till vilket pris.²⁷² Skillnaden mellan teoretiskt och praktiskt förnuft ligger inte i att praktiskt förnuft tillämpar en tanke i handling, utan i att det praktiska förnuftet förser handlingen med en intentionell form.²⁷³ Att förstå den mänskliga naturen är en teoretisk förståelse, i vilken visdomen spelar en avgörande roll.²⁷⁴ *Theôria* utgör essensen hos lyckan, definierar och samverkar med denna, och förklarar möjligheterna hos mänsklig lycka, men utgör inte den enda beståndsdel i det bästa tänkbara mänskliga livet. Etisk dygd utgör å sin sida en nödvändig, men ändå inte omistlig del av mänsklig lycka. Denna förståelse utgör fullbordan av upplösningen av den skenbara konflikten mellan det praktiska och det teoretiska, genom att tillåta den etiska dygden att utgöra en nödvändig del i det bästa tänkbara mänskliga livet. Trots detta tillskriver Aristoteles god praktisk aktivitet ett inre värde, det teoretiska sätts inte i specifik fokus vid Aristoteles beskrivningar av det bästa mänskliga livet.²⁷⁵ Tänkandet i sina varierande former, inklusive *theôria*, är en mental aktivitet som i varje bemärkelse utgör ett förverkligande av människans potential.²⁷⁶

Dygdetikens huvudsakliga normativa tanke och teoretiska styrka ligger i frågan ”hur skall jag leva?”. Den handlar inte primärt om att skapa en referensram för etiskt övervägande.²⁷⁷ Innan människan över huvud taget handlar, måste hon ha insett att situationen kräver handling. Att börja med att rättfärdiga ett handlingsbeslut är i aristotelisk mening att vara för sent ute. Människan tolkar omständigheterna, och tolkningen vägleder hennes överväganden.²⁷⁸ Själva problemställningen och utgångspunkten blir en annan. Dygderna hjälper människan att ta ansvar, att lita på sig själv i förhållande till de varianter av det onda och det goda som människan konfronteras med i strävan att bli god och leva ett gott liv.²⁷⁹ Merritt förespråkar en dygdetik i Humes efterföljd, en dygdetik som fokuserar på att undvika mänsklig katastrof och att försäkra sig om att det finns en grundläggande godhet i den mänskliga gemenskapen i

²⁷¹ Hadreas, 2002; jfr Tessitore, 1990

²⁷² Heinaman, 1993

²⁷³ Rorty, 1978; jfr Anagnostopoulos, 1994, 75; 94

²⁷⁴ Rorty, 1978; Gravlee, 1996; Lawrence, 1997

²⁷⁵ Gravlee, 1996; Lawrence, 1997; jfr Broadie, 1991, 383

²⁷⁶ Rorty, 1978

²⁷⁷ Merritt, 2000

²⁷⁸ Silverberg, 1996, 49

²⁷⁹ Merritt, 2000; jfr Bostock, 2006, 104ff

samhället. Denna dygdetik är inte lika fixerad vid den individuella, själv tillräckliga lyckan som Aristoteles ursprungliga etik är.²⁸⁰

Dygdetikens renässans

Dygdetikens renässans anses ha fått sin början år 1958, då Elisabeth Anscombe visade på hur både utilitarism och deontologi bygger på ett pliktbegrepp, som kan anses vara förlegat i en alltmera pluralistisk värld, där man inte kan enas om en gudomligt sanktionerad etik som skulle kunna ligga till grund för universella principer. Vissa av de tankar som Anscombe förde fram fanns emellertid redan drygt 100 år tidigare, då Schopenhauer skrev boken "On the Basis of Morality" år 1841.²⁸¹ Själva tanken om ett moraliskt "bör" och en moralisk "plikt" är kvarlevor från en tid som inte längre finns, och en etik som inte längre är hållbar.²⁸² Vad som behövs är en utveckling från moral till dygd.²⁸³

Det viktigaste gällande etiken är dess anda, dess underliggande syften och den generella bild av ett etiskt liv som målas upp.²⁸⁴ Att vara god står inte i motsatsförhållande till att göra rätt, det rätta handlandet inkluderas i att vara god.²⁸⁵ Dygdetiken kan inte heller vara perfektionism, vilket den har kritiserats för, eftersom den då skulle befinna sig bortom vanliga människors kapacitet, och inte heller finnas inom räckhåll för den moraliskt sett mera utvecklade människan.²⁸⁶ En renodlad dygdetik behövs därför att den avtäckes det etiska på en abstrakt nivå, den avslöjar det universella elementet i det partikulära och i det individuella fallet.²⁸⁷ Alla dygder korrelerar inte heller med någon princip.²⁸⁸ Dygder, kärlek och en universell etik utgör komplementära beståndsdelar i det goda liv som människorna innerst inne strävar efter.²⁸⁹

Dygd tänkandet har sina rötter i etiken, som är en gren av filosofin, men har också sin tillämpning inom ett flertal andra human- och samhällsvetenskaper. Denna översikt över tidigare forskning visar sammantaget på dygdbegreppets mångtydighet, på mångfalden av befintlig litteratur om dygder och dygdetik samt på olika forskares varierande syn på dygdetikens plats i förhållande till andra etiska teorier. Den visar också på en generell

²⁸⁰ Merritt, 2000

²⁸¹ Crisp & Slote, 1997

²⁸² Anscombe, 1997, 26

²⁸³ Slote, 1997b, 128

²⁸⁴ Williams, 1997, 45

²⁸⁵ Silfverberg, 1996, 167

²⁸⁶ Ollila, 1993, 161

²⁸⁷ Ollila, 1993, 11

²⁸⁸ Anagnostopoulos, 1994, 365

²⁸⁹ Ollila, 1993, 8

överbetoning på de moraliska dygderna på bekostnad av de intellektuella dygderna, trots att de båda typerna av dygd enligt Aristoteles utgör en oåtskiljelig enhet.²⁹⁰ Det är möjligt att sökningen på ”ethics” styrde valet av litteratur i denna riktning. Dygdetiken har i vissa fall också sammankopplats med kärleksbegreppet, vilket gör att tanken om en caritativ dygdetik, eller dygdernas betydelse inom en caritativ etik inte utgör någon ny eller främmande tanke. Föreliggande avhandlings bidrag till diskussionen blir främst ett återsägande av århundradens kunskap i ett nytt ljus, en tillägnelse av etisk bildning samtidigt som den i förlängningen kan bidra till att vårdandets etiska element tillägnas patienten.²⁹¹

Sammanfattning av de fyra förståelsehorisonterna

De fyra horisonterna bildar tillsammans siktet, ett underlag för den nya förståelse som växer fram genom sökandet och utmynnar i studiens resultat i slutandet. Den första horisonten, studiens forskningsuppdrag och teoretiska perspektiv, bär en vårdvetenskaplig tradition, är i rörelse och utmynnar i en teorimodell i samklang med denna tradition. De tre andra horisonterna utgör inte ”studiens förståelse” i den mening att jag skulle ha känt till allt detta då forskningsuppdraget formulerades. De utgör snarare resultatet av ett första, trevande sökande, ett preliminärt resultat och en sammanfattning av ”vad forskarsamfundet vet”, vilket får skärpa siktet och utgöra avstamp för vad föreliggande avhandling kan bidra med inom ramen för den givna traditionen.

Horisonterna kan sammanfattas i följande teser, som utgör en förståelsehorisont i vilken tolkningen av begreppsbestämningen förankras. Dessa teser skärper siktet från fokus på dygdetiken till fokus på dygdbegreppet. Under forskningsprocessens gång tillkommer även andra teorifragment för att bredda förståelsen av studiens resultat.

1. Det etiska är till innan synen på verkligheten formas.
2. Människan *blir* människa i verklig mening när hon lever i gemenskap med andra människor. I denna mellanmänskliga gemenskap uppstår det etiska. Det etiska är det djupast sett viktigaste i förhållandet till medmänniskan och tangerar det oföränderliga som är oberoende av tid och rum.
3. Förståelsen av människan utgår från tanken om människans absoluta värdighet och helighet.

²⁹⁰ Se Aristoteles, 1993

²⁹¹ Jfr Eriksson & Lindström, 2007, 13

4. Caritas utgör vårdandets ethos och det grundmotiv som påverkar forskningens inriktning. Caritas känns igen på sina frukter.
5. Caritas och tanken om människans absoluta värdighet och helighet utgör det ethos som formar vårdandets etik till en ontologisk etik, en meningsfull enhet styrd av ett inre ”bör” med ett eget språk och en egen tonart.
6. När vårdandet underordnas det etiska behärskar ethos vårdandets substans och synliggörs i vårdarens hållning. I den vetenskapliga kontemplerationen förblir teori och praxis ett, vilket avspeglas i hållningen. Detta gör att vårdandet bär på en etisk potential.
7. Dygden avtäcker det etiska på en abstrakt nivå, den avslöjar det universella elementet i det partikulära och i det individuella fallet.
8. Dygd är ett inre, subjektivt element, ett stabilt, prisvärt karaktärstillstånd som styrs av förnuftet och handlar om val.
9. Dygd utgör den rätta, situationsbundna måttstocken för ett ömsesidigt, dialogiskt förhållande mellan människor, där människans etiska grundhållning synliggörs.
10. Dygderna ger en inre etik och en yttre moral, eftersom dygden i sig förutsätter handling. Den dygdiga människan har insikter i vad som är gott och en disposition att handla därefter. Dygderna förverkligar ansvaret för den andra människan.
11. Ödmjukheten är ”alla dygders moder”. Varje dygd blir en last om den inte styrs av ödmjukheten.
12. Med caritas som grund kan dygderna berika vårdgemenskapen.

SÖKANDET

4. DESIGN, METODER OCH MATERIAL

Avhandlingens design följer Erikssons modell för begreppsbestämning.²⁹² Modellen för begreppsbestämning, tillämpad i föreliggande avhandling, omfattar:

1. En ontologisk bestämning, indelad i etymologisk och semantisk analys av dygdbegreppets innebörder i 11 ordböcker²⁹³, i strävan att finna begreppets ursprung och semantiska betydelsefält, och en väsensbestämning, där dygdens väsen studeras såsom det beskrivs i texter av Aristoteles och Thomas av Aquino. Genom denna ontologiska bestämning nås en generell förståelse för dygdbegreppets meningsinnehåll och omfång.
2. En kontextuell bestämning, där den generella förståelsen för dygdbegreppet närmar sig vårdandets etik genom en kontextualisering, där dygdens vårdetiska meningssammanhang studeras i aktuell hälsovetenskaplig forskning²⁹⁴ och en begynnande prövning på ett empiriskt material i form av en pilotstudie, som i kombination med Aristoteles dygdkatalog och utvald litteratur²⁹⁵ visar på något av dygdbegreppets pragmatiska drag.

Strävan är att sammanföra begreppsbestämningens olika moment inom den hermeneutiska enheten. De olika momenten omfattar induktiva och deduktiva ögonblick, en pendling mellan aktuell och ny förståelse och en horisontsammanmältning i Gadamer's anda och ett fryst ögonblick av insikt nås.²⁹⁶

Begreppsbestämning som metodologi

Gadamer's filosofiska hermeneutik utgör inte en metod i sig, utan ett reflekterande över förståelsens natur. I föreliggande avhandling är kunskapssynen inspirerad av Gadamer, vilket bl.a. kommer till uttryck i tolkningens symbiotiska förhållande mellan rekonstruktion och

²⁹² Eriksson, 1997

²⁹³ Av dessa sammanlagt 11 ordböcker har 9 använts till den semantiska analysen och 4 till den etymologiska analysen.

²⁹⁴ Materialet omfattar 42 hälsovetenskapliga artiklar (se bilaga 5).

²⁹⁵ Den utvalda litteraturen omfattar 39 hälsovetenskapliga artiklar, en bok av Aristoteles och fyra böcker av Thomas av Aquino, samt tre doktorsavhandlingar, tre artiklar och två böcker som använts i avsnittet om den dygdetiska förståelsehorisonten (se bilaga 5 gällande de hälsovetenskapliga artiklarna).

²⁹⁶ Se Gadamer, 1999; jfr Kasén, 2002, 165ff

integration.²⁹⁷ Detta är förenligt med begreppsbestämning som övergripande metodologiskt närmelsesätt.²⁹⁸

Begreppsbestämning som metodologi används vid grundforskning, när syftet är att precisera begrepp, skapa idealmodeller eller teorier.²⁹⁹ Begreppsanalys är en central metod för teoribildning inom humanvetenskaperna.³⁰⁰ Begreppsanalysen har kommit att utvidgas till en metodologi, ett närmelsesätt som används vid substansutveckling. Begreppsbildningen sker i en dialektisk växelverkan mellan teori och erfarenhet. Begreppen hänvisar till fenomen som kan återfinnas i verkligheten, och fenomenen påverkar begreppsbildningen. Begreppen sammanbinder teori och praktik i en syntes. Genom begrepps användning kan verkligheten ges innehåll och mening. Användningen av olika begrepp öppnar verkligheten på nya sätt.³⁰¹ Vikten av vetenskapliga begrepp i det egna språket, i detta fall svenskan, är också stor när det gäller grundforskning. Ordförråd förändras över tid: ord försvinner, lånas in från andra språk, får nya betydelser, förändrar sin form osv.³⁰²

En begreppsbestämning handlar inte om att fastslå definitioner i absolut bemärkelse. Begreppsbestämningen syftar snarare till att visa på mångfalden i begreppets centrala innehåll.³⁰³ Behovet av begreppsklarhet är ändå uppenbart inom en ”ren” vårdvetenskap, där substansen ges ett värde i sig utan att styras av praktiska syften. Samtidigt strävar även den rena vetenskapen efter att utveckla området (t.ex. vårdandet, och i förlängningen caritativ etik) för att kunna bidra till att förverkliga praktiska syften.³⁰⁴ Detta motiverar en stringens liknande den för definitioner i sökandet efter dygdbegreppets universella väsen med målsättningen att studera dygd som vårdetiskt grundbegrepp ur ett caritativt perspektiv.

²⁹⁷ Gadamer, 1997, 116

²⁹⁸ Begreppsbestämning som metodologi har använts i ett flertal doktorsavhandlingar vid Åbo Akademi, Enheten för vårdvetenskap, t.ex. Sivonen, 2000; Kasén, 2002; Edlund, 2002 och Gustafsson, 2008.

²⁹⁹ Eriksson, 1997, 50f

³⁰⁰ Ett alternativ till begreppsbestämning enligt Koort och Eriksson kunde ha varit Rodgers evolutionära metod för begreppsanalys (se t.ex. Lammintakainen, Kivinen, Kylmä & Kinnunen, 2008) eller Walker och Avants metod (se t.ex. Nåden, 1998). Koorts och Erikssons metodologi har prioriterats i denna studie pga. fokuseringen på den ontologiska bestämningen, som förefaller förenlig med dygdbegreppets historiska natur och det rikliga material som finns att tillgå i form av litteratur. Harvey, Loftus-Hills, Rycroft-Malone, Titchen, Kitson, McCormack och Seers (2002) kritiserar Rodgers och Walker och Avants metoder som varande positivistiskt förankrad i tanken om en objektiv sanning. De för i stället fram Morses metod för begreppsanalys som modell för bestämning av idealbegrepp. Morses metod är emellertid också mera fokuserad på kontext än Koorts och Erikssons metod.

³⁰¹ Eriksson, 1997, 62f; 66

³⁰² Pettersson, 2005, 132

³⁰³ Se t.ex. Sivonen, 2000, 32

³⁰⁴ Eriksson & Lindström, 2003, 5

Vårdvetenskapen behöver både ideal- och praxisbegrepp. Dygdbegreppet är att betrakta som ett idealbegrepp, som genom en begreppsbestämning kan befästas som ett (potentiellt) praxisbegrepp.³⁰⁵ Dygdbegreppet bär på en potential att hjälpa vårdare att klä sitt etiska tänkande i ord och uttrycka ethos i handling, så att vårdandets etiska element tillägnas patienten.³⁰⁶

Material

En översikt över studiens material och de metoder som använts i begreppsbestämningens olika moment presenteras i följande figur:

Material	Moment i begreppsbestämningen	Metoder
9 ordböcker	Semantisk analys	Semantisk analys och diskriminationsanalys enligt Koort (1975) och Eriksson (1997). Hermeneutisk tolkning i slutandet.
4 (etymologiska) ordböcker	Semantisk analys	Etymologisk utredning enligt Koort (1975) och Eriksson (1997). Hermeneutisk tolkning i slutandet.
Aristoteles. 1993. <i>Den Nikomachiska etiken</i> .	Väsensbestämning och bestämning av dygdbegreppets pragmatiska drag.	Hermeneutisk läsning. Hermeneutisk tolkning i slutandet.
5 böcker av Thomas av Aquino	Väsensbestämning (5 böcker) och bestämning av dygdbegreppets pragmatiska drag (4 böcker).	Hermeneutisk läsning. Hermeneutisk tolkning i slutandet.
62 hälsovetenskapliga artiklar	Bestämning av dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang (42 artiklar) och av dygdbegreppets pragmatiska drag i vårdetiskt sammanhang (39 artiklar).	Hermeneutisk läsning. Hermeneutisk tolkning i slutandet.
Pilotstudie, del av enkät besvarad av 33 vårdare	Bestämning av dygdbegreppets pragmatiska drag i vårdetiskt sammanhang.	Manifest innehållsanalys. Hermeneutisk tolkning i slutandet.
Tre doktorsavhandlingar, två böcker och tre artiklar som även använts i avsnittet ”Den dygdetiska förståelsehorisonten – forskningsläget”	Bestämning av dygdbegreppets pragmatiska drag.	Hermeneutisk läsning. Hermeneutisk tolkning i slutandet.

Figur 1. Material och metoder

³⁰⁵ Eriksson, 1997, 64

³⁰⁶ Jfr Näsman m.fl., 2008b

Bearbetningen av de olika typerna av material har pågått parallellt under studiens gång. I enlighet med den hermeneutiska tanken om en pendling mellan helhet och delar har begreppsbestämningens olika moment dels fått ”tala för sig själva”, dels sammanförts till en ny helhet i slutandet.

Semantisk analys

Att undersöka hur människor inom ett språkområde förstår ett ords innebörd inleds ofta med en genomgång av ordböcker för att utreda hur språkexperter beskriver de termer som symboliserar ett vetenskapligt begrepp.³⁰⁷ Litteratursökningarna som gjorts i arbetet med föreliggande avhandling har inte visat på att någon begreppsbestämning av dygdbegreppet skulle ha gjorts, vilket motiverar studien. Försök till definitioner och preciseringar av ”vad dygd är” finns, men en grundläggande begreppsanalys i syfte att skapa en grundläggande förståelse för dygd som ord och begrepp saknas.³⁰⁸

I den semantiska analysen eftersträvas en specificering av de språkliga uttryckens eller symbolernas betydelse. Analysen kan omfatta fyra skeden: etymologisk utredning, semantisk analys, diskriminationsanalys och testbarhetsanalys.³⁰⁹ I föreliggande avhandling har testbarhetsanalysen uteslutits.

I den etymologiska analysen studeras begreppens ursprung och dess eventuella förändring över tid.³¹⁰ I föreliggande avhandling har fyra etymologiska källor använts. Till den semantiska analysen har nio ordböcker valts ut så att de representerar ett så omfattande tidsperspektiv som möjligt.

Till den semantiska analysen har jag gått igenom 25 ordböcker och bland dessa valt ut 2 synonymordböcker, 2 etymologiska ordböcker och fem ordböcker.³¹¹ Källorna har valts med tanke på att de skall representera tidsperioden 1850–2000, vara möjligast vetenskapliga samt innehålla begreppet ’dygd’ som uppslagsord och synonymer till detta. Det visade sig att inte alla ordböcker som konsulterades innehöll begreppet ’dygd’. I vissa fall angavs inte direkta synonymer i form av ett ord, endast förklaringar bestående av minst två ord. Dessa

³⁰⁷ Koort, 1975, 27

³⁰⁸ Analysen i föreliggande avhandling har gjorts enligt Koorts (1975) modell så som den vidareutvecklats av Eriksson (1977) och tillämpats i bl.a. Sivonen (2000), Kasén (2002), Edlund (2002) och Gustafsson (2008).

³⁰⁹ Eriksson, 1997, 70; Koort, 1975

³¹⁰ Eriksson, 1997, 70f

³¹¹ Se bilaga 2. De ordböcker som använts i analysen finns också upptagna som en separat avdelning i referenslistan.

förklaringar har uteslutits ur synonymtablåerna och diskriminationsparadigmen. I de fall där ordböckerna har innehållit endast förklaringar, inte synonymer, har ordböckerna uteslutits.

Ordböckerna har ordnats enligt utgivningsår, vilket kan vara missvisande, eftersom t.ex. ”Det svenska medeltidsspråket” visar på ett äldre språkbruk än Dalin. Det ringa antalet frekvent förekommande synonymer till dygd gör emellertid också att det inte går att dra några absoluta slutsatser gällande begreppets utveckling över tid, varför ordböckernas ordning i synonymtablåerna inte är av så stor betydelse.

Analysen har skett genom att jag först noterat alla synonymer till dygd i de olika ordböckerna och placerat in dessa i en synonymtablå.³¹² Därefter följde en diskriminationsanalys, som utgör en vidareutveckling av det material som används i den semantiska analysen. Tanken är att visa på begreppsfamiljer, deras gemensamma drag och det som skiljer dem åt.³¹³ Till diskriminationsanalysen har jag letat upp synonymer till synonymerna för dygd och gjort synonymtablåer även över dessa. I följande skede av analysen har jag uteslutit de synonymer som förekommer i färre än fyra av ordböckerna. En jämförelse mellan synonymerna med avseende på ömsesidighet, dvs. ”om t.ex. förträfflighet är en synonym till dygd, anger då ordböckerna dygd som synonym till förträfflighet?” har gjorts och resulterat i diskriminationsmatriser. Utgående från matriserna har jag ritat ett diskriminationsparadigm som visar på bindingarna mellan begreppen och deras inbördes synonymitet. I nästa skede av analysen valdes ytterligare en synonym utgående från synonymitetsgrad³¹⁴. I följande skede beaktades även de synonymer med lägre synonymitetsgrad som upplevdes meningsbärande i förhållande till studiens teoretiska perspektiv, syfte och frågeställningar. Diskriminationsparadigmet och synonymtablåerna har utgjort underlag för tolkningar mot forskningsfrågorna, studiens teoretiska perspektiv och i teorimodellen även mot begreppsbestämningens övriga moment.

Väsensbestämning

I väsensbestämningen ingår att tydliggöra begreppets epistemiska grundkategori och grundläggande essens.³¹⁵ Erikssons modell för begreppsbestämning tar inte explicit ställning till metoden för väsensbestämning. I föreliggande avhandling har texterna bearbetats genom

³¹² Se bilaga 3.

³¹³ Eriksson, 1997, 70

³¹⁴ Begreppens synonymitetsgrad räknas enligt Koort (1975) ut så att antalet befintliga bindingar multipliceras med 100, varefter produkten divideras med antalet möjliga bindingar. ”Antal befintliga bindingar” står för det antal ordböcker där man t.ex. finner dygd som synonym till förträfflighet, medan ”antal möjliga bindingar” står för det antal ordböcker där man t.ex. finner förträfflighet som uppslagsord.

³¹⁵ Eriksson, 1997

en hermeneutisk läsning, där författarnas beskrivningar av dygd har utgjort meningsbärande enheter.

Kunskap genom intellektet sker enligt Bobik i tre akter: att enkelt begripa – resultatet är ett begrepp; att sätta samman och omfatta – resultatet är ett påstående, ett antagande; att dra slutsatser – resultatet är ett argument.³¹⁶ I väsensbestämningen sker ett ”begripande” av begreppets väsen; begreppet avgränsas mot närliggande begrepp och tolkas i form av argument. Detta kan jämföras med Krugs syn på hermeneutiken som utläggningskonst i logikens dialektiska tankeakt, där slutsatser uppkommer av omdömen och omdömen av begrepp.³¹⁷

Väsendet betraktas i föreliggande avhandling ”in abstracto” och ”in concreto”, vilket kan jämföras med verklighetens dimensioner ”vita contemplativa” och ”vita activa”.³¹⁸ Essensen eller väsendet är det som finns i tinget och gör att tinget existerar oberoende av om människan vet att det existerar, vilket också benämns ”principen om oberoende existens”. Essensen är också det som finns i tinget och gör att människan kan känna det, dvs. en princip om vetbarhet.³¹⁹

Att något ”är” i meningen att det kan beskrivas i termer av ”en X är Y” innebär inte att detta något med nödvändighet har en essens. Existens kan ha två betydelser: det som är (finns) i ett visst sammanhang och det som är sant. Att de flesta människor kan beskriva enhörningar, häxor och troll innebär inte att de finns på riktigt, alltså har dessa sagovarelser existens men inte essens.³²⁰ Essens är det som alla verkliga varelser³²¹ har, det som dessa varelser var avsedda att vara. Essensen handlar om nödvändiga egenskaper. Tillfälliga egenskaper är i vetenskapligt sammanhang irrelevanta, eller vid sidan av det som söks i vetenskaplig mening.³²² Att t.ex. ost ofta saluförs i triangelformade bitar säger oss ingenting om ost i egenskap av ost.³²³

³¹⁶ Bobik, 1965, 4f

³¹⁷ Krug, 1831, 105f

³¹⁸ Jfr Arendt, 1998

³¹⁹ Bobik, 1965, 9

³²⁰ Bobik, 1965, 36f

³²¹ Det engelska ordet är ’being’, vilket i Bobik (1965) kopplas samman med existens, men på svenska lämpligare översätts med ’varelse’ än ’existens’ i detta sammanhang. Att tala om ”dygdens väsen” blir alltså en betraktelse av väsen i sekundär betydelse, dygden är inte en ’being’. Detta kan jämföras med Aristoteles beskrivning av substans som kategori och substansen ”hos något” i överförd bemärkelse. (Se Aristoteles, 1994; jfr t.ex. Eriksson, 1987.)

³²² Bobik, 1965, 46

³²³ Bobik, 1965, 58

Varken enbart formen eller materia, för att tala med Aristoteles begrepp, hos en kombinerad substans utgör essensen. Själén är alltså inte människans essens.³²⁴ Essensen omfattar alltid både form och materia.³²⁵ Om ett ting består av flera delar eller principer, är det inte rätt att bestämma tingets väsen enbart utgående från en av delarna.³²⁶ Essensen i absolut mening handlar om det som tillhör essensen *per se*, som sådan. Gällande människan är den absoluta essensen enligt Aristoteles att hon är ett rationellt djur. Övriga egenskaper som beskriver människan är sekundära.³²⁷

Valet av dygdbegreppet och dess etiska dimensioner som forskningsområde ledde till en orientering mot antikens stora filosofer. Eftersom *caritas* har en teologisk dimension, ledde sökandet också till de medeltida teologerna. Materialet till väsensbestämningen har valts ut med tanke på vilka källor som bäst skulle kunna ge uttryck för något av det ursprungliga med dygdens väsen. Aristoteles Nikomachiska etik var en självskrivna källa för detta.³²⁸ I huvudsak har Ringboms svenska översättning använts, men jag har också bekantat mig med olika engelskspråkiga översättningar av boken. En nyfikenhet och oro inför den upplevda klyftan mellan den syn på människan och tillvaron som antikens filosofer företrädde, och kristendomens syn på det Goda och på etiken, ledde valet av Thomas av Aquino, en medeltida efterföljare till Aristoteles. Hos Thomas av Aquino förväntade jag mig att finna den felande länken mellan hellenism och kristendom. Thomas av Aquinos texter finns emellertid inte översatta till svenska. Urvalet av källor till väsensbestämningen begränsades alltså i viss mån till ett ”bekvämlighetsurval”, motiverat av (min brist på) språkkunskap och tillgången till lämpliga källor.

³²⁴ Thomas av Aquino i Bobik, 1965, 59

³²⁵ Thomas av Aquino i Bobik, 1965, 69

³²⁶ Bobik, 1965, 71

³²⁷ Bobik, 1965, 128

³²⁸ Valet av Aristoteles som primärkälla skulle kunna kritiseras med en undran över om det fortfarande finns något ”nytt” att hämta i denna klassiker. Emellertid ligger det i värdvetenskapens historiska natur att återvända till de källor som anses mest ursprungliga, vilket när det gäller Aristoteles är uppenbart genom det stora antal hänvisningar till hans verk som gjorts genom tiderna, både inom värdvetenskapen och inom andra vetenskaper. De historiska klassikerna, dit den Nikomachiska etiken kan räknas, anger något av det oföränderliga och bestående, som talar till varje generation på ett nytt sätt. Att förbigå Aristoteles och endast använda sekundärlitteratur som bygger på hans tankar skulle därför vara etiskt fel. Andra verk som tillskrivs Aristoteles skulle också ha kunnat användas: *Magna Moralia*, *Ethica Eudemica* samt *De Virtutibus et Vitiis*. Jag har läst dessa i engelsk översättning, men valt att lämna bort dem med hänvisning till att sakinnehållet i stort sett är det samma som i den Nikomachiska etiken. Dessutom anser W. D. Ross (1915, viff), som varit ansvarig redaktör vid utgivningen av verken, att den Nikomachiska etiken utgör ”substansen till det som de andra endast utgör skuggan av”. Han för fram att det är osäkert om det är Aristoteles som är författaren till dessa verk, samt att den etik de visar på är ”omognare”. Den Nikomachiska etiken och den Eudemiska etiken är också identiska gällande vissa kapitler.

Ett självskrivet val föll på Thomas av Aquinos förklaringar till den Nikomachiska etiken, där Thomas av Aquino likt Luther i katekesen går igenom den Nikomachiska etiken mening för mening, kapitel för kapitel och ger förklaringar till Aristoteles text. En annan viktig källa som valdes ut är *Summa Theologiae*, som Henry (1993) benämner ”den källa som framom andra beskriver Thomas av Aquinos dygdetik”. Utöver dessa valdes tre böcker till av Thomas av Aquino, nämligen *Truth I–III*, vilka närmast förstärker och bekräftar, men också förtydligar, det dygdtänkande som Thomas av Aquino ger uttryck för i de två stora tidigare nämnda verken. Sammanlagt bygger väsensbestämningen alltså på 6 primärkällor: en med Aristoteles som författare och fem med Thomas av Aquino som författare. Motiveringen till valet av flera källor av Thomas av Aquino är ett antagande om att teologin skulle kunna bidra med flera nyanser hos dygdens väsen i förhållande till *caritas*.

Med tanke på avhandlingens syfte och frågeställningar gjordes ett referat av den Nikomachiska etiken, som sedan fick ligga till grund för de meningsbärande enheter som valdes ut ur Thomas av Aquinos förklaringar till den Nikomachiska etiken. Gällande de fyra övriga källorna inleddes den hermeneutiska läsningen med en genomläsning, varvid meningsbärande enheter, dvs. meningar och stycken som explicit behandlade dygd, valdes ut för vidare studier. Alla källorna av Thomas av Aquino lästes i engelsk översättning. Största delen av de meningsbärande enheterna har jag översatt till svenska och skrivit ihop till sammandrag för att få en bättre överblick över den svårtillgängliga texten. Citaten har sedan varit föremål för en hermeneutisk pendling mellan del, helhet och del enligt det mönster som beskrivs på s. 58ff.

Sammandragen har lästs upprepade gånger, medan texten har reducerats och syntetiserats för att fånga det universella och essentiella för dygden. Forskningsfrågorna har styrt valet av meningsbärande enheter. Hjälpfrågor har utgjorts av: ”Vad är dygdens väsen?” ”Vad är det som gör att dygd är dygd, och ingenting annat?” ”Vad är det som man inte kan avlägsna från dygden, om dygdens essens skall kunna bevaras?” Primärt är tolkningen bokstavlig. I slutandet, där begreppsbestämningens olika moment sammanförs, sker även en allegorisk tolkning i förhållande till studiens teoretiska perspektiv och tidigare forskning.³²⁹

Meningssammanhang

Begrepp kan få olika betydelser i olika sammanhang. Att studera dygdbegreppets meningssammanhang utgör en del av den kontextuella begreppsbestämningen, där kontexten

³²⁹ Jfr Grenholm, 1981, 37f

utgörs av vård i vid bemärkelse.³³⁰ Som material för detta moment har 95 hälsovetenskapliga artiklar valts ut, främst genom systematisk litteratursökning via Nelli-portalen, men också genom manuell sökning i olika tidskrifter under de sammanlagt tio år som mitt intresse för dygdetiken har funnits.

Sökningen gjordes via Nelliportalens databaser i kategorin ”vårdvetenskap” med sökorden ”virtue” och ”ethics”. Den första sorteringen av materialet gjordes utgående från sökmotorns sortering enligt relevans. Sökningar som gjordes till min avhandling pro gradu visade att givande källor gällande dygd utesluts om Aristoteles används som sökord eller om hänvisning till Aristoteles används som inklusionskriterium, vilket föranledde en bredare sökning på dygd och etik. ”Ethics” användes som sökord för att fokus skulle bli på dygdbegreppets etiska dimensioner. Följande sortering gjordes utgående från abstrakt med avseende på avhandlingens syfte och frågeställningar. Artiklar valdes ut utgående från tillgänglighet i elektroniskt format eller utgående från tillgänglighet i pappersformat i Enheten för vårdvetenskaps tidskriftssortiment. Därefter valdes ytterligare 50 artiklar ut för beställning via fjärrlån. Detta urval har kompletterats med artiklar som jag har hittat vid manuell sökning eller genom den s.k. snöbollseffekten (hänvisningar i andra artiklar). Hänvisningar är inte gjorda till alla dessa 95 artiklar, främst pga. att många författare i princip upprepar Aristoteles ord och inte tillför dygdbegreppet nya nyanser. Av de 95 artiklarna används 62 artiklar som material i avhandlingen.³³¹ Processen från rådata till färdig avhandlingstext har varit lång, data har genomgått många hermeneutiska cirklar, omfattande pendling mellan del och helhet, där ”del och helhet” dels har utgjorts av meningsbärande enheter ur varje artikel i förhållande till artikelns innehåll som helhet, dels av de meningsbärande enheterna i förhållande till studien som helhet, vilket läsaren inte ser. Anledningen till att vissa data som återfinns i rådata och även i bilaga 5 utelämnats är fokuseringen på *dygdbegreppet* och utvecklandet av den caritativa vårdande etiken som ontologisk etik. Risker finns att intressanta nyanser går förlorade, detaljer som i stället kan komma att bli föremål för postdoktoral forskning.

³³⁰ Eriksson, 1997, 72. Min ursprungliga tanke var att studera vårdvetenskapliga källor. Att jag övergav denna tanke till förmån för ett allmänt hälsovetenskapligt eller ”vård”-perspektiv beror främst på svårigheten i att definiera ”vårdvetenskapligt” med hänsyn till de olika vårdvetenskapliga traditionerna, men också på att en systematisk litteratursökning i kategorin ”vårdvetenskap” ger källor med vetenskaplig grund i t.ex. medicinsk etik, ergoterapi osv., vars innehåll föreföll meningsbärande med tanke på vårdandets etik (jfr Eriksson, 1995a; 1995b). Vårdvetenskap som akademiskt ämne är inte heller bundet till en viss profession, kunskapsintresset är *det vårdande*, vilket inte behöver vara kopplat till det som utförs av t.ex. sjukskötare. (Jfr Eriksson, 2001.) Kunskapsintresset handlar också om människan, hälsan, lidandet och världen, vilket framhäver det ontologiska framom det kontextuella, framför allt inom den systematiska vårdvetenskapen.

³³¹ Se figur 1 på s. 49 för en närmare presentation av studiens huvudsakliga material och i vilka delar de olika typerna av material har använts. Se även bilaga 5.

Genomläsningen av artiklarna har utmynnat i en uppsättning meningsbärande enheter, som har bearbetats manuellt med t.ex. anteckningar understrykningar i olika färger och med hjälp av Microsoft Office-dataprogram (tabeller i Word, Excel och anteckningar i OneNote). Sammanfattningar och antaganden har formats i relation till syfte och frågeställningar. I slutandet och bildandet av teorimodellen relateras dessa sammanfattningar och antaganden till resultaten av begreppsbestämningens övriga moment. En del av innehållet i artiklarna är av så allmän natur att jag även hänvisat till detta i studiens inledande förståelsehorisonter. Efter att de meningsbärande enheterna, dvs. de meningar, ord och stycken som explicit handlar om dygd hade plockats ut, gjordes en jämförelse med de preliminära resultaten från den ontologiska begreppsbestämningen.

Metoden är även här en hermeneutisk läsning. Läsningen har främst riktat sig in på författarnas beskrivningar av dygd, och även på beskrivningar av dygdetik, där sådana funnits. Skillnaden mellan väsensbestämningen och betraktelsen av dygdens meningssammanhang ligger i den kontextuella tillämpningen. Artikelförfattarna hänvisar i de flesta fall till en aristotelisk etik, vilket gör att dygdens grundläggande väsen framstår på samma sätt i artiklarna som i de historiska texterna. Det går emellertid att skönja olika nyanser i tolkningen av dygderna och deras möjligheter inom vården. Tolkningarna sammanfaller delvis med det som framkom i avsnittet om den dygdetiska förståelsehorisonten på s. 28ff, men också mera kontextspecifika drag har utkristalliserats.

Pragmatiska drag

Att studera begreppets pragmatiska drag innebär främst att urskilja dess praktiska betydelser för t.ex. vårdandet, eller som i föreliggande studie, för en caritativ etik. Ett begrepps pragmatiska drag studeras ofta genom en prövning av det som begreppsbestämningens övriga moment av ontologisk och kontextuell bestämning har resulterat i. Mina egna erfarenheter av praktiskt vårdarbete har visat att dygdbegreppet inte är ett allmänt förekommande begrepp i t.ex. diskussioner vårdare emellan eller i dokumenteringen av vårdarbetet. Däremot kan dygdbegreppet innehålla en potential för verksamhetsmodeller för etiska diskussioner.³³² I föreliggande avhandling studeras begreppets pragmatiska drag dels genom en öppenhet inför dygdens generella pragmatiska drag som återfinns i den Nikomachiska etiken och inför kontextuella pragmatiska drag som återfinns i avhandlingens övriga material, dels genom en del av en pilotstudie gällande vårdares etiska tänkande och handlande.

³³² Näsman m.fl., 2008b

Inom ramen för forskningsprogrammet ”Caritativ vårdetik i klinisk praxis” gjordes en pilotstudie. Etik i klinisk praxis, eller kontextuell etik, betyder i enlighet med Kurténs tanke, att vetenskapen ges en klar uppgift som tillämpad med syfte att förändra och utveckla verkligheten i enlighet med vetenskapens ethos och resultat.³³³ Forskningsprogrammets övergripande syfte är att fördjupa kunskapen om den caritativa vårdetiken och föra ut dessa resultat till den praktiska vårdverkligheten. Pilotstudien kan tillsammans med tolkning av utvald litteratur³³⁴ ge vägledning gällande dygdens pragmatiska drag i vårdetisk kontext.

Pilotstudien omfattade två delar: en fokusgruppsstudie och en enkätstudie. I pilotstudien prövades tidigare forskning om vårdetik och vårdandets etik.³³⁵ Enkätstudien byggde på tidigare forskning och på delresultat från fokusgruppsstudien.³³⁶

Pilotstudien kring dygd som vårdetisk grundkategori utgör en del av enkätstudien kring vårdarens etiska tänkande. Enkäten distribuerades till 33 vårdare inom olika kliniska kontext. Forskningsetiska aspekter beaktades i enlighet med Forskningsetiska delegationens råd gällande god vetenskaplig praxis.³³⁷ Alla enkäter returnerades besvarade. Enkäten omfattade åtta frågeområden, varav ett område utgjordes av tre öppna delfrågor om dygd³³⁸:

1. Kan Du namnge eller beskriva de dygder som Du anser att en god vårdare bör ha?
2. På vilket sätt kan dessa dygder hjälpa vårdaren att tänka och handla etiskt?
3. Om Du inte anser att vårdarens dygder har betydelse för hennes/hans etiska hållning, tänkande och handlande, kan Du då motivera Ditt ställningstagande och berätta vad det i stället är som påverkar det etiska tänkandet och handlandet?

³³³ Kurtén, 1998

³³⁴ Se bilaga 5.

³³⁵ Eriksson m.fl., 1995

³³⁶ I fokusgruppsstudien deltog sex utvalda vårdare med klinisk erfarenhet (> 8 år). Fokusgruppsstudien omfattade två moment. I det första momentet delgav vårdarna forskarna sina tankar och känslor kring etik under en vanlig arbetsdag, i form av fem skriftliga berättelser och en intervju. Därefter samlades vårdarna till en fokusgruppsintervju kring de teman som utkristalliserats ur berättelserna. Dessa teman bildade tillsammans med tidigare forskningsresultat (Eriksson (red.), 1995) grunden till en enkät, som prövades av samma fokusgrupp vid ett nytt fokusgruppsintervjutillfälle. Enkäten reviderades därefter och delades ut till 33 vårdare från olika kliniska kontexter.

³³⁷ Forskningsetiska delegationen, 2002

³³⁸ Deltagarna fick en kort vägledning: ”Enligt tidigare vårdvetenskaplig forskning (Eriksson (red.), 1995) utgör ’dygd’ en av de grundläggande etiska kategorierna för vårdandet, dvs. ’dygd’ utgör en beståndsdel av eller en förutsättning för ett etiskt vårdande. Med ’dygd’ avses en hållning eller ett sinnelag som det är önskvärt att vårdaren skall besitta för att kunna handla etiskt i enlighet med en caritativ vårdetik, dvs. en vårdetik som grundar sig på människokärlek och barmhärtighet. Dygd kan också avse inre moraliska eller intellektuella egenskaper som utvecklas under livets gång.” Dokumenten som gäller pilotstudien finns uppbevarade vid Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi.

De flesta, eller 32 av 33 deltagare ansåg att dygderna har betydelse för vårdares etiska tänkande och handlande. Vårdarna namngav 76 dygder, vilka genom kategorisering och sammanförande av likartade begrepp (t.ex. ansvar och ansvarskänsla) kunde minskas till 50. Utöver de namngivna dygderna gav vårdarna också 68 beskrivningar av dygder. Vårdarnas svar har analyserats kvalitativt genom induktiv, manifest innehållsanalys och tolkats mot studiens teoretiska perspektiv och den internationella dygdforskningen.³³⁹ Beskrivningarna av dygder har sammanförts till åtta temaområden, kompletterade av tre kategorier som primärt faller utanför tematiseringen.

Den hermeneutiska hållningen till texterna

Den hermeneutiska läsningen utgör dels en metod för materialbearbetningen i väsensbestämningen och i bestämningen av dygdbegreppets meningsssammanhang, dels en övergripande hållning gentemot avhandlingens material som helhet. I enlighet med avhandlingens hermeneutiska natur har också allt material bearbetats genom tolkning.

Att förstå dygdbegreppets meningsinnehåll och omfång blir en berättelse om dygd. Denna berättelse utgör en helhet sammanfogad av begreppsmässiga fragment och mindre berättelser. Den nya förståelsen ger en struktur av samband mellan begreppsfamiljerna och deras berättelser. I den allegoriska tolkningen kontextualiseras dygden i vårdandets värld.³⁴⁰

Med tanke på forskningsuppdraget och teorigenereringen gällande den caritativa vårdetiken, stöder jag mig på Bobik, som konstaterar att uppbyggnaden av en vetenskap inte sker genom språng från ämne till ämne, utan från vetenskapens ”sak”³⁴¹ till dess definitioner, vidare till dess egenskaper och slutligen till dess yttre orsaker, om sådana finns.³⁴² Tankens rörelse sker utgående från ett bestämt synsätt till att formulera en acceptabel och fruktbar definition av saken, enligt Bobik en definition som är i överensstämmelse med observerade eller introspektiva fakta. Definitionen avtäckar nödvändiga samband mellan saken och dess egenskaper, vidare kan definitionen användas till att fastslå existensen och karakteristika hos sakens yttre orsaker, i de fall där sådana finns. Uppbyggnaden innebär inte en rörelse från det mera universella till det mindre universella, det handlar snarare om att bibehålla nivån av universalitet. Detta innebär att definitionen inte är mindre universell än saken.

³³⁹ Innehållsanalysen utfördes enligt modell från Latvala och Vanhanen-Nuutinen (2001).

³⁴⁰ Jfr Nordenfelt, 1993, 92

³⁴¹ Jfr Eriksson och Lindström (2003, 6) och diskussionen om Gadamers begrepp ”die Sache”.

³⁴² Bobik (1965) har översatt och kommenterat Thomas av Aquinos skrift om existens och essens (De Ente et Essentia). Jag anger Bobik som författare gällande de avsnitt som utgör tolkningar av Thomas av Aquinos text.

”Allt vetande tar vägen genom frågan.”³⁴³ Öppenheten inför det okända innebär att svaret inte är fixerat. Frågan har ändå alltid en horisont, som bestämmer dess gränser och anger förutsättningarnas. Jag har låtit mig inspireras av Gadamer till att ge mig in i dialog med materialet, en dialog där dialektikens skenbara motsättningar blir ett underordnat kunskapsmoment, ett led i vandrigen mot målet – att finna den rätta frågan vari svaret ligger förborgat.³⁴⁴ Resultatet av dialogen blir det delade ordet och kunskapen, den *logos*, som överskrider det tänkta samtalets subjektiva åsikter i en språklig tolkningsakt som leder till en sammansmältning av olika förståelsehorisonter.³⁴⁵

Processen har fokuserat på en pendling mellan del och helhet. Begreppet ’dygd’ har studerats i relation till de satser där det förekommer. Meningsbärande satser har studerats både avkontextualiserade och i sitt sammanhang. Texten (artikeln, boken) har i vissa fall också relaterats till andra verk av samma författare, men framför allt till andra källor i samma genre. Slutligen har dygden och dess etiska dimensioner ställts i relation till en caritativ etik. Dessa hermeneutiska cirklar har inte skett i någon bestämd ordning, pendlingen mellan del, delar och helhet har skett upprepade gånger.³⁴⁶

Den hermeneutiska läsningen har inspirerats av Krugs beskrivningar av hermeneutiken som logikens utläggningskonst.³⁴⁷ Enligt Krug uppkommer vetenskapliga slutsatser av omdömen och omdömen av begrepp.³⁴⁸ Slutsatserna bildas i en logisk dialektik där A antas, motsätts sig självt och antas lika med sig självt i samma tankeakt.³⁴⁹ Den hermeneutiska läsningen består dels av *lectio cursoria*, ett flyktigt genomläsande, dels av *lectio stataria*, ett eftertänksamt läsande och återläsande.³⁵⁰ Läsningen har fokuserat på begreppets väsen respektive meningssammanhang. Krug beskriver ett begrepps väsen som innehållet, ”det som antingen nödvändigt eller och blott möjligen tillhör begreppen”.³⁵¹ Begreppet har studerats *in abstracto* och *in concreto* i ontologisk mening.³⁵² Begreppet ses som givet, existerande oberoende av och före tolkningen.³⁵³

³⁴³ Gadamer, 1997, 174

³⁴⁴ Gadamer, 1997, 174ff

³⁴⁵ Gadamer, 1997, 179

³⁴⁶ Smith, 2007

³⁴⁷ Krug, 1831, 139

³⁴⁸ Krug, 1831, 105f

³⁴⁹ Krug, 1831, 99

³⁵⁰ Krug, 1831, 223

³⁵¹ Krug, 1831, 119

³⁵² Jfr Krug, 1831, 126

³⁵³ Jfr Krug, 1831, 188

I enlighet med den hermeneutiska läsningens metodiska öppenhet har jag strävat efter kritisk reflektion i kombination med ett respektfullt förhållningssätt gentemot materialet. Den hermeneutiska läsningen kan bidra till perspektivmedvetenhet och kreativitet. I en hermeneutisk läsning överbyggs klyftan mellan teori, evidens och praxis så att det evidenta kan synliggöras i *theoreia*, i en modell som har potential att stilla hjärtats oro och låta tankens gryning övergå i *claritas* ljus.³⁵⁴

Skapandet av en teorimodell om dygdens plats i en caritativ vårdande etik

I slutandet sammanförs begreppsbestämningens olika moment till en teorimodell³⁵⁵, där dygdbegreppets etiska dimensioner smälter samman med en caritativ vårdande etik. Dygdbegreppets ontologiska kvaliteter, dvs. de synonymer och övriga egenskaper hos dygden som förefaller meningsbärande i förhållande till dygdens väsen kontextualiseras i den caritativa etikens vårdande värld. Dygdbegreppets meningsinnehåll och omfång förstås i relation till vårdvetenskapens grundmotiv *caritas*, och till en ontologisk etik med ursprung i ett ethos. Teorimodellen gestaltas i 12 teser som visar dygdetikens förankring i ett ethos och dygdens rörelse i vårdandets olika dimensioner, vilket medverkar till att vårdandets etiska element tillägnas patienten.³⁵⁶ I teorimodellen bekräftas vårdvetenskapens ethos med tanken om människans värdighet, människokärlek och barmhärtighet som den innersta kärnan ur vilken vårdaren formar sin föreställning om det goda, etiska vårdandet. Det ”nya” som befästs genom återsägandet av det klassiska dygdbegreppet i ett nytt ljus utgörs av dygdens rörelse från ethos till gärning i en mellanmännisklig gemenskap. Teorimodellen beskriver i text hur ordens etik³⁵⁷ ger kraft och dugligheten ger styrka att gestalta och förverkliga det goda genom handens gärning, hjärtats vanor och tankens välvilja, skolad av bildningens makt.

Teorimodellen har skapats genom att resultaten från begreppsbestämningens olika moment har fått gå i en tänkt dialog med varandra och med studiens inledande förståelsehorisonter. De

³⁵⁴ Jfr Avis (2003) och Parse (2007) med Eriksson, Nordman och Myllymäki (1999) och Eriksson (1995b). Se också Morse (2003) för en diskussion kring nödvändigheten (eller avsaknaden av nödvändigheten) med en design i kvalitativa studier.

³⁵⁵ En modell innebär alltid en förenkling av verkligheten, ett förtydligande av samband mellan olika konstaterade fenomen, begrepp, företeelser osv. Modellen återspeglar inte allt som återfinns i sammanhanget. Dess syfte är att underlätta förståelsen för forskningens objekt.

³⁵⁶ Jfr Edlund, 2002, 107ff; Rudolfsson, 2007, 47ff

³⁵⁷ ”Etiken konkretiseras i de uttalade orden som tillägnas människan.” (Eriksson, 2003, 27). Att använda ”ordet” kan ses som att uttala ett löfte. Dygd som etiskt begrepp kan ses som performativt, dvs. som ett begrepp som i sig innefattar ett löfte om handling (jfr Eriksson, 2003, 27).

olika delresultaten har kombinerats på sju olika sätt, vilket har gett upphov till nya tolkningar som har utmynnat i tre abduktiva slutledningarna.³⁵⁸

Etisk förhandsbedömning

Utgångspunkten i denna studie är, såsom tidigare konstaterats, ett ethos vars kärna utgörs av människans värdighet och caritasmotivet, dvs. tanken om människokärlek och barmhärtighet.³⁵⁹ Detta ethos har varit vägledande vid belysandet av dygdbegreppets meningsinnehåll och omfång i förhållande till en caritativ vårdande etik.

Frågor gällande vetenskapens och forskningens värdeneutralitet är ständigt föremål för diskussion. Ett sätt att se på saken är att anta att naturvetenskaperna till stor del kan vara värdeneutrala, medan humanvetenskaperna med nödvändighet utgår från vissa vedertagna grundvärden.³⁶⁰ Vårdvetenskapen, såsom den har utvecklats vid Enheten för vårdvetenskap vid Åbo Akademi, är inte värdeneutral.³⁶¹ Den bygger på ett uttalat ethos, på grundvärden gällande människan, hälsan, vårdandet, världen och lidandet. I stället för att sätta denna förförståelse inom parentes, lyfts den i enlighet med studiens hermeneutiska natur fram och explicitgörs för att klargöra studiens utgångsläge och inramning, vilket å sin sida motverkar faran för relativism i motsats till en tänkt värdeobjektivism.

En etisk förhandsbedömning av en avhandling inom icke-medicinsk human- och samhällsvetenskaplig forskning omfattar en bedömning av forskningsplanen i enlighet med vetenskapsgrenens etiska praxis. Tyngdpunkten ligger på förutsägelse av de olägenheter som forskningen eller resultaten av den skulle kunna medföra för den som undersöks.³⁶² Det främsta ansvaret för ett etiskt förhållningssätt ligger hos den enskilda forskaren.

Studien involverar inte patienter eller direkt patientmaterial. Någon form av yttre etisk förhandsbedömning, gjord av en etisk kommitté eller motsvarande har alltså inte behövts. Forskningsmaterial i form av litteratur har hanterats ärligt, omsorgsfullt och noggrant i enlighet med Forskningsetiska delegationens kriterier för vetenskaplig forskning. Vid publiceringen iaktas öppenhet karaktäristisk för humanvetenskaplig verksamhet.

³⁵⁸ Abduktion som slutledningsform handlar om det möjliga, det som kunde vara, och utgör i dialektisk mening en syntes av induktion och deduktion. Abduktionen står för nya vägval, för en slutsats som i viss mån är gissningsartad men som samtidigt bär på en potential att tillföra de vetenskapliga resultaten nya element (se t.ex. Eriksson & Lindström, 1999b).

³⁵⁹ Jfr Eriksson m.fl., 1999, 14ff

³⁶⁰ Se Raatikainen, 2006, 93ff

³⁶¹ Jfr Nordenfelt, 1993, 106f

³⁶² Se Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi, 2009.

I en studie om etik kan man anta att innehållet i ursprungsmaterialet är gott till sin natur, framför allt till den del det gäller skriftligt material i motsats till empiriskt material. Att materialet är gott, innebär inte automatiskt att forskningen är god, dvs. utförd på ett etiskt sätt.³⁶³ Att studera texter är också ett sätt att använda sig av makt, och denna makt för med sig ett ansvar. Forskaren ställs upprepade gånger inför olika etiska val. Det kan gälla hur forskningsmaterialet presenteras, hur den egna hermeneutiska tolkningsprocessen framskrider, vem studien skrevs för och i vilket syfte, hur de gjorda tolkningarna kan tänkas påverka läsarens förhållningssätt till ursprungskällorna osv.

De forskningsetiska aspekterna är till en del av varierande natur i avhandlingens olika delar, med tanke på materialets beskaffenhet och metodernas egenskaper. Det största etiska dilemmat gällande materialets beskaffenhet handlar om att en stor del av materialet är på engelska, medan avhandlingens språk är svenska.³⁶⁴ En översättning innebär alltid en tolkning i sig. De historiska källorna, skrivna av Aristoteles och Thomas av Aquino, har lästs i översättning (svenska, finska och engelska) på grund av att jag inte har kunskaper i grekiska och latin. Thomas av Aquinos texter finns inte översatta till svenska. Till stor del har alltså materialet tolkats minst två gånger innan texten har funnits tillgänglig på svenska för bearbetning. I de översättningar jag själv har gjort från engelskan eller finskan, har jag strävat efter att iaktta samma språkbruk och begrepp som har återfunnits i vedertagna svenska översättningar och källor med liknande material. Textens begriplighet har prioriterats framom ordagrann översättning. Som hjälp vid översättningarna har jag använt de ordböcker i elektroniskt format som har funnits tillgängliga via Åbo Akademi Nelli-portal.³⁶⁵

I den etymologiska och semantiska analysen har strävan varit att täcka ett så stort tidsmässigt område som möjligt, för att kunna se eventuella nyanskillnader i dygdbegreppets betydelse under olika tidsepoker. Vissa metodmässiga problem, som beskrivs närmare på s. 51ff, medförde att det utvalda materialet blev begränsat, vilket gör att resultaten av den semantiska analysen inte kan tillföras kvantitativ bevisföring. Det etiska, och möjligast neutrala förhållningssättet gentemot ordböckerna kommer emellertid till synes genom en strävan till att välja ut ordböcker av olika, sinsemellan oberoende författare, dock med förbehållet att de flesta ordböcker på sätt eller annat refererar till Svenska Akademiens Ordbok.

³⁶³ Nyqvist & Kauppinen, 2006, 220f

³⁶⁴ Jfr Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi, 2009

³⁶⁵ <http://www.nelliportaali.fi/V/6EF6L2DFXU3ETXYVGX9JVLPP9DKM42RQDLEL5XEURML8CDQIJT-24847?func=find-db-1-locate&mode=locate&F-WRD=ordb%C3%B6cker&restricted=all> Hänvisning 03.03.2009

Ansvaret gentemot de historiska texter som använts i väsensbestämningen får en speciell betydelse, inte enbart genom översättningsproblematiken, utan också genom den tänkta dialog som förs med ett material skrivet i en helt annan tidsepok och samhällskontext än de nuvarande. Till detta kan fogas texternas rötter i filosofin och teologin. Dialogen med texterna blir oundvikligen av metaforisk karaktär, där strävan är att bibehålla ursprungstexternas särart och konstnärliga sanningshalt i förening med den tolkning som de ger upphov till hos läsaren.³⁶⁶ Problematiken med olika historiska epokers syn på människan och t.ex. kvinnors och slavarors rättigheter har beaktats med respekt i sökandet efter det godas invarians.³⁶⁷

I studiet av dygdbegreppet i vårdetikens meningssammanhang är de flesta av de utvalda aktuella artiklarna också skrivna på engelska. Tolkaren har ett ansvar gentemot artikelförfattarna som sträcker sig bortom lagstiftningen om upphovsmannarätt.³⁶⁸ Ett sätt att garantera trovärdigheten gentemot ursprungsartiklarna är noggranna hänvisningar, som ger möjlighet till att återkomma till materialet för att pröva översättningar och tolkningar. Tolkarens ”metodlösa frihet” medför behovet av omdömesförmåga, *sensus communis*. Omdömesförmågans verksamhet, där slutsatser dras gällande det enskilda utgående från det allmänna, kan inte demonstreras logiskt.³⁶⁹ ”Det som metodiska redskap inte kan åstadkomma, måste man istället uppnå genom den disciplin av fråga och forska, som borgar för sanning.”³⁷⁰ I mötet med texterna återkommer forskaren ständigt till ”ögonblickets etik”, till situationer som inte är förutsägbara.³⁷¹ Generellt kan sägas att en god tolkning ger en sanningsenlig bild av texterna, är väl underbyggd, följdriktig, originell, och inspirerande.³⁷²

Dygdbegreppets pragmatiska drag har studerats genom skriftligt material i form av böcker och artiklar, men även genom skriftligt material som erhållits genom en pilotstudie om vårdares etiska tänkande. Deltagarnas anonymitet har säkrats och materialet har behandlats som text utan direkt relation till den enskilda informanten. Detta innebär bl.a. att informanternas utbildningsnivå, kön eller arbetsplats inte har beaktats. Den manifesta innehållsanalysen som moment har bidragit till att bevara informanternas ursprungliga uttryck

³⁶⁶ Nyqvist & Kauppinen, 2006, 225

³⁶⁷ Jfr Hursthouse, 1999, 244

³⁶⁸ Nyqvist & Kauppinen, 2006, 231

³⁶⁹ Gadamer, 1997, 47

³⁷⁰ Gadamer, 1997, 213

³⁷¹ Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi, 2009

³⁷² Nyqvist & Kauppinen, 2006, 234

trots den hermeneutiska tolkningen och sammanföringen med studiens övriga resultat till en ny helhet.

Bristen på etiska regler gällande tolkningen av skriftligt material gör en hermeneutisk läsning utmanande. Min strävan har genomgående varit att förhålla mig till materialet och tolkningarna med etisk sensitivitet, vilket kan beskrivas som lyhördhet inför det meningsbärande, förmåga att gestalta studiens olika moment dels i förhållande till helheten, dels i en inre koherens med materialet, förmåga att se konsekvenserna av tolkningar och val samt att ta ansvar för de tolkningar som gjorts.³⁷³

³⁷³ Nyqvist & Kauppinen, 2006, 236

SLUTANDET

5. RESULTAT

I detta kapitel redovisas resultaten från begreppsbestämningens olika moment var för sig, för att i följande kapitel sammanföras och tolkas mot varandra och mot de antaganden som presenterades på s. 42f. Kapitlet inleds med en kort sammanfattning av resultatet som helhet.

Begreppsbestämningen av 'dygd' visar att dygd är kraft, förtjänst, förmåga och förträfflighet. Människans dygd utgörs av gåvor som ger henne skicklighet, fullkomlighet och kapacitet att verka i det sammanhang där hon befinner sig. Dygden sammanfattar människans etiska ideal. Dygd ger människan moral och sedlighet. Dygden internaliserar goda värden och dess väsen är att förverkliga det godas essens, vilket synliggörs och manifesteras i goda gärningar. Dygden gör det mänskliga utförandet perfekt i enlighet med ett gott, förnuftigt val och övervägande. Dygd kontextualiserad i vårdetikens meningssammanhang ger vårdaren en ontologisk etisk reflektion gällande vårdandets meningsfulla målinriktning mot det goda och mot hälsa med fokus på den levda verkligheten. Genom dygden kan människan få en handlingsberedskap, en förmåga att tack vare sin fria vilja och sitt förnuft stå ut med det obehagliga och en strävan mot en tillblivelse i det goda livet, vilket hos vårdaren kan ta sig uttryck en ansvarsfull förmåga att välja rätt för att kunna verka för barmhärtighet gentemot den lidande människan.

Dygdens ontologi

Den ontologiska bestämningen syftar främst till att belysa innebörden av 'dygd' som begrepp. I detta avsnitt är dygden ännu inte kontextualiserad i ett vårdetiskt sammanhang, begreppet studeras på en generell nivå. En kort överblick över den ontologiska bestämningen av dygdbegreppet ger för handen att dygd är en egenskap hos något som ger det dess värde eller duglighet, vilket gör att det kan fylla sin funktion väl. Dygden gör sin bärare god. Gällande människan, är dygden en redbarhet som uppkommer när hon underkastat sig förnuftet, en sammanfattning av hennes etiska ideal som ger henne moral och sedlighet. Dygdens frukter synliggörs i människans handlingar, i goda gärningar som väcker beundran och uppskattning.

Dygdbegreppets språkliga ursprung och meningsomfång

Begreppsanalysen, som ligger till grund för detta avsnitt, syftar till att besvara forskningsfrågan: "Vad betyder 'dygd' etymologiskt och semantiskt?"³⁷⁴ En temporär stillbild

³⁷⁴ Se bilaga 2 för en närmare redogörelse för det material som använts i den etymologiska och semantiska analysen.

av den etymologiska och semantiska analysen av 'dygd' visar att dygd främst omfattar dimensioner av förtjänst, förträfflighet, sedlighet, moral, oskuld, duglighet, kraft, godhet och välvilja.

Dygd som duglighet, kraft, godhet och välvilja

'Dygd' står i äldre nysvenska, dvs. från och med åren kring 1520 e.Kr., för duglighet, kraft, godhet och välvilja.³⁷⁵ Begreppet härstammar från det fornsvenska *dyghþ*, vilket betyder duglighet eller godhet m.m.³⁷⁶ I isländskan lyder motsvarande begrepp *dygð*, i danskan *dyd*, av det urnordiska **duǝipō*, som är en avledning till 'duga' på samma sätt som 'bygd' till 'bygga'. Andra bildningar utgörs av *dogent* i medellågtyskan, som dominerade under åren 1200–1500 e.Kr. och har lämnat en stor mängd låneord till vårt språk; *tugund* (ty. *tugent*) från fornhögtyskan (600–1110 e.Kr.); angelsaxiskans *dugud* (700–1100), holländskans *deugd* samt med *-ti* i urgermanska **duhti-*, vilket kan jämföras med 'duktig'.³⁷⁷ Utvecklingen av begreppet i etisk riktning har möjligen skett genom utländsk påverkan, och liknar utvecklingen hos begreppet 'from'.³⁷⁸

Den speciella användningen om en kvinnas dygd³⁷⁹ är inte specifik för svenskan, utan beror enligt Hellquist på inflytande utifrån. Samma utveckling har skett hos det tyska *tugent*, det franska *vertu* och det engelska *virtue*. En adjektivbildning av samma ordstam, *duǝ-*, i germanskan **duǝja-*, är det isländska *dyggr*, vilket betyder trogen eller rättskaffens. Bildningen återfinns också i norskan, *dygg*, vilket betyder duglig, kraftig m.m.³⁸⁰

Enligt SAOB var den ursprungliga betydelse hos 'dygd' en "egenskap hos ett föremål som ger det dess värde eller duglighet". Under 1700-talet fördes 'dygd' in som begrepp i litteraturen av Stiernhielm, och "utvecklades [...] till ett sammanfattande uttryck för etisk idealitet o. människans sträfvan efter fullkomlighet i sättet att lefva". Efter romantiken kom 'dygd' emellertid främst att stå för renhet eller ärbarhet i könsligt hänseende.³⁸¹

³⁷⁵ Hellquist, 1980

³⁷⁶ Hellquist, 1980; Levander & Wessén, 1932; Wessén, 2002

³⁷⁷ Hellquist, 1980; SAOB, 1923

³⁷⁸ Hellquist, 1980; SAOB, 1923

³⁷⁹ T.ex. "hon förlorade sin dygd en sommarnatt" (Nationalencyklopedins ordbok, 1995).

³⁸⁰ Hellquist, 1980

³⁸¹ SAOB, 1923

Dygdens betydelsedimensioner – dygd gör att något fyller sin funktion väl, gör människan god samt ger människan moral och sedlighet

Samtliga synonymer till 'dygd' presenteras i bilaga 3. Enligt Koort inleds en semantisk begreppsanalys med en genomgång av ordböcker och lexika. Om ordboksförfattarna inte är eniga i sin beskrivning av termen går man vidare till en diskriminationsanalys. I diskriminationsanalysen konstrueras diskriminationsparadigm, som visar sambandet mellan närstående begrepp, s.k. "begreppsfamiljer", där utgångsbegreppet ingår.³⁸² Diskriminationsparadigmet på följande sida visar på det samband som finns mellan 'dygd' och de synonymer som är av betydelse för begreppet i föreliggande avhandling. Synonymerna är utvalda utgående från frekvens³⁸³, synonymitetsgrad³⁸⁴ eller pga. att de upplevts meningsbärande i förhållande till studiens perspektiv, syfte, frågeställningar och övriga material, dvs. det material som använts i väsensbestämningen, bestämningen av dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang samt dygdens pragmatiska drag.³⁸⁵

För diskriminationsparadigmet i figur 2 på s. 71 gäller att alla linjer som inte är försedda med pilar tolkas så att synonymiteten är ömsesidig. För tydlighetens skull är dessa linjer röda. En grön pil anger att betydelsen är enkelriktad. Synonymitetsgraden uträknad enligt Koort ger inte en kvantifiering som skulle kunna betraktas som absolut, eftersom valet av ordböcker i någon mån skulle kunna styra vilka synonymer som framkommer. Jag har ändå valt att antyda styrkan i synonymiteten genom att ange linjerna och pilarna på följande sätt: prickade linjer och pilar står för en synonymitetsgrad under 50%; räta, heldragna linjer och pilar anger en synonymitetsgrad mellan 50 och 84%, medan feta linjer anger en synonymitetsgrad mellan 85 och 100%.³⁸⁶

Diskriminationsparadigmet är upp gjort så att huvudordet 'dygd' är placerat i mitten. Synonymerna till dygd har placerats i periferin och primärt grupperats enligt samhörighet i

³⁸² Koort, 1975, 27f

³⁸³ "Frekvens" förstås här så att de begrepp som anges som synonym till 'dygd' i minst fyra av de nio ordböckerna valdes för vidare analys. Detta gäller 'förtjänst', 'förträfflighet', 'moral', 'oskuld', 'duglighet' och 'kraft'.

³⁸⁴ Begreppet 'sedlighet' uppvisar en synonymitetsgrad med 'dygd' om 47% trots att 'sedlighet' förekommer som synonym till 'dygd' i endast tre av de nio ordböckerna.

³⁸⁵ "Meningsbärande begrepp" är 'konst', 'skicklighet', 'godhet', 'välvilja', 'hjälp', 'värde', 'förmåga', 'merit', 'utmärkhet', 'pliktuppfyllelse', 'redlighet', 'kyskhet', 'renhet', 'fullkomlighet', 'redbarhet' och 'heder'.

³⁸⁶ Sivonen (2000, 68) har utgjort modell för upp görandet av diskriminationsparadigmet i Figur 1. Framställningen i avsnittet "Dygdbegreppets språkliga ursprung och meningsomfång" är i övrigt inspirerat av Edlund (2002).

olika ”begreppsfamiljer”. En viss koppling mellan de olika begreppsfamiljerna eller dimensionerna kan skönjas pga. begreppens inbördes synonymitet.³⁸⁷

Det meningsbärande i materialet synliggörs i diskriminationsparadigmets tre huvudsakliga dimensioner. Dessa dimensioner utgörs av:

1. Dygd är det som gör att något fyller sin funktion väl. I denna dimension framträder synonymerna förtjänst, värde, duglighet, kraft, förmåga och förträfflighet, synonymer som visar på dygdbegreppets generella natur – det är inte enbart människan som kan ha dygd. Dimensionen anknyter också till dygd som merit, hjälp, skicklighet och konst – egenskaper som främst tillskrivs människan. Via förträffligheten framträder också de mänskliga egenskaperna fullkomlighet, pliktuppfyllelse och godhet.
2. Dygd är det som gör människan god. Godheten hör samman med värden, men framför allt med välviljan. Godheten handlar också om utmärktthet, heder, redlighet, redbarhet och sedlighet.
3. Dygd ger människan moral och sedlighet. Sedligheten upprätthåller renhet, kyskhet, ärbardhet och oskuld.

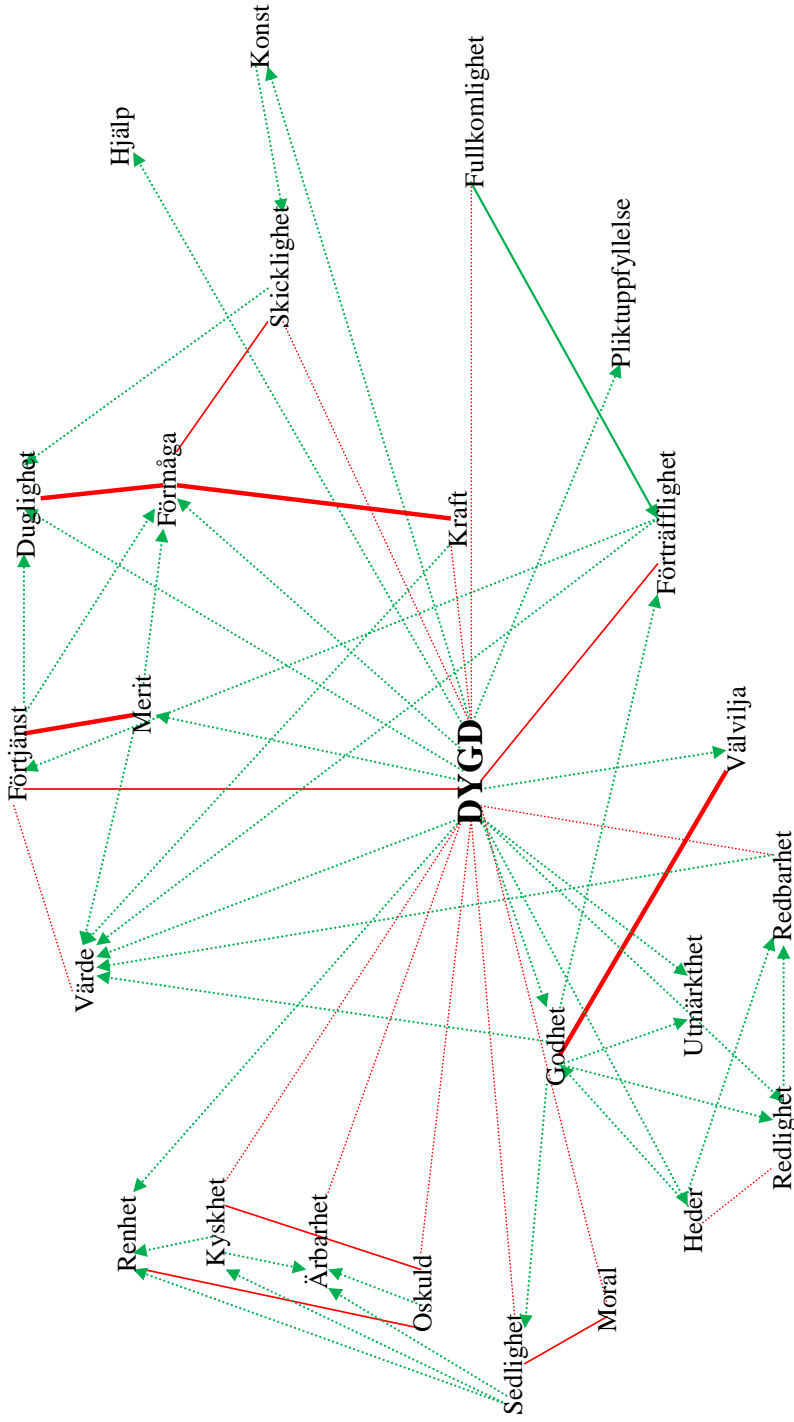
Alla dessa dimensioner är värdeladdade och ger uttryck för en normativitet. För att det skall kunna finnas dygd, måste det alltså finnas en uppfattning om det Goda³⁸⁸, vare sig det aktuella goda är knutet till funktion, (inre) godhet eller (yttre) moral.

De mest frekventa synonymerna till ’dygd’ är ’förtjänst’ och ’förträfflighet’, vilka återfinns i sex respektive fem av de nio ordböckerna. De starkaste synonymerna till ’förtjänst’ är merit, vinst, dygd, inkomst och förskyllan. Av dessa återfinns endast ’merit’ och ’dygd’ i diskriminationsparadigmat, eftersom de övriga inte visar på något samband mellan de olika synonymerna till ’dygd’. Synonymen ’värdighet’ finns med i det utvidgade diskriminationsparadigmat³⁸⁹ tack vare sin koppling till ’värde’ och ’heder’. Mellan ’merit’, ’vinst’ och ’förskyllan’ förekommer ingen synonymitet, inte heller mellan ’förskyllan’,

³⁸⁷ I bilaga 4 presenteras ett utvidgat diskriminationsparadigm, som även upptar vissa ”synonymer till synonymerna till dygd” och visar på ytterligare förbindelser mellan begreppen. I det utvidgade diskriminationsparadigmat anges dessa förbindelser med blåa, streckade linjer, vilket illustrerar att jag inte gått vidare i analysen med att söka upp ”synonymernas synonymer” som huvudord och följaktligen inte kan ange om synonymiteten är ömsesidig eller enkelriktad. Att det finns en synonymitet är emellertid klart, vilket gör att dessa samband står för ”the maybes”, det möjliga och abduktiva som kan öppna upp för nya insikter om begreppet.

³⁸⁸ ”Det Goda” skrivet med versal står i föreliggande avhandling för något av det absoluta och universella goda, oberoende av tid och rum. Utöver detta Goda finns det många tänkbara ”goda” som är knutna till kontext, tidsepok eller individ.

³⁸⁹ Se bilaga 4.

Figur 2. Diskriminationsparadigm för 'dygd'

'inkomst' och 'dygd'. En polarisering mellan förtjänst som merit och dygd respektive förtjänst som vinst och inkomst kan skönjas i materialet. 'Förskyllan' används enligt SAOB nästan enbart i uttryck som "utan egen förskyllan", och har ingen direkt koppling till de övriga synonymerna.³⁹⁰ 'Förträfflighet' finns som uppslagsord endast i Östergren med synonymerna dygd, ädelhet och företräde samt i Strömberg med synonymerna dygd, ädelhet, företräde, förtjänst, värde och ofelbarhet.³⁹¹

I det utvidgade diskriminationsparadigmet förstärks bilden av den första dimensionen: dygd som 'kraft' och 'förmåga'. Synonymen 'kraft' är av speciellt intresse, då den även förekommer i dygdbegreppets etymologi. Genom de synonymer som binder samman 'kraft'³⁹² och 'förmåga'³⁹³ framträder en bild av dygderna som gåvor, själsförmögenheter och egenskaper vilka utgör en resurs och ger människan förmögenhet och kapacitet att verka i det sammanhang där hon befinner sig. Kraft och förmåga hör även samman med bemyndigande. Dygd som 'skicklighet'³⁹⁴ visar på ett samband med kraft genom färdighet. Synonymerna som binder samman 'skicklighet' och 'konst' är teknik, rutin, kunskap, slughet och förstånd. Dygd som förmåga visar också på en koppling till 'heder'³⁹⁵ och en övergång i dygdens andra huvudsakliga dimension.

Det utvidgade diskriminationsparadigmet förstärker likaledes bilden av den andra dimensionen: dygd som 'godhet'³⁹⁶, 'välvilja'³⁹⁷ och 'heder'. Godhet och välvilja hör samman

³⁹⁰ SAOB, 1928

³⁹¹ Östergren, 1981; Strömberg, 1998. Hellquist (1980) tar upp 'förträfflighet', men anger inte synonymer. SAOB (1928) tar upp 'förträfflighet' under 'förträfflig', men anger inte någon etymologi till orden.

³⁹² Enligt Hellquist (1980) kommer ordet kraft från fornsvenskans *krafter* eller *kraft*, som betydde kraft, bemyndigande, giltighet m.m. De tio vanligast förekommande synonymerna till 'kraft' är giltighet, makt, förmåga, styrka, kroppskraft, eftertryck, energi, verkan, tyngd och skärpa. Sammanlagt visade genomgången av de nio ordböckerna på 111 synonymer till 'kraft'.

³⁹³ De åtta vanligast förekommande synonymerna till 'förmåga' är kraft, skicklighet, duglighet, kapacitet, makt, tillgång(ar), begåvning och talang. Dessa synonymer anges i minst fyra av de nio ordböckerna. Sammanlagt visade genomgången av de nio ordböckerna på 51 synonymer till 'förmåga'. Någon närmare etymologisk utredning av 'förmåga' ges inte i de böcker jag har använt.

³⁹⁴ De sex vanligast förekommande synonymerna till 'skicklighet' är färdighet, kompetens, anständighet, förmåga, kapacitet och duktighet. Dessa anges i minst tre av de nio ordböckerna. Sammanlagt visade genomgången av de nio ordböckerna på 55 synonymer till 'skicklighet', ett överraskande stort antal med tanke på att avledningsord som slutar på -het inte så ofta förekommer som uppslagsord i ordböcker. Däremot finns ingen etymologi till 'skicklighet' angiven i de böcker jag använt.

³⁹⁵ De elva vanligast förekommande synonymerna till 'heder' (i fyra eller flera av de nio ordböckerna) är ära, hedersbevisning, anseende, aktning, beröm, pris, hedersbetygelse, hederskänsla, oförvitlighet, hederssak och redbarhet. Etymologiskt hör 'heder' samman med klarhet, munter, glad, klar och strålände (Hellquist, 1980).

³⁹⁶ De nio vanligast förekommande synonymerna till 'godhet' är välvilja, kvalitet, vänlighet, hjälpsamhet, smaklighet, nåd, snällhet, ömhet och godhjärtenhet. Godhet har 41 synonymer enligt källorna. Ingen etymologi till 'godhet' finns angiven i de böcker jag använt.

³⁹⁷ 'Välvilja' finns som uppslagsord endast i fyra av de nio ordböckerna. Det sammanlagda antalet synonymer är 13, varav endast två, nämligen vänlighet och godhet förekommer i alla fyra böckerna. Ingen etymologi till 'välvilja' finns angiven.

med vänlighet, och är även av intresse pga. den etymologiska kopplingen till dygd. Hedern tar sig uttryck i ärlighet, pålitlighet, integritet och hederlighet. Heder och godhet hör även samman med redlighet, och genom redligheten även med redbarhet, lojalitet och samvetsgrannhet. Ett tänkbart samband mellan dygd, fromhet och godhet synliggörs. Godhetens samband med värde³⁹⁸ visas, och genom detta t.ex. med respekt, tillgång, kvalitet och värdighet.

Den tredje dimensionen med dygd som 'moral'³⁹⁹ och 'sedlighet'⁴⁰⁰ förstärks i det utvidgade diskriminationsparadigmet med anständighet och tukt samt via oskulden⁴⁰¹ och ärbarmheten också med jungfrudom och mödom, som alla även utgör synonymer till dygd. 'Oskuld' visar också på ett samband med 'värde' genom den gemensamma synonymen 'tillgång(ar)'. I övrigt tillför inte den tredje dimensionen gemensamma, nya "synonymer till synonymerna". Den förefaller vara mera åtskild från de övriga dimensionerna, och i en jämförelse med det som sades i studiens historiska förståelsehorisont, ett uttryck för en historiskt sett senare dimension i begreppet.⁴⁰² Ett visst belägg för denna utveckling av begreppet över tid kan också skönjas i synonymtabblån över 'dygd' som presenteras i bilaga 3.

Antaganden gällande dygdbegreppets språkliga ursprung och betydelsefält

Dygdbegreppets betydelsefält, gestaltat i de två diskriminationsparadigmen, återspeglar något av de tre användningarna av dygdbegreppet som beskrivs i SAOB.⁴⁰³ Samma dimensioner återfinns i etymologin. Sammanfattningsvis kan följande slutsatser dras av den etymologiska och semantiska analysen:

³⁹⁸ De fem vanligast förekommande synonymerna till 'värde' är vikt, förtjänst, betydenhet, pris, betydelse. Totalt visade genomgången av de nio ordböckerna på 42 synonymer till 'värde'. Någon närmare etymologisk utredning av 'värde' ges inte i de böcker jag har använt.

³⁹⁹ De fem vanligast förekommande synonymerna till 'moral' är sedelära, sedlighet, etik, sensmoral och moralpredikan. Totalt anges 41 synonymer till 'moral' i de nio ordböckerna. Enligt Hellquist (1980) finns de etymologiska rötterna till 'moral' hos mores, "sådan som rör sederna". Begreppet har utvecklats i etisk riktning genom påverkan av tyskans *sittlich*, efter lat. *morālis*, som i sin tur är en översättning av grekiskans *ētikós*.

⁴⁰⁰ De fyra vanligast förekommande synonymerna till 'sedlighet' är kyskhet, dygd, anständighet och moral. Dessa förekommer i minst tre av de nio ordböckerna. Det sammanlagda antalet synonymer som anges är 12. Etymologin till 'sedlighet' anges inte, men 'sedlig' tas upp under huvudordet 'sed' (Hellquist, 1980). Hellquist gör en jämförelse mellan den etiska utvecklingen av 'sed' och 'moral' och visar på rötterna till 'sed' hos i den yngre fornsvenskans *sedher*, även *siper*. I fornsvenskan innebar 'sed' också religion. Ordet är besläktat med *svadhā* (sanskrit), som står för egenart, sed, bostad, och grekiskans (*h*)*éthos* som betyder vana, bruk bostad och latinets *sōdalis* vilket betyder kamrat eller egentligen "som man vant sig vid". Sed innebär alltså egentligen något "som man gjort till sitt eget, lagt sig till med", varifrån sed även ges beteckningen "bostad".

⁴⁰¹ De 14 vanligast förekommande synonymerna till 'oskuld' är barnasinne, skuldlöshet, oskyldighet, omedvetenhet, naivitet, kyskhet, jungfrulighet, renhet, enfald, oberördhet, jungfru, mö, blåögdhed och barnslighet. Dessa förekommer i minst fyra av de nio ordböckerna. Det sammanlagda antalet synonymer som anges är 49. Genom synonymen 'skuldlöshet' visar oskulden på en nyans av att vara "icke skyldig", vilket har en svag koppling med 'tillgång(ar)'. Någon etymologisk utredning av 'oskuld' ges inte.

⁴⁰² Se s. 20ff

⁴⁰³ SAOB, 1923

- Dygd är en egenskap hos något som ger det dess värde eller duglighet, vilket gör att det kan fylla sin funktion väl. Dygd är kraft, förtjänst, förmåga och förträfflighet.
- Människans dygd hjälper henne att uppfylla sina plikter. Dygderna är gåvor som ger henne skicklighet, förmögenhet, fullkomlighet och kapacitet att verka i det sammanhang där hon befinner sig. Dygd är en bemyndigande merit.
- Dygd är godhet och välvilja. Dygden sammanfattar människans etiska ideal och strävan efter fullkomlighet. Dygd tar sig uttryck i vänlighet, heder och respekt.
- Dygd ger människan moral och sedlighet. Detta kan innefatta renhet och ärlighet i könsligt hänseende, men också oskuld som en tillgång när det gäller att inte vara skyldig.

Dygdens väsen – en beskrivning av dygdens essens

Sökandet efter dygdens väsen har riktats mot filosofi och teologi genom hermeneutisk läsning av den Nikomachiska etiken och fem böcker av Thomas av Aquino, och syftar till att besvara frågan ”Vad utgör dygdens väsen?”. En sammanfattande resultatöverblick över dygdens väsen visar att dygden till sitt väsen är en förnuftets medelväg, medan den med avseende på det bästa och det riktiga är en godhetens ytterlighet. Dygd är internaliserade goda värden som ger goda egenskaper vilka manifesteras i goda gärningar. Till sitt väsen visar dygden en substantiell essens, trots att dygden beskrivs i termer av kvalitet av Aristoteles och Thomas av Aquino.⁴⁰⁴

Dygdens essens manifesteras i dess existens

Dygd är enligt Thomas av Aquino en kvalitet, vars essens manifesteras i dess existens.⁴⁰⁵ Människan strävar efter att göra det goda och tränar sig i olika dygder. I detta sammanhang skriver Thomas av Aquino om potentialens betydelse för verksamheten. Denna betydelse är tydlig när det gäller de olika sinnesfunktionerna. Människan får inte förmågan att se och höra genom att titta och lyssna upprepade gånger. I stället var det för att hon var född med dessa sinnen som hon kunde ta dem i bruk. Men hon har fått dygderna genom att handla i enlighet med dygd, vilket sker på samma sätt som när en människa lär sig att tillverka artefakter som skall göras efter att hon har lärt sig de erforderliga färdigheterna.⁴⁰⁶ När någonting

⁴⁰⁴ Enligt Aristoteles (1994) kategorilära är substans den främsta kategorin. I första hand avser Aristoteles då primära substanser som t.ex. människa och häst. I sekundär mening används substansbegreppet emellertid också i överförd bemärkelse om det sant varande eller väsendet. Se t.ex. Nordisk familjebok <http://runeberg.org/nfcg/0355.html> för en närmare diskussion kring substansbegreppet.

⁴⁰⁵ St. Thomas Aquinas, 1995a, 213

⁴⁰⁶ St. Thomas Aquinas, 1993, 85

preexisterar i aktiv, fullbordad potential, handlar den yttre aktören endast genom att hjälpa den inre aktören och genom att förse denna med medlen genom vilka den kan komma till handling.⁴⁰⁷ Att människan prisas för sin dygd utgör dygdens manifestation.⁴⁰⁸

Dygden formas alltid av något

Människan vill inte bara bestå genom att organisera omvärlden, hon vill också organisera självet i enlighet med avsikten att bli ett nytt och bättre själv. Dygdig läggning tenderar att leda till goda handlingar. En allestädes närvarande standard för hur självet och dess handlingar måste formas förklarar hur Guds görande och varande är närvarande i människans görande. Människans vilja är ett inre, implicit drag utgången från Guds avsikt som kallar människan till ett redskap för Guds syfte. Tro, hopp och kärlek ligger bortom det skapades makt och är såtillvida övernaturliga, men existerar i den etablerade orsak-verkan-ordning man kan kalla Naturen i vid bemärkelse. Människan svarar an på Gud liksom tidvattnet på månen, hon har en naturlig förmåga till nåd som skapad till Guds avbild. Alltså finns tro, hopp och kärlek enligt Thomas av Aquino i människan av naturen, trots att det att i verklig mening ha dem är reserverat för de troende.⁴⁰⁹

Dygd är vana och etik

Enligt Thomas av Aquino kan dygderna betraktas på tre sätt: med avseende på vanor, föremål eller krafter.⁴¹⁰ Människan är av naturen mottaglig för dygder, och hon fullkomnas som människa genom vanan. Grunden till vanorna läggs redan i barndomen, vilket är viktigt för människans vardande i dygd.⁴¹¹

Den moraliska dygden uppstår av vana. Aristoteles hänvisar här till likheten mellan det grekiska ordet för moralisk dygd (*ēthikē*) som bildats av en liten avvikelse från ordet för vana (*ēthos*).⁴¹² Den moraliska dygden finns inte hos människan av naturen. Å andra sidan är den moraliska dygden inte i strid med människans natur, utan naturen gör människan mottaglig

⁴⁰⁷ St. Thomas Aquinas, 1995a, 82

⁴⁰⁸ St. Thomas Aquinas, 1993, 174

⁴⁰⁹ McDermott i St. Thomas Aquinas, 1989, xlviii

⁴¹⁰ St. Thomas Aquinas, 1995a, 213

⁴¹¹ Aristoteles, 1993, 49f

⁴¹² Aristoteles, 1993, 49. Begreppen 'moral' och 'etik' används ibland synonymt i litteraturen, ibland görs en åtskillnad så att 'moral' står för det yttre beteendet och 'etik' för människans inre reflektion och värdesystem gällande frågor om gott och ont, rätt och fel, skönt och fult (Eriksson, 1995a). I de böcker som använts i föreliggande avsnitt används begreppet 'moral' också när man skulle kunna ersätta det med 'ethics'. I enlighet med detta har jag också använt t.ex. 'moralisk dygd' och 'moral' i översättningen av de engelskspråkiga texterna.

för dygden, vilken sedan fullkomnas genom vanan.⁴¹³ Dygderna erhålls genom verksamhet, på samma sätt som övriga former av kunnighet lärs in. En människa kan t.ex. bli husbyggare genom att bygga hus, analogt med detta kan hon också bli t.ex. rättrådig genom att handla rättvist. Alla blir dock inte lika goda husbyggare, inte heller lika rättrådiga. Utvecklingen av moraliska dygder är beroende av hur människan sköter sina mellanhavanden med andra människor. På samma sätt som en överflöd eller bristfällig träning förstör den fysiska styrkan, eller ett övermått eller underskott av mat och dryck ödelägger hälsan, medan dessa ting i riktiga proportioner frambringar styrka eller hälsa, kräver utvecklingen av dygder ett rätt mått av övning i förhållande till den moraliska dygdens motsats, lasten. Karaktärstillståndet uppkommer genom motsvarande slag av verksamhet, vilket innebär att den dygdiga människan måste kunna uppvisa aktiviteter av en viss typ. Som exempel kan nämnas dygden mod, där den som alltid undflyr och fruktar det obehagliga och aldrig gör motstånd mot det blir feg, medan den som aldrig är rädd och alltid kämpar mot allting blir övermodig.⁴¹⁴

De moraliska dygderna kan ytterligare anses bestå av naturliga dygder och "egentliga" dygder. Det naturliga ligger i att människan har en av naturen given böjelse att vara rättrådig, benägen till självbehärskning osv. Dessa naturliga dygder slipas av förnuftet. Egentlig moralisk dygd kan inte uppkomma utan klokhet. Dygden är inte endast ett tillstånd som överensstämmer med en riktig tankegång, den förutsätter också närvaron av ett riktigt tänkande. För att man verkligen skall kunna säga att en människa är god, måste hon också vara klok.⁴¹⁵

*Dygd har det goda som sitt föremål*⁴¹⁶

En viss skillnad gällande förhållandet mellan det goda och dygden kan skönjas vid en jämförelse mellan Aristoteles och Thomas av Aquinos texter. Enligt Thomas av Aquino bör det goda till vilket en dygd strävar inte tas som föremålet för en handling, snarare utgör det goda den perfekta gärningen i sig, vilken framkallas av dygden. Trots att det sanna skiljer sig

⁴¹³ Det kan diskuteras om studiens utgångsantagande "Fröet till dygd finns i människan av naturen, men dygderna formas inom människan när hon verkar i gemenskap med andra människor" står i strid med detta uttalande av Thomas av Aquino. Jag uppfattar det emellertid inte så – det att människan har fröet till dygd inom sig, antingen det är på cellnivå (jfr Hvarfner, 1988) eller på en mera esoterisk nivå, är inte liktydigt med att hon skulle ha den moraliska dygden av naturen, eftersom dygden i egenskap av "frö" är en potential kräver övning och utveckling för att övergå i aktual.

⁴¹⁴ Aristoteles, 1993, 49ff

⁴¹⁵ Aristoteles, 1993, 179f

⁴¹⁶ Det engelskspråkiga begreppet är 'object', vilket kan betyda både 'mål' och 'föremål'. I betydelsen 'föremål' står 'object' bl.a. för objekt, sak, föremål, även i bildlig bemärkelse så att det goda kan tolkas som dygdens "sak" och det som dygden ytterst handlar om, vilket är något mera i ontologisk mening än enbart 'mål' i betydelsen slutmål.

från det goda till sitt förståndsmässiga innehåll, utgör gärningen att reflektera över det sanna någonting gott hos förståelsen, och att ge sitt samtycke till den första sanningen på dess egna villkor är en god gärning värd förtjänst.⁴¹⁷ Detta kan jämföras med Aristoteles, som skriver ”Det goda är det som allt och alla eftersträvar”, med underförstådd hänvisning till bl.a. Platon.⁴¹⁸ Målet kan vara själva verksamheten, men också produkten, då resultatet blir värdefullare än verksamheten. Målet hänför sig till typen av verksamhet – det finns olika former av kunnskap och vetande som var och en har sitt specifika mål. Aristoteles ger exempel på detta: inom läkekonsten är hälsan mål, inom skeppsbyggnaden fartyget, inom strategin seger och inom egendomsförvaltningen rikedom. Målet, liksom verksamheten, kan i sin tur vara underordnat andra mål och verksamheter, sammankopplade genom ett övergripande mål för vars skull de underordnade målen eftersträvas. Ett exempel på en sådan rangordning av verksamheter är att ridkonsten i Aristoteles tankevärld står över konsten att tillverka betsel, medan den är underordnad strategin, eftersom hästar och ridkonst användes som medel i militärt handlande.⁴¹⁹

De viktigaste målen i en människas liv är de mål som hon strävar efter att uppnå för deras egen skull. Aristoteles hävdar att det inte kan vara så att allting skulle väljas på grund av någonting annat, eftersom processen då skulle fortgå i oändlighet och visa att begäret är fåfångt och förgäves. För att människan likt bågskytten skall kunna träffa sitt mål, fordras kunskap om vad målet är och vilken sorts vetande eller förmåga som är av betydelse för detta.⁴²⁰

Den högsta nivån av kunskap om det goda livet uppnås enligt Aristoteles genom samhällskonsten, som avgör vilka kunskaper som är nödvändiga i olika typer av samhällen. Samhällskonsten använder sig av olika former för praktiskt vetande, utfärdar normer för vad man skall göra och vad man skall låta bli, vilket i förlängningen innebär att samhällskonstens mål måste innefatta målen för de övriga konsterna och ha det mänskliga goda som sitt yttersta mål. Aristoteles jämför på sätt och vis individens mål med samhällets – båda kan sträva efter det mänskliga goda – men påpekar också att det är en större och mera fullkomlig uppgift att nå och bevara det mänskliga goda för samhällets räkning.⁴²¹

⁴¹⁷ St. Thomas Aquinas, 1995a, 221

⁴¹⁸ Aristoteles, 1993, 20, se Ringboms kommentar i fotnoten

⁴¹⁹ Aristoteles, 1993, 20f

⁴²⁰ Aristoteles, 1993, 21

⁴²¹ Aristoteles, 1993, 21

Thomas av Aquino för fram att filosofen anser en sak vara det yttersta goda och teologen en annan. Filosofen anser det ytterst goda vara det som står i förhållande till mänsklig kraft och existerar i människans egna gärningar. Sålunda säger han att lycka är en aktivitet. Därför är det enligt filosofen så, att en god gärning, vars princip benämns dygd, sägs vara god utan kvalifikation såtillvida att den bekräftar den potential som görs perfekt genom den. Följaktligen, när filosofen finner en vana som framkallar sådana gärningar, kallar han den en dygd, vare sig den återfinns i själens intellektuella del, liksom vetenskapen, förståelse av principer eller andra liknande intellektuella dygder, vilkas gärningar utgör det goda i kraften i sig, nämligen att reflektera över det sanna; eller om den återfinns i själens känslomässiga del, som måttfullhet, mod och de andra moraliska dygderna.⁴²²

Teologen anser enligt Thomas av Aquino det yttersta goda vara det som finns bortom naturens kapacitet, nämligen det eviga livet. Han ser inte mänskliga gärningar som goda utan förbehåll, eftersom han anser att målet är benägenheten för det goda, inte gärningarna i sig. Enligt teologen är då endast den gärning fullständigt god som har en nära relation till det yttersta goda, det vill säga en gärning som gör den handlande personen värd evigt liv.⁴²³ Varje sådan gärning är i denna mening en dygdens gärning, och varje vana som framkallar sådana gärningar benämmer teologen dygd.⁴²⁴

Dygd är kraft

Enligt Thomas av Aquino innebär dygd fullbordad av en aktiv kraft. Han visar på två slag av kraft: ett slag vars gärningar leder till någonting utfört utanför en handlande person, såsom kraften som har lett till att ett byggande avslutas i ett byggnadsverk; och det andra slaget, vars gärning inte avslutas utanför den handlande personen, utan förblir inom honom, som när synen kvarstår hos den som ser. Dessa båda typer av kraft fullbordas på olika sätt. Gärningar som stammar från den första typen av kraft finns inte hos den som utför gärningen, utan i det som tillverkas, kraftens fullbordad skall förstås i förhållande till det som utförs, dvs. i förhållande till ett konkret, synligt resultat. När det gäller den andra typen av kraft som förblir i den handlande personen och inte i något som produceras, fullbordas av denna typ av kraft i

⁴²² St. Thomas Aquinas, 1995a, 221

⁴²³ Olika inriktningar inom kristendomen har olika syn på nåden, människans gärningar och gärningarnas betydelse för frälsningen och för det eviga livet. Den syn som förs fram här är den katolska synen, eftersom Thomas av Aquino framför allt har påverkat den katolska kyrkans lära. Inom den lutherska kyrkan anses människan inte av egen kraft kunna göra sig värdig evigt liv. "Nåden allena" är det som ger evigt liv. Thomas av Aquino förefaller företräda ett synsätt där människan kan hoppas på frälsning genom att öppna sig för gudomligt ingjutna dygder och genom att ta emot nåden, men hon saknar visshet om frälsning och måste livet igenom verka för att meritera sig för den eviga saligheten.

⁴²⁴ St. Thomas Aquinas, 1995a, 221

förhållande till dess sätt att verka, dvs. att fungera eller handla väl och passande. Det är på grund av detta som handlingen anses god. På detta sätt fungerar den typ av kraft som kallas dygd, som gör arbetet gott.⁴²⁵

Valet är det grundläggande elementet i moralisk dygd

Valet sägs vara det grundläggande elementet i moralisk dygd sett både ur förnuftets och ur viljans synvinkel. Båda är nödvändiga för den moraliska dygdens väsentliga karaktär. Valet utgör det principiella elementet med hänvisning till yttre gärningar. Det är följaktligen inte nödvändigt att valet skulle vara en fullständig gärning framsprungen ur klokhets, men det har gemensamma drag med klokhetsen såväl som med förnuftet.⁴²⁶

Thomas av Aquino hänvisar till Aristoteles, som för fram att det är samma orsaker som framkallar och som förstör dygden. Genom fritt val kan dygden förstöras, eftersom dödssynden⁴²⁷, som en människa kan begå utifrån sin fria möjlighet att välja, förstör dygden. Genom sitt fria val kan människan då vara kapabel att framkalla det goda, dvs. dygden.⁴²⁸ Människan har alltid kvar en frihet från tvång, en naturlig valmöjlighet.⁴²⁹

Dygdens gärningar – moralens kännetecken

McDermott skriver i inledningen till kapitlet ”Living well – living badly” att Thomas av Aquino gör en åtskillnad mellan läggningar som utgör dygder endast i kvalificerad bemärkelse, t.ex. logik, kunskap och konstnärlighet, och dygder i okvalificerad bemärkelse. De senare gör inte bara det som åstadkoms perfekt, utan även det mänskliga utförandet av detta, genom att försäkra att det utfördes i enlighet med de rätta reglerna för val och övervägande och bibehållande av en rätt respekt för godheten som sådan. Dessa utgör de moraliska dygder som sätter klokhetsens balans i människans förnuft, rättrådighetens balans gentemot andra människor i hennes vilja och modet och måttfullheten i hennes egen inre känslomässiga beredskap att handla. Eftersom dygderna gör både det som utförs och det mänskliga sättet att utföra detta perfekt, står och faller dygderna tillsammans. De utgör delar som medverkar till en redbarhet, människans underkastelse under förnuftet.⁴³⁰

⁴²⁵ St. Thomas Aquinas, 1995a, 221

⁴²⁶ St. Thomas Aquinas, 1995b, 91

⁴²⁷ Begreppet ’dödssynd’ handlar i den katolska traditionen om synder som är av så allvarlig art att de leder till evig förtappelse, om syndaren inte omvänder sig och ber om förlåtelse. Dessutom anses dödssynderna leda till andra laster och synder.

⁴²⁸ St. Thomas Aquinas, 1995b, 204

⁴²⁹ St. Thomas Aquinas, 1995b, 140

⁴³⁰ St. Thomas Aquinas, 1989, 220ff

Dygden framkallar perfekta gärningar

Människan måste vara verksam likaväl som ha kunskap för att nå sitt mål. Dygdernas vanor, som har getts människan för att hon skall kunna nå sitt övernaturliga mål gör henne inte inriktad på gärningar som skulle skilja sig från de gärningar hon är inriktad på genom sitt naturliga förnuft, de leder henne snarare mot ett mera perfekt utförande av samma gärningar.⁴³¹

Emellertid kan en gärning benämnas förtjänstfull endast om den finns i kraften hos en handlande person. Det är nämligen nödvändigt för den som strävar efter att meritera sig att göra sig värdig, att framställa någonting. Människan kan inte framställa någonting om det inte i någon bemärkelse är hennes eget, dvs. från henne själv. En gärning finns inneboende i människans kraft såtillvida att den hör till hennes vilja, vare sig den framkallas av viljan, t.ex. att älska och att önska, eller om den styrs av viljan, t.ex. att gå och att tala. Av detta drar Thomas av Aquino slutsatsen att dygden kan antas vara det som framkallar perfekta gärningar av detta slag.⁴³² Det främsta kännetecknet på moral är dygdiga verk.⁴³³ Den som okritiskt följer sina känslor åstadkommer inte dygdiga gärningar.⁴³⁴

Enligt Aristoteles finns det tre olika användningar av dygdbegreppet.⁴³⁵ Dessa tre visar på olika dimensioner hos dygden, men står också tillsammans för det universella som konstituerar dygden som dygd.

Prisvärda egenskaper

Att dygd enligt Aristoteles utgör ”prisvärda egenskaper i allmänhet” visar på att dygd inte är något som är enbart förbehållet människan. Både hästar och knivar ges som exempel på något som kan ha dygd.⁴³⁶ I dessa fall är dygden något som gör att människan, hästen eller kniven fyller sin funktion väl. Prisvärda egenskaper utgör i vid bemärkelse dygd *in abstracto*, medan t.ex. människans prisvärda egenskaper utgör dygd *in concreto*. I snävare bemärkelse kan konstateras att det är människans dygd som är av intresse för vårdvetenskapen, och då blir människans prisvärda egenskaper i allmänhet dygd *in abstracto* medan en viss människas

⁴³¹ St. Thomas Aquinas, 1995a, 252f, jfr St. Thomas Aquinas, 1994, 202f

⁴³² St. Thomas Aquinas, 1995a, 221, jfr St. Thomas Aquinas, 1994, 206

⁴³³ St. Thomas Aquinas, 1993, 12

⁴³⁴ St. Thomas Aquinas, 1993, 13

⁴³⁵ Aristoteles, 1993

⁴³⁶ Se Aristoteles, 1993, 57

dygd utgör dygden *in concreto*.⁴³⁷ Prisivärda egenskaper har en oberoende existens såtillvida att de existerar oberoende av om vi vet att de existerar.

Själsförfattning som utgör grunden för ett berömvärdt socialt beteende

Denna användning av dygdbegreppet sätter ytterligare fokus på *människans* dygder. I litteraturen beskrivs dygden som något som är gott för och utvecklar den enskilda människan, men också som något ännu större när det är gott för den omgivning människan verkar i, där den enskilda människans intressen inte ses stå i konflikt med gruppens.⁴³⁸ Det som är gott för individen, är gott för gruppen, och vice versa. Det berömvärda hör ihop med beteendet, vilket kan ses som en bekräftelse på att dygd inte är dygd om den inte manifesteras i handling och synliggörs så att den också vinner andra människors beundran och uppskattning.⁴³⁹

Själsliga egenskaper som är nödvändiga för uppnåendet av eudaimonia

Målinriktningen återfinns som villkor i alla tre användningarna av dygdbegreppet, likaså fokuseringen på det goda. Om den andra dimensionen främst handlar om människan i relation till sin omgivning, handlar denna tredje dimension om människan som individ. De tre dimensionerna kan inte frikopplas från dygdens ytterligare villkor: människans fria vilja och förnuft. Uppnåendet av eudaimonia är inte primärt kopplat till yttre gärningar och materiella gods, det handlar snarare om att få en inre frid och varda i harmoni med den människa man verkligen är ämnad att vara.⁴⁴⁰

Dygdens väsen kan på ontologisk nivå beskrivas utgående från Erikssons och Lindströms modell med tre nivåer av verkligheten: varseblivningsvärlden, fenomenens värld och varats värld eller ”den verkliga verkligheten”.⁴⁴¹ Varseblivningsvärlden representerar den konkreta verkligheten, där människans värld möter vetenskapens värld med dess begrepp och teorier. På denna nivå återfinns dygden manifesterad i *goda gärningar* och låter sig beskrivas i form av begrepp. Dygdens väsen visar sig som det goda för omgivningen där människan verkar. I fenomenens värld möter människan verkligheten som den ter sig och upplevs. Detta är de *goda egenskapernas* nivå, egenskaper som gagnar människans egen utveckling samtidigt som de tjänar mänskligheten i stort. I varats värld smälter det historiska, det etiska och det estetiska samman i dygden som de *goda värdenas* internalisering. Dygd är inte dygd, om den inte gör sin bärare god.

⁴³⁷ Jfr Krug, 1831, 126

⁴³⁸ Se t.ex. Aristoteles, 1993, 23ff

⁴³⁹ Se t.ex. St. Thomas Aquinas, 1993, 174

⁴⁴⁰ Se Aristoteles, 1993, 293ff

⁴⁴¹ Se Eriksson och Lindström, 1999a

Antaganden om dygdens väsen

Dygdens väsen kan i ontologisk mening inte reduceras till att vara enbart en kvalitet. Dygdens väsen är hos människan det absolut Godas manifestation, det Evigas uppenbarelse i människan som ändlig varelse. Det främsta kännetecknet på moral är dygdiga verk.⁴⁴² Den som okritiskt följer sina känslor åstadkommer inte dygdiga gärningar.⁴⁴³ Synliggörandet av det Goda i gärningarna utgör dygdens verkningar.

En dygdig gärning är alltid målinriktad. Målet är det goda, vilket inte är någonting universellt och fixerat utom i betydelsen att det skall leda till lycka och blomstrande, både för individen och för den gemenskap där individen befinner sig. Det goda tar sig olika partikulära uttryck och är ytterst betingat av det individuella. Trots detta finns det enligt Aristoteles företeelser som är absolut onda och inte kan utgöra det goda målet för någon.

Utgående från den hermeneutiska läsningen av de historiska texterna kan följande antaganden om dygdens väsen utformas:

- Dygder är prisvärda egenskaper som gör sin bärare god.
- Dygden internaliserar goda värden, som är förankrade i människans tro eller livsfilosofi.
- Dygd är redbarhet hos den människa som underkastat sig förnuftet.
- Dygd är vanemässig aktivitet som förutsätter viljans frihet.
- Dygden gör det mänskliga utförandet perfekt i enlighet med ett gott val och övervägande samt med bibehållande av respekten för godheten som sådan.
- Dygden manifesteras i goda gärningar och synliggörs så att den vinner beundran och uppskattning.

Dygdens kontextuella drag och manifestationer

Den kontextuella bestämningen syftar främst till att undersöka hur dygden gestaltas i relation till mellanmännisklig gemenskap och vårdandets etik i aktuell hälsovetenskaplig forskning. Dygden kontextualiseras i ett (vård)etiskt sammanhang, begreppet studeras i sin formning i mellanmännisklig, vårdande gemenskap. En kort sammanfattning av den kontextuella bestämningen av dygdbegreppet ger för handen att dygden gestaltar och förverkligar det goda, vilket i ett etiskt tillägnande i medmänniskans, patientens tjänst formar vårdandets meningsfulla inriktning mot det goda och mot hälsa. Dygden gestaltas i den enskilda

⁴⁴² St. Thomas Aquinas, 1993, 12

⁴⁴³ St. Thomas Aquinas, 1993, 13

människans liv som det goda vilket är gott både för individen och för den mellanmännsliga gemenskap där hon lever och verkar.

Dygd i vårdetikens meningssammanhang

Bilden av dygd i vårdetikens meningssammanhang förstärker den generella föreställning om dygd som getts i de inledande förståelsehorisonterna samt i den ontologiska bestämningen av dygdbegreppet.⁴⁴⁴ Det nya som detta moment tillför är framför allt en kontextualisering av dygdbegreppet i ett vårdetiskt sammanhang. Tanken är att fånga in något av dygd i en ontologisk, vårdande etik, vilket gör att kunskapsintresset även här är mera allmänmännsligt än relaterat till professionellt vårdande. Fokus ligger på karaktärens betydelse för det etiska livet, där dygderna och deras relation till värden ses som en del av den mellanmännsliga gemenskapen.⁴⁴⁵

Två olika bilder av dygd stiger fram: dygd som etik och dygd som hälsa, med starkare fokus på dygd som etik. I bilden av dygd som etik framstår dygden som det handlingsskapande och vägledande, baserat på inre värden och föreställningar om det goda. I bilden av dygd som hälsa finns också målinriktningen mot det goda; det handlingskapande och vägledande, kompletterat med vårdarnas betydelse som förebilder gällande dygd samt hälsans samhörighet med *eudaimonia*. Dygd handlar om att leva, om livet, om verksamhet med tidsmässiga och rumsliga dimensioner.⁴⁴⁶ I bilden av dygd i vårdetikens meningssammanhang framträder dygdetiken som det innehåll vilket formar vårdandets meningsfulla målinriktning mot det goda och mot hälsa.

"Vad bör jag vara" kontra "vad bör jag göra"

Kan en personlig kvalitet, något som finns bortom teoretisk kunskap och färdigheter, begreppsliggöras som moralisk dygd? Om vårdandet beskrivs som en etisk aktivitet, blir moralisk motivation nödvändig. Ur detta perspektiv utgör enligt Lützén och Barbosa da Silva dygdetiken ett nödvändigt komplement i en vårdetisk referensram med avseende på den moraliska aktören som sådan (den sorts person han eller hon borde vara) och motivationen för

⁴⁴⁴ Gällande dygdernas kontextualisering i form av dygdetiska teorier i kombination med vård och vårdande, kan tre olika synsätt skönjas i likhet med de som presenterades i avsnittet på s. 28ff. Sökningen på 'virtue' och 'ethics' har förmodligen bäddat för att ett positivt synsätt på dygder överväger, där förespråkare både för dygdernas komplementära funktion och för dygdernas suveränitet är företrädda.

⁴⁴⁵ Jfr Liaschenko, 1993, 19; Godfrey, 2000, 34

⁴⁴⁶ Jfr Liaschenko, 1993, 138

att lyda eller följa en moralisk förpliktelse i konkreta situationer.⁴⁴⁷ Hermeneutik och dygdetik når det etiska på ett större djup än principerna.⁴⁴⁸

Allmark hänvisar till Aristoteles, som konstaterar att livet är för nyckfullt för att man skall kunna ha exakta handlingsregler. För att kunna göra det rätta måste man vara rätt sorts person snarare än följa en specifik uppsättning regler. En dygdig aktör⁴⁴⁹ har kunskap om det goda, trots att detta inte alltid är formulerat i ett tydligt innehåll som kunde stipuleras i ett antal punkter. Allmark hänvisar också till McDowell, som säger att accepterandet av denna kunskapsform, praktisk kunskap, blockeras av djupt rotade fördomar som den postmoderna människan har om rationalitet, dvs. att för att en handling ska vara rationell måste den härstamma från en tillämpning av formella, universella principer. I verkligheten finns inga sådana principer, principerna utgör snarare en form av överenskommelse, en konstruktion om delade former för mänskligt liv. I detta sammanhang utgör yttrandet ”Men kan du inte förstå att det är fel?” en vädjan till förnuftet. Detta föranleder minst två frågor som är viktiga med tanke på vårdandet och denna typ av praktisk kunskap. För det första, är kunskapen om den dygdiga aktören också en nödvändig del av en god vårdares kunskap? För det andra, om så, hur kan vi inskräpa sådan kunskap? Förebilder förefaller vara av central betydelse då det handlar om att lära sig dygd, människan lär sig dygder av dygdiga aktörer, precis som hon lär sig färdigheter av den som har färdigheterna.⁴⁵⁰

Också inom vårdetiska sammanhang tillämpas moderata och extrema versioner av dygdetik, liksom av pliktetik och konsekvensetik.⁴⁵¹ Moderata förespråkare för dygdetik hävdar att dygdetiken är komplementär i förhållande till handlingsbaserade närmelsesätt: dygdetiken kan inte inordnas under moraliska regler. Att sammanföra bedömning av karaktär med bedömning av rätt handlande ger en rikare helhet än om man använder sig av endera sättet ensamt.⁴⁵² Reglerna kan fungera som informationskälla när det gäller att avgöra om ett mänskligt karaktärsdrag är gott eller ont. De moderata teorierna benämns även ”essentialism”.⁴⁵³ Exempel på komplementära former av dygdetik ses hos Pellegrino och Thomasma. De håller före att moraliska principer har större etisk kraft än dygderna. Utan moraliska principer har

⁴⁴⁷ Lützén & Barbosa da Silva, 1996

⁴⁴⁸ Scott, 1998

⁴⁴⁹ Användningen av begreppet ’aktör’ i stället för ’människa’ betonar dygdens handlingsskapande kraft. ”Dygd är inte dygd” om den inte utmynnar i handling.

⁴⁵⁰ Allmark, 1998, med hänvisning till Aristoteles och till McDowell, 1979

⁴⁵¹ Se Barker, 1999

⁴⁵² Campbell, 2003, med hänvisning till Statman; jfr Cameron, 1996, med hänvisning till Pellegrino, 1995; Scott, 1995 respektive Cameron, 1995; jfr Arries, 2006

⁴⁵³ Barker, 1999

enligt Pellegrino och Thomasma dygdetiken inte styrka nog att på ett adekvat sätt förse vårdarna med vägledning för handling.⁴⁵⁴ Pellegrino integrerar dygsteori och principism till en etisk referensram som är fast grundad på naturen hos förhållandet mellan vårdare och patient. Det som är gott för patienten är mera än enbart det medicinska goda; det omfattar också patientens uppfattning om det goda – materiellt, emotionellt eller andligt.⁴⁵⁵

Armstrong hävdar däremot att komplementära versioner av dygdetiken är hybrider och som sådana potentiellt teoretiskt ojämförbara förklaringar.⁴⁵⁶ En stark version av dygdetiken är enligt Armstrong möjlig att införa i vårdandets etik eftersom den är en koherent enskild teori. Starka versioner av dygdetiken förser människan med adekvat handlingsvägledning eftersom de uppmuntrar aktörerna till reflektion gällande dygdernas och lasternas natur och innehåll och uppmuntrar aktörerna att handla i enlighet med dygdreglerna.⁴⁵⁷

Radikala förespråkare för dygdetik accepterar inte dygdetikens komplementaritet: en bedömning av karaktären går alltid före en bedömning av handling.⁴⁵⁸ Denna variant av dygdetik benämns även ”eliminatism”.⁴⁵⁹ Reduktionistiska radikala förespråkare för dygdetik anser att kraften hos uttalanden om rätt eller plikt kan härledas ur källan av handlingar utförda av en dygdig person. Ersättningsradikala förespråkare för dygdetik tar helt och hållet avstånd från deontologiska uttalanden – sådana kan t.o.m. ha en fördärlig inverkan på moralen. Den mest radikala synen förfäktar att allt som räknas är närvaron eller frånvaron av dygd.⁴⁶⁰

Enligt dygdetiken är inte frågor om kvaliteten eller naturen hos den etiska aktören underställda frågor gällande moraliskt rätta handlingar.⁴⁶¹ Tvärtom, frågan om vilka kvaliteter en människa måste ha för att vara etiskt god ses som den främsta faktorn, eftersom den etiska kvaliteten hos handlingar i stor utsträckning bestäms av de etiska kvaliteterna hos den aktör som utför dem. Den etiska naturen hos en vårdande hållning härstammar från en adekvat moralisk iakttagelse i en specifik vårdsituation, och borde inte utvärderas endast genom värdet hos de konkreta handlingar som sker. Specifika vårdhandlingar erhåller sitt etiska värde i

⁴⁵⁴ Armstrong, 2006, med hänvisning till Pellegrino & Thomasma, 1993

⁴⁵⁵ Nolan, 1999

⁴⁵⁶ Armstrong, 2006

⁴⁵⁷ Armstrong (2006) hänvisar till Hursthouse (1999) som anser att människor kan få en hel del ovärderlig vägledning för handling genom att undvika handlande som är oansvarigt, gagnlöst, obehagligt, halvhjärtat och självhävdande. Med andra ord kan man få viktig insikt gällande vad man borde göra genom att reflektera över dygd- och lasttermerna och de gärningar man förväntar sig att den som utövar dessa karaktärsdrag borde göra.

⁴⁵⁸ Campbell, 2003, med hänvisning till Statman

⁴⁵⁹ Barker, 1999

⁴⁶⁰ Campbell, 2003, med hänvisning till Statman

⁴⁶¹ Gastmans, 2002

ljuset av kvaliteten hos den vårdande hållningen som de är ett uttryck för. Analogt utgör den professionella godheten hos en vårdare inte bara en fråga om att handla i enlighet med professionella riktlinjer. En god vårdare har genom att praktisera lärt sig att sätta både själ och hjärta i sitt arbete, och att som en självklar sak göra det som förväntas av en god vårdare: att bry sig om patienternas välbefinnande, att vara en expert, ärlig, rättvis, hjärtlig, pålitlig osv., och allt detta vid rätt tillfälle, mot rätt person osv.⁴⁶²

Cameron lyfter fram Aristoteles tanke gällande människans begär – om de är rationella strävar hon efter det goda.⁴⁶³ Viktigt att notera är att Aristoteles brydde sig mindre om att förknippa dygderna med lösningen av normativa problem. Han höll före att dygderna snarare skulle hjälpa människan att finna den rätta vägen, den gyllene medelvägen i livet och eventuellt hjälpa henne att hållas på den vägen. Utrustade med kombinationen av klokhet och moraliska dygder skulle hon kunna ”se” vad som borde göras och önska att handla i enlighet med detta. Det är fullt möjligt att det inte existerar fullt dygdiga personer, men poängen är att man kan föreställa sig hur en sådan person skulle vara och på så sätt sträva efter att uppfylla detta ideal. Mänskligt blomstrande borde emellertid inte förstås som ett instrumentellt värde – alla borde sträva efter att blomstra helt enkelt för att det är det bästa att göra. En dygdetiker skulle rekommendera att man handlar utgående från ett värde, t.ex. människokärlek, för dess egen skull.⁴⁶⁴

Trots sina svagheter har en stark version av dygdetik och det dygdbaserade närmelsesättet gällande moraliskt beslutsfattande i vårdandet många signifikanta meriter. Dessa kan erbjuda ett möjligt alternativ till de traditionella pliktbaserade moraliska teorier som länge har dominerat vårdetiken. I samtida vårdvetenskap finns enligt Armstrong en tydlig fokusering på patientcentrerad, högkvalitativ vård grundad på samarbete. För Armstrong utgör högkvalitativ vård och dygdig vård synonymer. Bland annat på grund av detta anser han att dygdetik och ett dygdbaserat närmelsesätt borde få erkänsla, tas på allvar och bli föremål för ytterligare forskning.⁴⁶⁵

⁴⁶² Gastmans, 2002

⁴⁶³ Cameron, 1996

⁴⁶⁴ Björkman, 2006, med hänvisning till Crisp & Slote

⁴⁶⁵ Armstrong, 2006

Moralisk dygd som resultat av övning och formning

För att människan skall kunna göra sig en föreställning om vad dygd innebär, har goda förebilder en oöverträffad roll som inte kan ersättas av böcker och abstrakta teorier.⁴⁶⁶ Birkelund hänvisar till Aristoteles, som säger att det är en svår praktisk uppgift att förstå livet och att leva ett dygdigt liv, med andra ord att klara av att finna den gyllene mitten i sina handlingar.⁴⁶⁷ Det är bara genom medveten övning och genom att lära av goda förebilder, dvs. genom en social process, som människan kan tillägna sig de moraliska dygderna.⁴⁶⁸ Ur ett aristoteliskt perspektiv, härstammar moralisk perception och en förståelse för moralisk dygd och last direkt från erfarenheten. Om människan inte har fått lära sig dygdernas vanor – som omfattar kognitiva, emotionella och beteendemässiga element – kan hon inte skilja dygd från last eller gott från ont.⁴⁶⁹ För att en människa ska kunna handla moraliskt gott i en konkret situation (t.ex. i en vårdssituation) fordras, enligt Aristoteles, inte bara att hon tillägnat sig de moraliska dygderna, som hon sedan utvecklar genom att praktisera, utan också att hennes handlande måste ha rönt inflytande av förnuftet, skriver Randers och Mattiasson.⁴⁷⁰ Den rätta utvecklingen av förnuftet sker genom att människan utvecklar de intellektuella dygderna – vetande, kunnighet, kloket, insikt och visdom.⁴⁷¹ De intellektuella dygderna lär människan sig genom instruktion.⁴⁷² Dygdiga personer talar inte sanning, respekterar andra eller visar medlidande bara för att följa etiska regler. De handlar etiskt eftersom de till sin natur är pålitliga, respektfulla personer med förmåga att känna äkta medlidande.⁴⁷³

Övningen, repetitionen, när det gäller dygder handlar om gärningar sprungna ur ett intelligent behärskande av självet, som formar dygden på en grundläggande nivå. Denna repetition är en form av bildning, som alltid omfattar inre handlingar, och varje akt är på sitt eget vis en ny skapelse, snarare än en materiell repetition. Det finns inget exakt antal upprepningar som är nödvändigt för att göra saken till en vana.⁴⁷⁴

⁴⁶⁶ Randers & Mattiasson, 1999; jfr Barker, 1999

⁴⁶⁷ Birkelund, 2000

⁴⁶⁸ Randers & Mattiasson, 1999

⁴⁶⁹ Scott, 2006

⁴⁷⁰ Randers & Mattiasson, 1999; jfr Armstrong, 2006; Lützné & Barbosa da Silva, 1996; Cameron, 1996

⁴⁷¹ Randers & Mattiasson, 1999

⁴⁷² Armstrong, 2006

⁴⁷³ Sylvester, 2002; jfr Gardiner, 2003

⁴⁷⁴ Henry, 1993

Dygd i vårdandet som etisk akt

Varje individuell vårdare utgör en del av historien.⁴⁷⁵ Varje människa är bärare av en tradition av studier, en intellektuell uppsättning idéer som placerar in vårdverksamheten i ett sammanhang. Vårdandets yrkesmässiga historia, vårdutbildningens historia och varje människas historia som hon bär med sig när hon väljer vårdyrket är också en del av en tradition. Traditioner är dynamiska, de förändras för att möta olika generationers behov.⁴⁷⁶ Trots att olika generationers behov i viss mening varierar, finns det något gemensamt i det att vara människa i ett bestämt sammanhang, likaså något gemensamt som kan benämnas dygd, som bär traditionen vidare och som även traderas från människa till människa genom instruktion och genom att lära av goda förebilder. Vårdandet är också något som existerar oberoende av tid, rum och yttre form.

Armstrong ser vårdandet som en målinriktad verksamhet. Vårdandet är en komplex och sammanhängande form av socialt etablerad mänsklig verksamhet som strävar efter att tillhandahålla sociala gods och demonstrera mänsklig förträfflighet. Trots att det är svårt att artikulera det inneboende goda hos vårdandet, kan detta bl.a. relateras till att vårdare upplever vissa positiva känslor, som uppstår när de känner att de hjälper patienterna. Armstrong hävdar att utvecklingen och upprätthållandet av en dygdbaserad hjälpande relation, utövandet av moralisk visdom och att känna sig uppskattad av patienter och anhöriga utgör exempel på det inneboende goda med samtida vårdverksamhet.⁴⁷⁷

Tanken att dygden är viktiga i vårdandet baserar sig på det faktum att alla människor kan lära sig dygder (som goda vanor). Dygder kan integreras i vårdandet i kombination med andra färdigheter och klinisk kunskap.⁴⁷⁸ Dygdetik i vårdandet kan ses som ett närmelsesätt för etiskt övervägande gällande den moraliska karaktären och läggningen hos vårdare som moraliska aktörer. Dygdetiken möjliggör för dem att fullborda sitt mål och sin funktion som professionella människor. En beskrivning av en persons karaktär och karaktärsdrag visar ett sätt att vara i stället för ett sätt att handla. Arries hänvisar till Drane, som hävdar att karaktär har att göra med strukturen hos människans personlighet med speciell uppmärksamhet på personlighetens etiska drag. Man kan hävda att människans sätt att vara genomsyrar både hennes privata och professionella leverne. Ur ett dygdetiskt perspektiv är detta förhållningssätt identifierbart och pålitligt över tid. En människas karaktär är både en källa till

⁴⁷⁵ Armstrong, Parsons & Baker, 2000

⁴⁷⁶ Armstrong et al., 2000

⁴⁷⁷ Armstrong, 2006, med hänvisning till Miller, 1994; Sellman, 2000 och Moir & Abraham, 1996

⁴⁷⁸ Lützné & Barbosa da Silva, 1996

och en produkt av hennes hängivenhet gentemot de värden hon hyllar och de gärningar hon utför. Om etiken ses som ett dynamiskt fält mellan det som kan anses vara rätt eller fel och som kretsar kring de tre centrala begreppen ”själ, andra och det goda”, kan dygd ses som den gyllene tråd som sammanbinder dessa, och dygdetiken som den referensram som kan bidra till förståelse gällande de dygder som behövs för moralisk förträfflighet.⁴⁷⁹

Etik finns alltid i en kontext. Praktiskt handlande har alltid en osäker utgång. Detta bör hållas i minnet, men kan aldrig kontrolleras till fullo. Konsekvenserna och innebörden hos varje handling är beroende av den speciella kontext där den utspelar sig. Kontexten är alltid i någon mening unik, partikulär. För att kunna göra gott måste den handlande känna till det partikulära, eftersom handling handlar om det partikulära. Människan kan få visdom, inte minst genom erfarenhet, som hjälper henne att handla väl i oförutsedda situationer, men en sådan visdom kan aldrig helt skydda henne från tillfälligheternas nycker. Aristoteles hävdade också att det som gäller handling aldrig är statiskt eller invariabelt, den handlande måste överväga vad som lämpar sig i den aktuella situationen.⁴⁸⁰ Att reflektera över det partikulära i den praktiska verksamheten är ontologiskt snarare än logiskt – fokus ligger på den levda verkligheten och inte på logiska samband.⁴⁸¹ Detta konkretiseras bl.a. i den etiska vårdande akten.

Dygd som uttryck för "ett helt själv"

Dygd kan vara ett uttryck för ett ”helt själv”⁴⁸². Detta ger en direkt koppling mellan dygd och den personliga dimensionen: Dygd är en spontan och fast strävan hos individen att på ett otvetydigt sätt ge uttryck för grundläggande, förträffliga karaktärsdrag som underlättar handling utgående från en moralisk och filosofisk grund.⁴⁸³ Dygderna omspannar alla aspekter i vårdandet, inte enbart de etiskt sett problematiska.⁴⁸⁴ Dygd kan relateras till att göra gott och till att göra sin plikt. Om dygd baseras på en plikt känsla uppstår förvirring. Uttryck för dygd är en strävan, inte en förpliktelse.⁴⁸⁵

⁴⁷⁹ Arries, 2006

⁴⁸⁰ Mattingly, 2005, med hänvisning till Aristoteles

⁴⁸¹ Thompson, 2003

⁴⁸² ”The whole self” (Klimek, 1990)

⁴⁸³ Klimek, 1990, med hänvisning till Dent, 1986 respektive Meilaender, 1984

⁴⁸⁴ Braunack-Mayer, 2005; jfr Hawryluck, 2000. En stor del av litteraturen om vårdetik och vårdandets etik handlar om etiska dilemman. Dygderna finns emellertid med i vardagsetiken, i alla mellanmänniska situationer, också i de ”positiva” situationerna där inget dilemma föreligger.

⁴⁸⁵ Klimek, 1990

Om normativ etik ställs mot närhetsetik⁴⁸⁶ sammanblandas etisk teori på olika nivåer.⁴⁸⁷ Dygdetiken förser vårdaren med en ”varats moral”.⁴⁸⁸ Att reflektera över sin egen karaktär, och den acceptans eller kritik av självet som följer på detta, kan vara en aktivitet som man motiveras till genom dygdena, ett uttryck för dygdena och en manifestation för mänsklig frihet.⁴⁸⁹

I Heaths studie mättes genom ett sammansatt poängtal bedömningar av deltagarnas ärlighet, redbarhet, medlidande, etiskt djup, idealism och mod, som summerades med varje deltagares totala självbedömda poäng gällande 15 punkter som handlade om mognaden hos deltagarens värden i enlighet med modellen om mognad.⁴⁹⁰ Studien bekräftade för både kvinnor och män att dygd, fysisk och emotionell hälsa och lycka på ett tillförlitligt sätt förutsätter varandra. Dygdiga människor är inte bara friskare och lyckligare, utan också mera framgångsrika i sina huvudroller. I motsats till mindre dygdiga människor, är de bättre äkta makar, älskare och föräldrar. De tenderar att vara goda vänner och medborgare. Dygdiga män, men inte kvinnor (kanske för att arbetet har olika betydelse för kvinnor och män, menar Heath) är också mera fullkomnade gällande yrke och ses också som sådana av sina kollegor. Den enda uppmätta faktor som inte är relaterad till dygd är inkomst.⁴⁹¹

Enligt Heath kan dygd på ett tillförlitligt sätt förutses utgående från människans mognad och androgynitet. Dygdiga människor är gladlynta och hoppfulla optimister, pålitliga, energiska och beslutsamma. Dygden är starkt rotad i typiska kvinnliga styrkor som lojalitet, sympati och ömhet. De dygdiga människorna anses vara mera samarbetsvilliga, saktmodiga, förstående och uppmärksamma på andras behov. I likhet med det som världsreligionerna har hävdad, är stigen till dygd gjord av utvecklandet av färdigheter och dygder riktade mot andra.⁴⁹²

Dygden skapar handling bortom förväntningarna

Dygd borde inte förväxlas med högtidlighet. För deltagarna i Campbells och Swifts studie utgjorde humor ett kraftfullt hjälpmedel när det gäller att upprätthålla realism och mod, och

⁴⁸⁶ Enligt Brinchmann (1998) är närhetsetiken ingen enhetlig inriktning inom etik. Den utgör ett närmelsesätt till etiska fenomen och etisk praxis som sätter jag-du-förhållandet i centrum (t.ex. Løgstrup).

⁴⁸⁷ Brinchmann, 1998

⁴⁸⁸ Tuckett, 1998

⁴⁸⁹ Nordam, Sørli & Förde, 2003

⁴⁹⁰ Skalan grundade sig på “Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI), Strong Vocational Interest Inventory, Study of Values, Rorschach, novel self-rating scales measuring maturity and other traits, independent judge ratings [and] a widely-used and validated but modified gender role inventory developed by Sandra Benn” (Heath, 1993).

⁴⁹¹ Heath, 1993

⁴⁹² Heath, 1993

hotet om att bli för självcentrerad, en potent fiende till dygden, skingrades ofta genom att deltagarna fick slappna av i andras sällskap. Självårdens enkla regel – att ”bara finnas där” och ta sig tid tillsammans med människor – utgör en verklig bundsförvant till dygden.⁴⁹³

Dygd- och värdebegrepp är integrerade i begreppet ”gott arbete” i vården och är därför förtjänta av att definieras och formuleras i ord.⁴⁹⁴ Värden utgör önskvärda tillstånd i betydelsen mål eller uttryckliga avsikter gällande vilka beslut om beteende som fattas. Helande, hjälpande och ett gott vårdande samt att handla med patientens bästa för ögonen utgör målen för vårdarbetet och medicinen. Dygder gör människor benägna att handla väl vid strävan mot mål eller uttryckliga avsikter. Dygder som trofasthet, medlidande och omsorg gör vårdaren benägen att vanemässigt handla med patientens bästa för ögonen. Pellegrino medger att man kanske inte uppnår ett perfekt tillstånd i sin strävan efter förträfflighet. Men den goda vårdaren kommer alltid att sträva efter att bli bättre genom att gå bortom förväntningarna att nå ett högre mål. Dygdetiken förser vårdaren med en referensram och handlingsprinciper som kan vägleda honom eller henne när han eller hon handlar för patientens bästa.⁴⁹⁵

Dygd och handlingsvägledning

För Aristoteles var det omöjligt att separera etiken från andra praktiska överväganden. Handling, i varje fall handling som involverar andra människor, är alltid etisk. Etiken är inbyggd i alla överväganden den handlande gör, också när det gäller tillgång till och effektivitet hos tekniska medel för att nå önskade resultat. Men den viktigaste frågan gäller målet för handlingen. Att överväga vad som bör göras i en given situation handlar med nödvändighet om att fråga sig vad som utgör ”det goda” i situationen. Vilka medel lämpar sig för att nå målet, och vilken typ av ”gott” är det som är det ”högsta goda” i denna specifika situation? Målen bör också tas under förnyat övervägande, beroende på omständigheterna.⁴⁹⁶

Trots att regler, principer och plikter är viktiga för många beslut inom vården, skulle en dygdetiker hävda att även om ett gott etiskt beslut har fattats, måste det fattas utgående från dygd. En dygdig vårdare har motivation och önskan att utföra rätta handlingar, inte nödvändigtvis som en efterföljare av regler, utan som någon som är generös, som bryr sig om, hyser medlidande och sympati och är rättvis.⁴⁹⁷ Etiska principer som talar om för människan vad hon skall göra tar inte hänsyn till naturen hos den moraliska aktören. Trots att vårdare

⁴⁹³ Campbell & Swift, 2002

⁴⁹⁴ Se Miller, 2006

⁴⁹⁵ Miller, 2006, med hänvisning till Burns och Pellegrino

⁴⁹⁶ Mattingly, 2005, med hänvisning till Aristoteles; jfr Allmark, 1998

⁴⁹⁷ Gallagher, 2002; jfr Fry, 1988; Armstrong et al., 2000

måste fatta etiska beslut med omsorg och överväganden, kan vårdaren inte helt bortse från känslor och attityder för att enbart fokusera på förnuftet. Dygdetiken ger erkänsla åt denna del av den etiska erfarenheten.⁴⁹⁸

Det finns ett flertal vanliga invändningar mot dygdetiken. En invändning handlar om situationer där två eller flera dygder står i konflikt med varandra. Flera etiker, inklusive Benn och Rachels identifierar konflikter mellan dygder som ett allvarligt problem för dygdetiken. Hur ska man kunna lösa situationer där två eller flera dygder har identifierats som viktiga? Är ärlighet t.ex. i en given situation viktigare än rättvisa?⁴⁹⁹

En följdfråga uppstår: om dygd kan tänkas generera dygdregler som är handlingsvägledande och (enligt vissa etiker) generaliserbara, och som fordrar ett balanserande och specificerande av en människa med praktisk visdom, vad finns det då gällande det som etiskt närmelsesätt som skulle rekommendera det för praktiker? Vilken skillnad finns det mellan dygdregler som de beskrivits ovan och t.ex. den ständigt förekommande ”fyra principer”-regeln⁵⁰⁰ i samtida vårdetik? Skillnaden ligger bl.a. i att språket som används är annorlunda. Inom dygdetiken är människan intresserad av att vara god och handla väl snarare än av att göra det rätta eller följa förpliktelser och plikt. Utöver detta representerar dygdetiken, som McDowell föreslår, dygd inifrån ut snarare än utifrån in, vilket gäller för koder, regler och principer som påförs människan från yttre källor. Dygdetiken förespråkar att aktören beaktar kontext och betar sig passande under de rådande omständigheterna. Aktören hänvisar till erfarenhet och insikt som erhållits genom mognad, inte till abstrakta begrepp. En annan fördel som Williams belyser är beaktandet av redbarhet, eller idén om det utvecklade självet som får mera abstrakt traditionell moralteori att se kraftlös ut. Dygdetiken är handlingsvägledande utan att vara abstrakt eller utom räckhåll för den som utövar ett praktiskt arbete.⁵⁰¹

Dygdetiken förnekar problemlösning som det centrala i etiken. Den ser inte problem som ska lösas, utan karaktärer som ska formas som sin mission. Etikens främsta uppgift är inte att studera dilemman, utan karaktären hos människan som (potentiellt) ställs inför dilemman.⁵⁰² Ett centralt drag hos dygderna är att de utmanar rationalistiska dikotomier (t.ex. teori-praktik eller handling-reflektion) i vilka former de än uppträder. I den mänskliga gemenskapen finns

⁴⁹⁸ Gardiner, 2003

⁴⁹⁹ Armstrong, 2006 hänvisar till t.ex. Pence, 1991; Loudon, 1997; Pettit, 1997; Benn, 1998; Rachels, 1999; jfr Racher, 2007, med hänvisning till Glannon, 2005

⁵⁰⁰ De ”fyra principerna” är autonomi, rättvisa, beneficiens (att göra gott) och nonmaleficiens (att inte skada).

⁵⁰¹ Begley, 2005, med hänvisning till McDowell och Williams

⁵⁰² Loewy, 1997

ett intimt samband mellan teori och praktik, handling och reflektion samt mellan individ och samhälle. Den aristoteliska enheten hos dygderna utmanar upplysningstidens uppspjälkning i autonomi mellan områdena kunskap, praxis och etik.⁵⁰³

Beslutsfattande gällande etiska frågor inom vården kräver att vårdaren låter förnuftet ta kontroll över känslorna. Dygderna underlättar en sådan kontroll, eftersom dygderna intar en intermediär position mellan laster eller mellan överskottet och bristen. Dygdiga vårdare är etiska vårdare, eftersom de har en djup önskan att uppföra sig väl oberoende av omständigheterna.⁵⁰⁴

Vårdarna utgör förebilder gällande dygd

Alla förespråkare för dygdetik borde erkänna att det finns ett otal varianter av ”det goda livet”, vissa av dem är avsiktligt manipulativa i kommersiellt syfte. Därför tvingas dygdetiken framhålla etiskt goda handlingar samtidigt som den måste förhålla sig till stora problem med kulturell relativism.⁵⁰⁵

Det kan vara problematiskt att identifiera dygder hos sig själv. Människan har fått lära sig att vara ödmjuk, att inte framhäva sig själv.⁵⁰⁶ Men Armstrong hävdar att vårdare som utövar dygderna bidrar till upprätthållandet av vårdverksamheten och förebyggandet av dygdernas marginalisering.⁵⁰⁷ Vårdare kan tillämpa dygdetik genom etiskt lyssnande, dvs. genom att fokusera aktivt och selektivt på patienternas etiska konflikter snarare än på medicinering och behandling. Vårdare kan också hjälpa patienterna att se sina konflikter som etiska problem och uppmuntra patienterna att studera konsekvenserna av sitt handlande. Det kan hända att patienterna inte inser att deras lycka främjas av att de betar sig väl mot sig själv och mot andra. Vårdare kan också stöda patienterna genom att visa på patienternas bristfälliga kunskap och motivation och uppmuntra patienterna att fatta dygdiga beslut som kan hjälpa dem att leva redbart och meningsfullt. En viktig aspekt är att vårdarna utgör förebilder gällande dygd.⁵⁰⁸ Alla människor borde leva dygdiga liv, men vårdare har en speciell förpliktelse att göra så. Vårdare är inte endast dygdiga personer som utövar ett yrke. Vårdare förväntas verka

⁵⁰³ McKie & Swinton, 2000

⁵⁰⁴ Arries, 2006

⁵⁰⁵ Campbell, 2003

⁵⁰⁶ Finfgeld, 1998

⁵⁰⁷ Armstrong, 2006

⁵⁰⁸ Cameron, 1997

för patientens bästa även till priset av personligt offerande och avstående från ett legitimt eget intresse.⁵⁰⁹

Hälsa och eudaimonia

En dygd är en förträfflighet som manifesterar det bästa i människor och den kultur där de verkar. I dygdens natur ligger att den leder mot ett mål som är ovillkorligt gott, och i det mänskliga samhället utgörs målet av eudaimonia, eller ett gott, blomstrande liv. Detta kräver att individen funderar på hur han eller hon ska leva sitt liv, inte enbart på vad han eller hon skall göra. Dygderna är moraliska kvaliteter som hjälper individerna att resonera förnuftigt kring att leva ett gott, blomstrande liv, medan eudaimonia fordrar att individen fattar rätt beslut med rätt motivering. En dygdig person väljer handlingssätt utgående från en önskan om det goda och ser tillvägagångssättet som ett medel att nå detta.⁵¹⁰ En moralisk handling är aldrig mekanisk, den är alltid frivillig och omfattar beslut.⁵¹¹ ”Ett gott liv” kan relateras både till etik och till hälsa.

Patienten är i egenskap av människa också en målinriktad varelse som strävar efter det goda. Själslig verksamhet i enlighet med förnuftet är kännetecknande för människan, och en god människas uppgift är att sköta sin uppgift som människa väl, och om situationen omfattar många dygder enligt den bästa av dem. Människans dygd är ett karaktärsdrag, som gör människan till en god människa och ger henne egenskaper som gör att hon kan fungera så att hon gör gott genom de handlingar som människor gör. En dygdig människa gör genomgående goda gärningar livet igenom – ”ett gott liv är god verksamhet” – och så blir dygderna till en livsstil som leder människan mot lyckan (eudaimonia).⁵¹² Målet med vårdandet är enligt ett flertal vårdteorier att främja patientens hälsa, vilket har gjort att eudaimonia ibland översätts med hälsa. Hälsa kan innebära olika saker för olika människor. För en patient kan hälsan vara mera transcendent än bokstavlig.⁵¹³

I första hand skulle man kanske tänka sig att en dygdig patient uppfattas som någon som är passiv och foglig – någon som manifesterar stoiska kvaliteter som utgör en kontrast till det ökade intresset för ”expertpatienten”. Expertpatienten är proaktiv, dvs. skapar och kontrollerar sin situation i stället för att passivt invänta problem, självsäker, informerad och inte rädd för att utmana medicinska auktoriteter. Men dessa två sätt att se på patientens karaktär är inte

⁵⁰⁹ Darr, 2006, med hänvisning till Pellegrino & Thomasma, 1988

⁵¹⁰ Jull, 2001, med hänvisning till Pence, 1983 och Allmark, 1998; jfr Henry, 1993

⁵¹¹ Henry, 1993; jfr Klimek, 1990

⁵¹² Lahtinen, Karhu & Backman, 2004

⁵¹³ Arries, 2006

nödvändigtvis på kollisionkurs med varandra. Dygd är ett mycket rikare begrepp än det moderna användandet av ordet implicerar. Det omfattar flera karaktärs- och intellektuella kvaliteter, och dygd i handling är ett raffinerat begrepp. För Aristoteles är den dygdiga personen någon som ser och uppfattar vad som är gott, fint eller rätt att göra i någon given situation och handlar i enlighet med detta. Om en person innehar och utövar dygderna kommer detta att hjälpa honom eller henne att blomstra; om personen utvecklar och utövar laster kommer de att misslyckas med att finna lycka och fullkomning.⁵¹⁴

Antaganden om dygd i vårdetikens meningssammanhang

Dygd beskrivs i artiklarna i huvudsak i aristoteliska termer. Kontextualiseringen handlar främst om ett etiskt tillägnande av dygd i medmänniskans, patientens tjänst. Följande sammanfattande antaganden görs utgående från en nygestaltning av dygd i vårdetikens meningssammanhang, där ”människan” och ”aktören” kan ses som ”vårdaren”, men också som (den potentiella) ”patienten”:⁵¹⁵

- Etik finns alltid i en kontext. Kontexten är alltid i någon mening unik, partikulär.
- Den etiska reflektionen gällande det partikulära är ontologisk med fokus på den levda verkligheten, vilket konkretiseras bl.a. i den etiska vårdande akten.
- Människan tillägnar sig de moraliska dygderna genom medveten övning och genom att lära sig av goda förebilder.
- Människan tillägnar sig de intellektuella dygderna genom instruktion.
- En dygdig aktör har kunskap om det goda, trots att detta inte alltid låter sig stipuleras och formuleras i ett tydligt innehåll.
- Dygdetiken formar vårdandets meningsfulla målinriktning mot det goda och mot hälsa.
- Dygden gestaltar och förverkligar det goda.

Dygdens pragmatiska drag

I detta avsnitt presenteras den bild av dygdens pragmatiska drag som kan utläsas ur Aristoteles Nikomachiska etik, utvald litteratur samt ur de svar som vårdarna i pilotstudien gav.⁵¹⁶ I historien, här i form av den Nikomachiska etiken, återfinns invariansen, ett ethos som förblivit bestående genom tiderna trots att de yttre ramarna och betingelserna har förändrats.

⁵¹⁴ Campbell & Swift, 2002

⁵¹⁵ De två första av dessa antaganden innehåller inte begreppet ’dygd’. De har emellertid stigit fram ur materialet och är förutsättningar för det fortsatta resonemanget om dygd i föreliggande avhandling.

⁵¹⁶ Se s. 49ff för närmare beskrivning av materialet, se även bilaga 5.

Som komplement till det invarianta berörs dygdens accidentella drag i exemplifieringen med olika dygder. Avsnittet visar på hur dygdens pragmatiska drag ter sig i mänskligt liv i allmänhet och i den vårdande etikens sammanhang i synnerhet.

Dygd är en form av verksamhet vars mål är eudaimonia

Eudaimonia, lyckan⁵¹⁷ är enligt Aristoteles den företeelse som har det högsta värdet bland alla realiserbara goda ting. I sin problematisering av lyckobegreppet konstaterar Aristoteles att människor kan vara överens om att lyckan är det högsta goda, men att de däremot är oeniga om vari lyckan består, och att den stora massans åsikter kan skilja sig från de visas. Lyckan är enligt en del människor någonting påtagligt, såsom lust, rikedom eller ära, medan andra anser den vara någonting mera relativt, såsom hälsa om man är sjuk eller rikedom om man är fattig.⁵¹⁸ Med hänvisning till Platon m.fl. säger Aristoteles också att det finns personer som har trott att det utöver dessa goda ting finns något överordnat, i och för sig gott, som samtidigt är orsaken till alla andra goda saker.⁵¹⁹ Människan väljer lyckan alltid för dess egen skull, medan ära, lust, insikt och olika förtjänster väljs både för sin egen skull men också med tanke på lyckan, eftersom människan tror att hon skall bli lycklig genom dessa.⁵²⁰

Lyckan gör människans liv eftersträvansvärt och fritt från brister. Lyckan är någonting fullkomligt och oberoende, det yttersta målet för våra handlingar. Om det kan tänkas finnas en av naturen given uppgift som är specifik för människan, är denna uppgift enligt Aristoteles en viss livsform som yttrar sig i en psykisk verksamhet och i handlingar som är förenade med en tanke. Dessutom är det typiskt för en god människa att hon fullgör sin uppgift väl. Det mänskliga goda är en psykisk verksamhet efter förtjänst och duglighet under ett helt liv. I detta ingår att ha behag i fina handlingar. Lyckan är en form av handling.⁵²¹

Människornas syn på det goda och lyckan kan leda till tre olika typer av levnadssätt.⁵²² Det första, mest primitiva, kännetecknas av att människan antar att det goda och lyckan består i lusten, vilket leder till ett liv fullt av nöjen. Det andra kännetecknas av en strävan efter ära och

⁵¹⁷ Grek. *eudaimonia* – ett mångtydigt begrepp som på engelska ibland översätts med "happiness", ibland med "flourishing". På svenska används förutom lycka även "lycksalighet" (Krug, 1831). För Aristoteles finns ingen motsättning mellan den enskilda individens lycka och samhällets lycka – människan befinner sig alltid i ett socialt sammanhang, där hon påverkas av och påverkar sina medmänniskor, deras lycka och välbefinnande.

⁵¹⁸ I den engelska översättning av den Nikomachiska etiken som citeras i St. Thomas Aquinas (1993) beskrivs de tre vägarna till lycka som "a sensual life – happiness is seen as pleasure"; "a public life – happiness lies in honour"; "a contemplative life".

⁵¹⁹ Aristoteles, 1993, 23f

⁵²⁰ Aristoteles, 1993, 31

⁵²¹ Aristoteles, 1993, 33f

⁵²² Ringbom påpekar i en fotnot i Aristoteles (1993, 25) att dessa tre livsideal följer en platonisk tradition, där idealen sågs motsvara tre psykiska komponenter: begäret, temperamentet och förnuftet.

leder till ett socialt verksamt liv. Det tredje är det kontemplativa, en form av välbefinnande och framgångsrikt handlande, kännetecknat av kärleken till visheten och en förmåga att också med måttliga tillgångar kunna bete sig förtjänstfullt. Enligt Aristoteles är det kontemplativa levnadssättet den livsform som leder till den sanna lyckan.⁵²³

För människan är ett liv i överensstämmelse med förnuftet det bästa. Förnuftet är hennes ”rätta jag”, människan med sina begränsningar och ett drag av det gudomliga. Detta liv är följaktligen också det lyckligaste.⁵²⁴

Nära sammankopplad med dygden är skamkänslan. Skamkänslan är inte en dygd utan snarare en affekt. Skamkänslan bygger på ett slags fruktan för vanära, och är främst något för ungdomen, eftersom de unga bör vara känsliga i detta avseende. Den unga människans oslipade karaktär kännetecknas av ett affekterat liv, där skamkänslan kan hindra henne från att göra misstag. Skamkänslan hänför sig till frivilliga handlingar. I hypotetisk mening är skamkänslan alltså också någonting positivt i förhållande till en rättskaffens, vuxen person: om han eller hon gjorde dåliga gärningar, skulle han eller hon skämmas. Men enligt Aristoteles bör en rättskaffens människa ha kommit över detta stadium.⁵²⁵

Dygdens villkor

Ett grundvillkor för hållbarheten i Aristoteles dygdbegrepp är målinriktningen, som har behandlats tidigare i studiens historiska förståelsehorisont och i väsensbestämningen. Ett annat grundvillkor som tidigare beskrivits är att människans yttersta mål är någonting gott.⁵²⁶ Det tredje villkoret är att människan har en fri vilja och ett förnuft som gör att hon kan påverka sin hållning och sitt handlande. För att dygdens pragmatiska drag skall tydliggöras genom beskrivningen av de moraliska och intellektuella dygderna ovan ges en beskrivning av Aristoteles syn på människans fria vilja, det rationella och tänkandet samt lustens problematik i förhållande till lyckan.

Människans fria vilja

Människans fria vilja är en viktig förutsättning för dygden. Enligt Aristoteles är det de frivilliga känslorna och handlingarna som blir föremål för beröm och klander, medan de ofrivilliga kan få förståelse eller medlidande. Det ofrivilliga uppstår i regel på grund av tvång eller okunskap. Graden av frivillighet står i relation till den tidpunkt då saken var aktuell.

⁵²³ Aristoteles, 1993, 25; 293ff

⁵²⁴ Aristoteles, 1993, 296

⁵²⁵ Aristoteles, 1993, 123f

⁵²⁶ Se s. 22ff och s. 76ff

Tvång anses föreligga om orsaken finns i de yttre omständigheterna och den handlande inte själv kan påverka dessa. Om däremot den handlande på sätt och vis handlar ofrivilligt, dvs. på ett sätt som han eller hon i normala fall inte skulle handla, men som han eller hon väljer för tillfället och i utbyte mot något annat, är handlingen att betrakta som frivillig. I alla händelser anser Aristoteles inte att man kan vara tvingad av det angenäma eller av det sköna, utan tvång handlar om något som upplevs smärtsamt eller obehagligt.⁵²⁷

Om det ofrivilliga handlar om okunskap, är det direkt ofrivilligt endast i de fall där det medför smärta och ånger. Ångrar den handlande vad han eller hon har gjort på grund av okunnighet, har han eller hon handlat ofrivilligt, men den som inte ångrar sig, har inte handlat frivilligt. Aristoteles hävdar att det finns en nyansskillnad mellan dessa båda fall. Är man fördärvad, vet man inte vad man bör göra och vad man skall avhålla sig ifrån. Detta misstag kan göra människor orätrådiga och onda.⁵²⁸

Det avsiktliga beslutet hör samman med dygden. Beslutet är frivilligt, men inte att jämställa med det frivilliga, som har en vidare tillämpning. Barn och djur kan göra saker frivilligt, men inte fatta avsiktliga beslut. Plötsliga handlingar kan också vara frivilliga, trots att de inte följer på ett övervägt beslut. Ett avsiktligt beslut är inte en temperamentsyttring, inte en önskan eller en åsikt, utan en följd av ett övervägande i fall där utgången är oklar. Människan överlägger inte ändamålen för sitt handlande, utan medlen för att uppnå målen. Aristoteles är något oklar på punkten gällande ändamålen, vilket enligt Ringbom troligen beror på Aristoteles motvilja mot att överväga i all oändlighet. Övervägandet blir då viktigt i de fall där människan har en given, god målsättning och frågar sig hur hon kan nå detta mål. Vissa gånger överväger människan medlen i sig, andra gånger hur hon kan använda dessa medel på bästa sätt.⁵²⁹

Friheten för med sig en ansvarighet, då människan själv är upphovet och ursprunget till sina handlingar. Aristoteles talar om en ”allmänvilja”, vars objekt är det goda. Det goda är i viss mån relativt och individrelaterat, men bör också relateras till det allmänna goda som gäller samhället som människan lever och verkar i. Ett självbedrägeri kan uppkomma på grund av lusten, som kan tyckas vara god också när den inte är det.⁵³⁰

⁵²⁷ Aristoteles, 1993, 68ff

⁵²⁸ Aristoteles, 1993, 72

⁵²⁹ Aristoteles, 1993, 77f

⁵³⁰ Aristoteles, 1993, 78ff

Det rationella och tänkandet

Förnuftet hör ihop med mänsklig dygd. I enlighet med Aristoteles indelning av själen i en rationell och en irrationell del, gör han också en uppdelning av ”den tänkande delen”. Det finns två sorters förnuft. Den ena sorten befattar sig med ting vilkas orsaker är oföränderliga, och den andra sorten med sådant som kan förhålla sig annorlunda. Dessa har sina motsvarigheter i den vetande respektive den beräknande delen av själen. Övervägandet och beräkningarna ses som samma sak, eftersom ingen överväger sådant som inte kan förhålla sig på annat sätt, t.ex. vinkelsumman i en triangel.⁵³¹

Aristoteles för fram tre själsfaktorer som bestämmer över handling och sanning: förnimmelse, intellekt och begär. Förnimmelsen framkallar i sig ingen handling. Bejakande och förnekande ingår i det tänkande intellektet, medan attraktion och repulsion ingår i begäret. Eftersom den moraliska dygden utgörs av en benägenhet att besluta sig för vissa handlingar utgående från ett övervägt begär, måste tanken vara sann och begäret riktigt för att beslutet skall kunna vara gott. Detta tänkesätt, som resulterar i handling, är praktiskt, medan det teoretiska tänkandet varken är praktiskt eller produktivt, utan handlar om det sanna och det falska. Aristoteles talar också om en kombination mellan det praktiska och det intellektuella, där det goda utgörs av sanning i överensstämmelse med ett riktigt begär.⁵³²

Avsikten leder till handlingen, via ett handlingsbeslut framkallat av begär och resonemang med hänsyn till ändamålet. Beslutet och handlingen förutsätter tänkande och karaktär, vilket omfattar både förnuft och etisk hållning. Tänkandet i sig åstadkommer inte rörelse. Rörelsen åstadkoms av en praktisk strävan för ett visst ändamål. I motsats till produktion, som åstadkommer någonting skapat som utgör ett mål i relativ mening och för en viss person, utgör ett gott handlande också ett ändamål i sig.⁵³³

Thomas av Aquino hänvisar gällande de moraliska dygderna till Aristoteles indelning av själen i en irrationell och en rationell del. Dygden gör människans handlande perfekt i enlighet med förnuftet, vilket innebär att mänsklig dygd måste vara någonting förnuftigt. Det förnuftiga kan vara av två slag: naturligt förnuft och medverkande förnuft, vilket innebär att det finns två slag av mänsklig dygd. Den ena typen av förträfflighet finns i det naturligt förnuftiga och benämns intellektuell dygd. Den andra typen finns i det som är rationellt

⁵³¹ Aristoteles, 1993, 157f, 164

⁵³² Aristoteles, 1993, 158f

⁵³³ Aristoteles, 1993, 159f

genom medverkan, den finns alltså i den begärande delen av själen och benämns moralisk dygd.⁵³⁴

Roten till dygderna består i förnuftets rättskaffenhet i enlighet med vilken människan bör rikta in sina handlingar och sinnesrörelser. Handlingarna måste emellertid riktas på ett annat sätt än sinnesrörelserna, eftersom handlingarna i sig inte motsätter sig förnuftet, som köpande, säljande osv. Som en konsekvens av detta behöver förnuftet för dessa saker endast etablera en viss jämlikhet gällande rättskaffenheten. Sinnesrörelserna indikerar en sorts benägenhet som kan stå i motsats till förnuftet på ett tvåfaldigt sätt. Å ena sidan driver den förnuftet till någonting annat, vilket är uppenbart i alla sinnesrörelser som handlar om att följa begäret – t.ex. lystnad, hopp, ilska och annat av samma slag. För dessa sinnesrörelser måste förnuftet etablera en rättskaffenhet som undertrycker och håller dem tillbaka. Å andra sidan drar sig sinnesrörelserna från det som är i enlighet med förnuftet, som när det gäller alla sinnesrörelser som är utmärkande för begärets flykt – t.ex. fruktan, hat osv. När det gäller sinnesrörelser av detta slag måste förnuftet etablera en rättskaffenhet genom att stabilisera själen i enlighet med det som är förenligt med förnuftet. Med hänvisning till detta anger Thomas av Aquino fyra dygder, som kan kallas kardinaldygder. Förnuftets rättskaffenhet hänför sig till klokheten, jämlikhet i handlande till rättrådigheten, ståndaktigheten hos själen till modet och måttligheten hos sinnesrörelserna till besinningen.⁵³⁵

Lustens problematik

Moralisk duglighet och uselhet har att göra med obehag och njutningar. Det leder till att den som vill studera frågor om dygd också bör begrunda företeelserna lust och olust. Lycka förknippas med lust – men hur förhåller sig lusten till det goda?⁵³⁶

Enligt Aristoteles finns det tre eller fyra huvudsakliga sätt att se på lust. Det första utgörs av ”massans och de primitiva individernas” sätt att se på lust, där lust jämförs med det goda och med lyckan.⁵³⁷ Andra anser i motsats till detta att det inte finns någon lust eller njutning som är god. Det goda och lusten är inte identiska, alltså finns det ingen god lust vare sig som sådan eller i villkorlig bemärkelse. Det tredje synsättet håller före att vissa former av lust är goda,

⁵³⁴ St. Thomas Aquinas, 1993, 80f

⁵³⁵ St. Thomas Aquinas, 1993, 112

⁵³⁶ Aristoteles, 1993, 209

⁵³⁷ Aristoteles, 1993, 25

medan de flesta njutningar är dåliga. Den sista ståndpunkten står för att lusten inte kan vara det högsta värdet, även om alla former av lust representerar någonting gott.⁵³⁸

Aristoteles fortsätter med att argumentera i enlighet med de tre senare riktningarna. Den som anser att det inte finns någon god lust eller njutning brukar hävda att lusten är en upplevd uppkomst av ett naturligt tillstånd. En tillblivelse sammanfaller inte med det slutliga tillståndet, analogt med att husbygge inte är besläktat med huset i sig. Detta sammanförs också med att en besinningsfull person undviker njutningar, och en klok människa eftersträvar det smärtfria, inte det angenäma. Njutningarna kan utgöra ett hinder för den förnuftiga tankeverksamheten. Njutningen har inte heller någon teknisk färdighet, och både barn och djur kan sträva efter njutningar. Följande synsätt, att inte alla former av lust är positiva, motiveras med att det finns skamliga och förkastliga njutningar, vissa kan vara skadliga eller ohälsosamma. Slutligen motiveras det att lusten inte representerar det högsta värdet med att lusten inte är ett slutmål utan en tillblivelse.⁵³⁹

Detta innebär inte nödvändigtvis att lusten inte skulle vara positiv eller att den inte skulle kunna representera det högsta värdet. Det goda är tvetydigt – ”det goda” kan dels stå för något som är allmänt gott i sig, dels för något som är gott bara för en viss person. Följden av detta blir att både naturliga tillstånd och karaktärsinställningar samt dessas förändringar och tillblivelseakter uppvisar motsvarande tvetydighet. En förändring kan vara dålig i sig, men inte för en viss person. Aristoteles för fram exemplet med åtgärder med sjuka i botande syfte. Åtgärden kan vara förenad med olust, men målet, hälsan, är gott.⁵⁴⁰

Om det goda har formen av en verksamhet eller ett tillstånd, är de förändringar som återställer något i dess naturliga tillstånd angenäma i villkorlig bemärkelse. Människans ursprungliga tillstånd och hennes natur är relaterade till begären och den verksamhet som förekommer inom dem. Alla njutningar är inte relaterade till någon brist, t.ex. olika slag av intellektuell verksamhet är oberoende av plågor och behov.⁵⁴¹

Alla former av lust och njutningar är inte identiska med något slag av tillblivelse. De kan också utgöra verksamhetsformer och slutmål i sig. Olika former av lust kan vara goda i enkel bemärkelse, och då håller inte de invändningar som går ut på att en besinningsfull person undviker lusten och att en klok människa eftersträvar det som är smärtfritt, medan barn och

⁵³⁸ Aristoteles, 1993, 209f

⁵³⁹ Aristoteles, 1993, 210

⁵⁴⁰ Aristoteles, 1993, 211

⁵⁴¹ Aristoteles, 1993, 211

djur söker sig till det angenäma. En besinningsfull människa har andra njutningar än de överdrivna kroppsliga njutningarna.⁵⁴²

Det oangenäma kan dels vara ett ont i enkel bemärkelse, dels ett ont såtillvida att det kan verka hämmande. En lycklig person behöver också sådant som är bra för kroppen och gott i yttre mening. En torterad och otursförföljd individ kan enligt Aristoteles inte vara lycklig trots att han eller hon skulle vara en god människa. Omständigheten att alla varelser eftersträvar lusten är ett tecken på att den på något sätt är det bästa.⁵⁴³

Lusten är nära förbunden med människans natur. Detta utnyttjas inom uppfostran, då man använder sig av lust och obehag när det gäller att styra ungdomen. Karaktären dans, då man lär sig att finna behag i det man skall tycka om och avsky det man skall hata.⁵⁴⁴

Alla människor strävar efter lust eftersom de vill leva. Livet och lusten är ouplösligt förbundna. Lusten kan tänkas vara definitiv, trots att den medger gradskillnader, analogt med hälsan. Jämviktsförhållandet är inte detsamma hos alla varelser. Varje levande varelse har en egen njutning som överensstämmer med varelsens verksamhet. Lusten uppträder i samband med varje form av förmimelse. Verksamheten är en förutsättning för lusten, och lusten är det som gör verksamheten fullständig.⁵⁴⁵

Antaganden om dygdens pragmatiska drag i generell bemärkelse

Dygdens pragmatiska drag i generell bemärkelse kan ur ett aristoteliskt perspektiv sammanfattas i följande punkter utgående från de aristoteliska moraliska och intellektuella dygderna samt från dygdens villkor enligt Aristoteles:

- Den dygdiga människan är snar till handling, men återhållsam för det mesta
- Den dygdiga människan står ut med det obehagliga för att det är ädelt att göra så, eller för att det är skamligt att inte göra det.⁵⁴⁶
- Den dygdiga människan strävar efter det som främjar hälsan och välbefinnandet, samtidigt som det är angenämt, på ett måttfullt och riktigt sätt.⁵⁴⁷

⁵⁴² Aristoteles, 1993, 212ff

⁵⁴³ Aristoteles, 1993, 214f

⁵⁴⁴ Aristoteles, 1993, 277

⁵⁴⁵ Aristoteles, 1993, 280f; 286f; 289

⁵⁴⁶ De två första punkterna hänför sig till dygden mod, som enligt Aristoteles (1993, 60f; 91f) utgör en medelväg med hänsyn till fruktan och tillförsikt. Den modiga är snar till handling när det verkligen gäller, men återhållsam för det mesta. Den som är modig står ut med det obehagliga för att det är ädelt att göra så, eller för att det är skamligt att inte göra det.

⁵⁴⁷ Dygden besinning utgör en medelväg mellan tygellöshet och okänslighet – den besinningfulla strävar efter det som främjar hälsan och välbefinnandet, samtidigt som det är angenämt, på ett måttfullt och riktigt sätt (Aristoteles, 1993, 61; 92f).

- Den dygdiga människan ger med glädje av sina resurser till fina ändamål och på ett riktigt sätt.⁵⁴⁸
- Den dygdiga människan uppskattar sig själv efter sitt värde och strävar efter tillbörlig ära.⁵⁴⁹
- Den dygdiga människan är förståelsefull och vredgas endast över sådant som man bör vara arg på och gentemot rätt person, på ett riktigt sätt, vid rätt tillfälle och under en rimlig tid.⁵⁵⁰
- Den dygdiga människan undviker obehag för andra människor och medverkar till deras välbefinnande, oavsett om hon känner dem eller inte.⁵⁵¹
- Den dygdiga människan är hederlig, men kan i olika sammanhang undvika att berätta hela sanningen.⁵⁵²
- Den dygdiga människan är taktfull, sympatisk och fri att handla såsom vore hon sin egen lag.⁵⁵³
- Den dygdiga människan använder sin duglighet för andras del. Hon är laglydig och opartisk, håller sig till det skäliga och det rimliga.⁵⁵⁴
- Den dygdiga människan hävdar att hon vet någonting endast när hon är övertygad om ett sakförhållande och känner till orsakerna till detta.⁵⁵⁵

⁵⁴⁸ Dygden frikostighet utgör en medelväg mellan slösaktighet och snikenhet – den frikostiga ger ut medel för fina ändamål och på ett riktigt sätt. Detta görs med glädje, utan smärta. (Aristoteles, 1993, 98f.) Dygden storslagenhet handlar om samma sak, men om större summor (Aristoteles, 1993, 104ff.)

⁵⁴⁹ Dygden stolthet utgör en medelväg mellan ära och vanära – den stolta människan uppskattar sig själv efter sitt värde (Aristoteles, 1993, 107ff). Den som har dygden rätt ambition strävar efter att få tillbörlig uppskattning och ära (Aristoteles, 1993, 113).

⁵⁵⁰ Dygden godlyntet är en medelväg med hänsyn till vreden där överdrifterna utgörs av vresighet och indolens (Aristoteles, 1993, 62). Det finns en god vrede, som vredgas över sådant som man bör vara ond på och gentemot rätt person, på ett riktigt sätt, vid rätt tillfälle och under en rimlig tid. En godlynt person är inte hämndlysten, snarare förståelsefull. (Aristoteles, 1993, 114f.)

⁵⁵¹ Dygden vänlighet utgör en medelväg mellan grälsjuk missbelåtenhet och undfallet smicker. Vänligheten skiljer sig från vänskapen såtillvida att vänligheten förekommer utan känsla eller affektion för den som man har att göra med. Den som är vänlig förhåller sig, med reservation för det passande, lika gentemot bekanta och obekanta. Genom sitt handlande undviker han eller hon obehag för andra och medverkar till deras välbefinnande. (Aristoteles, 1993, 117f.)

⁵⁵² Dygden uppriktighet utgör en måttlighet i fråga om det sanna, en medelväg mellan skrytsamhet och förställning (Aristoteles, 1993, 63). Den uppriktiga är hederlig, men kan i olika sammanhang undvika att berätta hela sanningen. Ju större betydelse sanningen har, desto viktigare är det för den uppriktiga att hålla sig till sanningen. (Aristoteles, 1993, 119f.)

⁵⁵³ Dygden kvickhet handlar om det lustiga. Den som håller måttet är kvick och belevad, medan överdriften utgörs av plumphet och bristen av tölpaktighet. Den kvicka är taktfull, sympatisk och fri att handla såsom vore han eller hon sin egen lag. (Aristoteles, 1993, 63.)

⁵⁵⁴ Dygden rättrådighet har två huvudsakliga betydelser, laglydnad och opartiskhet (Aristoteles, 1993, 125f). För att rättrådigheten skall vara en sann dygd, krävs att den rättrådige använder sin duglighet för den andras del (Aristoteles, 1993, 127f). Den rättrådiga är laglydig och opartisk, men allt som är rätt eller rättvist är inte med nödvändighet rättrådigt (Aristoteles, 1993, 131). Det skäliga och rimliga är både rätt och bättre än en form av det rätta (Aristoteles, 1993, 154).

⁵⁵⁵ Dygden vetande (episteme) är ett bevismässigt tillstånd, där man kan säga att man vet någonting utgående från att man är övertygad om ett sakförhållande och känner till anledningarna till detta (Aristoteles, 1993, 161f).

- Den dygdiga människan besitter en produktionsberedskap i förening med en riktig tankeplan.⁵⁵⁶
- Den dygdiga människan kan på ett gott sätt överväga saker som är goda och nyttiga för henne själv med hänsyn till ett gott liv som helhet.⁵⁵⁷
- Den dygdiga människan är samvetsöm.⁵⁵⁸
- Den dygdiga människan har förmåga att avgöra vad som är skäligt.⁵⁵⁹
- Den dygdiga människan besitter sanningen om tillvarons grundläggande principer och vet vad som följer av vissa förutsättningar.⁵⁶⁰
- Den dygdiga människans strävan är alltid riktad mot ett gott mål. Förutsättningar för detta är människans fria vilja och förnuft.⁵⁶¹
- Den dygdiga människan ser lusten som en tillblivelse i det goda livet i överensstämmelse med människans sanna natur. Lusten och njutningen är i balans i den dygdiga människans verksamhet.⁵⁶²

De tre olika användningarna av dygdbegreppet: prisvärda egenskaper i allmänhet; den själsförfattning som utgör grunden för ett berömvärdt socialt beteende samt de själsliga egenskaper som är nödvändiga för uppnåendet av *eudaimonia* är alla beroende av dygdens tre grundvillkor. Det goda, som kan befinna sig på olika nivåer, är mera relativt med avseende på person och situation ju mera konkret det är i förhållande till det abstrakta slutmålet *eudaimonia*. Det goda är gott för individen, men också för det samhälle där individen befinner sig. De moraliska och intellektuella dygderna utgör exempel på hur dygderna kan gestaltas *in concreto* i människans liv. Dygdens pragmatiska drag leder till verksamhet, vars mål är *eudaimonia*. *Eudaimonia* väljs alltid för dess egen skull, medan ära, lust och olika specifika

⁵⁵⁶ Dygden kunnighet (*techne*) har att göra med uppkomst och går ut på framställning och tänkande gällande hur något skall uppkomma. Kunnigheten har i viss mån ett samband med tillfälligheten, men utgör främst en produktionsberedskap i förening med en riktig tankeplan. (Aristoteles, 1993, 162f.)

⁵⁵⁷ Dygden klokhets (*phronesis*) befattar sig med sådant som kan förhålla sig annorlunda, med handlingen och inte med framställningen eller produktionen. Den kloka kan på ett gott sätt överväga saker som är goda och nyttiga för honom själv med hänsyn till ett gott liv som helhet, inte enbart med avseende på t.ex. hälsa eller styrka. (Aristoteles, 1993, 163ff.)

⁵⁵⁸ Klokhetsen hör också samman med medvetenheten, som av Aristoteles likställs med samvetet. Klokhetsen är påbjudande, medan medvetenheten är kritisk. En moraliskt medvetenperson är samvetsöm. (Aristoteles, 1993, 174f.)

⁵⁵⁹ Dygden insikt (*nous*) gäller utgångspunkterna för sanningen om det oföränderliga och det föränderliga. Insikten hör samman med förståelsen och medvetenheten. Förståelsen utgör ett riktigt avgörande av vad som är skäligt, och hör samman med rättskaffenheten. (Aristoteles, 1993, 165f; 175.)

⁵⁶⁰ Dygden visdom (*sophia*) utgör den mest fulländade av alla kunskaper. Den vise vet inte bara vad som följer av vissa förutsättningar, utan besitter även sanningen om de grundläggande principerna. (Aristoteles, 1993, 166f.)

⁵⁶¹ Dygdens tre grundvillkor utgörs av målinriktningen, av att människans yttersta mål är någonting gott samt av att människan har en fri vilja och ett förnuft som gör att hon kan påverka sin hållning och sitt handlande.

⁵⁶² Människan strävar efter lust eftersom hon vill leva. Lusten kan ses som definitiv, trots att den i likhet med hälsan medger gradskillnader.

dygder väljs både för sin egen skull och med tanke på *eudaimonia*, eftersom människan tror att hon skall bli lycklig genom dessa. Dygdens pragmatiska drag tar sig uttryck i dygdighet.

Dygdig handling

På ontologisk nivå är dygden är universell. I det följande exemplifieras emellertid dygdiga handlingar med ”den dygdiga vårdaren”.⁵⁶³ Rognstad, Nortvedt och Aasland hänvisar till Aristoteles, som säger att dygderna möjliggör att en människa kan vara bra eller mindre bra på vissa saker. Att ”vara bra” skall förstås som att vara en god människa. Dygderna kan inte reduceras till professionell kompetens. Den som har utvecklat dygder som ärlighet och rättvisa kommer i aristotelisk bemärkelse att använda dessa i olika situationer. En etik baserad på dygd ser människans tillhörighet i en gemenskap som det centrala. Denna gemenskap är så viktig att den förutbestämmer människornas förmåga att bete sig på ett lämpligt sätt i världen.⁵⁶⁴ Den dygdiga vårdaren bryr sig om patienten och hans eller hennes känslor och sårbarheter, eftersom han eller hon har lärt sig dygdiga vanor och kommer att göra det rätta, vid rätt tillfälle, med rätt känslor och av rätta orsaker.⁵⁶⁵

En vårdare som uppvisar dygder i en balanserad form kan ses som en dygdig vårdare. Dygderna återspeglar karakteristiken i sig, medan dygdighet hänför sig till kvaliteten hos denna dygd, i synnerhet så som den visar sig i karaktären.⁵⁶⁶

Dygd som vårdarens goda sinnelag

Vårdaren har kontakt med sina känslor och vågar stå för det han eller hon tror på. Vårdaren närs av en vilja att vårda och en strävan efter att göra det bästa för andra människor. Det goda sinnelaget hör samman med den gyllene regeln. För att vårdaren skall kunna hjälpa och vara en medvandrare i situationen drivs han eller hon också av en vilja och önskan att lära sig nya saker.

Beskrivningarna av ett gott sinnelag som dygd förefaller bekräfta studiens utgångsantagande: att dygd är en hållning eller ett sinnelag som det är önskvärt att vårdaren skall besitta för att kunna handla etiskt i enlighet med en caritativ vårdetik.⁵⁶⁷ Ett gott sinnelag kan jämföras med

⁵⁶³ Detta avsnitt bygger till stor del på pilotstudien om vårdarens etiska tänkande och handlande och på de dygder som vårdarna i pilotstudien förde fram. Eftersom vårdarnas svar var mycket kortfattade, används inte citat i återgivningen, på ett undantag när. I stället markeras den text som bygger på den induktiva analysen av vårdarnas svar med *kursiv stil*, både i löpande text och i fotnoter. Den text som bygger på den hermeneutiska läsningen av litteraturen utgörs av normal brödtext.

⁵⁶⁴ Rognstad, Nortvedt & Aasland, 2004

⁵⁶⁵ Scott, 2006

⁵⁶⁶ Arries, 2006

⁵⁶⁷ Eriksson, 1995b, 32

dygdens väsen, dygden i egenskap av en fast och orubblig läggning. I jämförelse med litteraturens beskrivningar av dygd är ”ett gott sinnelag” något som dygden är, inte ett exempel på en specifik dygd.

Det goda sinnelaget hör samman med dygder som aktiverar det inre goda, t.ex. *kärlek, ansvar, trygghet och mod*.

Kärlek som dygd i vårdandet innebär en kärleksfull hållning gentemot andra, vilken tar sig uttryck i omtanke om patienten. Kärleken leder till altruism, att sätta sina egna behov, önskingar osv. åt sidan och finnas till för patienten. Kärleken utgör kärnan till allt gott.

Dygden ansvar är relaterad till dygden omsorg (caring) i betydelsedimensionen ”to have care of”, vilken av McKie och Swinton beskrivs som en central dygd för psykiatriskt vårdande.⁵⁶⁸ Vårdandets dygder avspeglar vårdarens ansvar.⁵⁶⁹ Heder utgör koden för ansvar, respekt för livet och samhället. Ansvar som värde innefattar såväl egenvård och vård av andra som omsorg om samhället.⁵⁷⁰

Trygghet som dygd ger ett gott uppförande och noggrannhet i vårdåtgärder. Trygghet som dygd beskrivs inte explicit i den litteratur som har använts i föreliggande avhandling. Ett nära samband mellan trygghet och dygden omsorg (caring) kan skönjas.⁵⁷¹

En modig vårdare inser behovet av att ta hand om sig själv, inte ta med sig arbetet hem utan unna sig att koppla av för att orka. Mod är en moralisk dygd som vårdaren behöver om han eller hon önskar vara en förespråkare för patienten.⁵⁷²

Kärleken, preciserad som människokärlek, utgör ett centralt begrepp i föreliggande avhandlings teoretiska perspektiv.⁵⁷³ Gardiner hävdar att de teologiska dygderna tro, hopp och kärlek inte har studerats i så stor utsträckning inom sekulär filosofi trots att Toon har beskrivit dem i medicinsk kontext och konstaterat att de är mycket användbara.⁵⁷⁴ Kärlekens betydelse framhävs emellertid också av andra än av teologer.⁵⁷⁵ Kärleken beskrivs dels som en dygd i sig, dels som något som fullbordar och kompletterar dygden.⁵⁷⁶ Kärleksbegreppet återfinns

⁵⁶⁸ McKie & Swinton, 2000

⁵⁶⁹ Berggren, Barbosa da Silva & Severinsson, 2005; jfr Lütznén & Barbosa da Silva, 1996

⁵⁷⁰ Pesut, 1997

⁵⁷¹ Dygden omsorg beskrivs på s. 109.

⁵⁷² Armstrong, 2006, med hänvisning till Breen, 1993 och Hewitt, 2002

⁵⁷³ Se t.ex. Eriksson, 1990; 1995b; 2002; 2003

⁵⁷⁴ Gardiner, 2003

⁵⁷⁵ Se t.ex. Ollila, 1993; Backström, 2007; jfr Sarvimäki, 1995; Bryan, Call & Kevin, 2007

⁵⁷⁶ Se t.ex. St. Thomas Aquinas, 1989, xliif; Jull 2001

också i en av dygdbegreppets semantiska dimensioner, via synonymen 'förträfflighet', som av Dalin bl.a. beskrivs som "som röjer, uttrycker ett välvilligt, kärleksfullt sinne".⁵⁷⁷

Kärlek beskrivs i litteraturen också som ett värde.⁵⁷⁸ Kärleken utgör omsorgens, sanningens, respektens och enighetens vagga.⁵⁷⁹ Omsorg som dygd och etisk akt är både ur en naturligt och en professionell synvinkel relaterad till kärlek som ett universellt och ontologiskt värde.⁵⁸⁰ Enligt Miller utgör värden önskvärda tillstånd i betydelsen mål eller uttryckliga avsikter gällande vilka beslut om beteende som fattas.⁵⁸¹ Kärleken är alltså något som går djupare än dygden, trots att kärleken också kan uttryckas som en dygd.

Där det finns kärlek, finns det skönhet, ljus och glädje. Det finns inget som är så välsignat och fyllt med mening som att barmhärtigt hjälpa en annan människa. Detta är enligt Arman och Rehnsfeldt dygdens essens samtidigt som det utgör ett uttryck för claritas. Omsorg som dygd och etisk handling är både ur naturlig och professionell synvinkel oåtskiljeligt relaterad till kärlek som ett universellt och ontologiskt värde. Genom utveckling av mänskliga dygder, kan kärleken synliggöras i handling och hållning.⁵⁸²

Ansvar beskrivs i likhet med kärlek både som dygd, som värde och som något som kompletterar dygden. Ansvar utgör också en av de sju etiska grundkategorier som förs fram av Eriksson.⁵⁸³ Att dygderna sägs hjälpa människan att ta ansvar, att lita på sig själv i förhållande till de varianter av det onda och det goda som människan konfronteras med i strävan att bli god och leva ett gott liv, styrker tanken om ansvar som ett grundläggande värde, som kan ta sig uttryck som dygd.⁵⁸⁴ Ansvarigheten återfinns hos Aristoteles i tanken om människans fria vilja, då människan själv är upphovet till och ursprunget till sina handlingar, som hon således kan ställas till svars för.⁵⁸⁵

Gällande dygden konstaterar Lachmann att Aristoteles primära fokus låg på fysiskt mod som behövs i strid, inte på moraliskt mod. Moraliskt mod är individens kapacitet att övervinna rädsla och stå för sina grundvärden. Det är vilja att tala ut och göra det som är rätt inför

⁵⁷⁷ Dalin, 1964

⁵⁷⁸ Jfr Rognstad et al., 2004

⁵⁷⁹ Pesut, 1997

⁵⁸⁰ Arman & Rehnsfeldt, 2006

⁵⁸¹ Miller, 2006

⁵⁸² Arman & Rehnsfeldt, 2006

⁵⁸³ Eriksson, 1995b, 28ff

⁵⁸⁴ Merritt, 2000; jfr Bostock, 2006, 104ff

⁵⁸⁵ Aristoteles, 1993, 78ff; jfr Horner, 2003; DuBois, 2004; Olthuis & Dekkers, 2003; Cameron, 1995; 1996; Arries, 2006; Darr, 2006

krafter som kunde få en person att handla annorlunda. Moraliskt mod omsätter principer i handling.⁵⁸⁶ Mod utgör smältdegeln för rättrådighet, tro, rättvisa, tolerans och frihet.⁵⁸⁷

Dygd riktad mot den andra människan

Dygd riktad mot den andra människan handlar om att verkligen bry sig om, att ta den andra människan på allvar och arbeta för att kunna svara an på rätt sätt.⁵⁸⁸ Dygden handlar om den andra människans goda, gärningar som är till den andras nytta och en full utveckling av viljan som princip för yttre handlingar.⁵⁸⁹ Dygden handlar också om en medvetenhet och en speciell omsorg om sårbarheten hos den andra människan.⁵⁹⁰

Dygder riktade mot den andra människan utgörs av bl.a. *lyssnande, hänsyn, rättvisa, medlidande* och *omsorg*.⁵⁹¹

Lyssnande som dygd innebär att kunna lyssna, en förmåga att bry sig om och ge patienten tid. Etiskt lyssnande fokuserar aktivt och selektivt på patientens etiska tankar och konflikter.⁵⁹² Lyssnande hör samman med dialog, lyhördhet och ömsesidighet.⁵⁹³

Hänsyn som dygd innebär en respekt för människan och för livet. Hänsyn tar sig uttryck i accepterande av olikheter och en visad vördnad för patienter och anhöriga. Hänsyn hör samman med en aktiv omtanke om den andras välfärd.⁵⁹⁴

Rättvisa som dygd handlar om det gemensamma goda och är nära relaterad till en kärleksfull vilja att göra gott för den andra.⁵⁹⁵ Dygden rättvisa tillåter människor med god vilja att komma fram till olika, även motsatta, praktiska bedömningar gällande det materiella innehållet i det gemensamma goda och vägar att nå dit.⁵⁹⁶

Medlidande som dygd hör samman med en etisk hållning som inbjuder till vård, och med ett utflöde av barmhärtighet och bekräftelse av den andra människan. Medlidandet utgör en

⁵⁸⁶ Lachman, 2007; jfr Purtilo, 2000

⁵⁸⁷ Pesut, 1997

⁵⁸⁸ Smith & Godfrey, 2002; Gallagher, 2002

⁵⁸⁹ St. Thomas Aquinas, 1993, 286; McDermott i St. Thomas Aquinas, 1989, xliif

⁵⁹⁰ Lütznén & Barbosa da Silva, 1996

⁵⁹¹ Begreppet 'omsorg' hänför sig till det svåröversättliga engelska 'caring', som kan översättas till bl.a. omsorg, omvårdnad och vårdande. Gällande 'caring' som dygd har jag valt översättningen 'omsorg'. Begreppet omsorg angavs inte som dygd av deltagarna i pilotstudien, däremot förekommer 'omvårdnad'. Omsorg angavs i stället som komplement till dygd.

⁵⁹² Cameron, 1997

⁵⁹³ Silfverberg, 1996, 100

⁵⁹⁴ Gallagher, 2002

⁵⁹⁵ St. Thomas Aquinas, 1995b, 353f; Lütznén & Barbosa da Silva, 1996, med hänvisning till Beauchamp & Childress

⁵⁹⁶ Racher, 2007, med hänvisning till Vollman, 2004

imperativ hållning som medför en medvetenhet och ett känslomässigt svar utgående från empati, ömhet och obehag inför att se en annan människas lidande.⁵⁹⁷ Medlidandet är en intensiv form av att vilja göra den andra människan gott.⁵⁹⁸

Omsorg (caring) som dygd påverkar det etiska tänkandet och handlandet. Dygden omsorg hör samman med kärlek, sanning, respekt och enighet.⁵⁹⁹ Omsorg leder till aktiviteter bortom direkta kliniska och vårdande handlingar.⁶⁰⁰

Medlidande kan ses som en av de vårdande, altruistiska dygderna, med stark samhörighet med de känslomässiga tillstånden empati och sympati, trots att medlidande inte är synonymt med dessa.⁶⁰¹ Enligt Schopenhauer är medlidande centralt för etiken.⁶⁰²

Dygden medlidande driver vårdaren att inte se den lidande som en främling, utan som en medlem av det mänskliga samhället, och att handla för att lindra lidande snarare än att bara kännas vid den lidande, vilket sympati och medömkan skulle fordra.⁶⁰³ Dygden medlidande innefattar vänlighet och kultiveras av kärlek som universellt grundvärde.⁶⁰⁴

Dygden rättvisa, även benämnd rättrådighet, hör samman med det gudomliga och har sitt ursprung i nåden, en godvillig, barmhärtig skapelse av Gud.⁶⁰⁵ Rättrådigheten bär en anstrykning av det eviga, samtidigt som den mänskliga rättvisan är bunden till tidliga och rumsliga förmåner och uppgörelser.⁶⁰⁶ Rättrådigheten bär vittnesbörd om det sanna och hör samman med mod, tro, tolerans och frihet.⁶⁰⁷

Omsorg beskrivs av Brody som en grundläggande dygd för vårdandet.⁶⁰⁸ Dygden omsorg omfattar också medlidande.⁶⁰⁹ Enligt van Hoofft omfattar omsorg som dygd alla aspekter hos handlingen, inklusive begären, emotionerna, motivationen, den kunskap och det etiska tänkande som hör till den. Dygd är en etisk form av dynamisk orientering mot världen och människorna, en orientering som leder till handling som samhället kan beskriva som god eller

⁵⁹⁷ Gallagher, 2002

⁵⁹⁸ Tuckett, 1999

⁵⁹⁹ Pesut, 1997

⁶⁰⁰ van Hoofft, 1999

⁶⁰¹ Armstrong et al., 2000

⁶⁰² Armstrong et al., 2000, med hänvisning till Blum, 1980 och Schopenhauer, 1965

⁶⁰³ Jull, 2001; jfr Hawryluck, 2000

⁶⁰⁴ Jfr Pesut, 1997; Jull, 2001; Armstrong, 2006

⁶⁰⁵ McDermott i St. Thomas Aquinas, 1989, xliif

⁶⁰⁶ St. Thomas Aquinas, 1994, 27; Aristoteles, 1993, 132–135

⁶⁰⁷ St. Thomas Aquinas, 1994, 27; Pesut, 1997

⁶⁰⁸ Brody, 1988; jfr Klimek, 1990

⁶⁰⁹ Tuckett, 1999

rätt. Dygden omsorg utgörs av en hängivenhet gentemot andra, i vilket innefattas ett mål att främja den andras existens.⁶¹⁰

Det mest övertygande argumentet för att säga att något, t.ex. omsorg, är en dygd är att, när man beskriver en vårdare som ”caring”, prisar man honom eller henne på ett sätt som refererar till det han eller hon karakteristiskt gör och det sätt på vilket det görs – dvs. dygdens verkningar – och också på ett sätt som tillskriver honom eller henne vissa beundransvärda karaktärsdrag eller typiska motivationer.⁶¹¹ Medveten omsorg är den högsta formen av hängivenhet där vårdande är målet, och målet är att skydda och främja mänsklig värdighet och bibehållandet av mänskligheten.⁶¹² Att visa dygden omsorg innefattar också att uppvisa kritiskt tänkande.⁶¹³

Dygd tar sig uttryck i bildning

Dygd är ordning eller harmoni i själen: själens rationella sida leder den irrationella sidan genom att ha lämplig kunskap om lust och begär. Cameron hänvisar till Sokrates, som ansåg att en människa som har en dygd också har andra dygder, och en person som saknar kunskap i något avseende gällande det goda inte har full kunskap om det goda.⁶¹⁴ Dygder som tar sig uttryck i bildning utgörs av bl.a. *kunskap* och *helhetsyn*.

Kunskap som dygd omfattar både goda teoretiska kunskaper inom det aktuella vårdområdet och en förmåga att se människan bakom patienten, att se komplexiteten i varje vårdssituation ur patientens perspektiv i kombination med den samlade professionella kunskap som vårdaren har.

Kunskap hör samman med människans yttersta uppgift i egenskap av människa: att handla i förening med förnuft och kunskap.⁶¹⁵ Kunskapen återspeglar ideal, vetande och värden, vilka förenas i ethos.⁶¹⁶ Kunskapen kan i professionell, vårdande mening användas till att hjälpa den andra människan som befinner sig i ett mera eller mindre akut lidande, en nöd av något slag.⁶¹⁷ Caritas förenar kärnan i den vårdvetenskapliga kunskapen med det individuella i vårdandet.⁶¹⁸ Praxis utgör praktisk kunskap i handling. Praxis är det reflektiva utövandet i ett

⁶¹⁰ van Hoof, 1999

⁶¹¹ van Hoof, 1999

⁶¹² Sprengel & Kelley, 1992

⁶¹³ van Hoof, 1999

⁶¹⁴ Cameron, 1996

⁶¹⁵ Achtenberg, 1992; jfr Lawrence, 1997

⁶¹⁶ Jfr Eriksson, 2003, 31

⁶¹⁷ Eriksson, 1990, 3

⁶¹⁸ Eriksson & Lindström, 2000, 14f

specifikt samhälle som strävar efter att utarbeta essensen hos ett rätt leverne och korrekt handlande.⁶¹⁹

Helhetsyn förs fram som en dygd av deltagarna i pilotstudien, men finns inte explicit beskriven i termer av dygd i litteraturen. Helhetsyn företer ändå många likheter med det som kännetecknar dygden. Helhetssynen hör samman med målinriktningen, sammanför det godas olika nivåer (person, situation och samhälle), bygger på kunskap, stöder människans val och manifesteras i hennes handlingar. Gällande vårdandet kan helhetsyn också ses som en del av vårdarens förträfflighet, förtjänst och duglighet.⁶²⁰ Helhetsyn kan ses som en ”ny” del av dygdbegreppets pragmatiska drag, eftersom begreppet ’helhetsyn’ inte är befäst som dygd i litteraturen, men ändå uppfattas som en dygd av deltagarna.

Dygd och professionalitet

Övrigt som framställs som dygd av deltagarna i pilotstudien är att *låta patienten bli ”samvetande”, att ha god fysisk och psykisk kondition samt en god yrkesidentitet*. Det icke etablerade begreppet ”samvetande” tolkas här som en form av informerat samtycke, vilket kan knytas an till sanningsenlighet och öppenhet.

Dygden förser vårdaren med en idealmodell för handlande som hon kan sträva efter i sitt sökande efter förträfflighet. Dygd är också någonting gott med ett värde i sig och kan på så sätt berika den tillfredsställelse vårdaren får av sin praktiska verksamhet som person och yrkesmänniska. Dygd erbjuder en lösning som är god för patienterna, professionen och samhället.⁶²¹

Vad är det som påverkar det etiska tänkandet och handlandet om det inte är dygderna? En deltagare i pilotstudien föreslog *intuition, livserfarenhet och yrkeskunskap*. Dessa begrepp förefaller besläktade med det som beskrivs som dygd av övriga deltagare, och visar på oklarheten i förståelsen av dygdbegreppet.

Ur ett dygdbaserat etiskt teoretiskt perspektiv kan en åtskillnad göras mellan vårdaren som primärt följer reglerna och vårdaren som primärt motiveras av en vänskaplig känsla för patienten. T.ex. att göra det ”rätta” i enlighet med en etisk regel eller princip utan att motiveras av dygden medlidande, kan göra att patienten känner sig missförstådd och avvisad,

⁶¹⁹ McKie & Swinton, 2000

⁶²⁰ Jfr Smith & Godfrey, 2002

⁶²¹ Larkin & Fowler, 2002

vilket kan utgöra ett exempel på ett överskridande av principen respekt för autonomi och/eller integritet eller privatliv. Ur denna synvinkel är det förståeligt att regler och fakta i sig inte kan motivera vårdaren till moralisk förträfflighet (dygdigt beteende). I aristoteliska termer säger man att moralisk förträfflighet behövs för att nå det yttersta målet, lycka, det högsta målet inom teleologisk etik. Vidare, om alla människor har samma mål (lycka eller välbefinnande) som Aristoteles anser, kommer den dygdiga personen att vara motiverad att hjälpa andra att nå detta mål.⁶²²

*Dygd i vårdares tänkande och handlande*⁶²³

Dygden kan hjälpa vårdaren att förverkliga den gyllene regeln. "Vårda och bemöt dina patienter som du själv skulle vilja bli bemött", både i olika vårdsituationer och i livet i övrigt. Dygden ger en riktlinje för hur vårdaren tror att patienten vill bli bemött och vårdad. Det gäller också att vara noggrann och att ge patienten tid. Dygden kräver självkännedom för att vårdaren skall kunna veta hur patienten vill bli behandlad i en utsatt situation.

Den etiska hållningen skall inbjuda till vård. Vårdaren kan inte bemöta en patient etiskt om han och hon inte har medmänsklighet och ett gott samvete. Utöver detta behövs också tålmodighet. Om vårdaren har dessa positiva egenskaper blir det naturligt att tänka och handla etiskt. Vårdaren kan möta patienten just där han eller hon befinner sig. Vården blir rätt, kärleksfull och värdig. Dygden ger vårdaren en stadig grund att stå på, vilket minskar riskerna för att patienten får en sämre vård p.g.a. olika yttre omständigheter. Dygden ger ett utflöde av barmhärtighet och bekräftelse av den andra människan.

Vårdarnas beskrivningar av det goda bemötandet kan jämföras med Hosmers beskrivningar av den dygdiga människan, som bemöter sina medmänniskor på ett rättskaffens och hövligt sätt. Den dygdiga människan förhåller sig inte mot sina medmänniskor, hon handlar ärligt, öppet och sannfärdigt, vilket motverkar misstro.⁶²⁴ Enligt Edlund tar sig också tanken om människans absoluta värdighet uttryck i handlingarna mot och bemötandet av den enskilda människan.⁶²⁵

Dygden kan behöva regler som komplement. Reglerna utgör grundprinciper, som kombineras med vårdarens etiska mognadsnivå. Att ha gemensamma regler t.ex. inom en

⁶²² Lützén & Barbosa da Silva, 1996

⁶²³ I pilotstudien har 27 deltagare av 33 besvarat frågan "På vilket sätt kan dessa dygder hjälpa vårdaren att tänka och handla etiskt?", vilket kan jämföras med den första frågan "Kan Du namnge eller beskriva de dygder som Du anser att en god vårdare bör ha?" som besvarades av 32 deltagare.

⁶²⁴ Hosmer, 1995

⁶²⁵ Edlund, 2002, 124f

vårdorganisation är det lättare att handla rätt. Detta kan emellertid vara av olika hög vikt inom olika typer av organisationer. Viktigt är att reglerna hålls levande via diskussioner och omvärderingar. Dygderna ger ansvar och hjälper vårdaren att göra gott.

Att dygderna kan behöva regler som komplement får stöd i litteraturen.⁶²⁶ Etik baserad på dygd är ändå holistisk och överskrider ett legalistiskt följande av regler och ett blint tillämpande av principer. Dygd högaktar det fundamentalt mänskliga hos alla patienter, respekt för kolleger och det ädla uppdraget att vårda sjuka och skadade.⁶²⁷ Sammantaget kan sägas att dygden för uppmärksamheten från abstrakta regler och principer för etiskt handlande till överväganden gällande individuell karaktär, ideal hos en etisk karaktär och de specifika historiska omständigheter som omger individen.⁶²⁸

Dygderna utgör en inre vägledare för vårdaren, vilket hjälper henne att tänka och handla mera etiskt. Dygderna fungerar mera som vägledande ramar än som regler. Regler kan uppfattas som restriktioner, medan dygderna utgör ett positivare "instrument" gällande hur man förhåller sig till en annan människa. Dygderna ger omsorg och en känslighet inför den andra. Dygderna beskrivs också som en horisont att ha utgångspunkten i och utvärdera sina vårdaktiviteter mot. När dygderna utgör egenskaper i enheten vårdare (kropp, själ och ande), är vårdaren sina egenskaper och återspeglar dygderna i allt som han eller hon gör eller låter bli att göra. Dygderna ger vårdaren grundförutsättningar att automatiskt se mera etiskt på hela vårdsituationen. De ger vårdaren en inre trygghet och beredskap att handla även i stressiga och svåra situationer.

Robinson beskriver omdöme som dygd, vilket ligger nära pilotstudiedeltagarnas beskrivningar av inre vägledare. Omdöme som dygd kombinerar insikt med bedömningsförmåga och fattningsförmåga, och leder till en övervägd plan och sammanfattande handlande. Dygden omdöme fordrar att vårdaren har förmåga att motstå inflytandet av faktorer som inte är relevanta för patientens unika situation, vare sig dessa faktorer är inre eller yttre för vårdaren.⁶²⁹ Inre vägledning kan också ses som en dygd hos patienten, nära sammanbunden med begreppet "empowerment", där respektfullhet är en av de

⁶²⁶ Jfr t.ex. Armstrong, 2006; Hursthouse, 1999; Begley, 2005

⁶²⁷ Larkin & Fowler, 2002

⁶²⁸ Sylvester, 2002, med hänvisning till Taylor, 1985

⁶²⁹ Robinson, 2001

dygder som vårdaren behöver för att kunna göra patienten medveten om hans eller hennes förmågor och inre styrka.⁶³⁰

Dygdena kan hjälpa vårdaren att tänka och handla etiskt också genom att dygdena, som goda egenskaper, behövs för att vårdaren skall kunna sätta sig in i patientens situation och aktuella behov, begär och problem. Dygdena hjälper vårdaren att se tiden an, uppfatta situationen, se saken ur patientens perspektiv, fatta beslut (också snabba beslut), att inse vad som krävs i just denna situation för att patienten skall kunna uppleva trygghet, kärlek och värme. Humor och öppenhet uppskattas av patienterna.

Behovstillfredsställelsen, i synnerhet med avseende på de naturliga behoven, hör enligt Aristoteles samman med dygden besinning. Vårdaren kan likt den besinningsfulle sträva efter det som främjar hälsan och välbefinnandet, samtidigt som det är angenämt, på ett måttfullt och riktigt sätt, både när det gäller den egna hälsan och patientens hälsa.⁶³¹ Att ta hand om sig själv är också en förutsättning för att vårdaren skall orka. Viljan att vårda innebär att vårdaren tar ansvar för det han eller hon gör.

Sensitiviteten hjälper vårdaren att se patientens behov. Direkt sammanhörande med sensitiviteten är omdömesförmågan, en dygd som befinner sig i dimensionen eller det specifika eller generella med vårdande.⁶³² Genom dygdena placeras patienten i centrum i vårdsituationen. Patienten är det centrala, den som bör visas all respekt. Om vårdaren har andra etiska värderingar än patienten, sätts detta åt sidan och utgör vårdarens privata dilemma.

Dygdena finns på ett naturligt sätt med i handlandet. Kunskap utgör det främsta villkoret för etiskt handlande. Med kunskap kan vårdaren jämföra, tänka ut vad som är rimligt och bäst för patienten, låta patienten bli medveten om sin situation och respektera patientens val. Allt detta sker utifrån kärlek och omsorg om medmänniskan. Dygdena ger en naturlig vilja hos vårdaren att göra sitt bästa och skapa en trygg vårdmiljö där både givande och tagande har utrymme. Klokhet utgör hörnstenen i dygdigt handlande, eftersom klokheten är den dygd som klarast ser målet mot vilket all dygd strävar.⁶³³

⁶³⁰ Se Armstrong, 2006

⁶³¹ Se Aristoteles, 1993, 92–96

⁶³² Houtepen & Hendrix, 2003

⁶³³ Benoit, 2005

Vårdarens personlighet är en resurs som finns med i vårdandet. Dygderna finns som egenskaper i personligheten, och gör att vårdaren inte kan handla oetiskt. Om han eller hon trots allt skulle handla oetiskt, skulle han eller hon ha dåligt samvete hela tiden.

Häggman-Laitila och Åstedt-Kurki diskuterar diskrepansen mellan patienters förväntningar på vårdare och vårdarnas egen syn på sin roll, där patienterna framhävde vårdarens personlighetsdrag medan vårdarna talade i termer av ”holistisk, hälsoorienterad och patientcentrerad vård.”⁶³⁴ Det är möjligt att en stark fokusering på professionalitet och effektivitet har gjort att vårdare bortser från de möjligheter och styrkor personligheten som ”redskap” erbjuder i vårdandet.

Antaganden gällande dygdens pragmatiska drag i ett vårdetiskt sammanhang

Dygden förser vårdaren med en idealmodell för handlande som han eller hon kan sträva efter i sitt sökande efter förträfflighet. Dygdens pragmatiska drag i ett vårdetiskt sammanhang kan sammanfattas i följande punkter:

- Dygden får vårdaren att vilja den andra väl, att engagerat verka för barmhärtighet gentemot den lidande.⁶³⁵
- Dygden gör att vårdaren tar ansvar för sitt eget handlande.⁶³⁶
- Dygden hjälper vårdaren att skilja mellan rätt och fel, drömmar och verklighet och välja det som är lämpligast för patienten i en given situation.⁶³⁷
- Dygden ger vårdaren en förmåga till inlevelse, att ta hänsyn till hela människan och behandla alla som unika individer.⁶³⁸
- Dygden gör att vårdaren har tålamod, är vänlig, har humor, positivt tänkande och en vilja att göra gott.⁶³⁹
- Dygden gör att vårdaren är trygg i sig själv, känner sina begränsningar, bevarar sitt lugn i svåra situationer och har en förmåga att bevara patientens integritet och ge honom trygghet.⁶⁴⁰

⁶³⁴ I Smith & Godfrey, 2002

⁶³⁵ *Den främsta dygd som förs fram av vårdarna är kärleken. Dygden kärlek får vårdaren att vilja den andra väl, att engagerat verka för barmhärtighet gentemot den lidande.*

⁶³⁶ *Ansvar som dygd i vårdandet förklaras med att vårdaren tar ansvar för sitt eget handlande.*

⁶³⁷ *Dygden kunskap hjälper vårdaren att skilja mellan t.ex. rätt och fel, drömmar och verklighet och välja det som är lämpligast för patienten i en given situation.*

⁶³⁸ *Dygden helhetssyn ger vårdaren en förmåga till inlevelse, att ta hänsyn till hela människan och behandla alla som unika individer.*

⁶³⁹ *Ett gott sinnelag som dygd gör att vårdaren har tålamod, är vänlig, har humor, positivt tänkande och en vilja att göra gott.*

⁶⁴⁰ *Trygghet som dygd innebär att en god vårdare är trygg i sig själv, känner sina begränsningar, bevarar sitt lugn i svåra situationer och har en förmåga att bevara patientens integritet och ge honom trygghet.*

- Dygden gör att vårdaren vågar vara kritisk mot sitt eget och andras handlande.⁶⁴¹
- Dygden gör att vårdaren kan lyssna, har förmåga att bry sig om och ge patienten tid.⁶⁴²
- Dygden gör att vårdaren visar respekt för människan och för livet.⁶⁴³
- Dygden ger vårdaren en insikt om att alla människor är lika mycket värda och hjälper vårdaren att inte favorisera någon.⁶⁴⁴
- Dygderna ger en riktlinje för hur vårdaren tror att patienten vill bli bemött och vårdad.⁶⁴⁵
- Dygderna uttrycks genom vårdarens etiska mognadsnivå och kan behöva regler som komplement.⁶⁴⁶
- Dygderna utgör en inre vägledare för vårdaren, vilket hjälper henne att tänka och handla mera etiskt.⁶⁴⁷
- Dygderna behövs för att vårdaren skall kunna sätta sig in i patientens situation och aktuella behov, begär och problem.⁶⁴⁸
- Dygderna ger en naturlig vilja hos vårdaren att göra sitt bästa och skapa en trygg vårdmiljö där både givande och tagande har utrymme.⁶⁴⁹
- Dygderna finns som egenskaper i personligheten och gör att vårdaren inte kan handla oetiskt utan att få dåligt samvete.⁶⁵⁰
- Dygden omfattar alla aspekter hos handlingen, inklusive begär, emotioner, motivation, kunskap och etiskt tänkande.⁶⁵¹
- Dygden driver vårdaren att se den lidande människan som en medlem av det mänskliga samhället och att handla för att lindra lidande.⁶⁵²

⁶⁴¹ *Dygden mod innebär en positiv, realistisk hållning i vårdarbetet. En modig vårdare vågar vara kritisk mot sitt eget och andras handlande.*

⁶⁴² *Lyssnande som dygd innebär att kunna lyssna, en förmåga att bry sig om och ge patienten tid.*

⁶⁴³ *Hänsyn som dygd innebär en respekt för människan och för livet.*

⁶⁴⁴ *Rättvisa som dygd innebär en insikt om att alla människor är lika mycket värda och hjälper vårdaren att inte favorisera någon.*

⁶⁴⁵ *"Vårda och bemöt dina patienter som du själv skulle vilja bli bemött". Dygderna kan hjälpa vårdaren att förverkliga den gyllene regeln.*

⁶⁴⁶ *Dygderna kan behöva regler som komplement. Reglerna utgör grundprinciper, som kombineras med vårdarens etiska mognadsnivå.*

⁶⁴⁷ *Dygderna fungerar mera som vägledande ramar än som regler. Dygderna utgör en inre vägledare för vårdaren, vilket hjälper henne att tänka och handla mera etiskt.*

⁶⁴⁸ *Dygderna, som goda egenskaper, kan hjälpa vårdaren att tänka och handla etiskt genom att dygderna behövs för att vårdaren skall kunna sätta sig in i patientens situation och aktuella behov, begär och problem.*

⁶⁴⁹ *Dygderna finns på ett naturligt sätt med i handlandet. De ger en vilja hos vårdaren att göra sitt bästa och skapa en trygg vårdmiljö där både givande och tagande har utrymme.*

⁶⁵⁰ *Vårdarens personlighet är en resurs som finns med i vårdandet. Dygderna finns som egenskaper i personligheten, och gör att vårdaren inte kan handla oetiskt utan att få dåligt samvete.*

⁶⁵¹ *Dygden omsorg omfattar alla aspekter hos handlingen, inklusive emotioner, motivation, den kunskap och det etiska tänkande som hör till den (van Hoofft, 1999).*

⁶⁵² *Dygden medlidande driver vårdaren att inte se den lidande som en främling, utan som en medlem av det mänskliga samhället, och att handla för att lindra lidande snarare än att bara kännas vid den lidande, vilket sympati och medömkan skulle fordra (Jull, 2001).*

Reflektioner gällande dygdens pragmatiska drag

Dygdbegreppets pragmatiska drag tillförs i denna studie människan i generell bemärkelse och vårdaren i vårdetisk kontext. Dygdens pragmatiska drag tar sig uttryck i dygdighet och gestaltas i den enskilda människans liv som det goda vilket är gott både för individen och för den mellanmänskliga gemenskap där han eller hon lever och verkar.

Dygden kan emellertid i pragmatiskt avseende också ge människan en upplevelse av alienation och ambivalens. Människor är oeniga om vari lyckan består, vilket kan leda till en osäkerhet gällande målet med den mänskliga verksamheten eller med människans liv som sådant. Om människan, t.ex. vårdaren eller patienten, upplever att hennes värden och mål inte är i samklang med de värden, mål och förväntningar som omgivningen står för, försvåras hennes möjligheter att varda i dygd. Bristande kunskap, outvecklade intellektuella dygder och som följd härav, en bristande moral, kan leda till en negativ spiral, där laster utvecklas på bekostnad av dygderna. Nära sammanhängande med bristande moral är också känslan av skam och skuld, som kan verka hämmande, om den får ta överhanden. I måttlig mängd kan emellertid skamkänslan i kombination med förnuftets rättskaffenhet bidra till att människan tar sig samman och söker det goda, dygden, den gyllene medelvägen, anpassad till den aktuella människan och till situationen.

Att göra ”det rätta” mot sin nästa i enlighet med en regel eller princip utan att motiveras av dygd kan göra att den andra människan känner sig missförstådd och avvisad. Dygdens verkningar för människans etiska tänkande bortom regler och plikt. I sitt sökande efter sanning och rätt handling påverkas människan av förnimmelser, intellekt och begär. Förnimmelsen igångsätter en rörelse, där intellektet för ett förnuftsmässigt resonemang kring bejakande eller förnekande, vilket tyglar begärets dialektik mellan attraktion och repulsion. Det goda utgörs av sanningen i överensstämmelse med ett riktigt begär. Dygder som aktiverar det inre goda, t.ex. kärlek och mod, hör samman med ett gott sinne och hjälper människan att handla gott, inte enbart följa lagar och regler som i många fall endast står för ett minimum av det goda, medan dygden strävar efter ett optimum.

Människan kan dock uppleva att hon behöver någon form av regel som stöd för sitt handlande, t.ex. den gyllene regeln. Dygderna ger en riktlinje för hur vårdaren tror att patienten vill bli vårdad. Yrkesetiska koder och liknande kan upplevas komplexa, men med inre, vägledande värden och dygder som ledstjärna kan koderna ses i ett nytt ljus. Genom dygdernas verkningar åstadkoms aktivitet bortom direkta vårdande handlingar.

I enlighet med studiens avsikt, att tillvarata dygdens möjligheter i utvecklingen av den caritativa vårdande etiken som ontologisk etik, sammanförs det positiva hos dygdbegreppets pragmatiska generella och vårdetiska drag i följande sammanfattande antaganden:

- Den dygdiga människan har en handlingsberedskap, en förmåga att stå ut med det obehagliga och en strävan att främja hälsan och välbefinnandet.
- Den dygdiga människan ger med glädje, uppskattar sig själv efter sitt värde, är förståelsefull och återhållsam med vrede.
- Den dygdiga människan medverkar till andra människors välbefinnande; är hederlig, taktfull, sympatisk, laglydig och opartisk.
- Den dygdiga människan känner skillnaden mellan oföränderliga fakta och sådant som bör övervägas, vilket ger henne en produktionsberedskap i förening med en riktig tankeplan.
- Den dygdiga människan är samvetsöm och fri att handla såsom vore hon sin egen lag.
- Den dygdiga människan strävar, tack vare sin fria vilja och sitt förnuft, mot ett gott mål, en tillblivelse i det goda livet där lust och njutning är i balans.
- Den dygdiga vårdaren tar ansvar för sitt eget handlande, vill den andra väl och har en förmåga att välja rätt för att kunna verka för barmhärtighet gentemot den lidande.
- Den dygdiga vårdaren har inlevelseförmåga, tålmod, humor och utstrålar ett vänligt, tryggt lugn.
- Den dygdiga vårdaren vågar vara kritisk, lyssnar, bryr sig om och ger patienten tid.
- Den dygdiga vårdaren har uppnått en etisk mognadsnivå som hjälper henne att förverkliga den gyllene regeln och respektera människans värdighet.
- Den dygdiga vårdaren vägleds av ett inre ethos, vilket påverkar hennes handlingar, begär, emotioner, motivation och etiska tänkande.

6. PÅ VÄG MOT EN TEORIMODELL

I detta kapitel sammanförs resultaten från begreppsbestämningens olika moment till en horisontsammanmältning i Gadamers anda.⁶⁵³ Förståelsehorisonterna sätts på spel mot varandra för att återsäga dygdens meningsinnehåll i ett nytt ljus. Att förstå är alltid att förstå något *som* något, i detta fall dygdbegreppet och dess etiska dimensioner i den caritativa vårdande etikens ljus.⁶⁵⁴ Dygdens meningsinnehåll tolkas fram enligt dygdbegreppets semantiska dimensioner. Detta sammanfattas till en ontologisk och kontextuell bestämning som i följande kapitel tolkas mot studiens inledande förståelsehorisonter, vilket ger en ny förståelse som utmynnar i konturerna till en teorimodell. Den hermeneutiska pendlingen sker mellan del och helhet, där resultaten från begreppsbestämningens moment ses som delar i den nya helheten. I tabellen på följande sida sammanfattas delstudiernas centrala resultat i form av de antaganden som avslutat presentationen av varje moment i begreppsbestämningen.

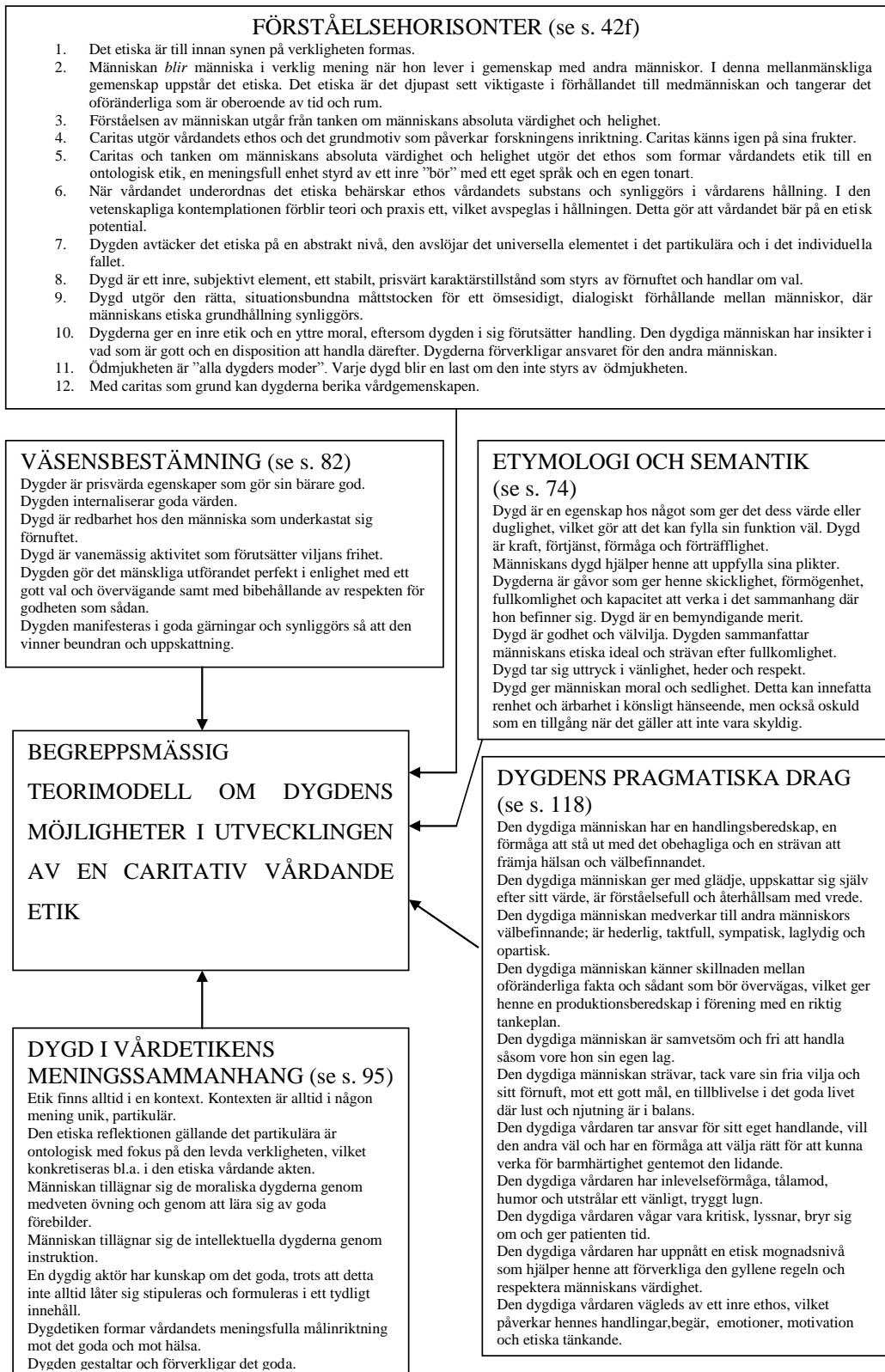
Den första av de huvudsakliga dimensioner som synliggör det meningsbärande i dygdbegreppet enligt den semantiska analysen berör dygdbegreppets mest grundläggande och ontologiska betydelse: **dygd är en egenskap hos något som ger det dess värde eller duglighet, vilket gör att det kan fylla sin funktion väl.** I denna bemärkelse är dygden inte (enbart) en mänsklig egenskap, dygden kan också återfinnas hos olika föremål eller djur. I denna dimension återfinns synonymerna förtjänst, värde, duglighet, kraft, förmåga och förträfflighet. I SAOB beskrivs denna dimension som den ursprungliga betydelsen hos 'dygd', vilket även bekräftas hos Aristoteles.⁶⁵⁵ I litteraturen finns också talrika hänvisningar till denna ursprungliga betydelse hos det grekiska begreppet *arete*, vilket via latinets *virtus* ligger till grund för det engelska *virtue*. Trots att det svenska dygdbegreppets rötter finns i urnordiskan, fornsvenskan och tyskan, har betydelseutvecklingen varit densamma som för *virtue* och även för det franska *vertu*.

Emellertid ligger fokus i dygdens meningsinnehåll på människans dygd, där dygden i mellanmänsklig gemenskap formar det etiska till etik. Det är också i denna mellanmänskliga gemenskap som människan i sann mening *blir* människa, i mötet med den

⁶⁵³ Gadamer, 1997; 1999

⁶⁵⁴ Jfr Eriksson & Lindström, 2007, 16

⁶⁵⁵ Aristoteles, 1993, 57

Figur 3. Sammanfattning av resultatet

andra, där det etiska utgör det djupast sett viktigaste och gestaltas i form av människans inre, vägledande ethos.

Synonymen 'värde' hör enligt det utvidgade diskriminationsparadigmet ihop med godhet, redbarhet, förträfflighet, förtjänst, tillgång, respekt, pris, gagn, kvalitet, kaliber, värdighet och ära.⁶⁵⁶ Dessa synonymer är delvis sådana som kan tillskrivas annat än människan. Med avseende på människans dygd är synonymerna godhet, redbarhet, förträfflighet, förtjänst, tillgång, respekt, kvalitet, värdighet och ära av betydelse. Väsensbestämningen visar på att dygd är internaliserade goda värden som ger goda egenskaper vilka manifesteras i goda gärningar. Studien om dygd i vårdetikens meningssammanhang visar på dygden som det handlingsskapande och vägledande, baserat på inre värden och föreställningar om det goda. Värden kan ses som något som går djupare än dygden, vilket kan anses bekräftat genom den enkelriktade synonymitet mellan 'dygd' och 'värde'. Dygd är värde, men värde är inte dygd, enligt ordböckerna. Litteraturen visar emellertid på en stark koppling mellan värde och dygd – om dygden inte bygger på värden, är den inte dygd i etisk mening.

'Duglighet' som synonym till dygd visar enligt ordböckerna på kapacitet, kunnande, kompetens, användbarhet och förmåga. Den dugliga människan är skicklig, duktig, användbar, kompetent, passande och bra. I ett vårdetiskt sammanhang kan man tänka sig att dygden ger styrka och lämplighet samt möjlighet att vara till gagn och hjälp för patienten. Dugligheten är framträdande i Aristoteles *arete*-begrepp. Dygd som duglighet förefaller primärt inte vara en etisk dimension, snarare en pragmatisk och funktionell dimension kopplad till dygd som det som gör att något fyller sin funktion väl, att det duger, och duger bra. I relation till människan uppstår emellertid också det etiska, eftersom människans funktion som människa alltid återfinns i en social kontext. Samröret med andra människor är per definition någonting etiskt. För att människan skall kunna vara en duglig människa, måste hon också kunna vara god både mot sig själv och mot sina medmänniskor.

I Thomas av Aquino texter återfinns det aristoteliska synsättet på *arete*. Dugligheten avspeglas också i meriteringen för det eviga livet. Att verka i dygd är att uppfylla sin funktion som människa väl. Dygd som duglighet visar även här en antydning om yttre gärningar, av det som synliggörs i människans handlande.

Dugligheten är framträdande i dygdens vårdetiska meningssammanhang och i dygdens pragmatiska drag. Begreppet 'duglighet' i sig används inte så ofta, men kopplingen till

⁶⁵⁶ Se bilaga 4

professionalitet är stark. Professionaliteten är den duglighet som används i patientens, hälsans och livets tjänst. Inom ramen för det som benämns ”professionalitet” ryms olika ontologiska synsätt, bl.a. det aristoteliska, grekiska draget av självmedvetenhet och självgodhet, det thomistiska självutplånande, altruistiska draget av ödmjukhet och medlidande; det biomedicinska närmelsesättet med beneficiens, nonmaleficiens, rättvisa och autonomi; det feministiska närmelsesättet med en vårdande etik där traditionellt kvinnliga egenskaper betonas som en styrka i vårdandet osv. Gemensamt för dessa synsätt är skickligheten, färdigheten som också här synliggörs i människans handlande. Dygd är inte dygd om den inte levs ut i gärningar.

Dygdbegreppets första dimension anknyter också till synonymerna merit, hjälp, skicklighet och konst. Dessa egenskaper tillskrivs främst människan, vilket visar på något av dygdbegreppets utvidgning från det generella till det specifika. Via förträfflighet som synonym till dygd framträder också de mänskliga egenskaperna fullkomlighet, pliktuppfyllelse och godhet. Denna dimension återfinns i de historiska källorna, där man kan utläsa att dygden gör det mänskliga utförandet perfekt i enlighet med ett gott val och övervägande samt med bibehållande av respekt för godheten som sådan. Den synliggörs i vårdetikens meningssammanhang som en ”tyst kunskap”, där den dygdiga aktören har kunskap om det goda, trots att detta inte alltid låter sig stipuleras eller formuleras i ett tydligt innehåll. Den gestaltas hos vårdaren som en trygghet, en medvetenhet om de egna begränsningarna och gör att vårdaren inte kan handla oetiskt utan att få dåligt samvete. Synonymerna i dygdbegreppets första dimension associerar till förtroende, någon som patienten kan lita på. Förträffligheten kan ses som ett uttryck för ett ideal som återspeglar vårdvetenskapens ethos.⁶⁵⁷

Förträffligheten andas också något av det problematiska med dygden. De flesta människor är inte förträffliga. Risker finns att ett uttalat fokus på dygd i vårdandets etik upplevs för krävande och att ouppnåeliga ideal skapar frustration och regression i stället för en inspiration till vardande i godhet och förträfflighet. Begreppet ’förträfflighet’ används inte av deltagarna i pilotstudien. Om man ser till de induktivt presenterade dygder som deltagarna för fram och summerar dessa, skulle man emellertid kunna beskriva summan som ’förträfflighet’. Kopplingen till ideal och värden är stark.

⁶⁵⁷ Jfr Eriksson m.fl., 1999, 14

I mänsklig mening kan synonymerna 'förtjänst' och 'merit' ses som en tillgång. Dygd som förtjänst kan i förhållande till studiens teoretiska perspektiv ge förståelsen att dygd är en merit som finns hos den goda, etiska vårdaren. Detta kan jämföras med dygdens pragmatiska drag som ger för handen att den dygdiga vårdaren har uppnått en etisk mognadsnivå som hjälper henne att förverkliga den gyllene regeln och respektera människans värdighet. Dygd som merit och förtjänst får en ny mening genom att speglas mot dygdens väsen så som det beskrivs av Aristoteles och Thomas av Aquino. Målinriktningen, ett av dygdens villkor, ger för handen att människan skall och bör ha något att sträva efter i livet. Detta något bör vara det Goda i dess olika gestalter. För Aristoteles utgör här dygderna något som står i ett ouplösligt förbund med människan som individ och med den samhälleliga kontext hon befinner sig i. Dygderna finns till både för att människan som individ skall finna lyckan och kunna blomstra, och för att samhället skall vara gott att leva i för alla människor. I denna gemenskap finns någon form av gemensam uppfattning om det Goda, vilket leder till att människor prisas för de gärningar som förverkligar detta Goda i praxis. Att bli prisad tyder på förtjänst, att ha gjort sig förtjänt av något. För Thomas av Aquino tillkommer ytterligare evighetsdimensionen, där människans slutliga mål är det eviga livet. Det engelskspråkiga verbet "merit" är frekvent förekommande i hans texter. Eftersom människan enligt Thomas av Aquino aldrig kan vara helt och hållet säker på om hon verkligen gjort sig förtjänt av det eviga livet, kan hon låta sig ledas av de ideal som kardinaldygderna står för, men behöver också de ingjutna dygderna tro, hopp och kärlek, av Gud givna, för att kunna fullkomnas som människa i det jordiska livet. Osäkerheten gällande om förtjänsten når ända fram till det eviga livet behövs för att människan skall förbli ödmjuk och inte förhäva sitt hjärta.

Synonymen 'kraft' som återfinns i dygdbegreppets första dimension är av speciellt intresse då den också förekommer i dygdbegreppets etymologi. 'Kraft'⁶⁵⁸ återfinns också hos Thomas av Aquino, som ser på dygden med avseende på föremål, vanor eller krafter. Enligt Thomas av Aquino utgör människans begär också en kraft, som med hjälp av förnuft och dygd kan tyglas och hållas på en sund nivå. Dygden utgör den goda kraft som kan forma målinriktningen mot det goda och mot hälsa. I kraft av dygden kan människan reflektera över det sanna och nå måttfullhet.

Synonymer till 'kraft' är bl.a. eftertryck, energi, styrka och skärpa. 'Kraft' står också för giltighet, makt och verkan; kroppskraft, tyngd och förmåga. En intressant koppling finns till

⁶⁵⁸ "Power"

det engelskspråkiga uttrycket ”in virtue of”, vars ungefärliga betydelse är ”i kraft av”. Dygd som kraft kan, delvis implicit, återfinnas hos Aristoteles i hans beskrivningar av dygden som *habitus*.⁶⁵⁹ När dygden har blivit en bestående vana, en del av människans vara, ger dygden människan kraft att hållas på den gyllene medelvägen. Kraftens koppling till makt och myndighet kan också tolkas in i vissa aristoteliska dygder, t.ex. modet, storslagenheten och rättrådigheten. Även hos Thomas av Aquino kan dygden som kraft tolkas in i det att dygden hjälper människan att hålla sig på den smala vägen. De sju kardinaldygderna ger kraft att stå emot de sju dödssynderna.

Kraft har en koppling till begreppet ”empowerment”, som beskrivs i flera av artiklarna i studien om dygdetikens meningssammanhang. Empowerment är ett svåröversättligt begrepp, som tolkas olika inom olika vårdvetenskapliga traditioner.⁶⁶⁰ Empowerment kan ses som fullmakt eller bemyndigande, vilket leder till en följdfråga om vem det är som ger fullmakt till vem i vårdare-patientrelationen. Men empowerment kan också ses som ett redskap för vårdaren att medvetandegöra patienten om hans eller hennes inneboende hälsoresurser, styrkor och krafter, ett led i ett vårdande som kan leda patienten vidare i ett vardande i hälsans olika dimensioner.⁶⁶¹ Kraft syns också implicit i pilotstudien, bl.a. i en vårdares uttalande om att den dygdiga vårdaren tar hand om sig själv för att orka.

Synonymen ’förmåga’ har en stark koppling till ’duglighet’ och ’kraft’. Utöver dessa hör ’förmåga’ samman med merit, tillgång(ar), förtjänst, gåva, själsförmögenhet(er), egenskap(er), styrka, resurs, hjälp, bemyndigande, förstånd, förmögenhet, kapacitet, talang och myndighet.⁶⁶² I dygdens pragmatiska drag syns förmågan som en del av de intellektuella dygderna kunskap och färdighet. Förmågan bidrar hos vårdaren till inlevelse och helhetssyn på människan. Detta kan ta sig uttryck som att lyssna till och ta patienten på allvar.

Dygdbegreppets andra huvudsakliga dimension handlar om att **dygd är det som gör människan god**. Denna dimension visar tydligt på det etiska hos dygden. Godheten hör samman med den tidigare beskrivna synonymen ’värde’, men framför allt med synonymen ’välvilja’. Godheten handlar också om utmärktthet, heder, redlighet, redbarhet och sedlighet.⁶⁶³

⁶⁵⁹ Enligt Nationalencyklopedin (2009) är **habitus** en ”disposition eller beskaffenhet som gör att någon vanemässigt förhåller sig på ett visst sätt. Termen går tillbaka på Aristoteles och blev central i skolastikens etik och teologi.”

⁶⁶⁰ Se Rundqvist, 2004

⁶⁶¹ Jfr Eriksson m.fl., 1995

⁶⁶² Se det utvidgade diskriminationsparadigmet i bilaga 4.

⁶⁶³ Avledningsorden utmärktthet, redlighet, redbarhet och sedlighet behandlas inte närmare i detta avsnitt, av den tidigare nämnda orsaken att avledningsord är svåra att utreda med hjälp av ordböcker.

Eftersom 'godhet' är en avledning till 'god', finns inte etymologin till 'godhet' beskriven i litteraturen. SAOB beskriver 'godhet' som "egenskapen eller förhållandet att vara god".⁶⁶⁴ Hellquist anger att de etymologiska rötterna till begreppet 'god' finns i fornsvenskans *gōber*, vilket betydde god eller förträfflig, ungefär i samma avseende som i nusvenskan. 'God' kan enligt Hellquist stå för någon som är ansedd, redlig o.dyl. om person; något som är passande eller lägligt t.ex. i fråga om tid; en person som är ansvarig; något som är lätt att göra; välvillig eller vänskaplig om person samt behaglig i fråga om lukt eller smak.⁶⁶⁵ Kopplingen mellan dygd och godhet är framträdande i begreppsbestämningens alla moment.

I det utvidgade diskriminationsparadigmet syns kopplingar mellan 'godhet' och vänlighet, rättrådighet samt fromhet. Alla dessa synonymer till godhet återfinns i litteraturen: vänlighet och rättrådighet som dygder hos Aristoteles, fromheten som ett centralt tema hos Thomas av Aquino. Dygden är till sitt väsen med avseende på det bästa och det riktiga en godhetens ytterlighet. Genom sitt nära samband med det Goda är godhet, liksom värde, något som går djupare än dygden, men samtidigt hör samman med denna på ett oskiljaktigt sätt. Dygden i vårdetikens meningssammanhang visar på att godheten hos en vårdare inte bara en är fråga om att handla i enlighet med professionella riktlinjer. En god vårdare har genom verksamhet och tillägna lärt sig att sätta både själ och hjärta i sitt vårdande. I litteraturen poängteras ofta att det är fråga om en "moralisk godhet", vilket styrker det etiska i denna dimension hos dygdbegreppet, i jämförelse med godheten som duglighet, där en pragmatisk nyttoaspekt är mera framträdande.

Synonymen 'välvilja' hör samman med den aristoteliska dygden vänlighet, men är också framträdande i föreliggande avhandlings vetenskapliga tradition, där det "att vilja den andra väl" är ett centralt tema.⁶⁶⁶ Det engelskspråkiga begreppet "benevolence", som är allmänt förekommande i litteratur om vårdetik, kan översättas med "välvilja".⁶⁶⁷ Benevolens beskrivs på svenska som "godhetsprincipen, enligt vilken man bör främja det som är gott för andra människor, dvs. deras välbefinnande".⁶⁶⁸ Detta styrker ytterligare sambandet mellan godhet, vänlighet och välvilja.⁶⁶⁹

⁶⁶⁴ SAOB, 1929

⁶⁶⁵ Hellquist, 1980

⁶⁶⁶ Se t.ex. Eriksson, 1995b, 35

⁶⁶⁷ I föreliggande avhandling har "benevolence" översatts med "benevolens".

⁶⁶⁸ Grenholm, 1995, 66 (med hänvisning till Beauchamp & Childress)

⁶⁶⁹ Jfr det utvidgade diskriminationsparadigmet i bilaga 4.

Heder, en synonym till 'godhet', visar inte direkt synonymitet med 'dygd'. Synonymerna till 'heder' som åskådliggörs i det utvidgade diskriminationsparadigmet andas emellertid etik: ärlighet, pålitlighet, integritet, hederlighet, redlighet, rättrådighet, redbarhet, respekt, pris, värdighet och ära. Heder beskrivs också av Pesut som koden för ansvar, respekt för livet och samhället.⁶⁷⁰ Aristoteles nämner 'heder' i samband med dygden stolthet, en dygd som har att göra med "stor heder".⁶⁷¹

Den tredje och sista huvudsakliga dimensionen hos dygdbegreppet handlar om att **dygd ger människan moral och sedlighet**. Sedligheten upprätthåller renhet, kyskhet, ärbardhet och oskuld.⁶⁷² Dygd som moral hör ihop med goda seder. Genom kopplingen mellan etik och moral omfattar dygd som moral såväl det yttre beteendet och iakttagandet av sederna som en inre viljekraft att följa ett ethos. Att se moral som sensmoral och som poängen i en historia kan metaforiskt hänföras till den vårdande relationens innebörd av berättelse.⁶⁷³ Vårdarens moral kan bidra till att patientens berättelse blir hörd. Samtidigt omfattar moralens dimensioner också ett spänningsfält mellan det goda och det onda i form av det krävande, av en moralpredikan som kan verka nedbrytande och nedslående på patienten och i missriktad välvilja försöka skriva om patientens berättelse till något annat. Dygd som moral är något av det mest framträdande i dygdbegreppets meningsinnehåll så som det beskrivs i begreppsbestämningens olika moment. Trots att också intellektuella och teologiska (och sociala) dygder beskrivs, ges de moraliska dygderna störst utrymme i litteraturen. För de flesta människor går också tankarna främst till moral, när de hör ordet 'dygd', vilket återspeglas i texterna också hos de författare som har beskrivit även andra dygder än de moraliska. Däremot finns en viss skillnad mellan vilka moraliska dygder som betonas och hur dessa förväntas ta sig uttryck.

Begreppen 'moral' och 'etik' används ofta synonymt. Ibland görs en åtskillnad så att etik står för en inre filosofi kring frågor om det goda, medan moral är det yttre förhållningssättet som gestaltar etiken.⁶⁷⁴ I föreliggande avhandlings material problematiseras inte detta i någon större utsträckning. 'Moral' är ett vanligt förekommande begrepp, men 'etik' och 'ethos' förekommer också. Moralen kan vara uttryck för en inre etik med grund i ett ethos, men det finns också en risk för att moralen är uttryck för en yttre regeletik utan förankring i ethos. I

⁶⁷⁰ Pesut, 1997

⁶⁷¹ Aristoteles, 1993, 117

⁶⁷² Avledningsorden behandlas inte närmare i detta avsnitt.

⁶⁷³ Jfr Kasén, 2002, 97

⁶⁷⁴ Barbosa da Silva, 1995

sådana fall är inte kopplingen mellan moral och dygd som fenomen så stark, även om den är tydlig på begreppslig nivå.⁶⁷⁵ 'Moral' och 'dygd' används inte heller som synonymer i föreliggande avhandlings material annat än i ordböckerna. Dygdens kärna återfinns i människans ethos, men dygden blir inte dygd om den inte gestaltas i människans moral, dvs. i hennes beteende. Det är den inre etikens form som materialiseras i gärningarna.

Synonymen 'oskuld' har två huvudsakliga egenskapsdimensioner: blåögdhet, naivitet, enfald, barnslighet och barnasinne samt oskyldighet, renhet och kyskhet. Dygd som oskuld är inte framträdande hos Aristoteles, i varje fall inte i den mening som de flesta människor spontant skulle tillskriva oskulden. Oskuldens dimension av "icke skyldig" kan däremot återfinnas också i den Nikomachiska etiken med tanke på Aristoteles syn på skammen. Skam är inte något för den dygdiga människan, eftersom hon varken gör eller har lust att göra skamliga gärningar. Men *om* hon trots allt skulle göra detta, skulle hon skämmas. Alltså borde den dygdiga människan per definition vara "icke skyldig".

Oskuldens betydelse i traditionell mening av rent sinne och sexuell avhållsamhet är däremot starkt framträdande hos Thomas av Aquino. För att människan skall kunna hålla sina tankar och sitt väsen inriktade på det Goda, kan hon inte låta tankarna upptas av syndiga lustar. Både Aristoteles och Thomas av Aquino framhåller också faran med de laster som har med fysisk njutning att göra, främst i form av en omåttlighet i fråga om mat och dryck och om sexuella överdrifter. Thomas av Aquino går mycket långt i sina tankar gällande vikten av sexuell avhållsamhet, alternativt måttlighet inom ramen för ett äktenskap, vilket kan ligga till grund för mycket av den negativa klang dygdbegreppet har fått under senare århundraden. Frågan gällande vad som är "lagom mycket sexualitet" och dess betydelse för t.ex. hälsan och vårdandet kan uppfattas som kontroversiell. I överförd bemärkelse kan man också tänka sig att det kan finnas andra begär i vår tid som kan ta överhanden i människans liv och föra bort människans inriktning från det Goda, t.ex. begär efter rikedom och makt.

Dygd som oskuld är inte framträdande i dygdens meningssammanhang eller pragmatiska drag så som de beskrivs i föreliggande avhandling. Oskuldens betydelse för etiken nämns endast i förbigående i historiska beskrivningar av dygdetikens utveckling i vissa av artiklarna, och den nämns inte över huvud taget av deltagarna i pilotstudien.

I helheten av dygdbegreppets meningsomfång framträder dygden som det som ger etiken kraft att gå från ethos till gärning, det som ger förträffligheten, dugligheten och förtjänsten ett

⁶⁷⁵ Jfr Eriksson, 2003

”ansikte” i form av en yttre moral. I förtjänsten ligger att inte vara skyldig till att (medvetet) göra ont. Dygdens oföränderlighet ligger i dygdens förutsättningar: det goda målet, människans förnuft, fria vilja och strävan efter lycka. Dygdens föränderlighet ligger i dess anpassning till individ och till rådande omständigheter.

7. DYGD – EN KRAFT I VARDANDE – KÄRNAN I TEORIMODELLEN

I detta kapitel abstraheras tre abduktiva slutledningar ur studiens resultat på väg mot en teorimodell. Slutledningarna rör sig på en allmänmänsklig nivå och ligger till grund för tillägnet av kunskapen i en teorimodell för ett tillvaratagande av dygdens plats i utvecklingen av den caritativa vårdande etiken som ontologisk etik.

Abduktiv slutledning:

Dygd är i ontologisk mening kraft, förtjänst, förträfflighet, godhet, välvilja, förmåga och en bemyndigande merit. Detta kontextualiseras i form av prisvärda egenskaper, dvs. dygder som gör sin bärare god. Dygderna gör människan dygdig, vilket bl.a. innebär att hon är hederlig, taktfull, sympatisk, laglydig, samvetsöm och opartisk. Dygden tar sig uttryck i dygdighet. Dygdigheten gestaltar sig i den enskilda människans liv som det goda vilket är gott både för henne själv och för den mellanmänskliga gemenskap där hon lever och verkar. Dygdens verkningar är välbefinnande och glädje.

I enlighet med vårdvetenskapens grundantagande om att människan i grunden är religiös, trots att inte alla människor har bejakat denna dimension, och med tanken om människans absoluta värdighet och helighet, finns ett intresse även för människans förhållande till Gud eller till det gudomliga ur ett dygdperspektiv. När människan söker en standard för hur självet och dess handlingar bör formas förankrar hon detta i sina värden. Dessa värden har sitt ursprung i hennes tro eller livsfilosofi, där den människa som bejakar det gudomliga ser den egna viljan som sammanhörande med gudens avsikt att kalla henne till ett redskap för förverkligandet av gudens syften. Gudens görande och varande blir då närvarande i människans handlingar. I Naturen i vid bemärkelse finns tro, hopp och kärlek som en fundamental ordning i mänskligheten i kraft av skapelsen, och denna naturliga ordning gör människan mottaglig för dygden. Människans sökande efter mening med tillvaron tar sig uttryck i en mer eller mindre medveten formulering av mål och ett övervägande gällande medlen att nå dessa mål. Tillvarons mening och mål hör ytterst samman med det Goda, trots att människan som individ kan ha subjektivt laddade intentioner och målsättningar.

I teologisk mening ligger det absolut Goda bortom det skapades makt och naturens kapacitet. I detta Goda ligger människans bestämmelse som evighetsvarelse. Det absolut Goda har gudomligt ursprung och tar sig hos människan uttryck i en benägenhet för det goda. Denna benägenhet gestaltas i aktivitet, i olika dygdiga gärningar, bland vilka de gärningar som

meriterar människan för hennes religiösa bestämmelse som evighetsvarelse är de enda gärningar som är fullständigt goda. Övriga dygdiga gärningar är endast en återspeglning av detta.

Den dygdiga människan styrs inte av instinkter eller flyktiga emotioner. Ändå kan hon bidra till sitt eget och andra människors välbefinnande, vilket också innefattar behovstillfredsställelse och en känsla av välbehag. Starka emotioner som vrede kan vara på sin plats i vissa sammanhang, och utmynnar då i handlingskraft och mod. Dygden tyglar emotionerna och passionerna genom att styra kraften i riktning mot det Goda. Det Goda är både kraftens källa och verksamhetens mål.

Abduktiv slutledning:

"Det etiska" är substansen, och etiken är dess form. Därför finns etiken alltid i en kontext. Etikens ontologiska kärna är det etiska. Den etiska reflektionen förenar den ontologiska etiska substansen, formulerad i ett ethos, med de aktuella former där etiken förverkligas som levda gärningar. Dygden utgör den verksamma kraften i detta skeende.

Om det etiska är till innan synen på verkligheten formas, är det etiska en abstrakt substans som får sin form i den mellanmännsliga gemenskapen. Då är det etiska det mest ontologiska i mellanmännslig gemenskap, det som utgör människans absoluta verklighet. Trots att människan är och förblir en individ är hon alltid oupplösligen förbunden med andra människor och bär ständigt på en längtan efter närhet. Det etiska är grunden för lyckan och välbefinnandet, och i förlängningen även för hälsan. I det ömsesidiga, dialogiska förhållandet mellan människor synliggörs glimtar av den etiska substansen, förverkligade som ansvar både för sig själv och för den andra människan.

Det etiska gestaltas i form av dygd, som utgör den rätta, situationsbundna måttstocken för den goda mellanmännsliga gemenskapen. I denna gemenskap suddas gränserna ut mellan det som är gott för individen och det som är gott för samhället, med andra ord för en större eller mindre grupp människor. Dygden utgör den kraft som leder det etiska från tanke till handling, från ethos till gärning, från ideal till verklighet. I detta dynamiska spänningsfält mellan potential och aktual söker människan värden i sitt liv och i sina mellanmännsliga relationer. Dessa värden påverkar, men kan också påverkas av, människans syn på vad som är gott. Det goda är inte (nödvändigtvis) liktydigt med hälsa, människan kan även sträva efter annat än hälsa hos sig själv och hos sina medmänniskor. Det absolut Goda, i ontologisk bemärkelse, är

emellertid alltid intimt sammanbundet med hälsa. Hälsa som friskhet, sundhet och välbefinnande omfattar det Godas substans som idealtyp. Det absolut Goda, format hos människan, *är* etik och hälsa. Dygdens rörelse är ett vardande i kraft med ett meningsdjup i förhållande till den andra människan. Genom ethos knyter dygden an till hälsan och till den vårdande substansen. I dygden finns en grundrörelse som upprätthåller människans livskraft i relation till hälsa och i relation till det etiska. Hälsan och etiken förenas i dygdens rörelse i ett oåtskiljbart samband genom strävan mot det Goda, där upplevelsen av hälsa som helighet och helhet hör samman med upplevelsen av att vara god och att göra rätt.

I den vårdvetenskapliga bilden av människan och dygden finns förlåtelsen med som en försonande kraft, vilken hjälper människan att varda i dygd och ger henne styrka att leva i den ständiga spänningen mellan dygd som potential och som aktual. Förlåtelsen och försoningen är relaterade till människans ursprung hos och längtan tillbaka till det gudomliga. Detta utgör ett avsteg från den aristoteliska synen på skam som något som inte existerar hos den dygdiga människan. Människans (upplevelse av) skam, synd och skuld hör samman med hennes ontologiska frihet och möjlighet att välja. Skammen styr dygden ödmjukhet och hindrar människan från att förhäva sig. Längtan tillbaka till det gudomliga hör samman med uppnåendet av en inre frid och ett vardande i harmoni med den människa man verkligen är ämnad att vara. Detta mål kan i aristoteliska termer benämnas *eudaimonia* och hör primärt inte samman med yttre gärningar eller materiella gods.

Abduktiv slutledning:

Tecken på dygd är ödmjukhet, redbarhet, vänlighet, heder och respekt. Genom dessa förverkligas ansvaret för den andra människan. Ansvarets gärningar styrs av den etiska reflektionen på en abstrakt nivå och blir förträffliga i enlighet med ett gott val när människan av fri vilja hörsammar förnufvet.

Dygdens rörelse uppstår av en praktisk strävan för ett visst ändamål. När ändamålet är ansvaret för den andra människan, utgör det goda handlandet ett ändamål i sig. I sekundär mening kan handlandet även höra samman med produktion när det gäller att konkretisera det medmänskliga ansvaret. Reflektionen, tänkandet, åstadkommer inte rörelse om inte strävan till handling aktiveras.

I ansvarets gärningar är lidande, liv och lust närvarande som dialektiska motpoler mellan vilka en ständig rörelse är aktiverad. Förnimmelsen av lidande, liv och lust hos självet och hos

andra människor kan utgöra den uppmuntran som aktiverar människans värden och får henne att söka medel för att nå jämvikt. I sökandet verkar människan aktivt för barmhärtighet gentemot den lidande och strävar efter uppnående av den lust som gör verksamheten fullständig.

8. DYGDENS PLATS I EN CARITATIV VÅRDANDE ETIK SOM ONTOLOGISK ETIK – EN TEORIMODELL

I detta kapitel tolkas dygdens meningsinnehåll och omfång, dvs. det resultat som presenteras i den sammanfattande ontologiska och kontextuella begreppsbestämningen tillsammans med de abduktiva slutledningar som presenterats i föregående kapitel, mot studiens inledande förståelsehorisonter för att utmytna i en teorimodell. Tolkningen görs inom ramen för den caritativa vårdande etiken, stärkt av teorifragment från Gadamer, Arendt och Campinha-Bacote för att ge en ökad förståelse för applikationsmomentet i dygdens förankring i en vårdande, etisk verksamhet.⁶⁷⁶

Teorimodellen av dygdens rörelse från ethos till gärning i en vårdande, ontologisk caritativ etik utgår från kärnan, ethos, med caritas och tanken om människans absoluta värdighet som grundvärden för den caritativa etiken. Detta ethos är till innan människans syn på verkligheten formas, och anammas av henne av fri vilja i strävan efter det Goda i att vara en sann människa i gemenskap med andra människor. Hos vårdaren tar detta sig uttryck i att han eller hon använder sin kunskap och handlingsberedskap i kärlekens och den andra människans, patientens, tjänst. Dygden utgör den primärsubstans, den potential, den kraft som hjälper honom eller henne att förverkliga det goda, det sanna och det sköna i vårdandet som etisk akt. Genom övning blir dygdens gärningar en bestående vana, en grundhållning hos vårdaren, där kunskap om fakta och övervägande om det som kan förhålla sig annorlunda ställs mot människans ideal i en målinriktad tillblivelse. Dygdens aktual synliggörs som hjärtats vanor, handens gärningar och ordens makt, vilka tillägnar patienten vårdandets etiska element.

Enligt Gadamer står människans Vara alltid i förhållande till hennes verksamhet, till praxis. Vetenskap i sig är ofullständig, praktisk verksamhet fordrar å sin sida omedelbara beslut.⁶⁷⁷ Att handla teoretiskt – att använda sig av vissa medel på ett förnuftsmässigt sätt för att nå specifika mål – är något som kännetecknar mänsklig verksamhet. Människans ”teoretiska gåva” är det som möjliggör att hon kan distansera sig från sina begär och tygla dem. Denna förmåga hjälper henne både att skapa verktyg och att forma språk.⁶⁷⁸ I en begreppsmässig teorimodell om dygd i en caritativ vårdande etik kan detta åskådliggöras: människans Vara synliggörs i hennes handlingar i praxis. De grundläggande värden, det ethos, som utgör en del

⁶⁷⁶ Gadamer, 1996; 1997; 1999; Arendt, 1998; Campinha-Bacote, 2005.

⁶⁷⁷ Gadamer, 1996, 4

⁶⁷⁸ Gadamer, 1996, 15

av människans innersta, kan med hjälp av människans förnuft tygla hennes begär så att hennes ord och gärningar i praxis blir ett tillägnande av ethos och ett tillägnande av det Goda.⁶⁷⁹

Att förstå är alltid att applicera något av det universella i en specifik situation, skriver Gadamer med hänvisning till Aristoteles. Kunskap och förnuft är beroende av och bestäms av människan som lever i vardande, ett vardande där dygden förverkligar ethos i praxis. *Arete* är inte *logos*, människans etiska kunskap är alltid en strävan mot, inte en färdig, fixerad hållning. När människan möter det Goda i den praktiska situation hon befinner sig i, är det den etiska kunskapens uppgift att se vad situationen kräver utgående från vad som krävs av människan i allmänhet.⁶⁸⁰ Människan lever alltid i en viss kontext, hon kan aldrig handla villkorslöst.⁶⁸¹ Detta innebär en etisk medvetenhet som medför ansvar samtidigt som den fordrar bildning och övning. Det ges inga färdiga svar, inga absoluta regler eller någon metod för etiken.⁶⁸² Människans liv är ett liv i aktivitet, ett liv i växelverkan mellan människor, där mångfald är ett faktum, vilket innebär en etisk kallelse.⁶⁸³

Människans absoluta värdighet gör henne värdig, ärad och uppskattad för den hon är.⁶⁸⁴ I egenskap av människa har hon etisk frihet, som samtidigt medför ett ansvar och en tro till hennes förmåga att välja det goda. Människan är alltid värd respekt.⁶⁸⁵ När vårdaren bekräftar människans värdighet, är hon närvarande, visar medlidande, vidrör och låter sig vidröras samt lyssnar uppriktigt. Att bekräfta på detta sätt ger patienten möjlighet att visa sig så som patienten vill vara, att delge vårdaren sin berättelse och låta vårdaren bli en aktör i lidandets och hälsans drama. Bekräftelsen är en vördnadsbetygelse för den andra människan, ett medvetet val att visa att den andra människan har betydelse och är värd att älskas sådan hon är.⁶⁸⁶

Dygd har beskrivits av Wörnå m.fl. som en del av en modell för hälsans inre rum, en vidareutveckling av den ontologiska hälsomodellen.⁶⁸⁷ I ett målinriktat vårdande, grundat i kärlekens ethos och gestaltat genom en caritativ etik, kan vårdaren genom den hållning som uttrycks i handling leva ut dygderna, så att också patienten blir varse dygdernas kraft i sitt

⁶⁷⁹ Jfr Gadamer, 1999, 314 och diskussionen om att människans etiska kunskap har som uppgift att vara handlingsvägledande.

⁶⁸⁰ Gadamer, 1999, 312

⁶⁸¹ Jfr Arendt, 1998, 9

⁶⁸² Gadamer, 1999, 312f

⁶⁸³ Jfr Arendt, 1998, 7

⁶⁸⁴ Milton, 2008

⁶⁸⁵ Jfr Jacobs, 2001; Råholm et al., 2001

⁶⁸⁶ Jfr Milton, 2008; se avsnittet på s. 95ff om dygdens pragmatiska drag.

⁶⁸⁷ Wörnå et al., 2007

eget liv. Om vårdandet skall kunna betraktas som en konst och som en etisk akt, behövs kunskap om värden, värdighet, lidande, hälsa, dygd, lust, förnuft, vilja och mänsklig utveckling i form av vardande.⁶⁸⁸ Dygd har också beskrivits som ”hjärtats vanor”, något som gör att moralen blir ett vanemässigt (i betydelsen ”habitus”, hållning) sätt att vara, en förening av förnuft och känsla i det godas tjänst.⁶⁸⁹

Enligt von Wright och Hvarfner är dygd ett begrepp som handlar om värden, ett normativt begrepp och ett handlingsbegrepp.⁶⁹⁰ Alla dessa dimensioner hos dygdbegreppet har även framkommit i föreliggande studies resultat. I en teorimodell för tillvaratagande av dygdens möjligheter i utvecklingen av den caritativa vårdande etiken som ontologisk etik kan dessa gestaltas som dygdens formning i mellanmänsklig gemenskap och vårdande etisk praxis. Dygdens formning är dels en inre aktivitet hos den dygdiga människan, dels en yttre aktivitet kännetecknad av gärningar som främjar det goda livet både hos människan själv och hos hennes medmänniskor. I detta är människan ett som medmänniska och som vårdare, eller som medmänniska och patient, dygden är en del av hennes vara och låter sig inte lösgöras för ett professionellt ändamål. Däremot kan dygd som en vårdetisk kvalitet utgöra en ”yrkesetisk referensram”, en etisk ram i en modell för förverkligandet av vårdandets ”sak”, ett tillägnande av ethos i praxis.

⁶⁸⁸ Jfr Näden & Eriksson, 2004; Eriksson, 2003, 26

⁶⁸⁹ Jfr Campbell, 2005. Enligt Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler & Tipton (1985) härstammar uttrycket ”habits of the heart”, ”hjärtats vanor”, från den franska filosofen Alexis de Tocqueville som verkade under 1800-talet och bl.a. skrev boken ”Democracy in America”.

⁶⁹⁰ von Wright, 1964, 136ff; Hvarfner, 1988, 178

<p>Den dygdiga människan och moralen Människan tillägnar sig de moraliska dygderna genom medveten övning och genom att lära sig av goda förebilder. Den dygdiga människan medverkar till andra människors välbefinnande, är hederlig, taktfull, sympatisk, laglydig och opartisk.</p>	<p>Den dygdiga människan och förmågan Dygderna är gåvor som ger människan skicklighet, förmögenhet, fullkomlighet och kapacitet att verka i det sammanhang där hon befinner sig. Den dygdiga människan är samvetsöm och fri att handla såsom vore hon sin egen lag.</p>	<p>Den dygdiga människan och intellektet Människan tillägnar sig de intellektuella dygderna genom instruktion. Den dygdiga människan känner skillnaden mellan oföränderliga fakta och sådant som bör övervägas, vilket ger henne en produktions-beredskap i förening med en riktig tankeplan.</p>
<p>Den dygdiga människan och välbefinnandet Den dygdiga människan strävar, tack vare sin fria vilja och sitt förnuft, mot ett gott mål, en tillblivelse i det goda livet där lust och njutning är i balans. Den dygdiga människan har en handlingsberedskap, en förmåga att stå ut med det obehagliga och en strävan att främja hälsan och välbefinnandet.</p>	<p>Den dygdiga människan och glädjen Den dygdiga människan ger med glädje, uppskattar sig själv efter sitt värde, är förståelsefull och återhållsam med vrede.</p>	<p>Den dygdiga människan och det goda Den dygdiga människan har kunskap om det goda, trots att det inte alltid låter sig stipuleras och formuleras i ett tydligt innehåll. Den dygdiga människan har en disposition att handla i enlighet med detta goda.</p>

Figur 4. Antaganden om dygdens inre formning i mellanmänsklig gemenskap

Slutsats: *Dygderna ger människan moral, förmåga och utvecklar hennes intellekt. Dygderna förverkligar det goda, ger människan välbefinnande och glädje. Dygdens inre fokus riktas mot det goda sinnelaget.*

Människans värdighet och caritastanken om människokärlek och barmhärtighet utgör de grundläggande värden som uttrycks genom ett etiskt vårdande. Dessa värden, applicerade på tanken om dygdens inre formning, ger vårdandet en riktning mot det goda, mot hälsa och lycka (jfr eudaimonia). Dygden aktiverar en dynamisk rörelse genom hälsans, lidandets och vårdandets dimensioner, där ideal och värden gestaltas i den etiska akten i form av handlingar och gärningar. Att verka i dygd är att uppfylla sin funktion som människa. Patientens upplevelser av vårdande, hälsa, lidande och lust omfattar såväl isomorfa nivåer av universalitet som kontextuella och partikulära nivåer i relation till aktualiteten. Genom att utveckla sitt etiska tänkande kan vårdaren skapa en form för "hjärtats vanor", en form som tar

sig uttryck i att vårdandets etiska element tillägnas patienten, samtidigt som patienten får ta del av ett evidensbaserat, professionellt vårdande.

Ethos ger etiken dess form
Den dygdiga vårdaren vägleds av ett inre ethos, vilket påverkar hans eller hennes handlingar, begär, passioner, motivation och etiska tänkande.
Etiken kontextualiseras i den vårdande etiska akten
Den dygdiga vårdaren har uppnått en etisk mognadsnivå som hjälper henne att gestalta caritas, förverkliga den gyllene regeln och respektera människans värdighet.
Etiken förverkligas genom gärningar. Dygden utgör den verksamma kraften i detta skeende.
Dygdena berikar vårdgemenskapen. Dygdens etiska verkningar formar vårdandets meningsfulla målinriktning mot det goda och mot hälsa. Den dygdiga vårdaren har inlevelseförmåga, tålmod, humor och utstrålar ett vänligt, tryggt lugn. Den dygdiga vårdaren vågar vara kritisk, lyssnar, bryr sig om och ger patienten tid.

Figur 5. Antaganden om dygdens yttre formning i en vårdande etisk praxis

Slutsats: *Dygden applicerar ethos i den vårdande relationen genom förnuft, val och vilja.*

Gadamer för fram den aristoteliska intellektuella dygden *phronesis*, klokheten, eller ”eftertänksam reflektion”⁶⁹¹, i kombination med ”sympatiskt förstående”⁶⁹². Att vara förstående är en modifikation av etisk kunskap, eftersom det inte är jaget som förväntas handla i förståndet. Att vara förstående är att kunna sätta sig in i den andra människans situation när det är den andra människan som skall handla.⁶⁹³ I en vårdvetenskaplig, begreppslig teorimodell om dygd, breddas förståelsen av att betrakta dygden ”ödmjukhet” som en central dygd, vilken håller de övriga dygdena i balans och hindrar dem från att utvecklas till laster. Ödmjukheten är den dygd som balanserar människans passion – hennes passion för sanning; hennes vilja att göra det rätta i kraft av kärlek, mod och rättrådighet; hennes passion för fasthet, uthållighet, orubblighet och tålmod samt hennes passion för den andra människan.⁶⁹⁴ Med caritas och aktningen för människans värdighet som ethos styrker

⁶⁹¹ ”Thoughtful reflection”

⁶⁹² ”Sympathetic understanding”

⁶⁹³ Gadamer, 1999, 322f

⁶⁹⁴ Jfr Campinha-Bacote, 2005, 14ff (med hänvisning till Sire, 2000).

ödmjukheten människans bildning som ett vardande både när det gäller hennes egna gärningar och hennes förståelse för den andra människan och möjlighet att fungera som förebild för den andra människans tänkande och handlande.⁶⁹⁵

Hjärtats vanor, tankens välvilja och handens gärning – dygdens rörelse från ethos till gärning i en ontologisk, caritativ vårdande etik

I den hermeneutiska erfarenheten kan ordets form och erfarenhetens historiska kontext inte skiljas åt.⁶⁹⁶ Teorimodellen uppenbarar ethos i begreppen som genomsyras av det Goda och i gärningarna, i en levande praxis som tillägnas den enskilda människan eller patienten. Dygdens rörelse från ethos till gärning illustrerar ett förverkligande av vårdandets etiska element – det sanningslika, det sköna och det goda – genom vårdarens hela väsen, hennes ”huvud, hjärta och hand”.⁶⁹⁷ Dygden förenar ethos med gärning, *vita contemplativa* med *vita activa*, där kontemplerationen inte ses som överordnad i förhållande till aktiviteten, kontempleration och aktivitet utgör två oåtskiljbara delar av människans Vara.⁶⁹⁸

Människan befinner sig i ”språkets mitt”. Den hermeneutiska erfarenheten ger enligt Gadamer för handen att det ”Vara som kan förstås, är språk”.⁶⁹⁹ I ett humanvetenskapligt perspektiv tillerkänns begreppen stor betydelse. ”Sådana begrepp, sådan vetenskap”.⁷⁰⁰ Studiens övergripande syfte var att belysa dygdbegreppets meningsinnehåll och omfång samt dygdbegreppets plats i förhållande till en caritativ vårdande etik. Avsikten var att skapa en teorimodell som tillvaratar dygdens möjligheter i utvecklingen av den caritativa vårdande etiken som ontologisk etik. Föreliggande avhandling kan ses som en hermeneutisk vandring på dygdbegreppets stigar⁷⁰¹, utmynnande i en teorimodell som kan sammanfattas i följande 12 teser:

1. Människans dygd är i ontologisk mening kraft, förtjänst, förträfflighet, godhet, välvilja, förmåga och en bemyndigande merit som har sin grund i ett ethos.

⁶⁹⁵ Jfr diskussionen om dygdbegreppets pragmatiska drag i vårdetiskt sammanhang, s. 95ff.

⁶⁹⁶ Gadamer, 1999, 441

⁶⁹⁷ Jfr Eriksson m.fl., 1999, 18ff. ”Huvud-hjärta-hand”- modellen är en traditionell modell för evidens, där huvudet står för det logiska tänkandet; hjärtat för det etiska och handen för den tänkande, kännande och intelligenta handen som förverkligar vårdandet som ädel konst.

⁶⁹⁸ Jfr Arendt, 1998, 14ff

⁶⁹⁹ Gadamer, 1997, 20f

⁷⁰⁰ Eriksson, 1997

⁷⁰¹ Jfr Bondas (2006) som talar om ”stigar” till vårdledarskap. Enligt Bondas är en väg framkomlig och klar, medan en stig är mera vindlande och osäker. En vandring i dygdens spår kan föra vandraren på många olika typer av stigar.

2. Ethos begreppsliggör etiken, vars ontologiska kärna utgörs av det absolut etiska, en substans som hör samman med det Goda oberoende av tid och rum.
3. Den ontologiska dygden är universell och kontextualiseras som olika dygder, prisvärda egenskaper som gör sin bärare god.
4. Dygderna gör människan dygdig, vilket påverkar hennes moral, förmågor och intellekt så att hon blir hederlig, taktfull, sympatisk, laglydig, samvetsöm och opartisk.
5. Dygden tar sig uttryck i dygdighet, vilket gestaltas i den enskilda människans liv som det goda, när människan i sann mening blir den hon är avsedd att vara, tillvaratar sina möjligheter och uppfyller sin funktion som människa i gemenskap med andra människor.
6. Hälsa och etik hör samman genom dygden, hjärtats vanor, som tyglar begären och passionerna.
7. Dygden utgör den kraft som för människan i riktning mot det goda, vilket ger välbefinnande och glädje.
8. Dygden visar sig som tankens välvilja: ödmjukhet, redbarhet, vänlighet, heder och respekt.
9. Genom dessa förverkligas handens gärning i ansvaret för den andra människan.
10. Dygden påverkar vårdarens sinnelag och applicerar ethos i den vårdande relationen genom förnuft, val och vilja.
11. Dygden synliggörs i ordens etik som ger kraft – dugligheten ger styrka att gestalta och förverkliga det Goda genom handens gärning, hjärtats vanor och tankens välvilja, skolad av bildningens makt.
12. I den vårdande etiska akten för dygden caritas och aktningen för människans värdighet från potential till aktual.

9. GRANSKNING AV STUDIENS GILTIGHET

Föreliggande avhandling utgör en del av grundforskningen inom den systematiska vårdvetenskapen, med beröringspunkter också gällande klinisk vårdvetenskap. Resultatet visar att 'dygd' kan ses som ett kliniskt etiskt grundbegrepp, vars betydelse för systematisk vårdvetenskap främst kan ses i den ontologiska människobilden. Syftet med studien var att belysa dygdbegreppets meningsinnehåll och omfång i förhållande till en caritativ vårdande etik. Avsikten var att skapa en teorimodell som tillvaratar dygdens möjligheter i utvecklingen av den caritativa vårdande etiken som ontologisk etik.

Humanvetenskaperna är enligt Gadamer etiska vetenskaper i sig. En humanvetenskap, liksom vårdvetenskapen, har kunskap om människan och människans kunskap om sig själv som sitt föremål.⁷⁰² När det gäller vårdvetenskap, är vårdandets "sak" i fokus.⁷⁰³ Vårdandets "sak" formas av ethos, vars kärna utgörs av caritastanken samt aktningen och vördnaden för människans värdighet. Detta ethos formar vårdvetenskapens sikte, sökande och slutande.⁷⁰⁴ Ethos har även varit vägledande i den forskningsprocess som ligger till grund för föreliggande avhandling. Slutandet i form av en teorimodell som bekräftar betydelsen av ethos, bildning, tillägnet av dygd och handling (praxis) är i linje med detta och bidrar till en ny förståelse av den caritativa etiken som helhet.

En hermeneutisk studie innefattar alltid ett visst mått av brist på intersubjektivitet, eftersom forskarens personliga tolkningar och användning av sin egen reflektionsförmåga i kombination med den ökade förståelsen ges så stort utrymme. Detta gäller inte minst för den som låter sin ansats präglas av Gadamer's "metodlösa metodologi". Förståelsen är inte fri från förutfattade meningar, men den bör ändå, i enlighet med den hermeneutiska bildningens natur, vara beredd att sättas på spel, att utsättas för frågor och granskning. Forskarens Vara som medel för utvinning av humanvetenskaplig kunskap drar gränser för metoden (eller avsaknaden av densamma), men inte för vetenskapen.⁷⁰⁵

⁷⁰² Gadamer, 1999, 314

⁷⁰³ Jfr Eriksson & Lindström, 2003, 8

⁷⁰⁴ Eriksson, 2003, 21

⁷⁰⁵ Gadamer, 1997, 213

Studiens giltighet granskas i förhållande till begreppsbestämning som metodologi beskriven av Eriksson.⁷⁰⁶ Detta kompletteras med en granskning i förhållande till kriterier för kvalitativa studier beskrivna av Avis, Devers, Patton samt av Cutcliffe och McKenna.⁷⁰⁷

Användningen av begreppsbestämning som metodologi

Begreppsbestämningen indelas i två huvuddelar, ontologisk respektive kontextuell bestämning. Den ontologiska bestämningen syftar till att bestämma begreppets unika väsen och meningsinnehåll, dvs. idealbegreppet. Valet av källor styr i viss mån resultatet. Gällande den etymologiska och semantiska analysen styrdes valet i stor utsträckning av vilka ordböcker som över huvud taget uppger synonymer för dygdbegreppet, vilket gjorde att materialet blev lite ”tunt”. Samtidigt visar en kontroll med andra ordböcker, som inte togs med i den slutgiltiga analysen, inte någon större variation gällande synonymerna. Skillnaden ligger främst i att om man hade tagit med flera nyare ordböcker, hade synonymen ’förträfflighet’ inte fått så stort utrymme. Å andra sidan förefaller ’förträfflighet’ vara en adekvat synonym till dygd, eftersom begreppet används frekvent av Ringbom i översättningen av den Nikomachiska etiken. Att endast ta med synonymer, inte förklaringar om två eller flera ord, gjorde också att den mest förekommande förklaringen ”god egenskap” inte gavs utrymme i den semantiska analysen. Dygdens dimension av god egenskap har emellertid kommit till synes på andra sätt i studien.

Det hade också varit möjligt att komplettera studien med en begreppsbestämning av ’dygdig’. Etymologiskt hade detta inte utgjort något komplement, eftersom etymologiska ordböcker inte behandlar adjektiv som härletts ur substantiv separat, dessa anses ha samma etymologi som grundordet. ’Dygdig’ återfanns som uppslagsord i sju av de nio ordböcker som togs med i den semantiska analysen.⁷⁰⁸ Av dessa är ’ärbar’ den mest frekventa synonymen som förekommer i alla sju ordböckerna. Sellman hävdar att dygdighet har moraliska konnotationer som dygd inte nödvändigtvis har.⁷⁰⁹ I det svenska språket är det emellertid inte entydigt så. De moraliska konnotationerna återfinns både hos ’dygd’ och hos ’dygdig’.⁷¹⁰ Valet att fokusera på dygdbegreppet som sådant och att applicera dess meningsinnehåll och omfång även på

⁷⁰⁶ Eriksson, 1997

⁷⁰⁷ Avis, 2003; Devers, 1999; Patton, 2002; Cutcliffe & McKenna, 2002

⁷⁰⁸ Synonymerna till ’dygdig’ utgörs i dessa källor av förträfflig, utmärkt, god, nådig, mild, sedlig, kysk, ärbar, ädel, moralisk, rättsinnig, rättärdig, sedig, välvillig, snäll, dygdesam, dygderik, ren, oskyldig, sedesam, tuktig, pryd, rättfärdig, rättskaffens, redlig, redbar, jungfrulig, etisk, sipp och anständig.

⁷⁰⁹ Sellman, 1997. Detta gäller de engelskspråkiga begreppen ’virtuousness’ och ’virtue’.

⁷¹⁰ En sökning på ’dygdighet’ skulle inte ha gett tillräckligt med material för en semantisk analys, eftersom avledningsord som slutar på -het sällan tas upp som uppslagsord.

'dygdig' och 'dygdighet' till tillämpliga delar, baserade sig på de övriga momenten i väsensbestämningen och en önskan om att lyfta fram dygdbegreppets ursprungliga betydelse befriat från den negativa klang begreppet har behäftats med, främst under 1800-talet och under första hälften av 1900-talet.

I väsensbestämningen hade det varit svårt att motivera en uteslutning av den Nikomachiska etiken. Verket är så framträdande inom dygdetiken, att alla andra källor främst är att betrakta som sekundärmaterial till detta. Det leder också till att nyanseringen delvis blir ett återsägende av samma grundtankar utan större variation. Samtidigt bekräftar detta något av dygdetikens och dygdernas tidlöshet på ontologisk nivå. Ursprungligen gjorde jag valet av Thomas av Aquino som källa för att hitta en tillfredsställande horisontsammansmältning av antikens grekiska tänkande och kristet, västerländskt tänkande. Sammansmältningen finns i Thomas av Aquinos texter, men jag saknar en djupare polarisering och kritik av Aristoteles tankar i förhållande till kristendomen. Vandrigen på dygdetikens stigar har emellertid lett till att dikotomin mellan filosofi och teologi – och vårdvetenskapen i spänningsfältet mellan dessa – inte upplevs lika stark vid målet som vid startpunkten. I enlighet med hermeneutikens natur är inte avhandlingens resultat något fixerat mål, det är möjligt att ställa nya frågor och vandra på nya stigar, momentant återvändande till de gamla stigarna, i en spiral utan explicit slut.

Det hade också varit möjligt att söka dygdens väsen i skönlitterära texter, t.ex. böcker av Charlotte Brontë eller Anna Maria Lenngren.⁷¹¹ Skönlitteraturen hade kunnat tillföra dygden andra nyanser, men troligen hade något av det invarianta funnits med även där pga. Aristoteles starka inflytande på all dygdetik.

Ett alternativ till begreppsbestämning som metodologi hade varit diskursanalys. Diskursanalysen fokuserar mera på beskrivning av hur t.ex. dygden omtalas i olika texter under olika tidsepoker. Valet föll på begreppsbestämning eftersom den metodologin föreföll vara mera i samklang med en hermeneutisk epistemologi. Diskursanalys är emellertid ett samlingsnamn som kan omfatta ett otal metoder, och det är möjligt att någon eller några av dessa hade kunnat tillföra den caritativa etiken något utöver det som begreppsbestämningen har kunnat ge, också inom ramen för en hermeneutisk kunskapstradition. Diskursanalysen kan t.ex. visa på retoriska och ideologiska budskap i texter, vilket hade kunnat visa på hur

⁷¹¹ Dessa romanförfattare är allmänt kända för sina skönlitterära beskrivningar av dygd.

dygdetiken har tillämpats och förändrats över tid, samt hur olika ontologiska synsätt på dygdetiken har lett till olika tillämpningar av alternativt förkastande av densamma.⁷¹²

I den kontextuella bestämningen gjorde det stora antalet tänkbara artiklar om dygd och dygdetik ett problem för urval. Min ursprungliga tanke var att avgränsa urvalet till vårdvetenskapliga artiklar. Den tanken övergavs pga. svårigheter med att definiera ”vårdvetenskaplig” och pga. att artiklar med olika professionsorienterade perspektiv upplevdes givande, om dessa hade uteslutits hade mycket av dygdetikens meningssammanhang i vårdkontext gått förlorat.⁷¹³ Det stora antalet artiklar ger också en osäkerhet, det finns ingen möjlighet att föreliggande avhandling skulle kunna ge en heltäckande bild av den dygdforskning som finns i dag. Trots detta förefaller materialet ha gett en viss mättnad, bl.a. med tanke på den aristoteliska etikens centrala plats, men också för att dygden och dygdetiken företer en invarians på ontologisk nivå, det finns något gemensamt i form av ideal, värden, hållning och handlingsberedskap som återkommer hos de olika forskarna.⁷¹⁴

I vissa fall har det funnits en tvekan om artiklarnas vetenskaplighet. Jag har valt att bortse från denna aspekt med motiveringen att artiklarna ändå har sagt någonting om dygdens meningssammanhang, de har gett en bild av hur dygden har upplevts och uppfattats i olika kliniska kontexter, vilket kan jämföras med ett empiriskt material av sekundärkaraktär. Artiklarna har också i viss mån fått utgöra empiri, i kombination med pilotstudiens resultat, eftersom flera av artiklarna baserar sig på empiriska studier.

I den ursprungliga forskningsplanen gavs empirin åtskilligt större utrymme i form av en empirisk prövning av teorimodellen, både genom fokusgruppsintervjuer och genom en omfattande enkät om dygd. Om teorimodellen upplevs fruktbar, kan denna form av testning genomföras som postdoktoral forskning. Dygdetikens historiska rötter och klassiska bakgrund gjorde att de klassiska källorna och deras tolkningar i vårdsammanhang ansågs ge en bättre bild av dygd som vårdetiskt grundbegrepp än vad en större fokusering på empiri skulle ha kunnat ge.

⁷¹² Se t.ex. Billig, 2001

⁷¹³ Att syntetisera kunskap handlar om att finna en gemensam mening, en intersubjektiv och delad verklighet som konstrueras av de människor som upplever denna verklighet. När det gäller dygd och etik är dessa både som begrepp och som fenomen av allmänmänsklig och tvärvetenskaplig natur, vilket motiverar en användning av varierande källor för att finna det gemensamma och samtidigt ge utrymme för nyanserna. (Jfr Cutcliffe & McKenna, 2002.)

⁷¹⁴ Jfr Cutcliffe & McKenna, 2002

Kvaliteter hos avhandlingen som helhet

Enligt Avis utgör ett starkt uppehållande vid forskningsmetodik ett positivistiskt arv, som inte är anpassat till kvalitativa studier.⁷¹⁵ Därför har jag också valt att inte använda de traditionella begreppen ”validitet och reliabilitet” i den kritiska granskningen av avhandlingen. Enligt ett klassiskt sätt att se på kunskap utgör kunskap rättfärdigad övertygelse. Hur kan man då rättfärdiga den övertygelse som en studie har lett till?

Detta leder in på frågan om kunskapens natur, och om huruvida sanningsbegreppet är ett epistemiskt begrepp eller inte. I enlighet med Eriksson m.fl. kan man i en hermeneutisk studie i stället välja att tala om ”det sanningslika”.⁷¹⁶ Sökandet efter det sanningslika är i enlighet med Gadamers anda, där den historiska kunskapen och dess värde utgör grunden för ”sanningen”. Det sanningslika i föreliggande studie framträder i aristotelisk anda i dialog med texten och mellan texterna, och uppvisar ingen exakthet i positivistisk mening.

Patton framhåller att det inte existerar någon formel för transformering av data till resultat. Det enda som finns är metodologisk vägledning, och målet blir klart om eller när man når det. Att tillämpa metoder fordrar omdömesförmåga och kreativitet.⁷¹⁷

Sanningshalten i övertygelser bör vara logiskt sett oberoende av tron på att övertygelserna är sanna. Oavsett om forskaren personligen ”tror” på dygdernas existens och betydelse för en caritativ etik, finns evidens gällande dygder och dygdetik i litteraturen, och även i pilotstudien om vårdares etiska tänkande och handlande. Dygdernas plats och möjligheter inom ramen för en viss etisk referensram är i stor utsträckning beroende av de val forskaren har gjort gällande ethos och referensram. Detta kan i viss mån ses som ett cirkulärt tänkande, ett ”vilket skulle bevisas” som egentligen inte tillför någonting. Dygd som vårdetisk grundkategori fanns med i förförståelsen, i det teoretiska perspektivet. Att ge sig ut på dygdetikens stigar var att sätta denna förförståelse på spel. Min personliga skepsis mot dygdetiken, som jag upplevde krävande och självgod, sattes i viss mån åt sidan, samtidigt som den hela tiden fanns med, och även fick sin förklaring genom den epistemologiska och semantiska analysen av dygdbegreppet. Dygd *är* ett ambivalent begrepp, som i likhet med bibliska texter kan tolkas utgående från sig självt: dygd handlar om att uppfylla sin funktion väl, att hålla sig till den gyllne medelvägen och att använda sig av förnuft och klokhets. Om dygden blir krävande och

⁷¹⁵ Avis, 2003

⁷¹⁶ Eriksson m.fl., 1999, 18

⁷¹⁷ Patton, 2002, 432f

nedbrytande, har den gått i sin egen fälla och avvikit från det intermediära. Samma sak händer om dygden förkastas, vilket oundvikligen ger utrymme för lasten.

Devers för fram sex utvärderingsområden för kvalitativ forskning. Det första området berör forskningsfrågorna. Enligt Devers bör forskningsfrågorna vara klart uttryckta och relevanta. Forskaren bör också ha tydliggjort iakttagelser och antaganden.⁷¹⁸ I föreliggande studie har det funnits en viss svårighet i att formulera syfte och frågeställningar, eftersom fokus under processens gång har flyttats från aristotelisk dygdetik till dygdbegreppet med dess etiska dimensioner. Detta kan ha medfört en viss inkongruens i resultaten och urvalet av material. Samtidigt finns en nära koppling mellan dygdbegreppet och det etiska, vilket rättfärdigar användandet av dygdetiska teorier trots att fokus ligger på begreppet. I enlighet med den hermeneutiska grundtanken i studien har förståelsehorisonter, antaganden och teser presenterats, både inledningsvis, under resultatrapporteringen och i teorimodellen. Svårigheten har främst legat i att spår från ett positivistiskt, ”allmänvetenskapligt” perspektiv fördunklat ett rent hermeneutiskt förhållnings- och förfaringsätt.

Det andra utvärderingsområdet, beskrivning av studiens kontext och forskarens roll i kontexten samt kontextens betydelse för möjligheterna till svar på forskningsfrågorna har delvis berörts i avsnittet om studiens design, metoder och material. En ontologisk begreppsbestämning är på sätt och vis kontextlös. Samtidigt befinner den sig i språkets mitt, vilket i sig innebär en kontext.⁷¹⁹ Genom att fokus i studien ligger på dygdbegreppets etiska dimensioner, blir kontexten också etisk och allmänmänsklig. I den kontextuella begreppsbestämningen preciseras kontexten ytterligare till att bli en vårdetisk kontext, och i teorimodellen till en caritativ, vårdetisk kontext. En begreppsbestämning i språkets mitt, där ”språket” inte är bara ett, utan flera, för in ett moment av osäkerhet i förståelsen. Ordböckerna och svaren i pilotstudien är ursprungligen på svenska, merparten av studiens material är på engelska. Materialet i väsensbestämningen är på svenska, översatt från grekiskan, och på engelska, översatt från latin. Detta kan leda till en diffusering av dygdbegreppet som sådant, och försvåra möjligheten till begreppsmässiga generaliseringar.⁷²⁰ Trots detta förefaller det finnas något gemensamt i användningen av begreppen ’dygd’, ’virtue’, ’arete’ och ’virtus’, så att studien kan anses ha fångat och fördjupat förståelsen för nyanserna i dygdbegreppets meningsinnehåll och omfång.

⁷¹⁸ Devers, 1999

⁷¹⁹ Jfr Gadamer, 1997

⁷²⁰ Jfr Devers, 1999

Det tredje utvärderingskriteriet utgörs av studiens design, urvalskriterier, metoder för datainsamling och metoder för dataanalys.⁷²¹ Valet av begreppsbestämning som metodologi har diskuterats tidigare i avhandlingen, och förefaller relevant med tanke på att begreppsbestämningen hjälper forskaren till en uttömmande utredning av begreppet ur flera olika synvinklar, samtidigt som begreppsbestämningen medger flexibilitet i förhållande till avhandlingens syfte och frågeställningar. Urvalskriterierna har utgjort något av ett problem pga. den stora mängden litteratur om dygd. Som tidigare konstaterats utgör den litteratur som använts ett axplock ur mängden, förhoppningsvis ett representativt urval, vilket bekräftas av att materialet visar på en måttnad, samma nyanser i dygdbegreppet återkommer i ett flertal källor, oavsett källans språk eller vetenskapliga tradition. Valet av metoder för dataanalys har styrts av substans, epistemologi och metodologi. I enlighet med Gadamer's "metodlösa metod" har den främsta metoden varit hermeneutisk läsning i förhållande till avhandlingens syfte och frågeställningar.⁷²² Metoden för semantisk analys enligt Koort och Eriksson är den mest systematiserade av de metoder som använts i föreliggande avhandling, men även den medger en viss handlingsfrihet för den enskilda forskaren.⁷²³

För det fjärde rekommenderar Devers triangulering som redskap för att öka stringensen i en kvalitativ studie.⁷²⁴ Begreppsbestämning som metodologi innebär i sig en metodtriangulering, och även en materialtriangulering, vilket medför att forskningens "sak" studeras med hjälp av olika metoder och med användande av olika typer av material. Enligt Devers kan man också främja stringensen genom sökande efter "negativa fall". Detta har genomförts i föreliggande avhandling genom att dygdbegreppets potentiellt negativa sidor har lyfts fram vid sidan av de positiva styrkorna hos begreppet. Det som saknas är en ytterligare empirisk prövning av slutsatsernas och teorimodellens hållbarhet, vilket får bli föremål för postdoktoral forskning. Devers rekommenderar också "peer review" samt ett aktivt skrivande av forskardagbok. "Peer review", en utvärdering gjord av jämlikar eller kollegor, har genomförts under processens gång genom diskussioner och under forskarseminarier. Forskardagboken har utgjort ett stöd för reflektionerna under hela processen, från proseminarieuppsats under magisterstudierna fram till doktorsavhandlingen.

⁷²¹ Devers, 1999

⁷²² Se Gadamer, 1997

⁷²³ Se Koort, 1975; Eriksson, 1997

⁷²⁴ Devers, 1999

Det femte utvärderingskriteriet gäller framställningen som helhet. Enligt Devers bör den skriftliga rapporteringen vara klar och fri från jargong.⁷²⁵ Det förblir något oklart vad Devers avser med ”jargong”.⁷²⁶ Att avhandlingen är skriven inom en viss, uttalad vårdvetenskaplig tradition kan i viss mån tolkas som en ”jargong”, eftersom traditionen påverkar språkbruket. Språkbruket i avhandlingen är likaså färgat av referensernas ordval, vilket många gånger är högtravande och svårtillgängligt. Översättningsproblematiken kan också ha bidragit till att avhandlingens språk inte alltid är flytande och lättförståeligt. Devers framhåller även betydelsen av ursprunglig evidens, tillräcklig nog för att övertyga skeptiker. I avhandlingen har direkta citat sällan använts, och tolkningen i hermeneutisk anda kan ha inverkat negativt på intersubjektiviteten och avhandlingens övertygelseförmåga. Resultaten borde emellertid ändå vara i linje med avhandlingens syfte och frågeställningar, vilket utgör evidens i ontologisk mening.⁷²⁷ En kombination av ontologisk och kontextuell bestämning bäddar för trovärdighet. Devers för ytterligare fram två aspekter på framställningen som helhet: studiens sammanhållning (koherens), både internt och i förhållande till andra studier inom samma område samt nya upptäckter som leder till förslag till fortsatt forskning. Föreliggande avhandlings koherens bygger på den röda tråden från begreppets ursprung och semantik, via dess väsen till dygden i vårdetikens meningssammanhang och dygdens pragmatiska drag för att så småningom utmyнна i den begreppsliga teorimodellen. I abstraheringen av studiens resultat och i teorimodellen relateras resultaten till tidigare forskning och till studiens inledande förståelsehorisonter, vilket bekräftar studiens plats i förhållande till forskningsfältet som helhet.

Det sista utvärderingskriteriet gäller forskningsetiken, vilket Devers talar om i form av värden och mål som styr forskningen.⁷²⁸ Studien följer de riktlinjer som ställts upp av Forskningsetiska delegationen för god vetenskaplig praxis.⁷²⁹ Det största etiska problemet har funnits i översättningsproblematiken. I övrigt borde forskningsetiken i stor utsträckning vara garanterad i och med att studiens perspektiv och förståelsehorisonter finns presenterade, vilket kan ses som de värden och mål som styr forskningen och även färgar avhandlingens syfte och frågeställningar.

⁷²⁵ Devers, 1999

⁷²⁶ Enligt Norstedts stora engelska ordbok står det engelskspråkiga ”jargon” för bl.a. jargong, fikonspråk, pladder.

⁷²⁷ Jfr Eriksson m.fl., 1999, 19. Ontologisk evidens innebär att det studerade, i detta fall dygd, tangerar den ”verkliga verkligheten” på Varats nivå, samtidigt som detta kan förstås utgående från människans konkreta situation.

⁷²⁸ Devers, 1999

⁷²⁹ God vetenskaplig praxis och handläggning av avvikelser från den, 2002

Slutligen, hur vet man att man vet? Kan man veta att dygd är t.ex. förtjänst och förträfflighet? Eftersom det gäller begreppet dygd, är svaret ja. Evidens finns i det talade och det skrivna ordet. Att fånga dygden som fenomen, på upplevelsenivå blir genast mera godtyckligt. Att veta något om dygdetikens meningsinnehåll är ett resultat av ett ömsesidigt förhållande mellan forskare och material, i detta fall främst skrivna texter som inte ursprungligen har framställts för att ge svar på forskningsfrågorna. Att ”veta genom ett förhållande” är ett hantverk, ett intuitivt bemästrande av de svar som texten har på de frågor som ställs.⁷³⁰

Har studiens frågeställningar besvarats på ett tillfredsställande sätt? I skrivande stund känns det som att den första frågeställningen, ”Vad betyder dygd som vårdetiskt grundbegrepp?” är besvarad. Frågeställning nummer två, ”Vilken är dygdens plats inom den caritativa vårdetiken?” är också besvarad. Jag upplever att dygden fördjupar och förstärker den caritativa vårdetiken som en ontologisk etik, vilken återfinns i vårdarens innersta, vägledd av ethos, finns med i hela hennes vara och uttrycks i gärningar som påverkar hennes egen hälsa och eudaimonia samtidigt som den bidrar till en vårdande kultur, där det gemensamma goda förverkligas och där patienten som individ får möjlighet att varda i riktning mot hälsa.

⁷³⁰ Jfr Cutcliffe & McKenna, 2002

10. REFLEKTIONER OCH VISIONER

Detta kapitel utgör en avslutande reflektion kring avhandlingens resultat med fokus på dygdbegreppets ontologi och kontextualisering i ett caritativt vårdetiskt sammanhang. Teorimodellen om dygdens rörelse från ethos till gärning i en vårdande, ontologisk caritativ etik diskuteras i förhållande till sitt heuristiska och pragmatiska värde, samt i relation till utvald litteratur för att ytterligare bredda synen på möjligheterna och visionerna för fortsatt forskning inom ämnet. En reflektion görs över kunskapsbehållningens betydelse för den systematiska och den kliniska vårdvetenskapen inom den caritativa traditionen.

I ontologisk mening kan sägas att det etiska finns som en potential hos människan. Det etiska finns till innan människan formar sin syn på verkligheten. Människan har en inneboende förmåga till dygd, en förmåga som kan utvecklas eller hämmas. I denna utveckling har bildning, fostran och goda förebilder stor betydelse. Grunden till människans dygdighet läggs enligt Aristoteles redan i barndomen och utvecklas under hela hennes liv med hjälp av hennes förnuft och de val hon gör. **Dygdens väsen är primärt inte etiskt, utan funktionellt. Det är när dygden kontextualiseras i mänsklig gemenskap som det etiska träder fram.**

Kan dygden upphöra att existera, som motpol till att endast utvecklas och förändras? Enligt Campinha-Bacote kan den upphöra att existera såtillvida att den förvandlas till en last om den inte vägleds av ödmjukhet.⁷³¹ Här finns en viss skillnad mellan Campinha-Bacote och Aristoteles, Aristoteles för inte fram ödmjukhet som en dygd, snarare som något förkastligt, vilket eventuellt kan hänföras till översättningsproblematiken mellan olika språk.⁷³² Däremot talar Aristoteles om dygden stolthet som en medelväg mellan högmod och försagdhet. Thomas av Aquino för fram betydelsen av kärleken som dygden framom andra dygder, vilket Aristoteles inte gör. För Aristoteles är det *phronesis*, klokheten, som är dygden framom andra dygder, den intellektuella dygd som behövs för att alla moraliska dygder skall kunna blomstra. En kombination av dessa tre författares tankar ger för handen att **människan behöver klokhet, kärlek och ödmjukhet för att kunna tillägna sig och utveckla de moraliska dygderna. Ett sådant tänkesätt förefaller betydelsefullt för en caritativ, vårdande etik. Dygden är en kraft, som relaterar till ett värde, i detta fall till**

⁷³¹ Campinha-Bacote, 2005

⁷³² Jfr Aristoteles, 1993, och Campinha-Bacote, 2005

kärleksmotivet. Kärleken visar sig i handling, och kan få människan att göra det hon förväntas göra.⁷³³

Det centrala i detta tänkesätt skulle kunna vara metaforen ”hjärtats vanor”. Tocqueville, som enligt Bellah m.fl. förde in begreppet ”habits of the heart” som kärnan i mores, dvs. sederna och sedvänjorna i en mänsklig gemenskap, ansåg att mores skapar förståndsmässiga, inre vanor som påverkas av människans föreställningar, åsikter och idéer, och summerar den moraliska och intellektuella läggningen hos människorna som medlemmar i samhället.⁷³⁴ Familjen är enligt Tocqueville av stor betydelse för utvecklingen av hjärtats vanor, vanor som företer många likheter med Aristoteles beskrivningar av vänskap.⁷³⁵ Mores omfattar förutom idéer och åsikter ett vanemässigt beteende med respekt för bl.a. religion, politiskt deltagande och ekonomiskt liv. En caritativ, vårdande etik styrd av klokhet, kärlek och ödmjukhet kan med hjälp av de olika dygderna förverkliga ethos också i ett större sammanhang.

Inom den systematiska vårdvetenskapen är den främsta heuristiska behållningen av föreliggande avhandling dygdens betydelse för den ontologiska människobilden. Dygden som verksam kraft i vardandet bekräftar och klargör människans förmåga till utveckling i riktning mot det Goda (samt mot det sanna och det sköna). Avhandlingen har också visat på att dygden kan få olika betydelser beroende på vilket grundläggande perspektiv som anläggs – om skapelsetanken och tanken som människan som evighetsvarelse finns som ett grundantagande, blir dygdens fokus ett annat än om tillvaron ses som något som endast är här och nu. Dygdbegreppet i sig anger inte ett perspektiv i detta avseende.

I mänsklig gemenskap i stort finns emellertid risk för kolliderande värden. Grunden till människans värden läggs i barndomen, och bestäms dels av hennes övergripande kultur, dels av föräldrarnas värden och av de subkulturer som präglar hennes uppväxt.⁷³⁶ Om varje människa definieras utgående från sina egna preferenser, och dessa preferenser kan vara godtyckligt valda, bildar varje själv ett eget moraliskt universum, vilket försvårar dialogen kring det Goda och möjligheterna att nå någon form av konsensus.⁷³⁷ Möjligheten att nå värdekonsensus försvåras också av tillvarons rumsliga begränsningar, då världen enligt Lindbom är en värld av former, ”och form innebär begränsning och begränsning innebär

⁷³³ Jfr Bellah et al., 1985, 94

⁷³⁴ Se Bellah et al., 1985, 37ff

⁷³⁵ Se Bellah et al., 1985, 85; 116

⁷³⁶ Jfr Bellah et al., 1985, 80

⁷³⁷ Jfr Bellah et al., 1985, 76; Lindbom, 1993, 14

motsägelser”.⁷³⁸ Mänsklig gemenskap i ett samhälle eller i en organisation erbjuder trots detta både ett slags konsensus, bl.a. genom de värden som är befästa i lagar och förordningar, och en möjlighet till frihet, där mindre konstellationer av människor samt enskilda individer har möjlighet att forma sitt eget ethos och föra dialog med andra människor kring sina preferenser. Kompromisser är önskvärda, men inte om de innebär att människan måste offra sina värden.⁷³⁹ I en vårdande gemenskap fordrar aktningen för människans värdighet att vårdaren är lyhörd för och kan verka i samförstånd med patientens värden, trots att han eller hon samtidigt fungerar som en god förebild och på ett ödmjukt och barmhärtigt sätt kan föra fram sin syn på det Goda. Inom ramen för en tradition som bygger på ett uttalat ethos finns möjlighet för teoribyggnade kring dygdbegreppet, trots MacIntyres pessimism gällande dygdbegreppets relevans i en värld där värdepluralism råder.⁷⁴⁰

Om ethos är det som bildar källan till en vävnad av mänsklig gemenskap där hjärtats vanor, tankens välvilja och handens gärning förverkligas, väcks en följdfråga gällande vårdvetenskapens ontologiska syn på människan som individ i jämförelse med människan som del av en gemenskap – kan man tänka sig att gemenskapen föregår individen på samma sätt som ethos föregår ontologin?⁷⁴¹ Hur påverkar detta dygdens och värdenas ställning inom den caritativa vårdande etiken?

I klinisk, pragmatisk mening berikas den caritativa etiken av ett dygd tänkande, där dygden blir en kraft och ett medel för förverkligandet av det Goda för människan, patienten. Dygd tänkandet, där kärnan utgörs av ethos, av den värderangordning som individen, samhället och/eller organisationen hyllar, manar till eftertänksamhet gällande vad som är det goda, det viktigaste i den aktuella situationen. Att finna sig själv, att bli den man är ämnad att vara, innebär bl.a. att finna den berättelse i vilken människan och hennes liv blir begripliga.⁷⁴² Ett vardande i dygd i riktning mot en ökad etisk sensitivitet, mot hälsa och lycka, pockar på en ny prövning gällande de värden som står för glädje och tillfredsställelse i livet. Denna nya prövning kan göras både på individnivå och på organisatorisk nivå med bibehållande av aktningen för den enskilda människans värdighet.⁷⁴³ Att respektera andras värden betyder inte att alla värden i objektiv mening är ”lika goda”, utan att respekten för den andras värdighet

⁷³⁸ Lindbom, 1993, 15

⁷³⁹ Se Bellah et al., 1985, 148

⁷⁴⁰ Jfr MacIntyre, 1984, 226ff

⁷⁴¹ Jfr Bellah et al., 1985, 251

⁷⁴² Jfr Bellah et al., 1985, 81

⁷⁴³ Jfr Bellah et al., 1985, 5; 142

och den mänskliga gemenskapen som helhet är viktigare än själviska intressen.⁷⁴⁴ Detta innebär enligt Bellah m.fl. en form av ”andlig generositet”⁷⁴⁵, en hållning där människan är beredd att respektera och älska medmänniskan, där hållningen innebär den yttersta meningen som finns med att vara människa – att finnas till för varandra. Om den andliga aspekten av tillvaron som skapad och människan som evighetsvarelse förbises, är moral endast *potestas*, ett uttryck för ett repressivt maktutövande, vilket leder till en rigid regeletik utan förankring i människans Vara. När moralen får träda fram i det mänskliga medvetandet som *auctoritas*, en inre, bjudande kraft baserad på en gudomlighet eller ett ”översinnligt” ethos, finns förutsättningar för en inre etik som ger ett inslag av frivillighet och glädje i att vara och göra det sanna, det goda och det sköna.⁷⁴⁶ Då blir dygden essentiell och förenande, inte formell och åtskiljande.⁷⁴⁷ En förutsättning för ett framgångsrikt vardande i dygd kan vara en övergång från ett idiosynkratiskt fokuserande på omedelbar behovstillfredsställelse till en mera övergripande inställning till meningen med livet.⁷⁴⁸ En teorimodell, där dygden har en central betydelse för förverkligandet av en caritativ vårdande etik, bör utsättas för vidare prövning i fortsatt forskning. **Den caritativa etiken har en allmänmänsklig potential – den är primärt inte en professionsetik, men den kan utgöra en yrkesetisk referensram och grund för formulering av en etisk kod och etiska diskussioner inom olika vårdkontexter. Modellen skulle också kunna utgöra underlag för utvecklande av undervisning inom vårdetik och vårdandets etik.**

Föreliggande avhandling har befast ’dygd’ som vårdetiskt grundbegrepp. ’Dygd’ kan också ses som ett **vårdvetenskapligt** grundbegrepp, eftersom dygden i egenskap av den primärsubstans, den potential och den kraft som hjälper vårdaren att förverkliga det goda, det sanna och det sköna i vårdandet som etisk akt finns med i varje vårdande relation. Wärnå drar följande slutsats: ”Om (A) dygd vore sant skulle (B) hälsa vara en självklarhet”.⁷⁴⁹ Med stöd av resultaten i föreliggande avhandling kan jag travestera detta och konstatera: ”Om (A) dygd vore sant skulle (B) etik vara en självklarhet” samt ”Om (A) dygd är sant är (B) etik och hälsa en självklarhet”. Dygden kan utgöra ”den felande länken” mellan etik och hälsa, ett begrepp med en spännande potential för vidare forskning om hälsa och etik.

⁷⁴⁴ Jfr Bellah et al., 1985, 193

⁷⁴⁵ ”Generosity of spirit” (Bellah et al., 1985, 194)

⁷⁴⁶ Jfr Lindbom, 1993, 22; 92

⁷⁴⁷ Jfr Lindbom, 1993, 29

⁷⁴⁸ Jfr Bellah et al., 1985, 6

⁷⁴⁹ Wärnå, 2002, 154

EFTERORD

Avslutningsvis illustreras dygden som hälsa och etik med tre strofer ur dikten Hercules av Georg Stiernhielm (1658):

Hwad blifwer af wår Siäl, den Gud oss sielfwer har inblåst?
 Ach! den ädele Siäl! den wij så förbarmliga störta!
 Hwad blifwer af wår hamn, och Menniskio-namme wij fördom?
 Hwad blifwer af Gudz belät', af Skaparen tryckt i wår Hiertan?
 Ney, min HERCULE, ney! den wägen han tämer oss intet.
 Dygdenes Stijg synes trång, och mörk, dem latom, och blindom:
 Är doch en Här-stråt, den Gud sielfwer han lyser och leder.
 Hwar i består då Dygd? medan Dygden är Siälenes Hälsa?
 Dygd är at älksa sin Gud, hans Bud och Stadgar at hålla;
 Dygd står i Rättwijsa, där hwar och en sin Rätt blifwer ägnat;
 Ingen af ingo beskadd till Lem, Lijf, Ägn, eller Ähra;
 Dygd lijder intet wåld; öfwer-äfl hon styrer, och ågång;
 Lijder ey arman Man förtryckes af Högmod, och orätt.
 Dygd är, vträckia sijn hand, til styrck dem vsle betrycktom.

Dygd står i fagert Modh, gott Lefwern', och ährbare Seder,
 Nychterhet, och reen Siäl, vt Tucht, och okränckliga Kyskhet.
 Dygd står i wett, och i Plicht; Huru, Hwar, Hwad, När, Hurulunda:
 Hwarföre, hwart bör skee: dy Dygd will granlaga lämpas.
 Dygd wågar inte på slump; doch slump, botas ofta med snille.
 Dygd söker Råd; flyger inte för än hon koxar, och huxar
 Dygd flyr Lögn; der Lögn kommer in, går Dygden å dören.
 Lufft-strek, Stor-språkerij, lame Saalbader, irrige Hiern-hwärf,
 Däss' äre skändlige feel; som bringa sin Herze på skammen.
 Dygd med Skämt sig täckelig gör, uti tijd och i ställe:
 Tager och geer med hoof, få mycke som ährone lijkar,
 Alt utan agg; utu Laag wari långt bort galla, med galnu.
 Hoof är i all ting bäst, Plump Stickenhet anstår en Narr wäl.
 Dygd lijder ingen Spott, för neesa då wällier Hon Lijf-laat.

Dygd står i Manna-mods Styrck, sig låter af ingo förfära;
 Motgång, Sorg, Fegd, Watn-och Elds nöd, Dunder och Döden,
 Achtar hon alt för Leek; Hon winner, och segrar i Döden.
 Seer du Min HERCULE, den gudomlige Dygdens Högheet?
 Dygd är en Siälenes skatt, där guld och penningar alle,
 Ey måge liknas emot; är ädlar' än dyrbare Stenar.
 Märck, min Son; Som Dygd sikh grundar å Gud, och i Ähron.
 Så är och ingen Dygd, som icke beroor opå Wijdsdom:
 Wett är Dygdenes Lius; och Wijdsdom är Dygdenes Öga.
 Wett hörer arbete till; mins ey vtan ijdkeligt omak.
 Alt hwad dräfligit är, hwad högt, och i kostliga wärde;
 Alt hwad prijsligit är, hwad lof, och rosande, wärdt är,
 Alt gifwer Oss wår Gud, genom ijdkesamt arbet, och Yrkan.
 Lärdom af jdkna; men Wijdsdomen aflas i Lärdom.

SUMMARY

Habits of the heart, benevolence of the mind, and deeds of the hand – virtue as a basic concept in caring ethics

Yvonne Näsman

The main aim of this study is to elucidate the meaning and dimensions of the concept of ‘virtue’, and to find the place of virtue within caritative caring ethics, i.e. caring ethics based on human love and mercy. The intention is to create a theory model which utilizes the possibilities of virtue in developing caritative caring ethics as a whole. Caritative caring ethics has a universal potential – it is primarily not professional ethics, but it may form a frame of reference for formulating ethical codes, for education in nursing ethics, and for ethical discussions within different caring and health care contexts. The hermeneutic approach of the study is inspired by Gadamer’s philosophical hermeneutics combined with the view of hermeneutics as a hypothetical-deductive process. The study is guided by Eriksson’s model of the definition of concepts. The concept of ‘virtue’ is studied with focus on its ethical dimensions. The ethical dimensions of virtue are seen as anchored to an inner ethos, where ethos stands for the ontological goodness, a basic notion of the Good that permeates the entity of the human being, and forms the base of the culture where he lives and acts.

The starting-point of this study is an ethos whose core is human dignity and the *caritas* idea of human love and mercy. Caring is seen as the holistic concern of the patient. Caring ethics can also be called natural ethics, i.e. the fundamental disposition we as humans have regarding suffering human beings and caring, independent of the ethical rules of the health-care professions. Moreover, caring ethics is the core of nursing ethics. Nursing ethics is the term used to deal with professional rules and the code of ethics which one can learn. Nursing ethics could be carried out technically, but the accomplishment of caring ethics presupposes a more profound, personal motif. According to Eriksson’s caritative theory, the caring science tradition on which this thesis is based, the most profound motif for caring is the love motif referred to as ‘*caritas*’, which makes the caregiver act out of human love and mercy. The *caritas* motif also requires caregivers to assume responsibility for their own inner development. Caritative caring means that nurses make use of *caritas* for human beings, for health, and for life. In the professional sense, caregivers use caritative caring for people who are either suffering or are in some kind of distress and need. Caritative ethics is founded on the idea of caring as a communion, which implies alleviating suffering in a spirit of faith, hope, and love.

The overarching research questions are: 1. What is virtue? 2. What is 'virtue' as a basic concept in caring science? 3. What place does virtue have in caritative caring ethics? The answer to the first question is mainly searched for by an ontological determination comprising partly an etymologic and semantic analysis of 'virtue', and partly a determination of the essence of virtue. The answer to the second and third questions are mainly searched for using a contextual determination, where the purposive context and pragmatic features of virtue are studied in relation to caring ethics. The ontological and contextual determinations are brought together through hermeneutical interpretation, forming a new whole, which constitutes the results of the study. These results are depicted in a theory model, in which the movement of virtue from ethos to deed is moulded as a caritative caring ethics. The material of the study consists of dictionaries, texts written by Aristotle and St. Thomas Aquinas, articles, dissertations, and books, as well as parts of a pilot survey answered by 33 nurses.

The study is based on the following assumptions, formulated in accordance with the theoretical tradition of the study, and an initiating, brief literature review:

- The germ of virtue lies within the human being by nature, but the virtues are formed in the heart and mind when acting in communion with other human beings.
- Virtue is a stable disposition of restraining one's appetites, a persisting state of character leading to reasonable, good deeds in given situations.
- Virtue is an attitude or a disposition, desirable in order for the human being to act ethically in accordance with caritative caring ethics.
- Virtue is a basic category of caritative caring ethics, a part of or a prerequisite for ethical caring. The other basic categories are, according to Eriksson: human dignity, the caring relation, invitation, responsibility, the good and the evil, and duty.

It is worth noting that virtue is connected to character. Therefore, the importance of character building and disposition for caring are emphasized in a lot of the literature on nursing and caring. Virtues are, according to Aristotle, moral character traits or intellectual qualities that are developed throughout a person's life, and are necessary for right action and correct thinking. St. Thomas Aquinas describes virtue as a quality, as something between science and opinion. Furthermore, virtue implies fulfilment of an active power. Reason makes the individual choose virtue, which provides the individual with the means to reach an aim through reasonable appraisal.

The brief literature review was concentrated on virtue ethics, in accordance with the focus on the ethical dimensions of virtue. Generally, virtue ethics is described in literature from three main perspectives: firstly, the “failings perspective”, where virtue ethics is seen as neither objective or impartial, nor applicable to practical dilemmas; secondly, the “complementary perspective”, i.e. virtue ethics is good, but not sufficient – one needs principles in addition to virtues in order to know how to act; and thirdly, the “supremacy perspective”, which considers virtue ethics as not only good, but sufficient, i.e. when one possesses the virtues, one does not need any principles because one is good and will as a consequence act correctly in different situations. These three perspectives on virtue ethics can also be noticed in literature on nursing and health-care ethics.

Virtue ethics are often referred to as “being good” instead of “doing the right thing”. Silfverberg points out that being good or doing the right thing should not necessarily be understood as an either-or statement, rather as an inclusive one: the good person also does the right thing.

Findings

The concept definition of the Swedish concept of ‘virtue’ (dygd) shows that virtue is strength, merit, ability, and excellence. Human virtue consists of gifts giving the individual skillfulness, perfection, and the capacity to work within a social context. Moreover, virtue summarizes the ethical ideal of the human being by providing morals and morality. Virtue internalizes good values, and its essence is to realize the nature of the Good, which is shown and manifested in good deeds. Virtue also makes human performance perfect in accordance to good, reasonable choice and deliberation. Furthermore, virtue, contextualized in virtue ethics and caring, makes the caregiver consider, at an ontological level, the intentional aiming towards the Good and towards health, focusing on lived reality. It can also be noted that virtue provides the human being with a preparedness to act; the ability to stand out when facing unpleasantness, as a consequence of free will and reason; and a strive towards a Good Life, which for the caregiver may be expressed through a responsible capacity to make the right choices in working compassionately with the suffering human being.

The etymologic and semantic analysis of ‘virtue’ (dygd) aims at discovering the origin of the concept; exploring its possible changes of meaning over time; and at finding its features and dimensions. The significant dimensions of the meaning of ‘virtue’ are threefold: virtue makes something fulfil its function well; makes the human being good, and provides morals and

morality. In general, virtue is merit, worth, ability, and excellence. Virtue can also be support, skilfulness, and art. Considering human virtue, it may be goodness, honour, uprightness, integrity, and morality. Goodness is related to values and benevolence. By comparison, morality preserves purity, chastity, decency, and innocence.

According to Aristotle and St. Thomas Aquinas, the essence of virtue is primarily functional, not ethical. The ethical emerges when virtue is contextualized in human communion. Therefore, the essence of virtue is a golden mean of reason, while it also, considering the best and the right, is an extreme of goodness. Virtue is internalized good values, providing good qualities manifesting in good deeds.

The essence of virtue cannot, in an ontological sense, be reduced to simple quality. The essence of virtue, considering human beings, is a manifestation of the absolute Good, a revelation of the Eternal in man as a finite being. The foremost sign of moral is virtuous deeds. However, whoever uncritically follows his emotions, does not bring about virtuous deeds. The effects of virtue visualize the Good in deeds.

A virtuous deed is always target orientated. The aim is the Good, which is not universal or fixed, with the exception of aiming at happiness and flourishing for the individual as well as for society. Moreover, the Good may find different expressions in the particular, and is ultimately determined by the individual. In spite of this, there are, according to Aristotle, totally evil phenomena, which can never form a good aim for anyone.

Ethics is always found within a unique and particular context. The ethical reflection considering the particular is ontological, focusing on lived reality, which is made concrete for example in the ethical act of caring. The purposive contextual features of virtue in health-care ethics support the general picture of virtue obtained through the initiating literature review, and through the ontological determination of the concept of 'virtue'. Through these, two different pictures of virtue begin to emerge: virtue as ethics and virtue as health, with stronger emphasis on the former. This picture of virtue as ethics discloses virtue as guiding and creating actions, based on inner values and notions of the Good. The picture of virtue as health also points out to the target orientation towards the Good; guiding and creating actions, combined with the caregivers serving as models for virtue; and the kinship between health and *eudaimonia*. Virtue is about living, about life, about activity within time and space. The features of virtue in health-care ethics reveal virtue ethics as the substance forming the purposive target orientation of caring towards the Good and towards health.

A human being acquires moral virtues through deliberate practice, and by learning from good role models. Intellectual virtues, by comparison, are acquired through instruction. A virtuous agent has knowledge of the Good, in spite of the fact that the Good does not always allow itself to be clearly stipulated or formulated. Virtue ethics forms the purposeful target orientation of caring towards the Good and towards health: virtue moulds and carries the Good into effect.

The concept of 'virtue' is, according to Aristotle, used in three different ways: praiseworthy qualities in general; the mental constitution that forms the basis for laudable social behaviour; and the mental qualities that are necessary for reaching *eudaimonia*. All of these are dependent on the three basic conditions of virtue. Firstly, virtue depends on target orientation; secondly on the ultimate aim being something good; and thirdly on the free will and reason of the human being, through which he can affect his attitude and actions. The Good can be found on different levels, and is the more relative regarding the individual and the situation, the more concrete it is regarding the ultimate, abstract aim of *eudaimonia*. The Good is good for the individual, but also for the community where the individual is situated. The moral and intellectual virtues make examples of how the virtues can be moulded *in concreto* into human life. The pragmatic features of virtue lead to action, whose aim is *eudaimonia*. *Eudaimonia* is always chosen for its own sake, while honour, lust, and specific virtues are chosen as well for their own sake as for bearing *eudaimonia* in mind, since the human being thinks he will get happy through these. The pragmatic features of virtue find their expressions in virtuousness.

The virtues facilitate the human being's capacity to be good at certain things. To "be good" is to be understood as being a good human being. However, the virtues are not to be reduced to professional qualifications. An individual, who has developed virtues like veracity and justice, will in an Aristotelian sense make use of these in different situations. Ethics based on virtue focuses on man's belonging to a society. This communion is important enough to predict the human beings' faculty to behave properly in the world. The virtuous caregiver cares for the patient, for his feelings and his vulnerability, because she has learned virtuous habits, and will do the right things at the right time, and for the right reasons.

The pragmatic features of virtue can, however, also give the human being a feeling of alienation and ambivalence. Individuals are of different opinions concerning what happiness is, possibly leading to hesitation regarding the aim of human action or of human life as such. If the individual, be that the caregiver or the patient, feels that his values and aims are not in

harmony with the values, aims, and expectations of those closest to him, and of his culture, he finds it more difficult to become virtuous. Lack of knowledge, immature intellectual virtues, and following hereby, a lack of morals, may lead to a negative convolution, where vices develop at the expense of virtue. Close to a lack of moral are also feelings of shame and guilt, which, when getting out of control, may have a restraining influence on the individual's ethical development. A moderate feeling of shame, combined with integrity and reason, may on the other hand aid the individual to pull himself together looking for the Good, for virtue, for the golden mean, situationally adapted to him as a person.

Doing "the right thing" to others in accordance with a rule or a principle, without being motivated by virtue, may result in the Other feeling misunderstood and turned away. The effects of virtue take ethical thinking beyond rules and duties. When looking for the truth and the right course of action, the individual is influenced by perceptions, intellect, and appetites. The perception starts a movement, where the intellect conducts a line of arguments considering affirming or renouncing, restraining the dialectics of the appetites between attraction and repulsion. The Good consists of the truth in accordance with a right appetite. Virtues activating the inner good, e.g. love and courage, belong to a good disposition, helping the individual to act well, not just to follow laws and rules, which often only stand for a minimum of good, while virtue endeavours to an optimum of good.

The individual may, however, feel that he needs some kind of rule to support his actions, e.g. the Golden Rule. For the caregiver, the virtues lay down the general outlines considering how the patient supposedly wants to be cared for. Professional ethical codes may feel complex, but with the virtues as a guiding-star, the codes can be seen in a new light. The effects of virtue bring about activity beyond concrete caring actions.

A theory model

"The ethical" constitutes the substance, and ethics is its form. That is why ethics is always situated in a context. It is worth noting that the ontological core of ethics is the ethical. The ethical reflection unites the ontological, ethical substance, formulated as an ethos, with the actual forms where ethics is realized as lived deeds. In this process, virtue constitutes the active power, and the inner focus of virtue is directed towards a good disposition. Virtue provides the individual with morals, ability, and develops his intellect; virtue also realizes the Good. The effects of virtue are well-being and joy, and the signs of virtue are humility, integrity, kindness, honour, and respect. By these, responsibility for the Other is realized.

Furthermore, the deeds of responsibility are guided by ethical reflection on an abstract level, and are excellent in accordance with a good choice, when the human being voluntarily responds to his reason. Virtue applies ethos to the caring relationship by reason, choice, and free will.

Within the hermeneutic experience, the verbal form and traditional content of the experience cannot be separated, according to Gadamer. The theory model reveals ethos in the concepts permeated by the Good, and in the deeds, a living practice dedicated to the individual or patient. The movement of virtue from ethos to deed shows the realization of the ethical elements of caring – the True, the Good, and the Beautiful – through the whole being of the caregiver, her “head, heart, and hand”. Virtue unites ethos with deeds, *vita contemplativa* with *vita activa*, where contemplation is not supreme to activity; contemplation and activity are two inseparable parts of the Being of man.

The human being is found to be in the “midst of language”, which is in line with Gadamer, who states that the hermeneutic experience is verbal by nature. Moreover, concepts are ascribed great value in the perspective of the humanities – “like concepts, like science” (Eriksson, 1997). The main aim of this study was to lighten up the meaning and dimensions of the concept of ‘virtue’, and to find the place of virtue within caritative caring ethics. The intention was to create a theory model which utilizes the possibilities of virtue in developing caritative caring ethics as a whole. This study can be seen as an hermeneutic wandering on the paths of virtue, before emerging into a theory model summarized in the following 12 theses:

1. The virtue of man is in an ontological sense power, merit, excellence, goodness, benevolence, ability; empowering deserts emanating from an ethos.
2. Ethos conceptualizes ethics, whose ontological core consists of the absolute Ethical, a substance belonging to the Good, independent of time and space.
3. The ontological virtue is universal and contextualizes in various virtues, praiseworthy qualities which make their possessor good.
4. The virtues make the human being virtuous, affecting his moral, abilities and intellect in order to make him honest, tactful, sympathetic, law-abiding, scrupulous, and impartial.

5. Virtue expresses itself in virtuousness, moulding in the individual's life as the Good, when the individual in a true sense becomes what he is intended to be, utilizes his possibilities and fulfils his function as a human being in human communion.
6. Health and ethics are interrelated through virtue, the habits of the heart restraining the individual's appetites, emotions, and passions.
7. Virtue is the power that takes the human being towards the Good, resulting in well-being and joy.
8. Virtue is shown as benevolence of the mind: humility, integrity, kindness, honour, and respect.
9. Through these, the deeds of the hand are realized in responsibility for the Other.
10. Virtue affects the disposition of the caregiver, and applies ethos in the caring relationship through reason, choice and free will.
11. Virtue is visualized in the ethics of the word, which gives power – the ability gives strength to mould and realize the Good through the deeds of the hand, the habits of the heart, and the benevolence of the mind, trained by the power of education (*Bildung*).
12. Virtue takes *caritas* and the veneration for human dignity from the potential to the actual in the caring ethical act.

Reflections

In an ontological sense, the ethical can be said to pre-exist as a potential within the human being. In other words, the ethical is, before the individual forms his view of reality. The human being has an inherent capacity of virtue, a capacity that can be developed or impeded. During this development, *Bildung*, education, and good role models are of great importance. The basis of the virtuousness of the individual is, according to Aristotle, laid already in childhood, and is developed throughout his entire life, guided by his reason and the choices he makes.

Can virtue cease to exist, as an antithesis to it developing and changing? According to Campinha-Bacote it can, by turning into a vice if not guided by humility. This shows a certain difference between Campinha-Bacote and Aristotle, to Aristotle humility does not count as a virtue, rather as something objectionable. However, Aristotle speaks of the virtue of pride as a balance between arrogance and timidity. St. Thomas states the importance of love as the Virtue of Virtues, which Aristotle does not. To Aristotle, *phronesis*, i.e. practical wisdom or prudence, is the Virtue of Virtues, the intellectual virtue facilitating the flourishing of the

moral virtues. A combination of these authors' views indicates that a human being needs prudence, love, and humility in order to acquire and develop the moral virtues. This appears to be important for a caritative caring ethics. As a result, virtue is a power, related to a value, in this case the love motif. By comparison, love is shown through deeds, making the individual do what he is expected to do.

The metaphor "habits of the heart" might be the core of this way of thinking. Tocqueville, who according to Bellah et al. brought about the concept of "habits of the heart" as the core of mores, i.e. the customs and practices in human society, considered mores as creating rational, inner habits, influenced by the individual's conceptions, opinions, and ideas; summarizing the moral and intellectual dispositions of the individuals as members of a society. Family is of great importance to the development of habits of the heart, habits that show many signs of similarity to Aristotle's descriptions of friendship. Moreover, mores comprise, in addition to ideas and opinions, a habitual behaviour with respect for religion, political participation, and economical life for example. Caritative caring ethics, guided by prudence, love, and humility, can by means of the virtues realize ethos even as part of a greater whole.

Within systematic caring science, the foremost heuristic yield of this study is the importance of virtue considering the ontological view of man. Virtue as an active power of becoming confirms and clarifies the ability of the human being to develop in the direction of the Good (and the True and the Beautiful). This study has also indicated that 'virtue' may obtain different meanings, depending on which perspective is adopted – if the idea of the creation and the thought of man as an eternal being is stated as a basic assumption, the focus of virtue is not the same as if Being is seen as something only here and now. The concept of virtue does not in itself presuppose any perspective in this sense.

There is always a risk of values colliding in human society. If every individual is defined presupposing his own preferences, and these preferences are arbitrarily chosen, every Self constitutes a moral universe of his own, making a dialogue of the Good and the possibilities to reach some kind of consensus more difficult. The possibility of reaching a consensus of values is also made more difficult by the spatial limitations of Being, as the World according to Lindbom is a world of forms, and form in itself implies limitation, and limitation implies contradictions. Human communion in a society or in an organization offer, however, a kind of consensus e.g. by values confirmed in laws and regulations, as well as a possibility of freedom, where smaller constellations of human beings as well as single individuals may form

their own ethos in dialogue with others considering their preferences. Compromises are desirable, but not to the extent that they force individuals to sacrifice their personal values. In a caring relationship, the veneration for human dignity demands the caregiver to have a keen ear for and act in accordance with the patient's values, although she at the same time works as a good role model, and in a humble and compassionate way brings forward her view of the Good. Within a tradition, based on an articulated ethos, there are possibilities for creating a theory on the concept of virtue, in spite of MacIntyre's pessimism considering the relevance of a concept of virtue in a pluralistic world.

In a clinical, pragmatic sense, caritative caring ethics is enriched by a theory model of virtue, where virtue becomes a power and a means for realizing the Good for the human being, the patient. A theory model of virtue, where ethos forms the core, the values' order of preference, calls upon thoughtfulness considering the Good, the most important thing for the individual, the society, the organization, and the situation. To find oneself, to become what one is intended to be, implies finding the story in which the individual and his life become comprehensible. A becoming in virtue towards increased ethical sensitivity, towards health and happiness, urges on a retrieval of the values symbolizing joy and satisfaction in life. This retrieval can be made on an individual level as well as on an organizational level, maintaining veneration for the dignity of the unique human being. Respecting other peoples values does not imply that all values are "as good" in an objective sense, but that respecting the Other's dignity and human communion as a whole is more important than selfish interests. According to Bellah et al., this constitutes a kind of "generosity of spirit", a disposition making the individual willing to respect and love his neighbour, the disposition implying that the utmost meaning of being human is to be there for the Other. If the spiritual part of Being as created and man as an eternal being is overlooked, moral becomes only *potestas*, an expression of repressive wielding of power, leading to a rigid ethics of rules without anchorage in the being of man. When moral appears in the human mind as *auctoritas*, i.e. an inner, imperative power based on divinity or a transcendental ethos, prerequisites of an inner ethics are present. This inner ethics allows for voluntariness and joy in doing and being the True, the Good, and the Beautiful. Thus virtue becomes essential and uniting, not formal and separating. A prerequisite for successful becoming in virtue may consist of a transition from an idiosyncratic focusing on immediate satisfaction of needs to a more overall attitude considering the meaning of Life.

REFERENSER

- Achtenberg, D. 1992. On the metaphysical presuppositions of Aristotle's Nicomachean Ethics. *The Journal of Value Inquiry*, **26** (1), 317–340.
- Allmark, P. 1998. Is caring a virtue? *Journal of Advanced Nursing*, **28** (3), 466–472.
- Anagnostopoulos, G. 1994. *Aristotle on the Goals and Exactness of Ethics*. University of California Press, Berkeley. Tillgänglig: <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft9t1nb5xk/> Hänvisad 04.03.2009.
- Andersson, M. 2000. Se Människan. I: Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (red.) *Gryning. En vårdvetenskaplig antologi*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 37–59.
- Anscombe, G. E. M. 1997. Modern Moral Philosophy. (Reprinted with permission, original from 1958.) In: Crisp, R. & Slote, M. (eds.) *Virtue Ethics*. Oxford University Press, Oxford, 26–44.
- Arendt, H. 1998. *The Human Condition*. (2nd ed. Introduction by Canovan, M.) The University of Chicago Press, Chicago.
- Aristoteles. 1993. *Den Nikomachiska Etiken*. (Översättning och kommentarer av Ringbom, M.) Daidalos, Göteborg.
- Aristoteles. 1994. Kategoriat. (Categoriae. Suom. Carlson, L.) Teoksessa: *Aristoteles I. Kategoriat, Tulkinnasta, Ensimmäinen analytiikka, Toinen analytiikka*. Gaudeamus, Jyväskylä, 7–37.
- Aristotle. 1995. *Nicomachean Ethics*. (Translation Ross, W. D.) Clarendon Press, Oxford. Tillgänglig: http://www.constitution.org/ari/ethic_00.htm Hänvisad 08.03.2009.
- Arman, M. & Rehnsfeldt, A. 2006. The Presence of Love in Ethical Caring. *Nursing Forum*, **41** (1), 4–12.
- Armstrong, A. E. 2006. Towards a strong virtue ethics for nursing practice. *Nursing Philosophy*, **7** (3), 110–124.
- Armstrong, A. E., Parsons, S. & Barker, P. J. 2000. An inquiry into moral virtues, especially compassion, in psychiatric nurses: findings from a Delphi study. *Journal of Psychiatric & Mental Health Nursing*, **7** (4), 297–306.

- Arries, E. 2006. Virtue ethics: an approach to moral dilemmas in nursing. *Curationis: South African Journal of Nursing*, **28** (3), 64–72.
- Austin, W. 2007. The Terminal: A tale of virtue. *Nursing Ethics*, **14** (1), 54–61.
- Avis, M. 2003. Do We Need Methodological Theory to Do Qualitative Research? *Qualitative Health Research*, **13** (7), 995–1004.
- Backström, J. 2007. *The fear of openness: an essay on friendship and the roots of morality*. (Dissertation.) Åbo Akademis förlag, Åbo. Tillgänglig: <https://oa.doria.fi/handle/10024/6079>
Refererad 10.12.2008.
- Barbosa da Silva, A. 1995. Dygdens plats i vårdetiken – dygdens komplementära funktion i förhållande till principresonemang inom den allmänna etiken och vårdetiken. I: Eriksson, K. (red.) *Mot en caritativ vårdetik*. Åbo Akademi. Vårdforskning 5/1995. Institutionen för vårdvetenskap, 95–131.
- Barbosa da Silva, A. & Ljungquist, M. 2003. *Vårdetik för ett mångkulturellt samhälle*. Studentlitteratur, Lund.
- Barker, P. 1999. Enforced medication and virtue–ethics. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, **6** (4), 329–334.
- Begley, A. M. 2005. Practicing Virtue: a challenge to the view that a virtue centred approach to ethics lacks practical content. *Nursing Ethics*, **12** (6), 622–637.
- Bellah, R. N., Madsen, R., Sullivan, W. M., Swidler, A. & Tipton, S. M. 1985. *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- Benoit, M. 2005. Conflict Between Religious Commitment and Same–Sex Attraction: Possibilities for a Virtuous Response. *Ethics & Behavior*, **15** (4), 309–325.
- Berggren, I., Barbosa da Silva, A. & Severinsson, D. 2005. Core ethical issues of clinical nursing supervision. *Nursing and Health Sciences*, **7** (1), 21–28.
- Billig, M. 2001. Discursive, Rhetorical and Ideological Messages. In: Wetherell, M., Taylor, S. and Yates, S.J. 2001a. *Discourse Theory and Practice. A Reader*. Sage Publications, London, 210–221.

- Birkelund, R. 2000. Ethics and Education. *Nursing Ethics*, **7** (6), 473–480.
- Bishop, S. M. & Hardin, S. R. 2006. Theory Development Procesom In: Tomey, A. M. & Alligood, M. R. *Nursing Theorists and Their Work*. (6th ed.) Mosby, St. Louis, Missouri, 35–49.
- Björkman, B. 2006. Why We Are Not Allowed to Sell That Which We Are Encouraged to Donate. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, **15** (1), 60–70.
- Bobik, J. 1965. *Aquinas on Being and Essence: a translation and interpretation*. University of Notre Dame Press, Notre Dame.
- Bondas, T. 2006. Paths to nursing leadership. *Journal of Nursing Management*, **14** (5), 332–339.
- Bostock, D. 2006. *Aristotle's Ethics*. Oxford University Press, Oxford.
- Braunack-Mayer, A. 2005. What makes a good GP? An empirical perspective on virtue in general practice. *Journal of Medical Ethics*, **31** (2), 82–87.
- Brinchmann, B. S. 1998. Vi gjorde det vi kunne; han var jo så ”fin”. – Hvordan håndterer sykepleiere og leger etiske beslutninger i nyfødtdmedisinsk avdeling. *Vård i Norden*, **18** (2), 16–21.
- Broadie, S. 1991. *Ethics with Aristotle*. Oxford University Press, Oxford.
- Broadie, S. 2006. Aristotle and Contemporary Ethics. In: Kraut, R. (ed.) *The Blackwell Guide to Aristotle's Nicomachean Ethics*. Blackwell Publishing, Oxford, 342–361.
- Brody, J. K. 1988. Virtue Ethics, Caring, and Nursing. *Scholarly Inquiry for Nursing Practice: An International Journal*, **2** (2), 87–95.
- Bryan, C. S., Call, T. J. & Kevin, C. E. 2007. The Ethics of Infection Control: Philosophical Frameworks. *Infection Control and Hospital Epidemiology*, **28** (9), 1077–1084.
- Cain, A. 2005. Books and becoming good: demonstrating Aristotle's theory of moral development in the act of reading. *Journal of Moral Education*, **34** (2), 171–183.
- Cameron, M. E. 1995. The Relationship Between Toleration and Entitlement in Health Care Policy. *Journal of Nursing Law*, **2** (3), 55–65.

- Cameron, M. E. 1996. Virtue Ethics for Nurses and Health Care. *Journal of Nursing Law*, **3** (4), 27–39.
- Cameron, M. E. 1997. Akrasia, AIDS, and Virtue Ethics. *Journal of Nursing Law*, **4** (1), 21–33.
- Campbell, A. V. 2003. The virtues (and vices) of the four principles. *Journal of Medical Ethics*, **29** (5), 292–296.
- Campbell, A. 2005. Core values in healthcare or why the patient isn't an afterthought. *Quality in Ageing – Policy, practice and research*, **6** (1), 6–9.
- Campbell, A. V. & Swift, T. 2002. What does it mean to be a virtuous patient? Virtue from the patient's perspective. *Scottish Journal of Healthcare Chaplaincy*, **5** (1), 29–35.
- Campinha-Bacote, J. 2005. A Biblically Based Model of Cultural Competence in the Delivery of Healthcare Services. Transcultural C.A.R.E. Associates, Cincinnati.
- Cash, K. 2001. Theory as resistance. Editorial. *Nursing Philosophy*, **2** (1), 1–3.
- Caspari, S. 2004. Det gyldne snitt. Den estetiske dimensjon, en kilde til helse og et etisk anliggende. (Doktorsavhandling.) Åbo Akademis förlag, Åbo.
- Caspari, S., Nåden, D. & Eriksson, K. 2007. Why not ask the patient? An evaluation of the aesthetic surroundings in hospitals by patients. *Quality Management in Health Care*, **16** (3), 280–292.
- Collins, S. D. 2004. Moral Virtue and the Limits of the Political Community in Aristotle's Nicomachean Ethics. *American Journal of Political Science*, **48** (19), 47–61.
- Crisp, R. & Slote, M. 1997. Introduction. In: Crisp, R. & Slote, M. (eds.) *Virtue Ethics*. Oxford University Press, Oxford, 1–25.
- Cutcliffe, J. R. & McKenna, H. P. 2002. When do we know that we know? Considering the truth of research findings and the craft of qualitative research. *International Journal of Nursing Studies*, **39** (6), 611–618.
- Dahlby, F. 1963. *De heliga tecknens hemlighet. Om symboler och attribut*. (Sjunde upplagan, med tillägg.) Berlings, Stockholm.

- Darr, K. 2006. Virtue Ethics: Worth Another Look. *Hospital Topics*, **84** (4), 29–31.
- Devers, K. J. 1999. How Will We Know “Good” Qualitative Research When We See It? Beginning the Dialogue in Health Services Research. *Health Services Research*, **34** (5), 1153–1188.
- DuBois, J. M. 2004. Is Compliance a Professional Virtue of Researchers? Reflections on Promoting the Responsible Conduct of Research. *Ethics & Behavior*, **14** (4), 383–395.
- Edlund, M. 2002. *Människans värdighet – ett grundbegrepp inom vårdvetenskapen*. (Doktorsavhandling.) Åbo Akademis förlag, Åbo.
- Edlund, M. 2003. Värdighet i ett kliniskt perspektiv. I: Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (red.) *Gryning II. Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 123–132.
- Elton, W. R. 1997. Aristotle’s ”Nicomachean Ethics” and Shakespeare’s ”Troilus and Cressida”. *Journal of the History of Ideas*, **58** (2), 331–337.
- Eriksson, K. 1977. *Hälsa: en teoretisk och begreppsanalytisk studie om hälsan och dess natur som mål för hälsovårdsutbildning*. (Licentiatavhandling.) Publikationer/Helsingfors svenska sjukvårdsinstitut, Helsingfors.
- Eriksson, K. 1987. *Pausen: en beskrivning av vårdvetenskapens kunskapsobjekt*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Eriksson, K. 1988. *Vårdvetenskap som disciplin, forsknings- och tillämpningsområde*. Vårdforskningsrapport 1/1988. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.
- Eriksson, K. 1990. *Pro Caritate. En lägesbestämning av caritativ vård*. Vårdforskningsrapport 2/1990. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.
- Eriksson, K. 1992. *Broar – introduktion i vårdvetenskaplig metod*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.
- Eriksson, K. 1994. *Den lidande människan*. Liber Utbildning, Stockholm.
- Eriksson, K. 1995a. Vad är vårdetik? I: Eriksson, K. (red.) *Mot en caritativ vårdetik*. Vårdforskning 5/1995. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 1–7.

- Eriksson, K. 1995b. Mot en caritativ vårdetik. I: Eriksson, K. (red.) *Mot en caritativ vårdetik*. Vårdforskning 5/1995. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 9–39.
- Eriksson, K. 1997. Perustutkimus ja käsiteanalyysi. Teoksessa: Paunonen, M. & Vehviläinen-Julkunen, K. *Hoitotieteen tutkimusmetodiikka*. WSOY, Juva, 50–75.
- Eriksson, K. 1999. Tillbaka till Popper och Kuhn - en evolutionär epistemologi för vårdvetenskapen. I: Kinnunen, J., Meriläinen P., Vehviläinen-Julkunen, K. & Nyberg, T. (toim.). *Terveystieteiden monialainen tutkimus ja yliopistokoulutus. Suunnistuspoluilla tiedon valtatielle. Professor Sirkka Sinkkoselle omistettu juhlakirja*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 74, Kuopio, 21–35.
- Eriksson, K. 2001. *Vårdvetenskap som akademisk disciplin*. Vårdforskning 7/2001. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.
- Eriksson, K. 2002. Caring Science in a New Key. *Nursing Science Quarterly*, **15** (1), 61–65.
- Eriksson, K. 2003. Ethos. I: Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (red.) *Gryning II. Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 21–33.
- Eriksson, K. (red.) 1995. *Mot en caritativ vårdetik*. Vårdforskning 5/1995. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.
- Eriksson, K. (red.), Bondas-Salonen, T., Herberts, S., Lindholm, L. & Matilainen, D. 1995. *Den mångdimensionella hälsan – verklighet och visioner*. Vasa sjukvårdsdistrikt skn, Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.
- Eriksson, K. & Lindström, U. Å. 1999a. En vetenskapsteori för vårdvetenskapen. *Hoitotiede*, **11** (6), 358–364.
- Eriksson, K. & Lindström, U. Å. 1999b. Abduktion och pragmatism – två vägar till framsteg inom vårdvetenskapen. *Hoitotiede*, **11** (5), 292–299.
- Eriksson, K. & Lindström, U. Å. 2000. Siktet, Sökandet, Slutandet – om den vårdvetenskapliga kunskapen. I: Eriksson, K. & Lindström, U. Å. red. *Gryning. En vårdvetenskaplig antologi*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 5–18.

- Eriksson, K. & Lindström, U. Å. 2003. Klinisk vårdvetenskap. I: Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (red.) *Gryning II. Klinisk vårdvetenskap*. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 3–20.
- Eriksson, K. & Lindström, U. Å. 2007. Vårdvetenskapens vetenskapsteori på hermeneutisk grund – några grunddrag. I: Eriksson, K., Lindström, U. Å., Matilainen, D. & Lindholm, L. *Gryning III. Vårdvetenskap och hermeneutik*. Åbo Akademi, Enheten för vårdvetenskap, Vasa, 5–20.
- Eriksson, K., Nordman, T. & Myllymäki, I. 1999. *Den trojanska hästen. Evidensbaserat vårdande och vårdarbete ur ett vårdvetenskapligt perspektiv*. Rapport 1. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, Helsingfors universitetscentralsjukhus, Helsingfors och Vasa sjukvårdsdistrikt skn, Vasa.
- Fagerström, L., Eriksson, K. & Bergbom Engberg, I. 1999. The patient's perceived caring needs: Measuring the unmeasurable. *International Journal of Nursing Practice*, **5** (4), 199–208.
- Ferrie, S. 2006. A Quick Guide to Ethical Theory in Healthcare: Solving Ethical Dilemmas in Nutrition Support Situations. *Nutrition in Clinical Practice*, **21** (2), 113–117.
- Finfgeld, D. 1998. Courage in middle-aged adults with long-term health concerns. *Canadian Journal of Nursing Research*, **30** (1), 153–169.
- Foot, P. 2002. *Virtues and Vices and Other Essays in Moral Philosophy*. Clarendon Press, Oxford.
- Fry, S. 1988. Response to "Virtue Ethics, Caring, and Nursing". *Scholarly Inquiry for Nursing Practice: An International Journal*, **2** (2), 97–101.
- Føllesdal, D., Walløe, L. & Elster, J. 1988. *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gadamer, H-G. 1989. *Förnuftet i vetenskapens tidsålder*. (Originalalets titel: *Vernunft im Zeitalter der Wissenschaft*. Övers. Olsson, T.) Daidalos, Göteborg.
- Gadamer, H-G. 1996. *The Enigma of Health. The art of healing in a scientific age*. (Originalalets titel: *Über die Verborgenheit der Gesundheit*. Övers. Gaiger, J. & Walker, N.) Polity Press, Cambridge.

Gadamer, H-G. 1997. *Sanning och metod (i urval)*. (Originalalets titel: Wahrheit und Methode. Urval, inledning och övers. Melberg, A.) Daidalos, Göteborg.

Gadamer, H-G 1999. *Truth and Method*. (Originalalets titel: Wahrheit und Methode. Övers. Weinsheimer, J. & Marshall, D. G. 2nd revised ed.) Continuum, New York.

Gallagher, S. M. 2002. Ethics: Recognizing Spiritual Distressom *Ostomy Wound Management*, **48** (4), 16, 18.

Gardiner, P. 2003. A virtue ethics approach to moral dilemmas in medicine. *Journal of Medical Ethics*, **29** (5), 297–302.

Gastmans, C. 2002. A Fundamental Ethical Approach to Nursing: some proposals for ethics education. *Nursing Ethics*, **9** (5), 494–507.

Giblin, M. J. 2002. Beyond principles: Virtue ethics in hospice and palliative care. *American Journal of Hospice and Palliative Medicine*, **19** (4), 235–239.

God vetenskaplig praxis och handläggning av avvikelser från den. 2004. Forskningsetiska delegationen, Helsingfors.

Godfrey, N. S. 2000. *Character and Ethical Behavior of Nurses*. (Dissertation.) University of Missouri, Colombia.

Gravlee, G. S. 1996. *Contemplation and the practical life: A study of Aristotle's 'Nicomachean Ethics'*. (Dissertation, summary of 24 pages.) Stanford University, Palo Alto, California.

Greenberg, J. & Bies, R. J. 1992. Establishing the Role of Empirical Studies of Organizational Justice in Philosophical Inquiries into Business Ethics. *Journal of Business Ethics*, **11** (1), 433–444.

Grenholm, C-H. 1981. Om olika slags textanalys. I: Grenholm, C-H. (red.) 1981. *Metoder för teologer*. Studentlitteratur, Lund, 37–45.

Gustafsson, L-K. 2008. *Försoning ur ett vårdvetenskapligt perspektiv*. Åbo Akademis förlag, Åbo.

Hadreas, P. 2002. Aristotle on the Vices and Virtue of Wealth. *Journal of Business Ethics*, **39** (2), 361–376.

- Haimes, E. & Williams, R. 2007. Sociology, ethics, and the priority of the particular: learning from a case study of genetic deliberations. *The British Journal of Sociology*, **58** (3), 457–476.
- Harrison, J. 2004. Conflicts of duty and the virtues of Aristotle in public relation ethics: Continuing the conversation commenced by Monica Walle. *PRism*, **2**, 1–7.
- Harvey, G., Loftus–Hills, A., Rycroft–Malone, J., Titchen, A., Kitson, A., McCormack, B. & Seers, K. 2002. Getting evidence into practice: the role and function of facilitation. *Journal of Advanced Nursing*, **37** (6), 577–588.
- Hawryluck, L. A. & Harvey, W. R. C. 2000. Analgesia, Virtue, and the Principle of Double Effect. *Journal of Palliative Care*, **16** (suppl.), 24–30.
- Heath, D. H. 1993. Personality Roots of Well-Being, Religiosity, and Its Handmaiden – Virtue. *Journal of Religion and Health*, **32** (4), 237–251.
- Heinaman, R. 1993. Rationality, Eudaimonia and Kakodaimonia in Aristotle. *Phronesis*, **38** (1), 31–56.
- Helenius, R. 1990. *Förstå och bättre veta*. Carlsson Bokförlag, Stockholm.
- Henry, C. W. 1993. The Place of Prudence in Medical Decision Making. *Journal of Religion and Health*, **32** (1), 27–37.
- Holt, R. 2006. Principals and practice: Rhetoric and the moral character of managers. *Human Relations*, **59** (12), 1659–1680.
- van Hooft, S. 1999. Acting from the Virtue of Caring in Nursing. *Nursing Ethics*, **6** (3), 189–201.
- Horner, J. 2003. Morality, Ethics, and Law: Introductory Concepts. *Seminars in Speech and Language*, **24** (4), 263–274.
- Hosmer, L. T. 1995. Trust: The Connecting Link between Organizational Theory and Philosophical Ethics. *The Academy of Management Review*, **20** (2), 379–403.
- Houtepen, R. & Hendriks, D. 2003. Nurses and the Virtues of Dealing with Existential Questions in Terminal Palliative Care. *Nursing Ethics*, **10** (4), 377–387.

Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi. 2009. Forskningsetiska delegationen, Helsingfors. http://www.tenk.fi/JulkaisutjaOhjeet/eettiset_periaatteet.pdf.

Hursthouse, R. 1999. *On Virtue Ethics.* Oxford University Press, Oxford.

Hvarfner, G. 1988. *Dygd idag? Erik H. Eriksons teori om att mogna som människa.* (Doktorsavhandling.) Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala Studies in Social Ethics 10. Almqvist & Wiksell, Stockholm.

Jacobs, B. B. 2001. Respect for Human Dignity: A Central Phenomenon to Philosophically Unite Nursing Theory and Practice through Consilience of Knowledge. *Advances in Nursing Science*, **24** (1), 17–35.

Juchli, L. 1985. *Sein und Handeln. Ein ABC für Schwestern und Pfleger.* RECOM, Basel.

Juchli, L. 1990. *Ganzheitliche Pflege. Vision oder Wirklichkeit.* RECOM, Basel.

Jull, A. 2001. Compassion: a concept exploration. *Nursing Praxis in New Zealand*, **17** (1), 16–23.

Juthberg, C., Eriksson, S., Norberg, A. & Sundin, A. 2008. Stress of conscience and perceptions of conscience in relation to burnout among care-providers in older people. *Journal of Clinical Nursing*, **17** (14), 1897–1906.

Karterud, D. 2006. *Den etiske akten – Den caritative etikken når pasientens fordringer er av eksistensiell art.* (Doktorsavhandling.) Åbo Akademis förlag, Åbo.

Kasén, A. 2002. *Den vårdande relationen.* (Doktorsavhandling.) Åbo Akademis förlag, Åbo.

Kenny, N. & Giacomini, M. 2005. Wanted: A New Ethics Field for Health Policy Analysis. *Health Care Analysis*, **13** (4), 247–260.

Kieffer, R. J. 2004. *Aristotle's eudaimonism and the rivalry between egoism and altruism.* (Dissertation, summary of 24 pages.) State University of New York at Buffalo, Buffalo.

Kirkevold, M. 1996. Oversiktsartikler – et middel for å fremme integrasjon av sykepleieforskning. I: Bjerkreim, T., Mathisen, J. & Nord, R. (red.) *Visjon, viten og virke.* Universitetsforlaget, Oslo, 100–118.

- Kirkevold, M. 1997. Integrative nursing research – an important strategy to further the development of nursing science and nursing practice. *Journal of Advanced Nursing*, **25** (5), 977-984.
- Klimek, M. 1990. Virtue, Ethics, and Care: Developing the Personal Dimension of Caring in Nursing Education. In: Leininger, M. & Watson, J. (eds.) 1990. *The Caring Imperative in Education*. National League for Nursing, New York, 177–187.
- Koort, P. 1975. *Semantisk analys och konfigurationsanalys. Två hermeneutiska metoder*. Studentlitteratur, Lund.
- Kraut, R. 2006. Introduction. In: Kraut, R. (ed.) *The Blackwell Guide to Aristotle's Nicomachean Ethics*. Blackwell Publishing, Oxford, 1–11.
- Krug, W. 1831. *Handbok i filosofien*. Zacharias Hæggström, Stockholm.
- Kuhn, T. S. 1997. *De vetenskapliga revolutionernas struktur*. (Originalalets titel: The Structure of Scientific Revolutions. Övers. Björkhem, Ö.) Thales, Stockholm.
- Kurtén, T. 1998. *Teologi i nutida sammanhang. Studier i kontextuell teologi, dess begreppslighet, metodologi och genomförande*. Institutionen för systematisk teologi, Åbo Akademi, Åbo.
- Kärkkäinen, O. & Eriksson, K. 2005. Recording the content of the caring procesom *Journal of Nursing Management*, **13** (3), 202–208.
- Lachman, V. 2007. Moral Courage: A Virtue in Need of Development? *Medsurg Nursing*, **16** (2), 131–133.
- Lahtinen, M., Karhu, H. & Backman, K. 2004. Naisnäkökulma hoitotyön etiikan teoriaan. Carol Gilligan ja välittämisen etiikka. *Hoitotiede*, **16** (3), 132–143.
- Lammintakainen, J., Kivinen, T., Kylmä, J. & Kinnunen, J. 2008. Käsiteanalyttisen tutkimuksen soveltaminen terveyshallintotieteessä – esimerkkinä Rodgersin käsiteanalyysi–menetelmä. *Hallinnon tutkimus*, **4** (4), 1–11.
- Larkin, G. L. & Fowler, R. L. 2002. Essential ethics for EMS: cardinal virtues and core principles. *Emergency Medicine Clinics of North America*, **20** (4), 887–911.

- Larsson, S. 1994. Om kvalitetskriterier i kvalitativa studier. I: Starrin, B. & Svensson, P-G. red. *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Studentlitteratur, Lund.
- Latvala, E. & Vanhanen-Nuutinen, L. 2001. Laadullisen hoitotieteellisen tutkimuksen perusprosessi: Sisällönanalyysi. Teoksessa: *Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä*. WSOY, Helsinki, 21–43.
- Lawrence, G. 1997. Nonaggregability, Inclusiveness, and the Theory of Focal Value: Nicomachean Ethics 1.7.1097b16–20. *Phronesis*, **42** (1), 32–76.
- Levy-Malmberg, R., Eriksson, K. & Lindholm, L. 2008. Caritas – caring as an ethical conduct. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, **22** (4), 662–667.
- Liaschenko, J. 1993. *Faithful to the good: Morality and philosophy in nursing practice*. (Dissertation.) University of California, San Francisco.
- Lindbom, T. 1993. *Före solnedgången*. Norma Bokförlag AB, Borås.
- Lindström, U. Å., Lindholm, L. & Zetterlund, J. E. 2006. Katie Eriksson. Theory of Caritative Caring. In: Tomey, A. M. & Alligood, M. R. *Nursing Theorists and Their Work*. (6th ed.) Mosby, St. Louis, Missouri, 191–223.
- Loewy, E. H. 1997. Developing Habits and Knowing What Habits to Develop: A Look at the Role of Virtue in Ethics. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, **6** (3), 347–355.
- Long, C. P. 2002. The ontological reappropriation of phronēsis. *Continental Philosophy Review*, **35** (1), 35–60.
- Louden, R. 1997. On some Vices of Virtue Ethics. (Reprinted with permission, original 1984.) In: Crisp, R. & Slote, M. (eds.) *Virtue Ethics*. Oxford University Press, Oxford, 201–216.
- Lütznén, K. & Barbosa da Silva, A. 1996. The Role of Virtue Ethics in Psychiatric Nursing. *Nursing Ethics*, **3** (3), 202–211.
- MacIntyre, A. 1984. *After Virtue*. (2nd ed.) University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana.
- MacKay, A. F. 2005. Aristotle's Dilemma. *The Journal of Ethics*, **9** (3/4), 533–549.

- Martinsen, K. 1989. *Omsorg, sykepleie og medisin. Historisk-filosofiske essays*. TANO, Oslo.
- Martinsen, K. 1993. *Fra Marx til Løgstrup. Om etikk og sanselighet i sykepleien*. TANO, Oslo.
- Martinsen, K. 2009. Evidens – begrensende eller opplysende? I: Martinsen, K. & Eriksson, K. *Å se og å innse. Om ulike former for evidens*. Akribe, Oslo, 81–170.
- Mattingly, C. 2005. Toward a vulnerable ethics of research practice. *Health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine*, **9** (4), 453–471.
- McKie, A. & Swinton, J. 2000. Community, culture and character: the place of the virtues in psychiatric nursing practice. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, **7** (1), 35–42.
- Merritt, M. 2000. Virtue Ethics and Situationist Personality Psychology. *Ethical Theory and Moral Practice*, **3** (4), 365–383.
- Miller, J. F. 2006. Opportunities and Obstacles for Good Work in Nursing. *Nursing Ethics*, **13** (5), 471–487.
- Milton, C. L. 2008. The Ethics of Human Dignity: A Nursing Theoretical Perspective. *Nursing Science Quarterly*, **21** (3), 207–210.
- Morse, J. M. 2003. The Paradox of Qualitative Research Design. *Qualitative Health Research*, **13** (10), 1335–1336.
- Di Muzio, G. 2000. Aristotle on Improving One's Character. *Phronesis*, **45** (3), 205–219.
- Nolan, M. T. 1999. Ethical dilemmas in living donor organ transplantation. *Journal of Transplant Coordination*, **9** (3), 225–231.
- Nordam, A., Sørli, V. & Förde, R. 2003. Integrity in the Care of Elderly People, as Narrated by Female Physicians. *Nursing Ethics*, **10** (4), 388–403.
- Nordenfelt, L. 1993. *Kunskap, värdering, förståelse. Introduktion till humanvetenskapernas teori och metod*. (Andra upplagan.) Gleerups förlag, Malmö.
- Nygren, A. 1930. *Den kristna kärlekstanken genom tiderna. Eros och agape 1–2*. Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, Stockholm.

- Nyqvist, S. & Kauppinen, A. 2006. Eettistä tulkintaa etsimässä. Teoksessa: Hallamaa, J., Launis, V., Lötjönen, S. & Sorvali, I. (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 220–240.
- Nåden, D. 1998. *Når sykepleie er kunstøvelse. En undersøkelse av noen nødvendige forutsetninger for sykepleie som kunst*. (Doktorsavhandling.) Acta Caritatis Academiae Aboensis. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vaså.
- Nåden, D. & Eriksson, K. 2004. Understanding the Importance of Values and Moral Attitudes in Nursing Care in Preserving Human Dignity. *Nursing Science Quarterly*, **17** (1), 86–91.
- Nåsmån, Y. 2001. *Kårlek, dygd och praktisk visdom – förutsåttningar för en caritativ vårdetik*. (Pro gradu avhandling.) Opublicerad kålla. Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vaså.
- Nåsmån, Y. Lindholm, L. & Eriksson, K. 2008a. *Vårdares etiska tånkande*. Presentation vid NCCS konferens ”Kunskapsutveckling i vårdvetenskap. Etik, evidens och estetik.” 9–11 april 2008, Borås, Sverige.
- Nåsmån, Y., Lindholm, L. & Eriksson, K. 2008b. Caritativ vårdetik – vårdandets ethos uttryckt i vårdares tånkande och handlande. *Vård i Norden*, **28** (2), 50–52.
- Nåsmån, Y., Lindholm, L. & Eriksson, K. 2008c. Dygd som vårdetisk grundkategori – en pilotstudie. I: *Konferensabstrakt. HTTS X nationella konferens ”Vårdvetenskap i hålsans och vårdandets tjånst”*, Åbo Akademi, Vaså, Finland, 26–27.09.2008, 101.
- Ollila, M-R. 1993. *The Ethics of Rendezvous. Morality, Virtues and Love*. (Dissertation.) Acta Philosophica Fennica vol. 54. Philosophical Society of Finland, Helsinki.
- Olthuis, G. & Dekkers, W. 2003. Professional Competence and Palliative Care: an Ethical Perspective. *Journal of Palliative Care*, **19** (3), 192–197.
- Parse, R. R. 2007. Hope in “Rita Hayworth and Shawshank Redemption”: A Human Becoming Hermeneutic Study. *Nursing Science Quarterly*, **20** (2), 148–154.
- Patton, M. Q. 2002. *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Sage Publications, Thousand Oaks.

- Pesut, D. J. 1997. The Future, Virtue–Ethics, and Sigma Theta Tau. *Reflections: The SoL Journal on Knowledge, Learning, and Change*, **23** (3), 56–59.
- Pettersson, G. 2005. *Svenska språket under sjuhundra år. En historia om svenskan och dess utforskande.* (Andra uppdaterade upplagan.) Studentlitteratur, Lund.
- von Post, I. 2000. Professionell – att vara etisk i sin hållning. I: Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (red.) *Gryning. En vårdvetenskaplig antologi.* Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 161–175.
- Price, A. W. 2006. Acrasia and Self-control. In: Kraut, R. (ed.) *The Blackwell Guide to Aristotle's Nicomachean Ethics.* Blackwell Publishing, Oxford, 234–254.
- Purshouse, L. 2006. Neoptolemus's Soul and the Taxonomy of Ethical Characters in Aristotle's Nicomachean Ethics. *British Journal for the History of Philosophy*, **14** (2), 205–223.
- Purtilo, R. B. 2000. Moral Courage in Times of Change: Visions for the Future. *Journal of Physical Therapy Education*, **14** (3), 4–6.
- Raatikainen, P. 2006. Voiko ihmistiede olla arvovapaata? Teoksessa: Hallamaa, J., Launis, V., Lötjönen, S. & Sorvali, I. (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille.* Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Racher, F. E. 2007. The Evolution of Ethics for Community Practice. *Journal of Community Health Nursing*, **24** (1), 65–76.
- Randers, I. & Mattiasson, A-C. 1999. Den Aristoteliska Etiken: ”Förståelsegrund för den erfarna sjuksköterskans moraliskt goda handlande i vården och omsorgen om den gamla människan.” *Vård i Norden*, **51** (19), 18–23.
- Rehnsfeldt, A. 2000. Skapandet av livsmening i gemenskap i ett livsavgörande skeende. I: Eriksson, K. & Lindström, U. Å. (red.) *Gryning. En vårdvetenskaplig antologi.* Institutionen för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa, 95–115.
- Van Riel, G. 1999. Does a Perfect Activity Necessarily Yield Pleasure? An Evaluation of the Relation between Pleasure and Activity in Aristotle, Nicomachean Ethics VII and X. *International Journal of Philosophical Studies*, **7** (2), 211–224.

- Roach, M. S. 1992. *The Human Act of Caring. A Blueprint for the Health Profession*. (Revised edition.) Canadian Hospital Association Press, Ottawa.
- Robertson, L. W. 1993. *The political philosophizing character of Aristotle's 'Nicomachean Ethics'*. (Dissertation, summary of 24 pages.) University of Toronto, Toronto.
- Robinson, E. M. 2001. Advanced Practice Nursing: Virtue Ethics as Guiding Light. *Clinical Excellence for Nurse Practitioners*, **5** (1), 1–3.
- Rodgers, B. L. 2005. *Developing nursing knowledge: philosophical traditions and influences*. Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia.
- Rognstad, M–K., Nortvedt, P. & Aasland, O. 2004. Helping Motives in Late Modern Society: values and attitudes among nursing students. *Nursing Ethics*, **11** (3), 227–239.
- Rorty, A. O. 1978. The Place of Contemplation in Aristotle's Nicomachean Ethics. *Mind*, **87** (347), 343–358.
- Ross, W. D. (ed.) 1915. *The Works of Aristotle: Magna Moralia, Ethica Eudemica, De Virtutibus et Vitiis*. Clarendon Press, Oxford.
- Rudolfsson, G. 2007. *Den perioperativa dialogen - en gemensam värld*. (Doktorsavhandling.) Acta Caritatis Academiae Aboensis. Enheten för vårdvetenskap, Åbo Akademi, Vasa.
- Rundqvist, E. 2004. *Makt som fullmakt. Ett vårdvetenskapligt perspektiv*. (Doktorsavhandling.) Åbo Akademis förlag, Åbo.
- Råholm, M–B. 2003. Caritative caring ethics: a description reflected through the Aristotelian terms phronesis, techne and episteme. In: Tschudin, V. (ed.) *Approaches to Ethics. Nursing Beyond Boundaries*. Butterworth–Heinemann, London, 13–24.
- Råholm, M–B., Lindholm, L. & Eriksson, K. 2001. Grasping the essence of the spiritual dimension reflected through the horizon of suffering: An interpretative research synthesis. *The Australian Journal of Holistic Nursing*, **9** (1), 108–117.
- Santas, G. X. 1997. Does Aristotle Have a Virtue Ethics? Statman, D. (ed.) *Virtue Ethics. A Critical Reader*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 260–285.
- Sarvimäki, A. 1995. Aspects of Moral Knowledge in Nursing. *Scholarly Inquiry for Nursing Practice: An International Journal*, **9** (4), 343–353.

- Schneewind, J. B. 1997. The Misfortunes of Virtue. (Reprinted with permission, original 1990.) In: Crisp, R. & Slote, M. (eds.) *Virtue Ethics*. Oxford University Press, Oxford, 178–200.
- Scott, P. A. 1995. Aristotle, Nursing and Health Care Ethics. *Nursing Ethics*, **2** (4), 279–285.
- Scott, P. A. 1998. Professional Ethics: are we on the wrong track? *Nursing Ethics*, **5** (6), 477–485.
- Scott, P. A. 2006. Perceiving the moral dimension of practice: insights from Murdoch, Vetlesen, and Aristotle. *Nursing Philosophy*, **7** (3), 137–145.
- Sellman, D. 1997. The Virtues in the Moral Education of Nurses: Florence Nightingale revisited. *Nursing Ethics*, **4** (1), 3–11.
- Silfverberg, G. 1996. *Att vara god eller att göra rätt. En studie i yrkesetik och praktik.* (Doktorsavhandling.) Nya Doxa, Nora.
- Simpson, P. 1997. Contemporary Virtue Ethics and Aristotle. Statman, D. (ed.) *Virtue Ethics. A Critical Reader*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 245–259.
- Sivonen, K. 2000. *Vården och det andliga. En bestämning av begreppet 'andlig' ur ett vårdvetenskapligt perspektiv.* Åbo Akademis förlag, Åbo.
- Slote, M. 1997a. Agent-based Virtue Ethics. (Reprinted with permission, original from 1995.) In: Crisp, R. & Slote, M. (eds.) *Virtue Ethics*. Oxford University Press, Oxford, 239–262.
- Slote, M. 1997b. From Morality to Virtue. In: Statman, D. (ed.) *Virtue Ethics. A Critical Reader*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 128–144.
- Smith, J. A. 2007. Hermeneutics, human sciences and health: linking theory and practice. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, **2** (1), 3–11.
- Smith, K. V. & Godfrey, N. S. 2002. Being a Good Nurse and Doing the Right Thing: a qualitative study. *Nursing Ethics*, **9** (3), 301–312.
- Solomon, D. 1997. Internal Objections to Virtue Ethics. In: Statman, D. (ed.) *Virtue Ethics. A Critical Reader*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 163–179.

- Sprengel, A. & Kelley, J. 1992. The Ethics of Caring. A Basis for Holistic Care. *Journal of Holistic Nursing*, **10** (3), 231–239.
- Statman, D. 1997. Introduction to Virtue Ethics. In: Statman, D. (ed.) *Virtue Ethics. A Critical Reader*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 1–41.
- Stocker, M. 1997. The Schizophrenia of Modern Ethical Theories. (Reprinted with permission, original from 1976.) In: Crisp, R. & Slote, M. (eds.) *Virtue Ethics*. Oxford University Press, Oxford, 66–78.
- St. Thomas Aquinas. 1989. *Summa Theologiae. A Concise Translation*. (Translated by McDermott, T.) Christian Classics, Allen.
- St. Thomas Aquinas. 1993. *Commentary on Aristotle's Nicomachean Ethics*. (Translated by Litzinger, C. I.; foreword by McInerney, R.) Dumb Ox Books, Notre Dame, Indiana.
- St. Thomas Aquinas. 1994. *Truth. Vol. I*. (Translated by Mulligan, R. W.) Hackett Publishing Company, Indiana, USA.
- St. Thomas Aquinas. 1995a. *Truth. Vol. II*. (Translated by McGlynn, J. V.) Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, USA.
- St. Thomas Aquinas. 1995b. *Truth. Vol. III*. (Translated by Schmidt, R. W.) Hackett Publishing Company, Indianapolis, USA.
- Sylvester, C. 2002. Ethics and the Quest for Professionalization. *Therapeutic Recreation Journal*, **36** (4), 314–334.
- Tellings, A. E. 2006. What the Eye Doesn't See: An Analysis of Strategies for Justifying Acts by an Appeal for Concealing Them. *Ethics & Behavior*, **16** (4), 363–375.
- Tessitore, A. 1990. Making the City Safe for Philosophy: Nicomachean Ethics, Book 10. *American Political Science Review*, **84** (4), 1251–1262.
- Thompson, F. E. 2003. The Practice Setting: site of ethical conflict for some mothers and midwives. *Nursing Ethics*, **10** (6), 588–601.
- Trianosky, G. V. 1997. What is Virtue Ethics? In: Statman, D. (ed.) *Virtue Ethics. A Critical Reader*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 42–55.

- Tuckett, A. G. 1998. An ethic of the fitting: a conceptual framework for nursing practice. *Nursing Inquiry*, **5** (4), 220–227.
- Tuckett, A. 1999. Nursing Practice: compassionate deception and the Good Samaritan. *Nursing Ethics*, **6** (5), 383–389.
- Vonhoff, H. 1962. *I kamp mot nöd. Boken om barmhärtighetens historia*. Förbundet för svenskt församlingsarbete i Finland r.f., Helsingfors.
- Walker, L. O. & Avant, K. C. 1988. Part II. Concept Development. In: *Strategies for Theory Construction in Nursing*. 2nd edition. Appleton & Lange, Connecticut, 33–73.
- Ward, L. 2001. Nobility and Necessity: The Problem of Courage in Aristotle's Nicomachean Ethics. *American Political Science Review*, **95** (1), 71–83.
- Watson, J. 2006. Walking Pilgrimage as *Caritas Action* in the World. *Journal of Holistic Nursing*, **24** (4), 289–296.
- Wielenberg, E. 2000. Pleasure as a Sign of Moral Virtue in the Nicomachean Ethics. *The Journal of Value Inquiry*, **34** (4), 439–449.
- Wikberg, A. & Eriksson, K. 2008. Intercultural caring – an abductive model. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, **22** (3), 485–496.
- Williams, B. 1997. Morality, the Peculiar Institution. (Reprinted with permission, original from 1985.) In: Crisp, R. & Slote, M. (eds.) *Virtue Ethics*. Oxford University Press, Oxford, 45–65.
- von Wright, G. H. 1964. *The Varieties of Goodness*. (2nd ed.) Routledge & Kegan Paul, London.
- Wärnå, C. 2002. *Dygd och hälsa*. (Doktorsavhandling.) Åbo Akademis förlag, Åbo.
- Wärnå, C., Lindholm, L. & Eriksson, K. 2007. Virtue and health – finding meaning and joy in working life. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, **21** (2), 191–198.
- Yack, B. 2007. Rhetoric and Public Reasoning. An Aristotelian Understanding of Political Deliberation. *Political Theory*, **34** (4), 417–438.

Ordböcker

Dalin, A. F. 1964. *Ordbok över svenska språket*. Svenska Bokförlaget Norstedts, Stockholm. (Utgåvan utgör en fotografisk reproduktion av Ordbokens första tryckning, utgiven på författarens förlag och tryckt hos Joh. Beckmans Boktryckeri 1850–1855. Nytrycket har utgivits med bidrag av Svenska Akademien.)

Hellquist, E. 1980. *Svensk etymologisk ordbok*. (3. uppl., 1 uppl. från 1922.) Liber Läromedel, Lund.

Levander, L. & Wessén, E. 1932. *Våra ord. Deras uttal och ursprung. Populär etymologisk ordbok*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm.

Nationalencyklopedins ordbok. 1995. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. Bokförlaget Bra Böcker, Höganäs.

Norstedts stora engelska ordbok. 1997. (Andra upplagan.) Norstedts Förlag, Stockholm.

Ordbok öfver svenska språket utgifven af Svenska Akademien. 1923. Sjunde bandet: distingerad–exulant. C. W. K. Gleerups förlag, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1928. Nionde bandet: fullföttling. A.–B. PH. Lindstedts univ.–bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1929. Tionde bandet: g–götnisk. A.–B. PH. Lindstedts univ.–bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1932. Elfte bandet: h–hydda. A.–B. PH. Lindstedts univ.–bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1937. Fjortonde bandet: ked–kralla. A.–B. PH. Lindstedts univ.–bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1939. Femtonde bandet: kram–leuterera. A.–B. PH. Lindstedts univ.–bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1945. Sjuttonde bandet: markis–möte. A.–B. PH. Lindstedts univ.–bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1952. Nittonde bandet: ol-pepton. A.–B. PH. Lindstedts univ.–bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1957. Tjuguförsta bandet: pröjsrem. A.–B. PH. Lindstedts univ.–bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1959. Tjuguandra bandet: remanens–rult. A.–B. PH. Lindstedts univ.–bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1965. Tjugufjärde bandet: s–segmentera. A.–B. PH. Lindstedts univ.–bokhandel, Lund.

Palmér, J. & Friedländer, H. (red.) 1977. *Ord för ord. Svenska synonymer och uttryck*. Norstedts, Stockholm.

Strömberg, A. 1998. *Stora synonymordboken*. (Andra upplagan.) Strömbergs, Stockholm.

Söderwall, K. F. 1925. *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket*. Berlingska boktryckeriet, Lund.

Tamm, S. 1890–1903. *Etymologisk svensk ordbok*. Akademiska boktryckeriet Edv. Berling, Uppsala.

Walter, G. 2000. *Bonniers synonymordbok*. Bonniers Fakta Bokförlag, Stockholm.

Wessén, E. 2002. *Våra ord. Kortfattad etymologisk ordbok*. (2. uppl.) Norstedts, Stockholm.

Östergren, O. 1981. *Nusvensk ordbok*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.

Internetbaserade källor

Forskningsprogrammet för vårdvetenskapen vid Åbo Akademi

Tillgängligt: <https://www.abo.fi/student/vardvetforskning>

Refererat 14.12.2009, uppdaterat 04.06.2008.

MOT Norstedts stora engelska ordbok 1.0

Tillgänglig: <http://mot.kielikone.fi/mot/OBOAKA/netmot.exe?motportal=80>

Refererad 15.12.1009.

MOT Norstedts Svensk Ordbok 1.0.

Tillgänglig: <http://mot.kielikone.fi/mot/OBOAKA/netmot.exe?UI=svle&Opt=8&dic=14>

Refererad 17.08.2009.

2009-10-06 Nationalencyklopedin • Kort

Tillgänglig: <http://www.ne.se/kort/habitus/1209824>

Refererad 06.10.2009.

Nordisk familjebok. UGGLEUPPLAGAN. 27. Stockholm-Nynäs järnväg – syrsor.

Tillgänglig: <http://runeberg.org/nfcg/0355.html>

Refererad 19.01.2010

Stiernhielm, G. 1658. *Hercules*.

Tillgänglig: <http://art-bin.com/art/ohercul.html>

Refererad 17.01.2010.

Litteratursökning, tidigare forskning

En systematisk litteratursökning gjordes hösten 2007 via sökportalen Nelli i databaserna Academic Search Premier (EBSCO) Full Text; Alma; ARTO Elektroniskt material Full Text; Aura TuAMK; British Library Integrated Catalogue; Digitala vetenskapliga arkivet; Dissertations and Theses (abstract); DOAJ Directory of Open Access Journals Full Text; E-thesis Full Text; ebrary Full Text; Elektra – inhemska vetenskapliga publikationer i elektronisk form Full Text; Encyclopædia Britannica Full Text; esp@cenet – English; EWA Vasa yrkeshögskola; FENNICA Finlands nationalbiografi; Finlands nationalbiografi Full Text, Google Scholar; Handbook Latin American Studies Full Text; Helka; Intute; Science, Engineering & Technology Keesing's World News Archives Full Text; Library of Congress; LIBRIS databas; Linda Elektroniskt material Full Text; MANDA; Nationalencyklopedin; OAlster Full Text; SAGE Journals Online Full Text; SpringerLink; SpringerLink eContent Collection; SYHLVA Svenska yrkeshögskolan; Tria Tritonias katalog; Vaari depåbibliotekets katalog; Valpuri; Vasa stadsbibliotek – landskapsbibliotek; Volter; Web of Science (ISI), Wikipedia (svenska) Full Text; Wikipedia (English) Full Text, WorldCat; Åbo Akademis doktorsavhandlingar Full Text samt Åbo stadsbibliotek.

Som sökord användes Aristoteles etik samt Aristotle ethics, som fritext eller ”enkel sökning” beroende på de olika databasernas uppläggning. Sökningarna resulterade i sammanlagt 70043 träffar, varav sökprogrammet valde ut sammanlagt 946 träffar som hämtades ”enligt relevans”. Efter en första genomgång av dessa träffar begränsades urvalet till källor skrivna på svenska, finska, engelska, tyska, norska eller danska pga. mina begränsade språkkunskaper. En genomläsning av abstrakt ledde också till att källor som inte verkade handla om aristotelisk etik slopades. Ett otal träffar av boken Den Nikomachiska Etiken sorterades också bort, förutom några som utgjorde olika engelskspråkiga översättningar. Ett stort antal dubletter sorterades bort, likaså böcker för elementär undervisning i t.ex. vårdetik. Efter denna genomgång, som omfattade granskning av rubriker och tillgängliga abstrakt återstod 405 referenser. Dessa utgjorde föremål för en andra genomgång i den ordning de placerades av dataprogrammet RefWorks.

Den andra genomgången ledde ytterligare till att källor slopades pga. att de inte behandlade dygdetik, att de hänförde sig till vårdområdet – sådana källor används i stället i studien om dygdetikens meningssammanhang – eller pga. att de utgjorde dubletter. Kvar fanns 298 referenser. Jag beslöt att inte fjärrlåna källor i detta skede, utan höll mig till det som fanns

tillgängligt via online tidskrifter och böcker. Detta resulterade i ytterligare en genomgång av sammanlagt 85 referenser, som utgjordes av 16 böcker i elektroniskt format, 2 böcker i pappersformat, 18 abstrakt för doktorsavhandlingar, 1 notis, 30 artiklar, 3 recensioner och 15 ”24-sidor”, dvs. sammandrag om 24 sidor av doktorsavhandlingar. Abstrakten visade på intressanta avhandlingar. Det är emellertid inte lätt att få tag på amerikanska doktorsavhandlingar, vilket har gjort att flera tänkbara intressanta avhandlingar inte har tagits med i forskningsöversikten. Substansen i abstrakten skulle ha gått att använda till en generell översikt gällande vilka typer av frågeställningar som har behandlats i forskning om dygdetik, men inte tillräcklig för att utgöra en del av en systematisk översikt.

På s. 28ff presenteras ett sammandrag gjort genom manifest innehållsanalys av primärt 85 källor utvalda genom denna systematiska litteratursökning, kompletterade med 4 källor funna på andra sätt (Hvarfner, 1988; Ollila, 1993; Silfverberg, 1996; Barbosa da Silva & Ljungquist, 2003). Genom ytterligare bearbetning av avsnittet minskades antalet källor till 52. Källor återfunna via denna litteratursökning används också på andra ställen i avhandlingen, t.ex. i avsnittet om studiens historiska förståelsehorisont.

Begreppsanalys – material

Ordböcker

Dalin, A. F. 1964. *Ordbok över svenska språket*. Svenska Bokförlaget Norstedts, Stockholm. (Utgåvan utgör en fotografisk reproduktion av Ordbokens första tryckning, utgiven på författarens förlag och tryckt hos Joh. Beckmans Boktryckeri 1850–1855. Nytrycket har utgivits med bidrag av Svenska Akademien.)

Hellquist, E. 1980. *Svensk etymologisk ordbok*. (3. uppl., 1 uppl. från 1922.) Liber Läromedel, Lund.

Levander, L. & Wessén, E. 1932. *Våra ord. Deras uttal och ursprung. Populär etymologisk ordbok*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm.

Ordbok öfver svenska språket utgifven af Svenska Akademien. 1923. Sjunde bandet: distingerad–exulant. C. W. K. Gleerups förlag, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1928. Nionde bandet: fullföttling. A.–B. PH. Lindstedts univ.-bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1929. Tionde bandet: g–göttnisk. A.–B. PH. Lindstedts univ.-bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1932. Elfte bandet: h–hydda. A.–B. PH. Lindstedts univ.-bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1937. Fjortonde bandet: kedkralla. A.–B. PH. Lindstedts univ.-bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1939. Femtonde bandet: kramleuterera. A.–B. PH. Lindstedts univ.-bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1945. Sjuttonde bandet: markismöte. A.–B. PH. Lindstedts univ.-bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1952. Nittonde bandet: olpepton. A.–B. PH. Lindstedts univ.-bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1957. Tjuguförsta bandet: pröjsrem. A.–B. PH. Lindstedts univ.-bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1959. Tjuguandra bandet: remanens–rult. A.–B. PH. Lindstedts univ.-bokhandel, Lund.

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1965. Tjugufjärde bandet: s–segmentera. A.–B. PH. Lindstedts univ.-bokhandel, Lund.

Palmér, J. & Friedländer, H. (red.) 1977. *Ord för ord. Svenska synonymer och uttryck*. Norstedts, Stockholm.

Strömberg, A. 1998. *Stora synonymordboken*. (Andra upplagan.) Strömbergs, Stockholm.

Söderwall, K. F. 1925. *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket*. Berlingska boktryckeriet, Lund.

Tamm, S. 1890–1903. *Etymologisk svensk ordbok*. Akademiska boktryckeriet Edv. Berling, Uppsala.

Walter, G. 2000. *Bonniers synonymordbok*. Bonniers Fakta Bokförlag, Stockholm.

Wessén, E. 2002. *Våra ord. Kortfattad etymologisk ordbok*. (2. uppl.) Norstedts, Stockholm.

Östergren, O. 1981. *Nusvensk ordbok*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.

Lista över ordböcker som genomgått men inte tagits med i den slutliga analysen

Bergman, G. 2003. *Ord med historia: etymologisk ordbok med över 2500 ord och deras ursprung*. (7. upplagan.) Prisma, Stockholm.

Dalin, A. F. 1868. *Svensk handordbok (med tillägg af ordens etymologi)*. J. Beckmans förlag, Stockholm.

Dalin, A. F. 1969. *Svenska språkets synonymer*. (6. uppl.) J. Beckmans förlag, Stockholm.

Dalin, A. F. 1971. *Svenska språkets synonymer*. (7. uppl.) J. Beckmans förlag, Stockholm.

Györki, I. & Sjögren, P. 1998. *Bonniers svenska ordbok*. (Sjunde upplagan.) Albert Bonniers, Stockholm.

Jørgensen, N. & Palm, A. (red.) 1993. *Bra Böckers svenska ordbok*. Bra Böcker, Höganäs.

Malmström, S., Györki, I. & Sjögren, P. 1991. *Bonniers svenska ordbok*. (Femte upplagan.) Albert Bonniers, Stockholm.

Nationalencyklopedins ordbok. 1995. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. Bokförlaget Bra Böcker, Höganäs.

Norstedts svenska ordbok + uppslagsbok. 1999. (2. upplagan.) Språkdata och Norstedts Ordbok, Göteborg.

Prismas svenska ordbok. 2003. Språkdata, Göteborg.

Stora synonymordboken. 1984. Strömbergs, Stockholm.

Sundén, D. A. 1892. *Ordbok öfver svenska språket*. J. Beckmans förlag, Stockholm.

Svensk synonymordbok. 1992. Norstedts Förlag AB, Stockholm.

Walter, G. 1991. *Bonniers synonymordbok*. Bonniers Fakta Bokförlag, Stockholm.

Tabell över tolkade hälsovetenskapliga artiklar som behandlar dygd eller dygdetik. Artiklarna har använts som material i begreppsbestämningens moment gällande dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang och/eller bestämningen av dygdbegreppets pragmatiska drag.

Författare	Titel	Vad är dygd/dygdetik?	Uttryck i värdverkigheten/ Kännetecknande attribut	Relaterade begrepp	Kontext	Använd i:
1. Allmark, P. 1998. <i>JAN</i> , 28 (3), 466–472.	Is caring a virtue?	A virtue is a quality possessed by something which helps it fulfil its function well. Virtues are settled tendencies to act and feel rightly and arise in an agent as she comes to care about the right things in the right way.	Good reasoning about living a good, flourishing life. Focuses on the nature of the care. Caring is not a virtue, but the virtues involve caring correctly.	Care.	Caring in general.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang
2. Arman, M. & Rehnsfeldt, A. 2006. <i>Nursing Forum</i> , 41 (1), 4–12.	The presence of love in ethical caring.	Virtue is an inner attitude, a characteristic of good traits manifest in actions.	Tender loving care.	Love, agape, caritas.	Caring and ethical acts in patient care.	dygdbegreppets pragmatiska drag
3. Armstrong, A.E. 2006. <i>Nurs Philos</i> , 7 (3), 110–124.	Towards a strong virtue ethics for nursing practice.	Virtues are states of character. Moral virtues are acquired through exercising, intellectual virtues are thought through instruction.	Compassion, judgement, moral wisdom, i.e. moral perception, moral sensitivity, and moral imagination.	Helping relationship, persons and character traits.	Nursing practice in general.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag
4. Armstrong, A.E., Parsons, S. & Barker, P.J. 2000. <i>Journal of Psychiatric & Mental Health Nursing</i> , 7 (4), 297–306.	An inquiry into moral virtues, especially compassion, in psychiatric nurses: findings from a Delphi study.	Moral virtues are characteristics of ourselves in our deciding what is right and wrong. Virtues are qualities people expect nurses to have.	Compassion, benevolence, honesty and empathy. Cultivating the virtues will help to promote the nurses' own flourishing and promote the wellbeing of their clients.	Ethical reasoning.	Psychiatric nursing.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag

5. Arries, E. 2006. <i>Curations: South African Journal of Nursing</i> , 28 (3), 64–72.	Virtue ethics: an approach to moral dilemmas in nursing.	Virtues are beneficial to human interaction and communication, and to the functioning of human society.	Care, respect, integrity, justice, courage, reason, honesty and trust. Virtues are needed in order to tolerate differences in opinion that might arise during an ethical situation.	Ethical thought in nursing.	Morality in nursing.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag
6. Barker, P. 1999. <i>Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing</i> , 6 (4), 329–334.	Enforced medication and virtue-ethics.	Moral virtues, i. e. good character traits or dispositions of character are voluntarily acquirable. Virtue ethics place emphasis on the individual's characteristics, thoughts, actions, passions, and emotions.	Benevolence, compassion, justice. The reasons behind the choice are morally important. The nurse needs to take account and examine the past, present, and future of each client to gain insight into the person's view of her own flourishing.	Ethical reasoning.	Mental health nursing; professional ethics.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang
7. Begley, A.M. 2005. <i>Nurs Ethics</i> , 12 (6), 622–637.	Practising virtue: a challenge to the view that a virtue centred approach to ethics lacks practical content	Virtue means excellence in relation to a skill or trait of character. Virtues can also be described as attributes, character traits, or excellences of character. Virtue ethics is an approach according to which basic judge-ments in ethics are those about character. The right action is done by the person with the right state of character.	Moral responsibility.	Action guidance, practical ethics.	Nursing and midwifery in general.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag
8. Benoit, M. 2005. <i>Ethics & Behavior</i> , 15 (4), 309–325.	Conflict between religious commitment and same-sex attraction: possibilities for a virtuous response.	Between two extremes lies a safe course of virtue. Self-control is the core virtue, a "moral muscle".	Prudence, respectfulness, integrity, benevolence. To grow in virtue, one must be willing to think hardest about those concerns that are the most difficult to hear, to steer	The ethical practice of psychology.	Psychotherapy.	dygdbegreppets pragmatiska drag

9. Berggren, I., Barbosa da Silva, A. & Severinsson, D. 2005. <i>Nurs Health Sci</i> , 7 (1), 21–28.	Core ethical issues of clinical nursing supervision.	Moral virtue is the capacity for doing what is good and right in the appropriate situation.	away from the rock one is most likely to hit. The challenge is to know the course well enough to navigate the virtuous mean.	Ethical decision-making. Values.	Clinical supervision.	dygdbegreppets pragmatiska drag
10. Birkelund, R. 2000. <i>Nurs Ethics</i> , 7 (6), 473–480.	Ethics and education.	Virtue is of two kinds, intellectual and moral. Intellectual virtue owes both its inspection and its growth chiefly to instruction, and needs time and experience. Moral goodness is the result of habit.	This article questions the relevance of ancient Greek thought to today's world by illustrating a number of problems that are connected with the theoretical model of nurse education and with the master-apprentice principle.	Theory, practice, praxis.	Education of nurses.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang
11. Björkman, B. 2006. <i>Camb Q Healthc Ethic</i> , 15 (1), 60–70.	Why we are not allowed to sell that which we are encouraged to donate.	Virtues are traits or qualities that one can induce oneself to achieve or learn through proper upbringing and education.	Unselfishness, generosity, kindness, beneficence. Human flourishing. Excellence. To strike a balance in life.	Moral intuition, ethical reasoning.	Organ transplantation.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang
12. Braunack-Mayer, A. 2005. <i>J Med Ethics</i> , 31 (2), 82–87.	What makes a good GP? An empirical perspective on virtue in general practice.	Virtue theory points out that moral life is continuous and our settled ways of responding to situations are a part of morality.	Accessibility, comprehensiveness, continuity.	Ideals, good doctoring.	General practice.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang
13. Brinckmann, B.S. 1998. <i>Vård i Norden</i> , 18 (2), 16–21.	Vi gjorde det vi kunne; han var jo så ”fin”. – Hvordan håndterer	Dygdetik används som en av fyra tolkningsramar, men definieras inte. Dygdetiken står nära	Beslutsfattande inom intensivvård för prematurer baserar sig på en kombination av pliktetik, konsekvensetik,	Ethical decision-making.	Neonatal care.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang

	sykepleiere og leger etiske beslutninger i nyfødtemedisinsk avdeling.	nærhetsetiken, som ställer jäg-du-förhållandet i centrum.	närhetsetik och dygdetik. Dygd- och närhetsetik påverkar vårdarnas känslor och intuitioner.			
14. Brody, J.K. 1988. <i>Scholarly Inquiry for Nursing Practice: An International Journal</i> , 2 (2), 87–95.	Virtue ethics, caring and nursing.	Virtue ethics focuses on the nature of the agent, the sort of person who is doing the act has a significant impact on how we regard the act morally. Virtue is a personal attribute, actions reflective of the agent's personal nature, and actions that meet the agent's role obligations.	Virtue ethics can provide the ideals, or the end goals of ethical behaviour, which data and pure logic cannot. Virtue ethics assists in the development of moral behaviour by providing goals and identifying the purpose and aims behind the action.	Caring.	Evaluating nursing practice in general.	dygdbegreppets pragmatiska drag
15. Bryan, C.S., Call, T.J. & Kevin, C.E. 2007. <i>Infect Cont Hosp Ep</i> , 28 (9), 1077–1084.	The ethics of infection control: philosophical frameworks.	Virtue ethics stresses the need to consider not only rules and outcomes but also the character of the individual(s) involved.	Practical wisdom and love are the key virtues for competence and caring. A virtue-based communitarianism with the goal of decreasing the incidence of healthcare-related infections and problem pathogens to an irreducible minimum.	Ethical problems.	Infection control.	dygdbegreppets pragmatiska drag
16. Cameron, M.E. 1995. <i>Journal of Nursing Law</i> , 2 (3), 55–65.	The relationship between toleration and entitlement in health care policy.	Ethical/virtuous behaviour offers the best prospect for individual and societal happiness. Virtue ethics establishes an ethical basis for individual responsibility.	People struggle with questions like “What should I believe? Who should I be? What should I do?” Nurses can teach clients about virtue and individual responsibility by engaging in ethical listening; helping clients to view their conflicts as ethical problems; encouraging clients to examine	Responsibility.	Health care policy.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag

17. Cameron, M.E. 1996. <i>Journal of Nursing Law</i> , 3 (4), 27–39.	Virtue ethics for nurses and health care.	Virtue is what guides and empowers us to be good and thus happy; knowledge of good and evil and what leads to happiness; and order or harmony in the soul.	the consequences of behaviour; encouraging clients to make virtuous choices; and being role models of virtue and toleration.	Good character.	Nursing and health care in general.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag
18. Cameron, M.E. 1997. <i>Journal of Nursing Law</i> , 4 (1), 21–33.	Akrasia, AIDS, and Virtue Ethics.	Virtue is knowledge of good and evil, guiding us to make right decisions resulting in happiness Moral virtue means excellent character or being a good person. Intellectual virtue is excellence of contemplative and calculative reason.	By using interventions based on virtue ethics, health professionals can encourage clients to live with integrity and meaning and, thus, be less likely to engage in behaviour that can hurt them. Happiness is enhanced by behaving well toward oneself and others.	Akrasia.	Professional health care.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag
19. Campbell, A.V. 2003. <i>J Med Ethics</i> , 29 (5), 292–296.	The virtues (and vices) of the four principles.	Virtue ethics encompasses rational choice, and the amalgam of reason and emotion, which is required in order to live consistently within one's moral commitments. The blend of intuition, reasoned choice and empathy for one's fellow humans is perhaps	There are non-relative virtues related to universal aspects of human experience, such as birth, love, illness, and death. These virtues cohere in a general understanding of human flourishing, but just how they will be expressed in practice will vary according to cultural and historical	The four principles.	The virtuous patient.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang

			best captured by "habits of the heart".	circumstances. The virtue ethics approach accepts limits on our powers as humans and stresses equanimity in the face of human mortality and vulnerability.			
20. Campbell, A.V. & Swift, T. 2002. <i>Scottish Journal of Healthcare Chaplaincy</i> , 5 (1), 29–35.	What does it mean to be a virtuous patient? Virtue from the patient's perspective.	Virtues are seen as personal qualities that a chronically ill person must draw on or develop in order to live a happy or fulfilling life despite physical disability.	Possessing courage, realism, self-respect, a sense of humour, hope and the desire to maintain good relationships with others are all aspects of the virtuous patient.	Care and attitudes.	The virtuous patient.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang	
21. Darr, K. 2006. <i>Hospital Topics</i> , 84 (4), 29–31.	Virtue ethics: worth another look.	Virtues are character traits, dispositions that are well entrenched in the possessor. The fully virtuous do what they should without any struggle against contrary desires.	Virtuous health service managers are disposed to the right and good that is intrinsic to the practice of their professions and will work for the good of the patient.	Professional codes.	Health service management.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag	
22. DuBois, J.M. 2004. <i>Ethics & Behavior</i> , 14 (4), 383–395.	Is compliance a professional virtue of researchers? Reflections on promoting the responsible conduct of research.	A virtue is an excellent habit or trait. Moral virtues are excellent traits that pertain to our voluntary actions, actions for which we are responsible because they were neither produced out of ignorance nor coerced.	Professional virtues for researchers are habits or traits that dispose one to act in certain ways; pertain to actions that are voluntary; are morally excellent insofar as they contribute to human well-being; are professionally excellent insofar as they contribute to the goal of research, that is, the goal of serving human well-being by producing generalizable knowledge.	Compliance, scientific honesty.	Behavioral and social science research.	dygdbegreppets pragmatiska drag	

23. Finfgeld, D. 1998. <i>Canadian Nursing Research</i> , 30 (1), 153–169.	Courage in middle-aged adults with long-term health concerns.	Virtues, such as courage, are results from efforts to do the right thing and avoid extremes.	Being courageous includes cognition, behaviour and outcomes: awareness and acceptance of threats, problem-solving moderated by discernment, enhanced sensitivity; taking responsibility; being productive; thriving in the midst of normality, personal integrity.	Values, self-confidence, hope, role models, reciprocal relationships, gestures of support.	Individuals with long-term health concerns.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang
24. Fry, S. 1988. <i>Scholarly Inquiry for Nursing Practice: An International Journal</i> , 2 (2), 97–101.	Response to “Virtue ethics, caring, and nursing”.	Virtue ethics argues that certain moral excellences, i.e. beneficial dispositions, habits, or traits of character, should be fostered among individuals who treat and care for vulnerable individuals in the health care system.	Caring is a moral excellence of the nurse.	Caring.	Nursing care.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang
25. Gallagher, S.M. 2002. <i>Ostomy Wound Manag.</i> 48 (4), 16, 18.	Ethics: recognizing spiritual distress	Virtues are habituated character traits that dispose persons to act in accordance with worthy goals and role expectations.	A virtuous clinician is one who has the motivation and the desire to perform right actions, not necessarily as the rule follower, but as someone who is generous, caring, compassionate, sympathetic, or fair.	Spiritual distress	Patient-professional relationship.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag
26. Gardiner, P. 2003. <i>J Med Ethics</i> , 29 (5), 297–302.	A virtue ethics approach to moral dilemmas in medicine.	A virtue is a trait of character, manifested in habitual action, that is good for a person to have. Virtue ethics explores how moral agents can learn by habitual practise how to develop	Moral agents who develop virtuous characteristics by habitual practice will find that their nature becomes the embodiment of the values that encourage human flourishing.	The meaning of life.	Ethics in medicine.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag

27. Gastmans, C. 2002. <i>Nurs Ethics</i> , 9 (5), 494–507.	A fundamental ethical approach to nursing: some proposals for ethics education	good characteristics that enable them to behave well. Virtue ethics is a systematic and coherent account of virtues. Virtues are acquired human qualities (character traits, attitudes) that are for some important reason desirable or worth having.	Acquired ability to adopt the correct position and to do the right thing in changing situations of life.	Moral perception, moral sensitivity.	Nursing education.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang
28. Hawryluck, L.A. & Harvey, W.R.C. 2000. <i>J Palliat Care</i> , 16 (suppl.), 24–30.	Analgesia, virtue, and the principle of double effect.	Virtue is a quality, a state of character, which enables one to make the right decisions when confronted with moral quandaries. The virtuous person has a moral and intellectual disposition to act habitually for the good, out of the right motives and intentions.	Intentions allow us to express our virtues, shape our character, affect our conduct towards others, and show respect for the intrinsic value and well-being of others.	Intentions, motive.	Palliative care.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag
29. Heath, D.H. 1993. <i>J Relig Health</i> , 32 (4), 237–251.	Personality roots of well-being, religiosity, and its handmaiden – virtue.	Virtues are religious-ethical values or metavalues that all religions identify. Virtues are reliably predicted by a person's maturity and androgyny.	Honesty, integrity, compassion, depth of ethical sense, idealism, courage. Loyalty, sympathy, tendernessom	Personality, well-being, religiosity.	Healthily developing men and women.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang
30. Henry, C. W. 1993. <i>J Relig Health</i> , 32 (1), 27–37.	The place of prudence in medical decision making.	A virtue is a good operative habit, giving ease, promptness, and satisfaction to the performance of good acts. It is an active quality which disposes a man to produce the maximum of what he is able to do on the moral	The good person acts not just to do "the right thing" in a kind of stoic manner but, in at least an inarticulate sense, to become a better person.	Character. Moral decision making.	Medical-ethical decision making in general.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang

<p>34. Klimek, M. 1990. In: Leininger, M. & Watson, J. (eds.) <i>The Caring Imperative in Education</i>. National League for Nursing, New York, 177–187.</p>	<p>Virtue, ethics, and care: developing the personal dimension of caring in nursing education.</p>	<p>Virtue is an expression of the whole self, a spontaneous, and consistent aspiration by an individual to unequivocally express basic traits of excellent character that facilitates action from a moral and philosophical base. Virtue is the wisdom of one who discovers the forms and ideas of the good and is drawn to them so that conscious action in opposition to the ideas is not possible.</p>	<p>A virtuously caring nurse will demonstrate care. The concept of virtue provides a way to integrate the total person into the professional role. Personal virtue needs to be conceptualized as having a basis in the cultural belief systems and world view of the actor.</p>	<p>Ethical decision making.</p>	<p>Nursing education.</p>	<p>dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag</p>
<p>35. Lachman, V. 2007. <i>Medburg Nursing</i>, 16 (2), 131–133.</p>	<p>Moral Courage: a virtue in need of development?</p>	<p>The virtue of moral courage is the individual's capacity to overcome fear and stand up for his or her core values.</p>	<p>The individual with moral courage abides by principles in the face of danger, taking the time to determine the right thing to do. This nurse knows her professional obligations and stands firm in core values that honour patients, profession, and self. The nurse has not acted impulsively, but has assessed the risk of action, used effective conflict resolution skills, and sought moral resolution. She is willing to endure the fear and act, even at personal cost.</p>	<p>Moral distress</p>	<p>(Medical-surgical) nursing.</p>	<p>dygdbegreppets pragmatiska drag</p>
<p>36. Lahtinen, M., Karhu, H. & Backman, K.</p>	<p>Naisnäkökulma hoitotyön etiikan teoriaan. Carol</p>	<p>Ihmisen hyve on luonteenpiirre, joka tekee ihmisestä hyvän ihmisen ja</p>	<p>Moraalinen hyvyys merkitsee muutakin kuin korrektaa toimintaa. Huomio tulisi</p>	<p>Hoitajan eettinen toiminta.</p>	<p>Hoitotyön etiikka.</p>	<p>dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang</p>

<p>2004. <i>Hoitotiede</i>, 16 (3), 132–143.</p>	<p>Gilligan ja välittämisen etiikka.</p>	<p>hyvän toteuttamaan hänelle ominaisia toimintoja. Hyveellinen ihminen suorittaa hyviä tekoja johdonmukaisesti läpi koko elämän – hyvä elämä on hyvää toimintaa – ja näin ollen hyveistä tulee elämäntapa, joka johtaa harjoittajansa kohti onnea.</p>	<p>kiinnittää moraaliseen olemiseen ja eettiseen kohtaamiseen.</p>
<p>37. Larkin, G.L. & Fowler, R.L. 2002. <i>Emerg Med Clin N Am</i>, 20 (4), 887–911.</p>	<p>Essential ethics for EMS: cardinal virtues and core principles.</p>	<p>Arete has been described as those excellences or virtues that enable an individual to properly do what his or her role requires. Virtues are dispositions to be good, and include not only good actions, but also good thoughts and feelings.</p>	<p>Ethical dilemmas, teamwork.</p>
<p>38. Loewy, E.H. 1997. <i>Camb Q Healthc Ethic</i>, 6 (3), 347–355.</p>	<p>Developing habits and knowing what habits to develop: a look at the role of virtue in ethics.</p>	<p>Virtue ethics attempts to identify certain commonly agreed-upon dispositions that would be accepted as ‘good’ by those affected, and to locate the goodness or badness of an act internal to the agent.</p>	<p>Emergency and disaster medicine.</p>
<p>39. Lütznén, K. & Barbosa da Silva, A. 1996. <i>Nurs Ethics</i>, 3 (3), 202–211.</p>	<p>The role of virtue ethics in psychiatric nursing.</p>	<p>Virtues can sometimes help the nurse to choose rightly between conflicting moral rules or principles. To follow rules, principles or theories</p>	<p>Healthcare ethics.</p>
	<p>Integrity, ideals, acts.</p>	<p>Compassion, empathy, trust, justice, courage.</p>	<p>Healthcare ethics.</p>
	<p>Virtues must be underwritten by a certain vision of the good. Virtue ethics is helpful in conceptualizing a problem and ultimately to working it through.</p>	<p>Virtues can sometimes help the nurse to choose rightly between conflicting moral rules or principles. To follow rules, principles or theories</p>	<p>Healthcare ethics.</p>
	<p>Virtues are habits and dispositions that enable a person to reason well and to act in accordance with right reason. Virtues enable the</p>	<p>Virtues can sometimes help the nurse to choose rightly between conflicting moral rules or principles. To follow rules, principles or theories</p>	<p>Healthcare ethics.</p>
	<p>Healthcare ethics.</p>	<p>Compassion, empathy, trust, justice, courage.</p>	<p>Healthcare ethics.</p>
	<p>Integrity, ideals, acts.</p>	<p>Compassion, empathy, trust, justice, courage.</p>	<p>Healthcare ethics.</p>
	<p>Healthcare ethics.</p>	<p>Compassion, empathy, trust, justice, courage.</p>	<p>Healthcare ethics.</p>
	<p>Healthcare ethics.</p>	<p>Compassion, empathy, trust, justice, courage.</p>	<p>Healthcare ethics.</p>

		agent to discover the relevant moral aspects of a concrete situation, to interpret, judge and evaluate it, and adequately to apply rules, principles and theories to the situation.	needs to be complemented by having good moral character, i.e. virtue.				
40. Mattingly, C. 2005. <i>Health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine</i> , 9 (4), 453–471.	Toward a vulnerable ethics of research practice.	Virtue ethics considers practical rationality and ethical reasoning.	To act well, the agent must come to know particulars, since the agent is concerned with action and action is about particulars. Action, directed to and involving other humans, is always an ethical matter.	Ethical reasoning, the good.	Research practice.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang	
41. McKie, A. & Swinton, J. 2000. <i>Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing</i> , 7 (1), 35–42.	Community, culture and character: the place of the virtues in psychiatric nursing practice.	Virtue is a character trait, a state of excellence or disposition whose aim is the highest Good. Virtue is also that which causes a thing to perform its function well. Virtue ethics is ethical reflections having the virtues central to its work.	A concentration upon the virtues allows psychiatric nurses to diversify into other important areas of relationships than professional distanced relationships, e.g. friendship. Virtues also help the nurse to alleviate the patient's suffering and to understand human beings as complex creatures.	Care, friendship, trust, honesty, faithfulness, commitment, hope, courage, patience, justice, respect, insight, empathy.	Psychiatric nursing practise.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag	
42. Merritt, M. 2000. <i>Ethical Theory and Moral Practice</i> , 3 (4), 365–383.	Virtue ethics and Situationist personality psychology. Ethical theory and moral practice.	Virtue ethics deals with problems of how to act, from the starting point of how one should live. Its principal normative claim is that the life that offers the surest chance of being,	Virtuous character can accommodate reflective awareness of the sustaining social contribution. Virtues are also called for, and sometimes displayed, under circumstances where most or all the sources	Sustaining social contribution to character.	Social psychology.	dygdbegreppets pragmatiska drag	

43. Miller, J.F. 2006. <i>Nurs Ethics</i> , 13 (5), 471–487.	Opportunities and obstacles for good work in nursing.	from the point of view of the person who lives it, a very good life, is the life of having the virtues.	Virtue ethics provides a framework for examining the importance of character as the foundation of the caring relationship between the nurse and the patient.	of the sustaining social contribution have completely broken down.	Competence, knowledge.	Professional nursing in general.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag
44. Nolan, M.T. 1999. <i>Journal of Transplant Coordination</i> , 9 (3), 225–231.	Ethical dilemmas in living donor organ transplantation.	Virtue ethics is grounded in an understanding of what it is to be human. Life, health, truth, and friendship are examples of goods that are common to all humans, and virtue theory directs us to avoid intentionally acting against any of these goods.	The relationship between health professionals and patients is grounded in the patient's trust that health professionals respect the human goods and also the patient's perception of these goods.	The patient's good.	The patient's good.	Organ donation.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang
45. Nordam, A., Sørli, V. & Förde, R. 2003. <i>Nurs Ethics</i> , 10 (4), 388–403.	Integrity in the care of elderly people, as narrated by female physicians.	Virtue ethics is sensitive to the demands of the situation and focuses on the virtues expressed in action in a given relationship. A virtuous person is capable of doing the right thing in the right circumstances and, through ethical reflection, gains a conscious understanding of who she is and what she is doing.	Courage, practical wisdom. Acting in a way that fulfils self-integrity is an expression of virtue. Reflecting on one's own character, and the ensuing self-acceptance or self-criticism, may be an activity which is at once motivated by the virtues, an expression of the virtues and a manifestation of human freedom.	Moral integrity.	Moral integrity.	Care of elderly people.	dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang

46. Olthuis, G. & Dekkers, W. 2003. <i>J Palliative Care</i> , 19 (3), 192–197.	Professional competence and palliative care: an ethical perspective.	Virtue ethics focuses on personal qualities and moral attitudes.	“Habits of mind”, which affect the cognitive dimension of professional competence.	Character, practical wisdom. Ethical culture of health care.	Palliative care.	dygdbegreppets pragmatiska drag
47. Pesut, D.J. 1997. <i>Reflections: The SoL Journal on Knowledge, Learning, and Change</i> , 23 (3), 56–59.	The future, virtue-ethics, and Sigma Theta Tau.	Virtue is knowledge of good and evil and what leads to happiness Intellectual virtue consists of theoretical and practical reason. Virtue is order or harmony in the soul.	Virtue-ethics bring attention to personal character and emotions, provide a nursing practice focus, and establish a base for individual responsibility and the self-consciousness we need to manage the cultural curriculum of the future.	Values. Love, honor, courage.	Health care.	dygdbegreppets pragmatiska drag
48. Purtilo, R.B. 2000. <i>Journal of Physical Therapy Education</i> , 14 (3), 4–6.	Moral courage in times of change: visions for the future.	A virtuous person can count on her attitudes and dispositions to serve her well when faced with a wide range of difficult moral decisions.	Moral courage, which gives the physical therapist a readiness for voluntary, purposive action in situations that engender realistic fear and anxiety in order to uphold something of great moral value.	Ideals and standards.	Physical therapy.	dygdbegreppets pragmatiska drag
49. Racher, F.E. 2007. <i>J Commun Health Nurs</i> , 24 (1), 65–76.	The evolution of ethics for community practice.	Virtues are defining traits, strengths of character, and standards for noble conduct, such as compassion and trustworthiness, that predispose the possessor to consistent excellence of intent and human performance. Virtue ethics involves the integration of seeing, feeling, and acting.	The virtue of social justice allows for people of good will to reach different, even opposing, practical judgments about the material content of the common good (ends) and ways to get there (means). Empowerment is the guarantor of equity and justice, and freedom is the result – freedom to fully participate in public decisions.	Community, values.	Community health nursing.	dygdbegreppets värdetiska meningsssammanhang dygdbegreppets pragmatiska drag

<p>50. Randers, I. & Mattiasson, A-C. 1999. Vård i Norden, 51 (19), 18–23.</p>	<p>Den Aristoteliska etiken: "förståelsegrund för den erfarna sjuksköterskans moraliskt goda handlande i vården och omsorgen om den gamla människan".</p>	<p>Moraliska dygder är egenskaper som människan äger disposition för, men som hon utvecklar först genom att praktisera. De intellektuella dygdena utvecklar människans förnuft.</p>	<p>Den erfarna sjuksköterskan har klokhet, mod, råtttrådighet och glädje, vilka hjälper henne att göra gott i enlighet med vad den gamla människan själv uppfattar som gott.</p>	<p>Klinisk blick.</p>	<p>Vård och omsorg om den gamla människan.</p>	<p>dygdbegreppets vårdetiska meningssammanhang</p>
<p>51. Robinson, E.M. 2001. <i>Clinical Excellence for Nurse Practitioners</i>, 5 (1), 1–3.</p>	<p>Advanced practice nursing: virtue ethics as guiding light.</p>	<p>Virtue is the state of character which makes a person good and causes that man to perform his own function well.</p>	<p>Compassion, discernment, trustworthiness, integrity. These virtues, when nurtured within the self, may provide the APN with a defensible ethical foundation from which APNs might better advocate for patients as they negotiate the huge mass of entanglement and moral quandary cluttering the health scene today.</p>	<p>Guiding ethical framework.</p>	<p>Advanced practice nursing.</p>	<p>dygdbegreppets pragmatiska drag</p>
<p>52. Rognstad, M-K., Nortvedt, P. & Aasland, O. 2004. <i>Nurs Ethics</i>, 11 (3), 227–239.</p>	<p>Helping motives in late modern society: values and attitudes among nursing students.</p>	<p>Moral virtues involve attitudes and character traits that enable a person to choose in accordance with common beliefs. A moral virtue can be understood as an attitude through which the person conducts himself or herself with regard to feelings, pleasure and desires. In Aristotelian virtue ethics the goal is to attain happinessom Virtue ethics emphasizes the</p>	<p>A virtuous student or nurse makes the right choice because she cares about the right things in the right way. The way in which the students show altruistic attitudes, and the gratitude shown by patients, help them to choose values and develop practical wisdom, which, according to Aristotle, is how virtues are constituted.</p>	<p>Values.</p>	<p>Nurse education.</p>	<p>dygdbegreppets pragmatiska drag</p>

		meaning of belonging to a fellowship and that this fellowship is so important that it determines the ability of people to conduct themselves appropriately in the world.				
53. Sarvimäki, A. 1995. <i>Scholarly Inquiry for Nursing Practice: An International Journal</i> , 9 (4), 343–353.	Aspects of moral knowledge in nursing.	Virtues are morally commendable personality traits, e.g., courage, friendliness and righteousness, that are developed through good deeds and habits.	The virtuous person wants what is good and right. When the theoretical-ethical, personal, situational, and action knowledge function together, the person is morally integrated.	Moral integration.	Nursing practice, nursing ethics and education.	dygdbegreppets pragmatiska drag
54. Scott, P.A. 1995. <i>Nurs Ethics</i> , 2 (4), 279–285.	Aristotle, nursing and health care ethics.	Virtues are character traits, beneficial to human interaction and communication, and to the functioning of human society. Virtues are acquired through a developmental process	Aristotelian virtue theory has important insights to offer those in the health care professions who are concerned with the ethical dimension of nursing and medical practice, and who are attempting, through education, to improve the quality of patient care and health care practice.	Character.	Nursing and health care in general, nurse education.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang
55. Scott, A.P. 1998. <i>Nurs Ethics</i> , 5 (6), 477–485.	Professional ethics: are we on the wrong track?	Moral virtue is a mean between two vices, its character is to aim at what is intermediate in passion and in actions.	Autonomous decision making.	Ethical dilemmas. Moral theory.	Clinical practice in general. Nurse education.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang
56. Scott, A.P. 2006. <i>Nurs Philos</i> , 7 (3), 137–145.	Perceiving the moral dimension of practice: insights from Murdoch,	Virtues are habits which comprise cognitive, emotional, and behavioural elements. Perception of the	Moral sensitivity, insight into patient need, focus on the good for the patient.	Human interaction.	Nurse education.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang dygdbegreppets

	Vetlesen and Aristotle.	moral, and an understanding of moral virtue and vice comes directly from experience.				pragmatiska drag
57. Smith, K.V. & Godfrey, N.S. 2002. <i>Nurs Ethics</i> , 9 (3), 301–312.	Being a good nurse and doing the right thing: a qualitative study.	Moral virtue is a state of character. Virtues are located within the character of the person. In virtue ethics, the formation of the character determines conduct. Virtue ethics focuses on the agent, on his or her intentions, dispositions and motives.	Being a good nurse is existential – you cannot be a good nurse without being a good human being. The good nurses concern for patients is integrally related to efficient, effective and attentive care which fosters the well-being of the patients. Even when the nurse is not directly concerned with the patients' well-being, she is focused on ways of fostering their well-being because she is engaged in a practice with an inherent moral sense.	The good.	Nursing in general.	dygdbegreppets pragmatiska drag
58. Sprengel, A. & Kelley, J. 1992. <i>Journal of Holistic Nursing</i> , 10 (3), 231–239.	The ethics of caring. A basis for holistic care.	Virtue ethics focuses on the person acting rather than on the action or outcome.	Assuming that caring is a virtue, it is concluded that ethically virtuous nurses must possess the caring attributes and demonstrate caring actions. Caring as virtue includes virtue as an attribute, virtue as individual actions reflective of the agent's personal nature, and virtue as meeting the obligations of role.	The ethics of caring.	Caring.	dygdbegreppets pragmatiska drag
59. Sylvester, C. 2002. <i>Therapeutic Recreation</i>	Ethics and the quest for professionalization.	Virtues emphasize agents or actors. Through the formation of internal qualities, traits, or mature	In professional dialogue, the participants need to understand and consent to principles of communicative ethics, have	Moral calling. The good of society.	Professional ethical development.	dygdbegreppets värdetiska meningsssammanhang dygdbegreppets

<i>Journal</i> , 36 (4), 314–334.		habits, virtue ethics attempt to answer the question: “Who shall I be?” Virtuous persons act ethically because they are inherently trustworthy, respectful, and compassionate persons.	access to relevant information, and possess virtues that will facilitate discussion and debate, such as prudence, fairness, empathy, tolerance, and respect for the public good.			pragmatiska drag
60. Thompson, F.E. 2003. <i>Nurs Ethics</i> , 10 (6), 588–601.	The practice setting: site of ethical conflict for some mothers and midwives.	Feminist virtue ethics focuses on the particularity of context, the character and virtues of moral agents, human engagement within relationship, redressing the imbalance of power, and listening to the voice of women and vulnerable people.	The ethics of engagement fosters ethical midwifery practice by encouraging practitioners to develop virtuous characters as moral agents and focus on ‘being with’ the woman during childbirth through human engagement within the mother-midwife partnership.	Values. Human engagement between individuals.	Midwifery.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang
61. Tuckett, A.G. 1998. <i>Nursing Inquiry</i> , 5 (4), 220–227.	An ethic of the fitting: a conceptual framework for nursing practice.	Virtue-based theory recognizes the type of person a nurse is as central to an appraisal of morally acceptable action.	Virtue-based theory can assist in the moral life of a nurse as choices or conflicts between rules or principles of obligations are not necessarily clarified by those theories sometimes described as act theory.	Moebius framework, compassion.	Nursing practice in general.	dygdbegreppets värdetiska meningssammanhang
62. Tuckett, A. 1999. <i>Nurs Ethics</i> , 6 (5), 383–389.	Nursing practice: compassionate deception and the Good Samaritan.	The virtue of compassion, exemplified within the story of the Good Samaritan, provides nurses with a model of ethical behavior described as fitting.	Compassionate nursing benefits the client, the nurse and the health care community. The nurse who responds virtuously in caring will achieve the goods that are internal to practice.	Deception, truth telling.	Nursing as a practice of caring.	dygdbegreppets pragmatiska drag

Människan har en inneboende förmåga till dygd, en förmåga som kan utvecklas eller hämmas. I denna utveckling har bildning, fostran och goda förebilder stor betydelse. Grunden till människans dygdighet läggs enligt Aristoteles redan i barndomen och utvecklas under hela hennes liv med hjälp av hennes förnuft och de val hon gör.

Dygden ger människan moral, förmåga och utvecklar hennes intellekt. Dygden förverkligar det goda, ger människan välbefinnande och glädje. Dygdens inre fokus riktas mot det goda sinnelaget.

Dygdens rörelse från ethos till gärning illustrerar ett förverkligande av vårdandets etiska element – det sanningslika, det sköna och det goda – genom vårdarens hela väsen, hans eller hennes ”huvud, hjärta och hand”.

Åbo Akademis förlag
ISBN 978-951-765-534-7

978951765534-7

9789517 655347